

Linköpings universitet
Institutionen för religion och kultur

Maria, Kristina och Gud

Sven Delblancs och Vilhelm Mobergs romangestalters
liv med det som Sallie McFague kallar gudsmodeller

Camilla Dahlberg
D-uppsats
Kristen trosåskådning
Religionsvetenskap D
VT 2004
Handledare: Edgar Almén

INNEHÅLL

1	FÖRORD	1
2	INLEDNING	2
2.1	SYFTEN OCH FRÅGESTÄLLNINGAR.....	2
2.2	METOD.....	3
2.2.1	<i>Utgångspunkt och upplägg</i>	3
2.2.2	<i>Hur läser vi litterära gestalter?</i>	5
2.2.3	<i>Litteratur- och personurval</i>	6
2.2.4	<i>Sekulariserings- och kvinnofrigörelseproblematik</i>	7
2.2.5	<i>Relevant sekundärlitteratur</i>	8
3	SALLIE MCFAGUE	10
3.1	SALLIE MCFAGUES GUDSMODELLER.....	11
3.1.1	<i>McFagues definition av modellbegreppet</i>	11
3.1.2	<i>Den monarkiska gudsmodellen</i>	11
3.1.3	<i>Gud som mor</i>	12
3.1.4	<i>Gud som kärlekspartner</i>	14
3.1.5	<i>Gud som vän</i>	16
3.1.6	<i>Perspektiv på Gudsbilder i en hotfull tid- Terrence Reynolds analyser</i>	18
3.2	MIN ANVÄNDNING AV MCFAGUES GUDSMODELLER.....	23
4	SVEN DELBLANC, VILHELM MOBERG OCH BIBELN	25
5	MARIA	27
5.1	KYRKOGEOGRAFI I SLUTET AV 1800-TALET.....	27
5.1.1	<i>Världen</i>	27
5.1.2	<i>Sverige</i>	28
5.1.3	<i>Värmland</i>	28
5.2	SAMUELSSVITEN OCH DOKUMENTÄRRMANGENREN.....	29
5.3	ÖVERHETEN.....	30
5.3.1	<i>Sekelskiftets Sverige</i>	30
5.3.2	<i>Det avkristnade samhället</i>	31
5.3.3	<i>Gud Fader, makten och kvinnan</i>	32
5.3.4	<i>Fredrik och Maria</i>	34
5.4	FADERN OCH MODERN.....	35
5.4.1	<i>Fader Samuel</i>	35
5.4.2	<i>Mor Cecilia</i>	37
5.4.3	<i>En flyktig och en evig kärlek</i>	38
5.5	VÄNSKAP, SYSTEMSKAP, BRODERSKAP.....	38
5.5.1	<i>Elin</i>	38
5.5.2	<i>Abel</i>	41
5.5.3	<i>Rebecka</i>	42
5.5.4	<i>Benjamin</i>	44
5.6	ATT UPPLEVA GUD.....	44
5.6.1	<i>Guds närhet - barnatron och körsbärsträdet</i>	44
5.6.2	<i>Guds frånvaro</i>	46
5.7	DEN MONARKISKA GUDSMODELLEN.....	47
5.7.1	<i>Den gamla statskyrkan</i>	47
5.7.2	<i>Den sekulariserade kyrkan</i>	48
5.7.3	<i>Maria och patriarken Samuel</i>	49
5.7.4	<i>Den onde monarken</i>	51
5.7.5	<i>Olsson och Bergstedt</i>	51
5.7.6	<i>Fredrik Weber</i>	52
5.8	DE ALTERNATIVA GUDSMODELLERNA.....	53
5.8.1	<i>Gud som mor</i>	53
5.8.2	<i>Gud som far - förälder</i>	55

5.8.3	<i>Samuel och prästrollen</i>	57
5.8.4	<i>Gud som kärlekspartner</i>	58
5.8.5	<i>Gud som vän</i>	60
6	KRISTINA	65
6.1	KYRKO GEOGRAFI	65
6.2	DOKUMENTÄRRÖMAN	67
6.3	ÖVERHETEN.....	69
6.3.1	<i>Överheten i Sverige</i>	69
6.3.2	<i>Det nya landets frihet</i>	70
6.3.3	<i>Den svenska överheten i Amerika</i>	71
6.3.4	<i>Prästrollen</i>	73
6.3.5	<i>Överheten i Nordamerika</i>	74
6.3.6	<i>Gud Fader, makten och kvinnan</i>	75
6.4	FÖRÄLDRASKAP.....	78
6.4.1	<i>Danjel</i>	78
6.5	KRISTINA OCH KARL-OSKAR.....	81
6.6	VÄNNER	83
6.6.1	<i>Ulrika</i>	83
6.6.2	<i>Erland Törner och Henry O Jackson</i>	86
6.6.3	<i>Robert</i>	86
6.6.4	<i>Den nödvändiga, allomfattande vänskapen</i>	87
6.7	ATT UPPLEVA GUD	88
6.7.1	<i>Ödet</i>	88
6.7.2	<i>Guds närhet</i>	89
6.7.3	<i>Den fruktbara jorden och det heliga havandeskapet</i>	90
6.7.4	<i>Guds frånvaro</i>	92
6.7.5	<i>Att återfinna Guds närhet</i>	93
6.8	DEN MONARKISKA GUDSMODELLEN	95
6.8.1	<i>Synd och straff</i>	95
6.8.2	<i>Fatalism och predestination</i>	97
6.9	DE ALTERNATIVA GUDSMODELLERNA	100
6.9.1	<i>Att komma hem till mor och far</i>	100
6.9.2	<i>Jordens gåvor och det förlovade landet</i>	101
6.9.3	<i>Gud som kärlekspartner</i>	102
6.9.4	<i>Gud som vän</i>	103
7	GUDSMODELLERNAS EFFEKTER	106
7.1	BROTTHINGAR MELLAN GUDSMODELLER	106
7.1.1	<i>Patriarken och den gode fadern</i>	106
7.1.2	<i>Rädsla och fördomar kontra medmänsklighet och jämlikhet</i>	107
7.1.3	<i>Frihet, självständighet kontra underordning och passivitet</i>	109
7.1.4	<i>Tro och förnekelse</i>	111
7.2	BROTTHINGAR INOM GUDSMODELLER	111
7.2.1	<i>Underordning som mening, styrka, tillit, trygghet... och frihet</i>	111
7.2.2	<i>Skyglappsfromhet: trygghet, intolerans och medmänsklighet</i>	113
7.2.3	<i>Kapitulation - att välja döden ...eller livet</i>	114
7.3	TEODICÉPROBLEMET	114
7.3.1	<i>Guds rättfärdighet</i>	114
7.3.2	<i>Monism</i>	115
7.4	MOTSTÅND OCH UNDERKASTELSE.....	117
8	GUDSMODELLERNAS FÖRUTSÄTTNINGAR	119
8.1	BERÄTTAREN OCH HANS BUDSKAP	119
8.1.1	<i>Sven Delblanc</i>	119
8.1.2	<i>Vilhelm Moberg</i>	121
8.2	PERSONLIGHETEN	125
8.3	KYRKAN, FAMILJEN OCH SAMHÄLLET	127

9	KOMPLIKATIONER MED MIN ANVÄNDNING AV MCFAGUES GUDSMODELLER	129
9.1	DEN KVÄVANDE MODERN OCH DEN DOMINERANDE PARTNERN	129
9.2	GUD SOM VÄN - GUDS SVAGHET OCH GUDS STYRKA	130
9.3	DUALISM	131
10	AVSLUTANDE DISKUSSION	133
10.1	MYNDIGBLIVANDET - EN FÖRUTSÄTTNING FÖR ATT VARA VÄN MED GUD?.....	133
10.2	SLUTORD	136
11	LITTERATURFÖRTECKNING.....	138

1 Förord

Det sägs ju att motgångar i livet kan vändas till styrka om man hanterar dem på ett konstruktivt sätt. Med andra ord att livsödet kan ändra inriktning om man som människa förmår göra det bästa av en svår situation. Jag tillbringade stor del av min tonårstid i en småländsk pingstförsamling. Där förmedlades bilden av Gud som en trångsynt och snarstucken diktator som styrde och ställde med världen som han ville. Han straffade eller belönade efter ett regelverk som utformats av kyrkan. Människan var enbart en marionett som utan att ifrågasätta skulle lyda Guds vilja. Och Guds vilja förmedlades enväldigt av pastorn och äldstebröderna. Samtidigt förmedlades också skärvor av en annorlunda, kärleksfull Gud.

För mig blev denna livsstil och föreställningsvärld ganska snabbt ohållbar. Det var bara att välja. Skulle Gud dö, eller skulle han eller hon kunna visa sig i en ny skepnad? Hur skulle jag foga samman skärvorna till en helhet? Hur skulle jag komma fram till en sund och för mig acceptabel förståelse av kristendomen? Att frågorna om gudsbilder och deras effekter på våra liv är synnerligen viktiga och aktuella, visar händelserna i Knutby vintern 2004. Det faktum att religionen genom grov manipulation kan användas som mordredskap, torde visa på nödvändigheten att dessa frågor ständigt diskuteras.

Som fjortonåring bestämde jag mig för att skriva en bok som skulle såväl kritisera som analysera motsägelserna i pingströrelsen. Det tog dock 15 år innan boken *I himlen får jag äta*, blev färdig och utgiven. Innan dess hade jag skrivit en del debattartiklar och arbeten i svenska språket och religionsvetenskap som anknöt till närliggande ämnesområden. Alla leder de på olika sätt fram till denna uppsats.

Hösten 1996 kom jag i kontakt med befrielse- och feministteologin genom en kurs i religionsvetenskap här på Linköpings universitet. Jag valde då att skriva min C-uppsats inom ramen för feministteologin: *Vägen till en patriarkal religion. En studie över synen på manligt och kvinnligt utifrån beskrivningar av kvinnans roll i urkyrkan i Sven Delblancs Jerusalems natt och hos Elisabeth Schüssler Fiorenza*. Uppsatsen öppnade många nya vyer, både vad gäller feministteologi och förhållningssättet mellan teologi och skönlitteratur. Jag bestämde mig för att fortsätta inom samma ämnesområden. Resultatet blev så småningom denna uppsats.

De alternativa tolkningarna av kristendomen fungerade också som balsam på de sår jag åsamkats av pingströrelsens trångsynta tolkning av kristendomen. De gav mig också en chans att upptäcka bibeln och den kristna tron på nytt. Med motsägelserna i bakhuvudet vill jag rikta såväl kritik som ett försiktigt tack till mitt arv från den småländska pingströrelsen. Utan dessa erfarenheter skulle denna uppsats inte blivit skriven. Det vore synd. Jag skulle inte vilja vara utan det brinnande intresse som jag utvecklat för religions- och livsåskådningsfrågor.

Min tacksamhet riktas också till studentföreningen LKS (Linköpings kristna studenter), vilken sedermera gick upp i KRISS (Kristna studentrörelsen i Sverige). I LKS fick jag under hela studietiden en unik möjlighet att ventilera mina frågor och erfarenheter med andra studenter. Jag vill också tacka opponenter Alen Doracic för värdefulla synpunkter på både form och innehåll i mitt manus. Ett stort tack till min handledare Edgar Almén, som under arbetets gång i många givande samtal bidragit med uppmuntran och inspirerande synpunkter. Så riktar jag slutligen min tacksamhet till min man Jonathan för hans stöd och uppmuntran när mitt mod pendlat mellan höjder och dalar!

Camilla Dahlberg

2 Inledning

När jag var åtta år gammal gjorde jag mitt första möte med Gud straffaren. Det skedde genom en kamrat vars föräldrar tillhörde pingströrelsen. Det tog nästan tio år innan jag verkligen fann en gudsföreställning som var acceptabel för mig. Gud antog då rollen av en god vän eller en kärleksfull förälder. När jag så småningom stiftade bekantskap med Vilhelm Moberg och Sven Delblanc fascinerades jag över hur deras romankaraktärer tycktes uppleva olika bilder av Gud. Som smålänning kände jag också igen mentaliteten och miljön i Mobergs böcker, trots att många av dem tilldrar sig för över hundra år sedan.

När jag läste Sallie McFagues *Gudsbilder i en hotfull tid (eng Models of God)* var cirkeln sluten. Nu hade jag fått verktyg, både för att hantera mina egna gudsbilder och för att vinna en djupare förståelse av Mobergs och Delblancs romangestalter. Följande arbete är en lång resa tillsammans med Maria och Kristina, två kvinnor som lever i en tid både lik och olik vår egen. Två kvinnor som både kämpar och lutar sig mot Gud i skepnad av olika modeller. Modeller som Sallie McFague så träffande har arbetat fram. Resan sker under Sallie McFagues ledning. En ledning som också kommer att utvärderas av Maria och Kristina, men också av skaparna Vilhelm Moberg och Sven Delblanc.

2.1 Syften och frågeställningar

Mitt huvudsyfte med uppsatsen är att studera de gudsmodeller som framträder hos två kvinnliga romangestalter. Jag undersöker hur man kan vinna nya inblickar hos romangestalterna med hjälp av McFagues gudsmodeller. De kvinnor jag valt är Sven Delblancs Maria och Vilhelm Mobergs Kristina. Maria är huvudperson i Delblancs romansvit här kallad Samuelssviten. Den består av romanerna *Samuels bok*, *Samuels döttrar*, *Kanaans land* och *Maria ensam*. Kristina är en av huvudpersonerna i Vilhelm Mobergs välkända utvandrarepos, också det en svit. Den består av *Utvandrarna*, *Invandrarna*, *Nybyggarna* och *Sista brevet till Sverige*.

Min tonvikt kommer att ligga på de båda kvinnornas gudsmodeller. I dem kommer ontologi, relation med och upplevelse av Gud att ingå. Jag kommer att undersöka hur gudsmodellerna påverkar deras liv vid vägsål och traumatiska upplevelser. Dessa hänger genomgående samman med kvinnofrigörelse- och/eller sekulariseringsproblematik. Jag kommer att undersöka hur samhälls- och familjestrukturen påverkar de båda kvinnornas gudsmodeller. Närmare bestämt kommer jag att undersöka kvinnornas relation med den styrande samhällsmakten som då bestod av kyrka och stat samt hur den påverkar deras gudsmodeller. Statsmakten och dess ofta brutala maktutövning benämns som *överheten* i romanerna. Därför har jag också valt att använda det ordet i min undersökning. Jag kommer att studera hur kvinnornas underordnade ställning i samhälle/kyrka/familj påverkar deras gudsmodeller, vilket leder till ett genusperspektiv. Kvinnors och mäns situationer i det dåvarande samhället såg ofta ytterst olika ut, vilket (rimligtvis) kan ha påverkat deras gudsmodeller. Jag kommer också att studera de båda kvinnornas relationer med föräldrarna, make/kärlekspartner, syskon och vänner och hur de påverkar deras gudsmodeller. Här kommer fokuseringen att ligga på kärlek och makt.

För att analysera gudsmodellerna, kommer jag framför allt att använda Sallie McFagues teori om gudsmodeller. Men Sallie McFague analyserar inte svagheter med sina modeller. Därför har jag valt att använda romangestalter för att uppmärksamma eventuella svagheter med modellerna. Det är ofrånkomligt att inte diskutera detta problem då det gäller romangestalter, eftersom det ligger i själva romangenrens natur. Romaner skildrar (oftast) mänskligt liv, och livet styrs inte av teorier. De ställer krav som för en teori kan vara svåra att uppnå när den ska praktiseras. Är McFagues gudsmodeller perfekta, eller kommer det att visa sig att de har sina svagheter och behöver vidareutvecklas? Med svagheter menar jag oförmåga

att uppfylla McFagues syfte med dem. Syftet att skapa en hel värld i välbefinnande. Jag antar att det också torde inkludera hela människor.

Mitt första bisyfte handlar om att pröva vilka möjligheter och begränsningar som framträder i dessa modeller då man försöker tolka dem med hjälp av två kvinnliga romangestalter. Mitt andra bisyfte blir då att med hjälp av McFagues gudsmodeller upptäcka nya saker hos Moberg och Delblanc i deras förhållningssätt till sina romangestalter. Vad vill de? Vad är deras budskap? Detta perspektiv leder också till en jämförelse mellan de båda författarnas förhållningssätt. Jag kommer också att låta Dietrich Bonhoeffer delta i diskussionen om förhållandet mellan motstånd och underkastelse, samt människans myndigblivande.

Mina frågeställningar blir då följande:

1. Vilka gudsmodeller framträder hos kvinnorna?
2. Hur påverkas romangestalternas gudsmodeller av relationerna med överhet, föräldrar, make, syskon och vänner?
3. Vilka effekter har kvinnornas gudsmodeller på olika livsval och livskvalité?
4. Vilka förutsättningar har gudsmodellerna i samspelet med staten, kyrkan och kvinnornas personligheter?
5. Vilka komplikationer uppstår då Sallie McFagues gudsmodeller genom min hand prövas av Maria och Kristina?

2.2 Metod

2.2.1 Utgångspunkt och upplägg

I mitt tillvägagångssätt kommer jag att använda mig av de modeller av Gud som Sallie McFague presenterar i sin bok *Gudsbilder i en hotfull tid* (eng *Models of God*). Eftersom uttrycket gudsbild är alltför omfattande och otydligt har jag istället valt att använda uttrycket gudsmodeller. Det används dessutom i den engelska originaltexten.

I *Gudsbilder i en hotfull tid* presenterar Sallie McFague några alternativa modeller av Gud i kontrast mot vad hon kallar den monarkiska modellen. Den innefattar de traditionella patriarkala bilderna av Gud som härskare eller far i betydelsen patriark, alltså inte i betydelsen av kärleksfull förälder. De alternativa modellerna är Gud som mor (även far i betydelsen kärleksfull förälder), Gud som vän, Gud som kärlekspartner.

I mitt arbete kommer jag att använda alla dessa modeller, både de monarkiska och de alternativa. Därefter ämnar jag på samma sätt undersöka samspelet mellan Marias och Kristinas relationer med föräldrarna och deras gudsmodeller. Med det menar jag föräldrarnas roll som förebilder som påverkar sina barn. Därefter behandlas relationen med syskonen i Marias fall och vännerna i Kristinas på samma sätt. Det beror på att Maria har närmast relation med sina syskon, medan Kristinas vänner står henne närmast. Kristinas syskon nämns bara i förbigående i samband med utvandringen till Amerika.

I förordet till *Gudsbilder i en hotfull tid* skriver McFague att en av de stora bristerna i modern teologi, är att de grundläggande modellerna och metaforerna i princip inte har förändrats: ”de är triumfalistiska, monarkiska och patriarkala - och detta trots att teologer har försökt tolka tron med nya begrepp som passar i vår tid. Mycken *dekonstruktion* av det traditionella bildspråket har gjorts, men mycket lite *konstruktion*”¹ Hon vänder sig mot fundamentalismen som inte vill acceptera den metaforiska karaktären hos det religiösa eller

¹ McFague, S, *Gudsbilder i en hotfull tid*, Borås 1994, s.9

teologiska språket.² Teologin måste vara medvetet konstruktiv, vilket innebär en vilja att tänka på ett annat sätt än i forna tider.³

Enligt min tolkning är själva poängen med McFagues metaforiska teologi att gamla metaforer och modeller av Gud inte passar för vår tid. De gamla modellerna av Gud som *herre, kung och fader* i betydelsen *patriark*⁴ är föråldrade och leder till splittring, hierarki och makt i negativ bemärkelse. Därför behövs hennes nya modeller, eftersom den leder till en värld i välbefinnande, en värld som är hel.

Min egen utgångspunkt ligger mycket nära McFagues. När mina tolkningar skiljer sig från hennes, kommer jag att påpeka detta. Min position ligger framför allt i linje med teologen Anne-Louise Erikssons, något som framkommer i min uppsats *Vägen till en patriarkal religion*. Där diskuterar jag med hjälp av Eriksson Elisabeth Schüssler Fiorenzas uppdelning av olika egenskaper som manliga eller kvinnliga. Hon placerar inte öppet vissa biologiska egenskaper som manliga eller kvinnliga. Dock inordnar hon dem under den alternativa respektive den patriarkala linjen i kyrkan. Exempelvis inordnas ordning under den patriarkala linjen medan osjälviskhet, kärlek och tjänande tillhör den alternativa linjen.⁵

Anne-Louise Eriksson prövar att utveckla en kvinnlig och feminin subjektsposition utan att placera manlighet och kvinnlighet i två från varandra åtskilda och universella kategorier. Hon menar att de ståndpunktsfeministiska försöken att skapa ett kvinnosubjekt handlar om att göra falska, universella anspråk. Kvinnors erfarenheter anses förmedla bättre kunskap än den gamla androcentriska vetenskapen. Därför bör den förra ersätta den senare. Det innebär enligt Eriksson att uppdelningen mellan manligt och kvinnligt accepteras. Därmed också uppdelningen mellan rationell och irrationell.⁶

Vidare bygger ståndpunktsfeminismen på en gynocentrisk könsförståelse. Det innebär att kön förstås som en primär och särskiljande kategori. Eriksson menar att man återfinner allt från konservativa antifeminister som vill förpassa kvinnan tillbaka till spisen för att det hör till hennes natur, och radikalfeminister som höjer det feminina över det maskulina, bland dem som förespråkar en gynocentrisk könsförståelse.⁷ Jag ställer mig bakom Erikssons uppfattning. Uppdelningen mellan manligt och kvinnligt är för mig generaliseringar som inte stämmer med verkligheten. Att urskilja och diskutera destruktiva maktstrukturer är inte detsamma som att förknippa dem med manligt och kvinnligt.

Efter de båda inledningskapitlen om metoden och presentationen av Sallie McFague, har jag valt att inleda kapitlen om Maria och Kristina med en kort presentation av Sven Delblancs och Vilhelm Mobergs relation med Bibeln. Båda författarna visar prov på stor bibelkunskap, något som också märks i deras romaner. Därefter följer kapitlet om Maria och sedan kapitlet om Kristina. Jag har försökt att upprätthålla en kontinuitet i mitt upplägg av Maria och Kristina, genom att följa vissa gemensamma mönster. Exempelvis inleds kapitlet med en kort presentation av kyrkogeografin i respektive födelsebygd. Sedan presenteras deras förhållande till överheten, familj och vänner. Därefter diskuteras först deras förhållande till den monarkiska gudsmodellen och sedan till de alternativa.

Efter genomgången av först Maria och sedan Kristina, följer kapitlet ”Gudsmodellernas effekter”. Där går jag igenom de brottningar mellan och inom gudsmodellerna som de båda kvinnorna genomgår. En annan framträdande effekt är också teodicéproblemet. Därefter följer kapitlet ”Gudsmodellernas förutsättningar”. Där diskuteras berättarna och deras budskap,

² McFague, S, 1994, s.44

³ McFague, S, 1994, s.42

⁴ McFague, S, 1994, s.42

⁵ Dahlberg, C, *Vägen till en patriarkal religion. En studie över synen på manligt och kvinnligt utifrån beskrivningar av kvinnans roll i kyrkan i Sven Delblancs Jerusalems natt och hos Elisabeth Schüssler Fiorenza*, Linköping 1997, s.25

⁶ Dahlberg, C, 1997, s.28

⁷ Dahlberg, C, 1997, s.29

samt de förutsättningar personlighet, stat, kyrka och familj innebär för de olika gudsmodellerna. Användning av McFagues gudsmodeller är inte helt oproblematisk. Det uppstår vissa svårigheter med gudsmodellerna. Dem diskuterar jag i kapitlet ”Komplikationer med min användning av McFagues gudsmodeller”. Slutligen följer en avslutande diskussion, där frågan om människan måste vara myndig för att kunna vara vän med Gud diskuteras.

2.2.2 Hur läser vi litterära gestalter?

Innan jag kommenterar mitt eget grepp att använda mig av romangestalter i min undersökning, ska jag presentera en kort diskussion om frågan hur litterära gestalter egentligen bör läsas. Helene Blomkvist diskuterar problemet i sin avhandling *Vanmaktens makt. Sekulariseringen i Sven Delblancs Samuelssvit och Änkan*. Också Owe Wikström tar upp det i sin bok *Aljosas leende. Om gudsfrånvaro, mystik och skönlitteratur*.

Kan skönlitterära gestalter behandlas som verkliga människor? Är det 'fel' att behandla dem så? I sin avhandling behandlar Helene Blomkvist Samuelssvitens karaktärer både som element i litterära strukturer och 'som om' de vore verkliga människor. Som läsare behandlar vi händelser och gestalter som om de vore 'sanna' och 'osanna' på samma gång. Vi är också "samtidigt" medvetna om vad romanen verkligen är och vad den låtsas vara.⁸

Blomkvist menar vidare att vår förmåga att skilja mellan verkliga personer och litterära gestalter är självklar, samtidigt som likheterna dem emellan kan uppmärksamma. Litterära karaktärer är modeller av verkliga människor. Hon kritiserar Lars-Åke Skalins "som om-modell", som går ut på att det inte finns något 'som om' i läsningen, eftersom vi läsare har förmågan att skilja mellan litterära personer och verkliga. Blomkvist menar att Skalins beskrivnings- och tolkningsmodell är reduktionistisk. Det kan inte vara fel av läsarna att i någon mening diskutera och läsa litterära gestalter som om de liknade verkliga personer.⁹

Också religionspsykologen Owe Wikström tar upp frågan om det är möjligt eller meningsfullt att analysera romankaraktärer som om de vore verkliga personer. Han menar att arten av material är avgörande. Om materialet kan visa att det är möjligt att tolka en karaktärs känslor och handlingar enligt en teori så anser Wikström att analysen är relevant och givande. I andra fall kan projektet visa sig vara lönlöst eller naivt. En skönlitterär figur finns i våra föreställningar. Skönlitteraturen är en del av det övergångsområde i vilket kulturella produkter existerar. De skönlitterära texterna lever i det kollektivt medvetna. På samma psykiska 'område' lever de religiösa gestalterna. Därför kan skönlitteraturen säkert få liknande funktioner även om de inte ingår i sociala uttryck, exempelvis litterära sällskap, riter eller hela normsystem. Många människor har älsklingspassager i sina böcker, som de ofta går tillbaka till.¹⁰

I uppsatsen *Vägen till en patriarkal religion* konstaterar jag att romankonsten inte kan behandlas på samma sätt som teologin i vetenskapliga undersökningar, eftersom det handlar om en helt annan uttrycksform: ”Romankonsten har möjligheter som teologin inte har. Olika aspekter och tankegångar får utrymme på ett helt annat sätt, och där finns en frihet som teologin saknar.”¹¹

I detta arbete behöver jag skönlitteraturen för att kunna pröva och analysera McFagues gudsmodeller. Jag menar att det inte skulle ha kunnat genomföras exempelvis genom intervjuer med människor. Romanerna som jag har valt, skildrar livet som helhet och ger ett långt mer heltäckande material än intervjuer i detta fall någonsin skulle kunna erbjuda. Romanförfattare kan på ett unikt sett skildra olika tankegångar på samma gång utan att

⁸ Blomkvist, Helene, *Vanmaktens makt. Sekulariseringen i Sven Delblancs Samuelssvit och Änkan*, Nossebro 1999, s. 111

⁹ Blomkvist, H, 1999, s.110-111

¹⁰ Wikström, Owe, *Aljosas leende. Om gudsfrånvaro, mystik och skönlitteratur*, Falun 1997, s.227, 229

¹¹ Dahlberg, C, 1997, s.32

företräda någon. De har möjligheter att experimentera och behöver inte stå för de ståndpunkter som karaktärerna förmedlar.

2.2.3 Litteratur- och personurval

Orsaken till att jag har valt Maria och Kristina är att de båda är färgstarka huvudpersoner i två mäktiga romansviter. Dessa romansviter har flera likheter, som gör det tacksamt att använda dem i relation med varandra. För det första lever romangestalterna i en nära relation med kyrka och religion, vare sig de är troende eller inte. De har också erfarenhet av ett Sverige och en överhet som ser ungefär likadan ut. Maria lever ungefär en generation efter Kristina. Deras lika men ändå olika livsöde gör det också givande att införa dem båda i modelldiskussionen. Samuels bok börjar år 1895. Det får vi veta genom utdraget ur Samuels dagbok. Som Helene Blomqvist påpekar råder större osäkerhet angående romansvitens slut. Däremot går det att räkna ut ungefär när Maria dör. Hon är född 1898, vilket framgår i Samuels bok.¹² Det är efter pensioneringen hennes tablettmissbruk tilltar. Detta ger enligt Blomqvist intrycket av att det inte hinner gå särskilt många år innan hon tar sitt liv. Alltså bör det ha ägt rum i slutet av 1960-talet. Den tidsperiod Samuelssviten utspelar sig i, blir följaktligen 1895 till 1960-talets slut. Dock finns några tillbakablickar som behandlar Samuels och Cecilias ungdom och Axel Axelssons (Samuels far) tid som väckelsepredikant i Värmland.¹³ Utvandrarsviten tilldrar sig ungefär i mitten av 1800-talet. Det framgår genom att Moberg exakt daterar att 1847 blev ett dåligt år för det unga paret på Korpamoen.¹⁴

Blomqvist tar upp det faktum att Samuelssviten står i en speciell relation till Hedebyssviten, där romanerna *Åminne*, 1970, *Stenfågel* 1973, *Vinteride*, 1974 och *Stadsporten* 1976 ingår. Delvis är det samma tidsperiod och miljö som behandlas. Där finns också flera personer som vi också får möta i Samuelssviten. Några exempel är Marias väninna Signe Svensson och hennes son Axel Weber. De har viktigare roller i Hedebyssviten än i Samuelssviten.¹⁵ Ett annat exempel är Vigdis, Marias väninna i Kanada.¹⁶ Jag har dock valt att utesluta dem ur min undersökning. Orsaken är att jag av utrymmesskäl måste begränsa mig. Axel Weber liksom de andra barnen har jag valt att utesluta eftersom de tillhör en annan generation. En generation som lever i ett annat slags samhälle på grund av sekulariseringen. Inte heller Kristinas eller Ulrikas barn får vara med i undersökningen. Dels skildras de inte så ingående, dels tillhör de också en ny, amerikaniserad generation, som därmed inte lever med den kluvenhet som särskilt Kristina lever i.

Det är betydligt fler personer från Samuelssviten än i Utvandrarsviten som igår i undersökningen. Orsaken är att Maria omges av ett större persongalleri än Kristina. Hon har fler nära relationer till ett större antal personer. Det beror inte på att Maria har fler nära vänner än Kristina. Men medan Kristinas syskon aldrig får delta i berättelsen, så har alla Marias syskon förhållandevis framträdande platser. Hennes syster Elin är enligt Lars Ahlbom hennes enda och nära vän. En vän som ger Maria styrka i livet med sin kärlek och livstro. Annars betonar Delblanc, som också Ahlbom framhåller, Marias ensamhet. En vän har hon dock också i Signe, men deras vänskap är svår att hålla liv i på grund av Signes skam över sin förnedring.¹⁷ Deras vänskap betraktar jag därför inte som alls så genuin som Kristinas och Ulrikas. Det är istället systemen Elin som fyller den funktion av allra bästa vän som Ulrika har för Kristina.

¹² Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.160

¹³ Blomqvist, H, 1999, s.29

¹⁴ Moberg, Vilhelm, *Utvandrarna* 1974, s.27

¹⁵ Ahlbom, Lars, *Sven Delblanc*, Borås 1996, s.150

¹⁶ Blomqvist, H, 1999, s.26

¹⁷ Ahlbom, L, 1996, s.155

2.2.4 Sekulariserings- och kvinnofrigörelseproblematik

Trots att Kristina är ungefär en generation äldre än Maria så möter de i religiöst avseende två kluvna världar. Medan Maria kämpar med den svenska sekulariseringen, så möter Kristina en liknande konfrontation mellan vad Sigvard Mårtensson kallar ”det gamla Sverige och det unga Amerika”.¹⁸ Rigmor Andersson menar att Moberg med den märkliga omsvängning som sker som sker vid slutet av Kristinas och Karl Oskars liv, troligen velat synliggöra utvandrarrens lott: "kluvenheten mellan det gamla och det nya landet." Det borde vara ett ofrånkomligt dilemma, som Moberg på ett fint sätt kunnat leva sig in i.¹⁹ Kristina drömmer sig då framåt mot det eviga livet, medan Karl Oskar i drömmen kom tillbaka till Sverige. Tidigare planerade han för framtiden, medan Kristina drömde sig tillbaka.²⁰ Också Lena Petersson påpekar att Moberg uppehåller sig mycket omkring sina kvinnogestalters längtan. De längtar tillbaka till en tid som inte längre existerar. De längtar bort eller hem. Kristinas hemlängtan är ett tydligt exempel på detta för Moberg stora tema.²¹

Både Maria och Kristina utvandrar från sitt hemland, Kristina för alltid, Maria för en period. De har olika erfarenheter av kärlek men har båda en stark relation med en fadersfigur.

En annan orsak till att jag kom på tanken att sätta Mobergs och Delblancs kvinnogestalter i relation till varandra, är att båda författarna är män som tecknat starka kvinnoporträtt. Lars Ahlbom menar att Delblanc i och med Samuels döttrar befäste sin ställning som kvinnskildrare, en position som han etablerat i och med Hedebysviten.²² I en artikel i *Svensk bokhandel* kommenterar Delblanc sin kärlek till körsbärsträdet så här:

”- Många säger att jag är en kvinnskildrare, och jag har nog en dragning till den lite feminina svenska naturen. Det är här jag vill vara, bland ekarna och lövträden, nära till Ekoln. Just de här lite feminina lövträden och fruktträden, det är mitt landskap.”²³

Också Vilhelm Moberg har på en del håll uppmärksammats som kvinnskildrare. Ett exempel är Lena Peterssons skrift *Vilhelm Moberg och kvinnorna - tankar och citat om dikt och verklighet*. Hon menar att Mobergs kvinnoporträtt har börjat uppmärksammas under senare tid, och att infallsvinkeln delvis är ny. De gånger den tidigare berörts har det skett i samband med andra utgångspunkter, exempelvis Moberg som folklivsskildrare, dramatiker eller bygderomansförfattare. Petersson påpekar vidare att Moberg hade sann känsla och stor kunskap för de människor och miljöer han skildrade. Det gäller också kvinnorna och deras situation. Många litteraturvetare och litteraturkritiker har konstaterat att Moberg har ett unikt sätt att skildra kvinnor på. Ett sätt som är ganska ovanligt för en man. Framför allt gav han sina kvinnogestalter liv, men också klara och rena karaktärsdrag.²⁴

Också Ingrid Nettervik uppmärksammar i *Parnass* Mobergs förmåga att teckna levande kvinnoporträtt, en konst som han har en fullständig förmåga att utföra.²⁵ Petersson menar vidare att Moberg var både klarsynt och tidigt ute med att uppmärksamma kvinnornas situation. Som exempel ger hon det särskilda kapitel han ägnade åt dem i *Min svenska historia*, ”Kvinnorna utanför historien”. Där betonar han både att deras roller och situationer

¹⁸ Mårtensson, Sigvard, *Vilhelm Moberg*, Stockholm 1956, s.214

¹⁹ Andersson, Rigmor, ”Konflikten mellan dröm och verklighet i Roberts och Kristinas öden” i *Perspektiv på utvandrarromanen*, Uddevalla 1971, s.230 red. Erland och Ulla-Britta Lagerroth

²⁰ Andersson, R, 1971, s.227

²¹ Petersson, Lena, *Vilhelm Moberg och kvinnorna - tankar och citat om dikt och verklighet*, Emmaboda 1996, s.21

²² Ahlbom, L, 1996, s.149

²³ Delblanc, Sven, ”Boken om min barndom har befriat mig” i *Svensk bokhandel 1991 Nr 25*, s.11

²⁴ Petersson, L, 1996, s.5

²⁵ Nettervik, Ingrid, ”Han förundrade sig över kraften i henne” i *Parnass* nr 1 1996

varit allt annat än lätta.²⁶ Gunnar Eidevall ger samma exempel och betonar Mobergs grundläggande insikt att människorna och deras handlingar är sig lika under historiens gång.²⁷

Slutligen är de båda romansviternas anknytning till genren dokumentärroman samt deras starka koppling till Bibeln ytterligare orsaker till mitt urval. Jag kommer så småningom att kortfattat gå igenom romansviternas anknytning till Bibeln. Sviternas anknytning till dokumentärromanen kommer jag att presentera i samband med respektive romangestalt.

2.2.5 Relevant sekundärlitteratur

Jag har i min undersökning tagit hjälp av flera intressanta undersökningar av Delblancs och Mobergs författarskap. Jag har begränsat mig till att enbart använda källor som behandlar de båda romansviterna. Det finns mycket skrivet om både Delblanc och Moberg, och det skulle vara en omöjlig uppgift i detta sammanhang att gå igenom allting. Nedan kommer jag kort presentera mina viktigaste källor. Jag kommer därför inte att presentera de kortare artiklar jag har använt här. De kommer att lyftas fram i de sammanhang de använts.

I *Vanmaktens makt. Sekulariseringen i Sven Delblancs Samuelssvit och Änkan* behandlar Helene Blomqvist som namnet antyder sekulariseringsproblematiken hos romangestalterna i Samuelssviten. Helene Blomqvist är litteraturvetare och disputerade med *Vanmaktens makt* på Göteborgs universitet 1998. Jag använder mig mycket av avhandlingen, eftersom ämnet ligger nära mitt eget. *Vanmaktens makt* är dock i första hand en litteraturvetenskaplig avhandling. Dess huvudsyfte är inte att skapa teologi utan fokus ligger på samhällsförvandlingen. Men eftersom sekulariseringsproblematiken också till viss del står i fokus även i min uppsats, fungerar *Vanmaktens makt* ofta som bakgrundsmaterial, och någon gång också som samtalspartner. I sin analys har Blomqvist tagit fram olika "mot-makter" som är den kyrkliga och samhälleliga förtryckarmaktens motsatser. Mot-makterna består av kärleken, konsten och naturen.²⁸ Dessa mot-makter stämmer enligt min egen tolkning väl överens med de egenskaper som McFagues alternativa gudsmodeller företräder.

I avsnittet "Ontologier och Gudsbilder" samlar Blomqvist de gudsbilder och ontologier som på olika nivåer uppstår ur romansvitens brottnings med sekulariseringens frågor. Här menar Blomqvist att teodicéproblemet är den främsta av dessa frågor.²⁹ Jag kommer att angripa problemet med en annorlunda utgångspunkt. Jag kommer att undersöka de olika gudsmodeller som uppenbarar sig i romangestalternas relationer till såväl stat, kyrka, familj och vänkrets. Jag utgår således från gudsmodeller som redan är utarbetade av Sallie McFague. Dessa står att urskilja oberoende av gudsmodellernas existens i romangestalternas medvetanden.

Torbjörn Forslids bok *Fadern, sonen och berättare. Minne och narrativitet hos Sven Delblanc* förtjänar också några ord på vägen. Forslid undersöker den mörka och problematiska relationen mellan fadern och sonen genom Sven Delblancs författarskap. Han visar hur minne och fiktion tillsammans har bidragit till att skapa ett lysande författarskap. Även om jag här inte kommer att undersöka Marias son Axels gudsmodeller i min uppsats, så är fadern som vi senare ska se ett väl så laddat begrepp för Maria. Också Lars Ahlboms *Sven Delblanc* förtjänar i dessa sammanhang att nämnas. Ahlbom ger här en kortfattad men informativ inblick i Samuelssviten.

När det gäller Vilhelm Moberg står en uppsjö av böcker och artiklar att finna. Här har jag främst stiftat bekantskap med Gunnar Eidevall, Philip Holmes och Nils Olsson. Nils Olsson har som tidigare nämnts forskat på Mobergs användning av Bibeln i sin romankonst. På samma sätt som Blomqvist har fungerat som främsta källa då det gäller Samuelssviten, så är Nilsson mitt mest förtrogna bakgrundsmaterial då det gäller Utvandrarsviten. Nilssons analys

²⁶ Pettersson, L, 1996, s.33

²⁷ Eidevall, Gunnar, *Berättaren Vilhelm Moberg*, Stockholm 1976, s.196-197

²⁸ Blomqvist, H, 1999, s.205

²⁹ Blomqvist, H, 1999, s.195

av förhållandet mellan Gud och ödet har givit mig större inblick i denna ibland komplicerade fråga.

Philip Homes och Gunnar Eidevall har skrivit varsin bok om Vilhelm Moberg, där de försöker ge en helhetsbild av hans författarskap. Bredvid boken *Berättaren Vilhelm Moberg* har Eidevall också producerat en omfattande undersökning av Utvandrarsviten, *Vilhelm Mobergs emigrantepos*. Holmes' *Vilhelm Moberg. En introduktion till hans författarskap* kom ut så sent som 2001. Jag har haft stor användning av alla böckerna.

När det gäller sekundärlitteratur i anslutning till McFagues *Gudsbilder i en hotfull tid* kommer jag att presentera Terrence Reynolds forskning. Reynolds har skrivit två artiklar om *Gudsbilder i en hotfull tid (Models of God): Walking apart together; Lindbeck and McFague on theological method* och *Two McFagues: Meaning, Truth and justification in Models of God*. Jag kommer att presentera Reynolds artiklar utförligt efter min genomgång av McFagues gudsmodeller. Detta för att hans tankegångar av naturliga skäl blir lättare att förstå efter en presentation av McFague och hennes gudsmodeller.

Slutligen kommer också Dietrich Bonhoeffer att komma till tals i debatten. Bonhoeffer tillhörde dem som kämpade mot nazismen i Tyskland, både före och under andra världskriget. 7 april 1927 fick han sin doktorsgrad. Han hade en lovande akademisk karriär framför sig, men nazismens maktövertagande fick honom att ompröva sin kallelse. Han kritiserade den tyska kyrkan för dess anpassning till nazismen och kallade Hitler för Anti-Krist. 1943 arresterades han av Gestapo och avrättades två år senare.³⁰

Enligt Charles Marsh betonar Bonhoeffer Guds kreativa frihet som källa till mänsklighetens egen frihet. Den fria guden skapar mänskligheten till sin egen avbild. Han betonade livet för andra och protesterade mot nazismens narcissism och fixering vid den ariska rasens renhet.³¹ I min uppsats kommer jag enbart att använda mig av Bonhoeffers sista bok *Widerstand und Ergebung (sv Motstånd och underkastelse)*. Den består av en samling brev och uppsatser från fängelsetiden. Ett av dess centrala budskap är att vi människor inte kan gå tillbaka till en tid där den religiösa auktoriteten styrde enväldigt. Istället krävs nu en fullständig ärlighet. Vi måste leva i världen som myndiga män och kvinnor.³²

³⁰ Marsh, Charles, "Dietrich Bonhoeffer" i *The Modern Theologians. An introduction to Christian theology in the twentieth century*, edited by Ford, David, F, Blackwells Publishers Inc 2001, s.38, 45

³¹ Marsh, C, 2001, s.44-45

³² Marsh, C, 2001, s.47

3 Sallie McFague

Sallie McFague är professor i systematisk teologi vid Vanderbiltuniversitetet i USA. I förordet i den svenska översättningen av *Models of God*, placerar hon sig själv hos den vita medelklassen i USA. Hon riktar sin bok främst till kristna som tillhör så kallad 'traditionell' kristendom. På grund av sin privilegierade klasstillhörighet anser hon sig ha tid och ork att uppmärksamma det grundläggande hotet i vår tid, det vill säga kärnteknologin. McFague håller de som fattar besluten, de rika och mäktiga ur främst den amerikanska vita medelklassen som ansvariga för det hot som kan förgöra hela vår värld. Följen har blivit ett 'förtryck av livet', en ekologisk kris.³³

Gudsbilder i en hotfull tid är med McFagues egna ord en "'befrielse-teologi' som står upp för livet". Bokens syfte är att bidra till kampen för att 'befria livet'. Hon har inte för avsikt att presentera ett revolutionärt handlingsprogram. Ambitionen är istället att skapa attitydförändringar. McFagues utgångspunkt är att skapandet av en ny, imaginativ bild av förhållandet mellan Gud och världen måste komma före handling. Hon betraktar själv inte sin bok som en feministisk teologi i vanlig bemärkelse. Detta för att dess utgångspunkter inte först och främst är kvinnans frigörelse. Hon påpekar dock att det faktum att hon själv är kvinna är av betydelse för hennes perspektiv som författare. Det är just kvinnoförtrycket som gjort henne besviken på traditionell medelklasskristendom. Alltså är det i själva verket grundorsaken till att Sallie McFague ifrågasätter denna form av kristendom, och därför tagit sig an det vågade projektet att omformulera den.³⁴

I *Gudsbilder i en hotfull tid* fortsätter McFague sitt arbete med att skapa en metaforisk teologi. Det är en teologi som vill framhäva metaforernas stora betydelse i det teologiska samtalet. Metaforernas syfte är att hjälpa oss att förstå det obeskrivliga. McFagues tillvägagångssätt är enligt egen utsago heuristiskt. Syftet är främst att finna möjligheter och öppna upp för nya perspektiv, snarare än att servera färdiga lösningar. Hennes metaforiska teologi är sålunda av experimentell natur.³⁵

McFague undersöker tre metaforer för Gud. Dessa anser hon vara bättre lämpade för vår postmoderna situation än äldre metaforer. Hon utgår från ett ekologiskt perspektiv där hela skapelsen existerar i ett ömsesidigt beroendeförhållande. Detta under det gemensamma hotet från förintelse av kärnvapen. Boken är uppdelad i två delar. Den första delen är en presentation av McFagues förståelse av metaforisk teologi, som den bör förstås och utövas i vår tid. Där diskuterar hon den metaforiska teologin som sådan och förklarar hur metaforer formar modeller. Modeller skapas alltså av metaforer som bibehåller sin kraft. McFague betraktar Jesu livs effekter på verkligheten som icke-hierarkiska, allomfattande och revolutionerande.³⁶

Hon fortsätter projektet med att utforska frågan om Guds relation till världen. Här kritiserar hon den rådande modellen som hon kallar monarkisk. Den skiljer Gud från världen i en asymmetrisk dualism. Nu presenterar hon också några nya metaforer. Gud som världens mor, kärlekspartner och vän. Världen beskriver hon som själva Guds kropp.³⁷ Bokens andra del är en undersökning av dessa tre nya metaforer.³⁸

³³ McFague, S, 1994, s.12-13

³⁴ McFague, S, 1994, s.13

³⁵ McFague, S, 1994, s.61

³⁶ McFague, S, 1994, s.19-73

³⁷ McFague, S, 1994, s.88-113

³⁸ McFague, S, 1994, s.129-230

3.1 Sallie McFagues gudsmodeller

3.1.1 McFagues definition av modellbegreppet

McFague menar att tro hör ihop med en imaginativ myt om eller bild av relationen mellan Gud och världen som är trovärdig. Vår tid saknar en för oss trovärdig imaginativ bild av förhållandet mellan Gud och världen. Därför menar McFague att det här är en uppgift för teologin att ta itu med. En teologi som är konstruktiv och metaforisk 'remytologiserar' istället för att 'avmytologisera'. Det innebär att teologen inte bara bör tolka traditionella och bibliska metaforer. Hon bör även remytologisera, vilket innebär att leta efter bilder som passar bättre då det gäller att uttrycka samtida kristen tro. Det innebär att identifiera och klargöra primära metaforer och modeller som på ett kraftigt och tydligt sätt kan uttrycka en kristen tro för vår tid. Detta ska göras utifrån samtida erfarenhet.³⁹

McFague menar vidare att det finns ett symbiotiskt förhållande mellan bild och begrepp i en konstruktiv, metaforisk teologi. McFague förklarar begreppet metafor som ett ord vilket används otillbörligt: "Ordet eller frasen tillhör egentligen ett visst sammanhang, men används i ett annat: lampans fot, krig som ett schackspel, Gud fader." Hon fortsätter med att beskriva metaforen som ett påstående som snarare är en sannolik redogörelse än en definition. Den karaktäriseras alltid av 'är' och 'är inte'. Metaforen används vid försök att återge något som vi inte vet hur vi ska beskriva.⁴⁰

McFague beskriver skillnaden mellan metafor och modell på följande sätt:

"En modell är en metafor med 'förblivande styrka'. En modell är en metafor som har fått tillräcklig stabilitet och spridning för att kunna presentera ett mönster för en relativt omfattande och sammanhängande förklaring. Metaforen Gud fader är ett utmärkt exempel på detta. Genom att ha blivit en modell, har den gjort det möjligt att förstå många olika saker. Om Gud ses som fader kan människor betraktas som barn, synd som ett upproriskt beteende och frälsning som upprättelse till ett sant barnskap. Så som kyrkans bekännelser tydligt klargör, har modeller en nära koppling till begrepp: Fader, Son och Ande är modeller för det gudomliga livet som genomsyrar traditionens mest centrala begrepp - treenigheten."⁴¹

3.1.2 Den monarkiska gudsmodellen

Den monarkiska modellen innebär som namnet avslöjar att Gud betraktas som kung. Denna tanke utvecklades systematiskt i både judiskt och kristet tänkande. I judiskt tänkande betonades tanken om Gud som herre och konung. I medeltida kristet tänkande kom detta till uttryck genom betoningen på den gudomliga allmakten, samt under reformationen främst i Calvins betoning på Guds suveränitet. Den dominerande västerländska modellen av Guds förhållande till världen har alltså givit bilden av Gud som den absolute enväldshärskaren som regerar över sitt rike. Gud är universums allsmäktige kung som ingen kan besegra.⁴²

Enligt McFague är denna monarkiska gudsmodell så vanlig i traditionell kristendom att den oftast accepteras som en självklar beskrivning av förhållandet mellan Gud och världen. Hon menar vidare att den ofta inte heller upplevs som särskilt förtryckande. Själv drar dock McFague slutsatsen att människan i ett sådant förhållande till Gud inte får något värde. Hon blir en undersåte, vars vilja kontrolleras av Gud. Vi människor är alltså ovärdiga undersåtar

³⁹ McFague, S, 1994, s.55-57

⁴⁰ McFague, S, 1994, s.56-58

⁴¹ McFague, S, 1994, s.59

⁴² McFague, S, s.94

som måste lita fullständigt på vår suveräne Gud. Då denne upphöjde Gud 'blev människa' och offrade sitt liv för oss gav han oss sitt stora värde i utbyte mot vår ovärdighet.⁴³

Enligt McFague får denna gudsbild oss människor att känna oss tillfredsställda med Gud och oss själva. Relationen människa-Gud blir dock en relation på avstånd och det kungliga är 'oåtkomligt'. Gud blir på detta sätt oengagerad i världen och markerar avstånd från människorna.⁴⁴ Den kungliga metaforen för Gud medför vidare att Gud inte upplevs vara engagerad inifrån. Kungar vill att deras undersåtar ska vara lojala och att det ska råda fred i deras riken, men de brukar och måste inte älska undersåtarna och rikena. Enligt McFague kan man i bästa fall hoppas att kungarna visar lite välvilja. Den monarkiska metaforen för Gud är den dominerande västerländska modellen. Istället för att tillåta konkurrerande alternativa modeller att växa fram, har den tenderat att införliva andra modeller i sig. Detta är tydligt vad gäller modellen av Gud som Fader.⁴⁵

Enligt McFague skulle modellen av Gud som fader istället kunnat bli en bild av föräldraskap, vilket enligt henne är Nya testamentets avsikt. Där associeras tanken om Gud som fader med fostran, vägledning, utgivande, omvårdnad och omsorg. Föräldern har dock förvandlats till patriark under den monarkiska modellens starka inflytande. En patriark leder knappast tankarna till en kärleksfull pappa. Istället styr han över sina barn och kräver lydnad. Han påminner således mer om en kung.⁴⁶

Den monarkiska modellen är enligt Mac Fague vidare antropocentrisk, hierarkisk och dualistisk. Dualism behöver inte innebära rangordning, men här handlar det om en hierarkisk dualism mellan kung och undersåtar. En sådan dualism uppmanar till ett hierarkiskt tänkande som i sin tur varit orsaken till många former av förtryck.⁴⁷

Den monarkiska modellen får slutligen enligt McFague förödande konsekvenser vare sig Guds makt uppfattas som välvilja eller dominans. Om människan förlitar sig på Guds välvilja och ser honom som en välvillig patriark kommer hon att bli passiv och fly från sitt ansvar för medmänniskor och värld. Om Gud upplevs som den dominerande kungen skapar det militaristiska och destruktiva beteenden.⁴⁸

3.1.3 Gud som mor

Om enbart det manliga pronomenet används om Gud förnekas det faktum att Gud står bortom manligt och kvinnligt. Det är enligt Sallie McFague att göra sig skyldig till avguderi. Hon menar att både manligt och kvinnligt pronomen bör användas om Gud, antingen var för sig eller tillsammans. Detta för att alla handlande personer är kvinnor eller män. Ett illustrerande exempel är inledningen till bönen 'Fader - Moder Gud'.⁴⁹

McFague anser att Gud bör ses i kvinnliga, inte feminina termer. De kvinnliga termerna bör inte heller begränsas till moderliga. "Kvinnlig" syftar på könet, medan "feminin" syftar på egenskaper som traditionellt förknippas med kvinnor. Problemet med att applicera så kallade feminina egenskaper på Gud är att det blir de egenskaper som samhället betraktar som feminina som identifieras som kvinnliga. Det handlar om passivitet, ömhet, omvårdnad och helande. Skapande, frälsning samt upprättandet av fred och rättvisa identifieras däremot som maskulina egenskaper. Denna uppdelning rättfärdigar enligt McFague samhällets stereotyper

⁴³ McFague, S, 1994, s.94-95

⁴⁴ McFague, S, 1994, s.95-96

⁴⁵ McFague, S, 1994, s.97

⁴⁶ McFague, S, 1994, s.97

⁴⁷ McFague, S, 1994, s.99

⁴⁸ McFague, S, 1994, s.101

⁴⁹ McFague, S, 1994, s.138

av vad som ska betraktas som manligt respektive kvinnligt. Den aktivitet som har med moderskap att göra är alltså kvinnlig, inte feminin.⁵⁰

Gudsbilder i en hotfull tid är främst koncentrerad på att utforska modellen Gud som mor för att ge en balans och en ny tolkningsram åt den traditionella modellen Gud som fader. Men trots det tecknar McFague också andra gudomliga aktiviteter i kvinnlig form, med fokus på de som handlar om skapande och rättvisa.⁵¹ McFagues mål med boken är att undersöka potentialen hos modellen Gud som mor på ett sätt som bidrar till en föräldramodell, en alternativ tolkningskontext för den paternalistiska modellen. Den västerländska kristna traditionen har analyserat den paternalistiska metaforen ingående, i en patriarkal kontext.⁵²

Enligt denna krävande fadersmodell ger fadern frälsning, medan Gud som mor ger själva livet. Gud som mor ger också agape, den fullständigt omotiverade och osjälviska kärleken. Men hennes kärlek är dock inte helt osjälvisk. Hon kallar människan tillbaka till sig och vill återförenas med henne. Agape-kärleken kan därför inte isoleras från eros och filia, de andra typerna av kärlek.⁵³ Agape-kärleken är en modell för rättvisa. Den vårdar alla skapelser och vill ge alla varelser en rättvis fördelning av jordens resurser. Enligt modellen Gud som mor är Gud förälder till alla arter. I kristendomen har födelsespråket varit sparsmakat, särskilt då det förknippats med naturliga kvinnliga företeelser. Däremot har ätandet som symbol för andlig föda varit viktigt.⁵⁴

Läran om skapelsen hör av naturliga skäl samman med modellen Gud som mor. I den traditionella tolkningen av Bibelns skapelseberättelser skildras Guds skapande som hierarkiskt och dualistiskt. Materien underordnas det andliga, kroppen underordnas själen och världen underordnas Gud. Denna tolkning lever trots sin vetenskapliga ohållbarhet kvar i folkligt medvetande. Modellen Gud som mor ger en alternativ bild av skapelsen. Världen är ett uttryck för Guds väsen och framfödd ur Gud själv. Denna födelsemetafor står enligt McFague närmare den kristna tron än den traditionella bilden av skapelsen. Dessutom passar den vår tid bättre.⁵⁵

Modellen Gud som mor uttrycker till skillnad från den konstnärliga modellen Guds närhet till människan och den värld hon lever i. En konstnär bedömer sitt verk som bra eller dåligt efter estetiska kriterier. Modellen Gud som mor upplöser också dualismen mellan Gud och världen, kropp och själ, kött och ande samt natur och människa. Gud är både andlig och fysisk. Hon är både skapare och domare.⁵⁶

Gud som mor uttrycker inte stereotypa moderliga egenskaper som blidhet, medömkan och sentimentalitet. Istället uttrycker hon erfarenheterna av havande, födelse och amning. En mor som frambringat liv och har ansvar för det, dömer ofta med vrede det som förhindrar livets välbefinnande. Hon blir vred om hennes barn saknar mat och annat som de behöver för att växa och mogna. Människan syndar inte mot Gud Moder genom uppror mot hennes överhöghet. Synd är istället vägran att vara en del i en ekologisk helhet där alla arter hör samman i ett gemensamt samspel.⁵⁷

Sallie M Fague omnämner två äldre exempel där Gud omtalas i kvinnliga termer. Det första är visheten, Sofia, i den hebreiska traditionen, det andra Julian av Norwicks teologi om Guds moderskap på 1300-talet. Dualismen mellan kvinnligt och manligt, kött och ande samt natur och historia saknas i båda exemplen. Ett modernt exempel som talar om Gud i kvinnliga termer och samtidigt inkluderar rättvise- och fruktbarhetsaspekten är Rosemary Ruether

⁵⁰ McFague, S, 1994, s.137, 139

⁵¹ McFague, S, 1994, s.139

⁵² McFague, S, 1994, s.140

⁵³ McFague, S, 1994, s.140-142

⁵⁴ McFague, S, 1994, s.147-149

⁵⁵ McFague, S, 1994, s.150-152

⁵⁶ McFague, S, 1994, s.153-156

⁵⁷ McFague, S, 1994, s.156-157

Radford. Hennes Gud/inna är Källan, grunden för vår existens och samtidigt vår ändlösa, kreativa potential.⁵⁸

Gud som moder och domare fördömer själviskhet och vägran att dela med sig. Enligt modellen är det omöjligt att älska Gud utan att också älska alla andra delar av världens kropp. Gud som mor och skapare dömer annorlunda än Gud som monark och frälsare. Den senare dömer individer som gör uppror mot kungens makt och härlighet, även om han sedan tar straffet själv och frikänner de dömda. För Gud som mor och skapare är målet att få till stånd en rättvis fördelning av universums resurser, inte fördömmelsen eller frikännandet av de skyldiga. Hon skapar rättvisa och delar inte ut domar. Rättvisa ska skapas nu, inte i framtiden.⁵⁹

McFague refererar till Jonathan Schells begrepp 'universellt föräldraskap'. Han använder det i ett sammanhang där hotet om utplåning genom en kärnvapenkatastrof står i fokus. En katastrof där all födelse skulle upphöra.⁶⁰ Till skillnad från Schell vill McFague inte begränsa modellen till den mänskliga arten och födelsen. Den bör också omfatta andra arter och till andra vårdande handlingar än att föda och ge liv. McFague anser också att en del former av socialism står närmare föräldramodellen än den mekaniska och giriga individualismen i västvärldens kapitalistiska demokratier. De ger bättre stöd åt de svagaste, de unga och de sjuka. I den kapitalistiska strukturen är barnen och naturen de mest sårbara, och har svårt att göra sina röster hörda.⁶¹

Hjärtat i Gud moders rättviseetik är upprättandet av en rättvis politisk, social och ekonomisk ordning i samhället, något som också är centralt i befrielse-teologin. Gud moder driver på samma gång en omsorgsetik.⁶² Modellen Gud som mor innebär en speciell kallelse till oss människor, och ger oss rollen som vårdare. Guds skapande kärlek ger oss universum som en gåva utan att räkna med något i gengäld. Modellen Gud som mor och skapare uttrycker födelse, omvårdnad och fullkomning. Dock är alla metaforer bristfälliga då det gäller att beskriva Guds skapande kärlek.⁶³

För McFague är modellen Gud som mor en av de viktigaste modellerna för Gud som finns. Men liksom Paul Tillich och Rosemary Ruether Radford noterar hon i sin presentation av modellen risken för att den kan bli infantil, uppslukande och krävande. Men hon anser inte att riskerna är någon anledning till att förkasta modellen, men det är viktigt att också använda andra balanserande metaforer för Guds relation med världen.⁶⁴ Jag tolkar det som att det är därför hon inte går in på någon djupare analys av svagheterna med modellen.

3.1.4 Gud som kärlekspartner

Enligt Sallie McFague har kristna aldrig talat om Gud som kärlekspartner⁶⁵, med undantag av en liten grupp medeltida mystiker. Medan modellen Gud som mor fångar sexualiteten, så uttrycker modellen gud som kärlekspartner erotik. Om minsta tecken på passion förekommer i Guds kärlek, upplevs den som förorenad. Guds kärlek ska vara fri från längtan, behov och intressen.⁶⁶

McFague ställer frågan varför människans relation till Gud som hennes eller hans kärlekspartner inte har fått spela någon stor roll i kristendomen, då två människor som älskar

⁵⁸ McFague, S, 1994, s.158-159

⁵⁹ McFague, S, 1994, s.160-162

⁶⁰ McFague, S, 1994, s.163

⁶¹ McFague, S, 1994, s.167

⁶² McFague, S, 1994, s.162-163

⁶³ McFague, S, 1994, s.167-168

⁶⁴ McFague, S, 1994, s.160

⁶⁵ Översättaren har valt att översätta originaltextens 'lover' med 'kärlekspartner'. Detta för att fånga metaforens innehåll och på samma gång behålla det könsneutrala uttrycket. McFague, S, 1994, s.169

⁶⁶ McFague, S, 1994, s.170

varandra är den djupaste mänskliga relationen. Den borde därför vara en självklar modell för att visa på centrala aspekter av relationen mellan Gud och världen. McFague hänvisar till Höga visan som är ett bevis på att de i kristendomen finns utrymme för passion.⁶⁷

Själva poängen med förälskelsen är att se någon annan som värdefull och att själv bli betraktad som värdefull. Ett förälskat par upplever varandra som värdefulla just för att partnern är den han eller hon är. Sallie McFague hyser själv en viss tveksamhet inför modellen Gud som kärlekspartner. Den kan upplevas som individualistisk, dualistisk och eskapistisk, just de drag i den kristna traditionen som hon själv har invändningar emot. Men om modellen betraktas i ljuset av världen som Guds kropp försvinner såväl de individualistiska som de dualistiska och eskapistiska dragen. Guds kärlekspartner blir då världen snarare än enskilda individer. Det som modellen Gud som kärlekspartner särskilt kan uttrycka är passionen, lidelsen och längtan efter att vara förenad med den man älskar. Men för oss människor måste den älskade vara hela världen och inte bara Gud. Världen är ett uttryck för Gud och det Gud älskar.⁶⁸

Enligt McFague uttrycker Gud som kärlekspartner den gudomliga kärleken eros. Modellens gudomliga handlande är frälsningen och dess kärlek erbjuder helande för allt som existerar i vår värld. Gud har en intim och passionerad relation med världen och borde därför med rätta kunna kallas dess kärlekspartner. Gud som världens kärlekspartner är kärlekens drivande kraft i universum. Denna kärlek, eros, upplever godhet och kärlek i världen och känner längtan efter att förenas med den. Eros är kärleken som finner sin älskade värdefull, en passionerad attraktion till den värdefulla och en längtan efter att vara förenad med henne.⁶⁹

Modellen Gud som kärlekspartner uttrycker enligt McFague Guds frälsande kärlek. Världen är värdefull och Gud behöver den. Frälsningen innebär då en återförening mellan de båda älskande, världen och Gud. McFague anser att traditionell kristendom hävdar att världen var värdefull från början, men att den i och med syndafallet föll tillsammans med människan. Men enligt modellen Gud som kärlekspartner blir världen attraktiv och värdefull. Äkta kärlek består trots svårigheter. Kärlekspartnern förblir alltid värdefull.⁷⁰

McFague menar vidare att den traditionella kristna synen på synd, i synnerhet den protestantiska, är ett av de största hindren för att utveckla en ny medvetenhet som behövs i vår tid. Synd är traditionellt sett något som fördärvar och vanställer både människor och skapelse, och gör dem värdelösa. Följden blir då en negativ syn på livet. En följd av modellen Gud som kärlekspartner blir däremot att Gud behöver världen, eftersom ett älskande par behöver varandra. Modellen saknar den platonska synens dualistiska och självcentrerade drag. Gud som den orörlige röraren eller den absolute monarken har inga behov av något, allra minst en intim relation med det han har skapat.⁷¹

Om människan inte upplever sig som behövd av Gud, kommer hon att inte att vilja ta ansvar för världen. Modellen Gud som kärlekspartner betonar på ett tydligare sätt än modellen Gud som mor, Guds behov av människan. Mödrar ger kärlek även om de inte får någon tillbaka. Enligt modellen Gud som kärlekspartner behöver Gud människan för att frälsa världen. Hon behöver gensvar från människorna som delar av världen, inte som individer.⁷²

Enligt modellen Gud som kärlekspartner betyder synd att ta avstånd från samspelet med jorden själv och alla andra varelser, inte att svika en högre makt. Synd är att vägra att leva i relationer med allt som Gud älskar och vara Guds kärlekspartner. Det är också vägran att inse att alla Guds älskade har en djup och ömsesidig relation till varandra. Synd är vidare inte

⁶⁷ McFague, S, 1994, s.170-171

⁶⁸ McFague, S, 1994, s.172-174

⁶⁹ McFague, S, 1994, s.175-177

⁷⁰ McFague, S, 1994, s.177-178

⁷¹ McFague, S, 1994, s.179-180

⁷² McFague, S, 1994, s.181-182

stolthet eller otro, utan att hålla fast vid hierarkier och dualismer. Synd är också att hålla fast vid det egna jagets överlägsenhet genom att på olika sätt utesluta andra. Mycket av den ondskan som finns i världen är en följd av människans själviskhet.⁷³

Gud som kärlekspartner är helt emot grym och orättvis behandling av sin älskade värld, och lider med de delar av den som lider. Gud som kärlekspartner rättfärdigar inte det onda. Modellen erbjuder Guds närvaro till hennes lidande kärlekspartners. Frälsningen är ett pågående helande av världens lidande kropp, något som människorna verkar för tillsammans med Gud. Den är alltså inte, som klassisk teologi vill påskina, ett objektivet verk som någon annan utfört för människans räkning och som är verkställt en gång för alla.⁷⁴

Frälsningen manifesterar Guds stora kärlek till världen och är därför holistisk, inklusiv och positiv, inte individualistisk, antropocentrisk och negativ som i klassisk teologi. I Jesu icke-hierarkiska och inklusiva liv och död uttrycks såväl medvetenhet om Guds djupa kärlek och aktivt deltagande i kärlekens inklusiva och helande verk. Ondskan som vi människor måste kämpa emot symboliseras av förtryckande strukturer som klass, kön, miljöförstöring och kärnvapenrustning.⁷⁵

Enligt modellen Gud som kärlekspartner är frälsning något som man gör snarare än tar emot. Det räcker inte att bli älskad, det krävs också att människan älskar tillbaka. Frälsningen hör därför oupplösligt samman med skapelsen. Modellen undergräver traditionella försoningsläroras uppdelning mellan ande och kropp. Liksom modellen Gud som mor och domare anser Gud som kärlekspartner att kroppens hälsa är en förutsättning för allt välbefinnande. Gud som kärlekspartner vill se sin älskade värld helad och frisk på grund av sin stora kärlek till den.⁷⁶

3.1.5 Gud som vän

När Sallie McFague försöker utreda begreppet vänskap konstaterar hon att det är något speciellt med vänskap, men att det är svårt att sätta fingret på vad det är. Vänskapen är komplex och gåtfull på ett annat sätt än relationer mellan älskande par och mödrar och barn. De bibeltexter som skildrar Jesus som vän, visar en utpräglad strävan efter jämlikhet. Ett exempel är Matteus 11:19 där Jesus beskrivs som 'tullindrivares och syndares' vän. Ytterligare ett exempel är Johannes 15:12-15 där Jesus kallar sina lärjungar för vänner. De är då inte längre tjänare.⁷⁷

McFague vill visa att modellen Gud som vän är tillräckligt grundläggande och viktig för den mänskliga existensen för att kunna uttrycka en god bild av relationen mellan Gud och världen. Hon uppmärksammar ett grundläggande drag som Aristoteles, Emanuel Kant, Georg Wilhelm Friedrich Hegel och Dietrich Bonhoeffer upplever i vänskapen. Till skillnad från andra former av relationer står den utanför plikt, funktion och tjänst, något som ger den en särställning. Vänskapen är fri. Föräldrar väljer man inte, och förälskelsen kan ibland tyckas vara ödesbestämd. Vänner däremot väljer att vara tillsammans.⁷⁸

Till skillnad från modellerna Gud som mor och Gud som kärlekspartner har vänskapens modellen ingen fysisk bas. Men dess grund är ändå lika djup och lika problematisk. Vänskapens grund är bandet mellan två människor som själva frivilligt valt att leva i en ömsesidig relation. Människan väljer att vara vän med någon därför att hon tycker om henne. En sann vän låter sina vänner vara sig själva. Först och främst är vänskap en glad och fri, icke-sexuell tillgivenhet mellan två människor som njuter av varandras närvaro. Ordet

⁷³ McFague, S, 1994, s.188-189, 194-195

⁷⁴ McFague, S, 1994, s.191-193

⁷⁵ McFague, S, 1994, s.193-195

⁷⁶ McFague, S, 1994, s.195-197, 200

⁷⁷ McFague, S, 1994, s.208-209

⁷⁸ McFague, S, 1994, s.210-211

'själsfrände' uttrycker väl vänskapens starka band.⁷⁹ Den kärlek som kommer till uttryck mellan vänner, filia, "...delar och arbetar för visionen om det goda".⁸⁰

Metaforen Gud som vän var vanlig bland mystikerna och i visioner om paradiset, där de egenskaper som präglar djup vänskap ofta förekommer. Vänskapen blir en fullkomlig relation utan de komplicerade svårigheter som andra relationer råkar ut för. Den är fri från skuld, avundsjuka, rädsla och agg. Enligt McFague har vänskapen fått dåligt rykte i kristna kretsar. Guds kärlek bör inte liknas vid filia eftersom gud inte väljer ut några vänner. Gud har inga favoriter. Vänskapen har uppfattats som elitistisk och individualistiskt. Den är en oseriös relation som saknar en vuxen relations allvar och överlåtelse, och befinner sig utanför samhällets ramar. Vänskap är till för barn, för vuxna endast på fritiden.⁸¹

Vänskapens frihetsgrund är en del av dess styrka. Vänskapsband handlar om överlåtelse, och tillhör de starkaste band som finns. Svek och förräderi är de största synderna mot en vän. En vän förväntas vara pålitlig, trofast, lojal och tillitsfull. Vänner förenas av ett gemensamt intresse, som man ägnar sig åt sida vid sida. Det kan vara en vision eller ett projekt. De upplever glädje tillsammans i sitt engagemang, inte bara för att de är tillsammans. Ett känt exempel är Kväkarna, som också kallar sig Vännernas samfund.⁸²

Vänskapen mellan Gud och vår tids människor kan enligt McFague betraktas som inriktad på sitt gemensamma projekt som är frälsningen, jordens välfärd. Hon betonar vikten av en gemensam vision i vänskapen mellan människan och Gud. En sådan vision befriar vänskapen från, med McFagues ord "...den självupptagna individualismen i dess klassiska utformning."⁸³

Vänskapen är den friaste av de relationer som här diskuteras. Människan kan välja att vara vän med vem hon vill. Vänskap handlar om samspel och ömsesidigt ansvar. Att bli vuxen betyder i ett ekologiskt sammanhang att frigöra sig från en beroendeställning till ett ömsesidigt samspel, inte bara med människor utan med hela världen. Det inkluderar såväl icke-mänskligt liv och det gudomliga. Denna betydelse av att bli vuxen skiljer sig från samhällets traditionella betydelse, att bli en autonom individ.⁸⁴

Modellen Gud som vän betonar starkare än de andra modellerna att människan är en relationsvarelse. Gud som vän ber människan att vara delaktig i frälsningen av världen. Det faktum att Gud är treenig uttrycker kristendomens betoning på relationer, något som enligt McFague ofta förnekas i traditionell kristendom. Relationerna mellan de olika personerna i treenigheten är själva poängen med läran. På samma sätt som Gud är relationsinriktad, hör människan samman med andra former av liv. Gud är med människorna som vän i vänkretsen kyrkan, som tillsammans verkar för en helad och befriad värld. Gud som vän är en hoppets modell.⁸⁵

De flesta religiösa traditioner, också kristendomen, lägger stor vikt vid den gemensamma måltiden. Detta beror enligt McFague på att mat, liksom sex, framkallar behov av njutning, något som förenar alla skapelser. Ett talande exempel som uttrycker Guds vänskap är Jesu inbjudan till samhällets utstötta att äta tillsammans med honom som vänner. Jesu Gud är en Gud som bjuder mänskligheten till bords som vänner. McFague påpekar att det är en häpnadsväckande möjlighet att få vara vän med Gud, eftersom Gud som vän tycker om dig. Gud som mor vill att du ska finnas till medan Gud som kärlekspartner tycker att du är värdefull.⁸⁶

⁷⁹ McFague, S, 1994, s.212

⁸⁰ McFague, S, 1994, s.177

⁸¹ McFague, S, 1994, s.212

⁸² McFague, S, 1994, s.214-215

⁸³ McFague, S, 1994, s.216

⁸⁴ McFague, S, 1994, s.218

⁸⁵ McFague, S, 1994, s.219-221

⁸⁶ McFague, S, 1994, s.221-222

McFague anser att modellen Gud som vän är att föredra framför anden, den traditionella modellen för Gud som uppehållaren, i vår nukleära och ekologiska tid. Svårigheterna med anden som modell, trots fördelen med att den är könsneutral, är för det första att den blir formlös, färglös och vag. För det andra har den bidragit till antropocentriska tendenser i kristendomen och till dualismerna ande och kropp, själ och kropp.⁸⁷

Gud som uppehållare är en Gud som håller ut, som bär världen som den börda den är och som för alltid verkar för dess fullkomning. Gud gläder sig med världen och sörjer med den. Han har valt att binda sig vid den i frihet och i ett helhjärtat engagemang för dess välfärd. Gud som vän vill uppehålla ett samhälle som symboliseras av den delade måltiden. McFague menar att den är det centrala motivet i Jesu gärning och i urkyrkan. Men också främlingen, gästen är välkommen till vännernas måltid. Värden och främlingen är sammanbundna av gudomlig närvaro, inte av gudomligt förtryck. Detta manifesteras i Matteus liknelse om människosönens dom. Omsorgen om Gud är detsamma som omsorgen om dem som är i nöd. Gemenskapen med Gud som vän räcker också till för dem som står utanför.⁸⁸

Sallie McFague anser att det bakom kärnkapprustningen ligger en extrem xenofobi, rädsla för den andre, främlingen. Nationsgränserna och revirbeteendet omkring dem är ett tecken på att xenofobin är djupt rotad inom oss människor. Modellen Gud som vän och kyrkan som gemenskap av vänner är en viktig motmodell mot skräcken för den andre. Den står för öppenhet mot det som är annorlunda. Den uttrycker en gemenskap där omsorg om andra är en grundpelare. Det är en nödvändighet för att det ska vara möjligt att skapa en ny typ av samhällsgemenskap för en nukleär och ekologisk tid. Gud är sin vän jordens försvarare och kämpar för rättvisa mellan allt liv. Gud som vän är en modell som trotsar förtvivlan och uppgivenhet.⁸⁹

3.1.6 Perspektiv på *Gudsbilder i en hotfull tid*- Terrence Reynolds analyser

Terrence Reynolds har i sin uppsats "Two McFagues: Meaning, Truth and Justification in Models of God" för avsikt att visa hur Sheila Greeve Davaney och Carol Christ formulerar den teologiska betydelsen av sanning och rättfärdigande/försvar. Därefter jämför han deras perspektiv med Sallie McFagues sätt att behandla dessa frågor i *Gudsbilder i en hotfull tid*. Han vill med dessa jämförelser visa att McFagues kamp med dessa valmöjligheter leder till att hennes arbete består av en metodologisk otydlighet som försvagar styrkan i hennes argument.⁹⁰

Därefter försöker Reynolds ge en trovärdig beskrivning av McFagues synsätt. Han försöker också lokalisera hennes position i samtida diskussioner om historicism, epistemologi och ontologi. Reynolds syfte är att visa att McFague på samma sätt som Carol Christ i sin teologi anpassar sig till Jeffrey Stouts blygsamma pragmatism. Reynolds har sedan för avsikt att försvara McFagues slutsatser från de invändningar som Edmund Santurri indirekt reser mot hennes arbete. Slutligen hoppas Terrence Reynolds att hans analys kommer att inspirera till en fortsatt diskussion om den teologiska realismens värde i vår tids konstruktiva teologi.⁹¹

Sheila Greeve Davaney och Carol Christ undersöker och diskuterar svårigheterna i att anamma historiska premisser i modern teologi. Debatten fokuseras på de tre frågeställningarna betydelse, sanning och rättfärdigande i teologisk konstruktion. Mer precist uttryckt, diskuteras frågan om vad det religiösa språket egentligen handlar om, samt vad det innebär att teologer gör sanningsanspråk. Om så är fallet, kan dessa teologers sanningsanspråk

⁸⁷ McFague, S, 1994, s.223-225

⁸⁸ McFague, S, 1994, s.226-230

⁸⁹ McFague, S, 1994, s.232-237

⁹⁰ Reynolds, Terrence, "Two McFagues: Meaning, Truth and Justification in Models of God", in *Modern Theology* 1995, Vol.11, s.289

⁹¹ Reynolds, T, 1995, s.289

rättfärdiggöras?⁹² Enligt Terrence Reynolds har debatten mellan Carol Christ och Sheila Greeve Davaney hjälpt honom att finna en ledtråd och en ram för sin undersökning av Sallie Mac Fagues arbete.⁹³

Sheila Greeve Davaney och Carol Christ har fört en debatt om de teologiska och epistemologiska frågor som framkommer i McFagues författarskap. Davaney tar upp de otydligheter i feministteologin som hon anser sig ha avslöjat. Till följd av detta efterlyser hon en större fasthet i den feministteologiska metoden. Feministteologerna bör ta konsekvenserna av sina metodologiska antaganden på allvar. Det gäller i synnerhet deras antirealistiska och historicistiska anspråk. Davaney anklagar feministteologerna för att lägga sig till med radikala historicistiska antaganden i sina attacker mot de patriarkala systemen. Men samtidigt vilar deras egna konstruktioner på en a-historisk grund.⁹⁴

Davaney förväntar sig dessutom att feministerna tydligt och klart ska beskriva sina egna konstruktioner. Detta med tanke på att de lagt sig till med det historicistiska perspektivet. Samtidigt menar feministteologerna att det bara är deras konstruktioner som reflekterar den gudomliga viljan och syftet. Davaney upplever denna ambivalens som förvirrande. Därför borde feministerna tydligare utveckla de grunder som är utgångspunkten för deras sanningsanspråk. Feministernas konstruktioner har enligt Davaney ingen möjlighet att fånga en ontologisk sanning. Istället är de relativa, alltså kulturellt och lingvistiskt betingade. Davaney menar vidare att feministerna på ett inkonsekvent sätt försöker tillföra sina teorier ett anspråk på sanning. En sanning som de anser att deras patriarkala föregångare saknar. Själva motsägelsen ligger enligt Davaney i att de historiska förutsättningarnas logik kräver ett bejakande av pluralism och radikal relativism.⁹⁵

Davaney ser Elisabeth Schüssler Fiorenza, Rosemary Reuther och Mary Daly som sådana exempel. Enligt hennes mening gör dessa feminister ett förvirrat försök att ge de feministteologiska anspråken ontologisk status. Därför uppmanar hon dem att erkänna att deras konstruktioner delar samma ontologisk status som de som deras manliga motståndare skapat. Nämligen att ingenting är sant eller falskt då det ska representera verkligheten.⁹⁶

Enligt Reynolds argumenterar Christ till skillnad från Davaney för en form av realism. Den erkänner att vår historiska situation förhindrar direkt tillträde till en transcendent verklighet. Men Christ tror samtidigt att det finns en verklighet utanför historiens ram, men inom trons spelrum. Det är till denna verklighet som anspråken på sanning riktar sig. Med andra ord tror hon enligt Reynolds att de teologiska anspråken verkligen refererar till en gudomlig makt, om än indirekt. Sanningsanspråken kan därför försvaras i den mån de förenas med erfarenheten av tron och livet. Denna erfarenhet är inte mottaglig för offentlig fingranskning.⁹⁷

Davaney däremot anser enligt Reynolds att teologiska sanningsanspråk är bundna till historien och till fantasin hos de teologer som gör anspråken. Teologiska sanningsanspråk kan bara försvaras/rättfärdigas om deras syfte är att utröna hur de påverkat människors liv i historien, alltså på ett pragmatiskt sätt. Reynolds slutsats är härmed att Christ och Davaney har totalt skilda uppfattningar vad gäller betydelse, sanning och rättfärdigande av det teologiska sanningsanspråket.⁹⁸

Reynolds menar att McFague först antar en syn på det religiösa språket som påminner om Davaneys. Dock utan att anamma hennes ovilja att acceptera en verklig, gudomlig referent. McFague själv förnekar aldrig existensen av en sådan, utan menar att en gudomlig, trans-

⁹² Reynolds, T, 1995, s.289

⁹³ Reynolds, T, 1995, s.294

⁹⁴ Reynolds, T, 1995, s.290

⁹⁵ Reynolds, T, 1995, s.290

⁹⁶ Reynolds, T, 1995, s.290-291

⁹⁷ Reynolds, T, 1995, s.292-293

⁹⁸ Reynolds, T, 1995, s.293

historisk referent faktiskt existerar. Däremot förnekar hon att vi kan hänvisa direkt till den. Hon menar med andra ord att det inte går att göra direkta sanningsanspråk på det gudomliga varat. Enligt Reynolds är detta motsägelsefullt, eftersom McFague faktiskt gör sanningsanspråk. Det gör hon genom sin övertygelse att den gudomliga realiteten faktiskt existerar. Han menar vidare att McFague i detta avseende skiljer sig från Davaney.⁹⁹

Terrence Reynolds delar upp McFagues teologi i två, vad han kallar ”den första McFague” och ”den andra McFague”. Den första McFague följer i stor utsträckning Davaneys historicistiska, teologiska program, samt de nya historicisternas. Den andra McFagues står närmare Christ. Detta för att hon på samma sätt vill göra sanningsanspråk. Även om anspråken är försiktiga, så handlar de enligt Reynolds ändå om ontologiska anspråk.¹⁰⁰

Enligt Reynolds upplever McFague det som att hennes metaforer reflekterar Guds närvaro i ett samhälle som består av troende. Samtidigt markerar hon att den patriarkala traditionen är underlägsen hennes modeller, eftersom de representerar det gudomliga på ett mer exakt sätt. Detta gör hon genom att med hårfina distinktioner antyda att några av modellerna står över de andra. När McFague på detta sätt gör sanningsanspråk närmar hon sig de äldre historicisternas synsätt samt Carol Christs teologi i *The Embodied Thinking*. Davaney tillhör däremot inte längre de äldre historicisternas skara. Reynolds är övertygad om att McFagues syfte med sin metaforiska teologi är mer än att låta den bli en i mängden av olika uppfattningar. Men det innebär inte att hon anammar samma radikala relativism som Davaney.¹⁰¹

Reynolds menar dock att McFagues anspråk förblir försiktiga, praktiskt taget obefintliga. Detta för att hon hävdar att man som människa inte känner eller kan känna Gud som Gud själv, utan bara Gud som vi upplever hennes verkan i våra liv, vår värld samt genom våra relationer. Det motsägelsefulla i detta är enligt Reynolds McFagues anspråk på att hennes modeller är sannare, pro nobis, än de modeller de ersätter, eftersom de är mer livsbejakande. Samtidigt menar hon att vårt språk är otillräckligt då det gäller att fånga det gudomligas natur in se, för den speciella situation som råder i vår tid.¹⁰²

Enligt Reynolds uppfattning grundar sig både McFagues och Christs anspråk på fast förankrade kristna trosföreställningar. McFague begränsar sig dock inte till bibliska källor. Hon menar att det också finns utombibliska former av tolkad upplevelse. Insikten i andra religiösa traditioner är för henne ovärderlig. McFagues bakgrundsteori och fast förankrade tro är dock rätt och slätt teologisk till sin natur. Hon tror att det finns en Gud som står på livets och dess förverkligandes sida. Hon har skapat människor till sin avbild. Det innebär, menar Reynolds, att McFague på dessa grunder gör sanningsanspråk som hon försöker rättfärdiga kontextuellt.¹⁰³

Reynolds påpekar också att McFagues Gud är både manlig och kvinnlig, och att båda metaforerna bör användas. Gör de inte det blir följden både moraliskt ineffektiva metaforer samt en feltolkning av Guds natur. Patriarkala metaforer av Gud är därför misslyckade för att det ger en vilseledande bild av imago dei, inte bara på grund av deras negativa inverkan på världen. Naturligtvis anser McFague också att ensidigt patriarkala gudsmodeller leder till att kvinnor kommer till skada. Då det gäller den här diskussionen anser Reynolds att toleransen hos McFague har sina begränsningar, samt att hon är otydlig. Detta genom att hävda att andra metaforer är otillräckliga på grund av att de inte representerar båda könen och misslyckas med att presentera en föreställning om mänsklig kärlek. Här ersätter kritiken mot andra metaforer toleransen som kraft i teologisk bemärkelse.¹⁰⁴

⁹⁹ Reynolds, T, 1995, s.294

¹⁰⁰ Reynolds, T, 1995, s.295

¹⁰¹ Reynolds, T, 1995, s.296-297

¹⁰² Reynolds, T, 1995, s.297-298

¹⁰³ Reynolds, T, 1995, s.304

¹⁰⁴ Reynolds, T, 1995, s.299-300

Slutligen tar Reynolds upp David Bromells kritik av McFague. Enligt Bromell försöker McFague hålla samman två ojämförbara idéer. Antingen borde hon släppa sina ontologiska anspråk på Guds existens och anta en teori som påminner om Davaneys, eller låta allmänna kriterier som vanlig mänsklig erfarenhet ligga till grund för sina anspråk. Bromell anser att McFagues position hotas av den farliga fideismen.¹⁰⁵

Reynolds försvarar McFague mot Bromells angrepp på tre punkter: För det första är McFagues anspråk inte särskilt djärva. Tvärtom, de dämpas av en ganska traditionell blygsamhet. För det andra återskapar hon den kristna tron i syfte att reducera dess dåliga inflytande. Hon hoppas att hennes modeller ska visa sig vara mer hållbara än dem de ersätter. McFague förblir också, enligt Reynolds öppen för omarbetningar av sina egna modeller, om det skulle bli nödvändigt. För det tredje är McFagues fideism vida spridd. Liksom Christ är hon villig att använda sina erfarenheter, alltså relativa sanningar, som utgångspunkt. Hon menar dessutom att det är omöjligt att göra på annat sätt.¹⁰⁶

Reynold anser sig inte kunna dra slutsatsen att den religiösa realismen är död, och inte Gud heller. Reynolds ifrågasätter också uppfattningen att teologiska realister skulle vara motsägelsefulla om de håller fast vid sin tro att det finns en Gud. Reynolds tolkar McFague som att hon tror att Gud faktiskt existerar. Det är till henne, alltså Gud, som modellerna hänvisar, om än indirekt. McFague tycks också förlita sig på möjligheten att hennes anspråk verkligen hänvisar till något som är sant, men samtidigt kan hon inte veta att det verkligen är så. Och Reynolds frågar sig varför det skulle vara inkonsekvent av McFague att hoppas på att hennes konstruktioner är sanna, även om det bara är delvis eller analogiskt?¹⁰⁷

Reynolds avslutar sin artikel med att sammanfatta sin egen tolkning av McFagues metodologi. Enligt den har hon i hög grad anpassat en blygsam pragmatism, som påminner mycket om Jeffrey Stouts teologi, till den svåra föresats som den konstruktiva teologin innebär. Därmed öppnande McFague upp för en givande debatt om de tre frågorna betydelse, sanning och försvar. I detta perspektiv förminskar hennes tillvägagångssätt i *Gudsbilder i en hotfull tid* anklagelserna om några av otydligheterna i boken.¹⁰⁸

Terrence Reynolds fortsätter sin analys av Sallie McFague i artikeln *Walking Apart Together*. Där jämför han McFagues teologiska metod med George Lindbecks. McFagues metaforiska, heuristiska tillvägagångssätt och Lindbecks hermeneutiska kultur-lingvistiska modell tycks vid första anblicken frambringa mycket olika tolkningar av betydelse, sanning och rättfärdigande i modern teologi. Både Lindbeck har tydligt markerat att de inte sympatiserar med den liberala, experimenterande hållning samt den narrativist-biblicistiska linje som den andra företräder. Också andra teologer har beskrivit deras metoder som oförenliga.¹⁰⁹

Reynolds hävdar i sin undersökning att McFague har mycket mer gemensamt med Lindbecks kultur-lingvistiska metod än vad vare sig hon eller Lindbeck är medvetna om. Deras metodologiska principer är i stor utsträckning överensstämmande. Båda accepterar postmoderna förutsättningar vad gäller religiösa anspråk som historiskt betingade samt att de bara bygger på fast förankrade trosföreställningar. I stor utsträckning är de alltså överens om varandras anspråk på betydelse och sanning. Bådas arbete står i förbindelse med den pragmatism som företräds av Charles Sander Pierce och Jeffrey Stout. Däremot har de totalt olika uppfattning om vilka källor som är lämpliga att betrakta som auktoriteter.¹¹⁰

¹⁰⁵ Reynolds, T, 1995, s.306

¹⁰⁶ Reynolds, T, 1995, s.306

¹⁰⁷ Reynolds, T, 1995, s.307-308

¹⁰⁸ Reynolds, T, 1995, s.308

¹⁰⁹ Reynolds, T, "Walking apart together; Lindbeck and McFague on theological method" i *Journal of Religion*, 1997, Vol.77, s.44

¹¹⁰ Reynolds, T, 1997, s.45

Lindbeck har anklagats för fideism, relativism och konfessionalism. Reynolds försvarar honom mot dessa anklagelser genom att påstå att om Lindbeck är fideist så är McFague det också, om än i mindre utsträckning. Han menar också att pragmatismen i sig inte lämnar något utrymme för relativismen. Reynolds anser inte heller att konfessionalism, förutom i vissa former, är något teologiskt fiasko som till varje pris måste undvikas. Liksom i förra artikeln hoppas Reynolds kunna bidra till att om möjligt eliminera den metodologiska otydligheten samt att utveckla samtalen inom den moderna teologin.¹¹¹

Enligt Reynolds kan det på ytan verka som om McFague representerar den experimenterande, liberala metod som Lindbeck försöker ersätta. Han menar att denna typ av liberalism kräver att religiös pluralism och förändring ska bejakas. En experimenterande hållning tenderar med hans ord att söka religiös mening utanför texten. Det handlar om symboler eller försök att återbeskriva religionen i utombibliska ramar. Lindbeck och kulturlingvisterna är i motsats till liberalerna övertygade om att Bibeln i sig själv visat sig vara ett förklarande mästerverk. Att bevisa det är den intertextuella teologins uppdrag.¹¹²

Trots McFagues 'liberala' metod, kan hon enligt Reynolds inte inordnas i ett experimenterande fack. Istället anammar McFague post-liberala premisser. Dessa överensstämmelser såväl med Lindbecks antaganden som med Pierces och Stouts pragmatism. McFague avvisar liberalismens upplysningsoptimism som konstruktiv utgångspunkt, och menar liksom Lindbeck att alla ontologiska sanningsanspråk framträder ur bestämda sociohistoriska perspektiv. Det innebär att de formas av det sammanhang i vilket de utvecklas.¹¹³

Liksom i föregående artikel diskuterar Reynolds McFagues blyga men dock befintliga ontologiska anspråk, samt hennes kritik av den patriarkala tradition vars modeller hon ersätter med sina egna. Detta för att hennes modeller är mer lika Gud. Enligt Reynolds uttrycker McFagues metaforer både en likhet och en olikhet med det gudomliga. Det är på det indirekta planet som hon vill binda sina konstruktioner till det gudomliga.¹¹⁴

Men McFague är ganska otydlig. Å ena sidan tycks hon mena att hennes metaforer bara beskriver Gud pro nobis, aldrig Gud in se. Vår upplevelse av Gud är i bästa fall ingenting annat en blek representation av det gudomligas sanna natur. Gud relaterar till oss som Gud, älskare och vän som de förstås ur mänsklig synvinkel. Metaforerna passar då som beskrivning av Gud pro nobis, men inte av Gud in se.¹¹⁵ Det går alltså inte att kräva direkt tillträde till Gud in se. Både McFague och Lindbeck tillåter ontologiska sanningsanspråk, sina historicistiska antaganden till trots. Dessa uppstår ur begränsade perspektiv och är bundna till oundvikliga trosföreställningar, som är fast förankrade. Reynolds menar att de är beroende av en pragmatism som påminner om Pierces och neopragmatismen Stout.¹¹⁶

Reynolds menar vidare att varken Lindbeck eller McFague tvivlar på att deras egna perspektiv har formats av det lingvistiska mönstrets påverkan på traditionen. Men till skillnad från McFague vill Lindbeck endast göra minimala förändringar i traditionen. Varken McFague eller Lindbeck löper dock risk att falla in i fideism, relativism eller konfessionalism, som den förstås i negativ bemärkelse.¹¹⁷ Reynolds slutsats är att McFague och Lindbeck bara fundamentalt skiljer sig åt vad gäller synen på Bibelns auktoritet och dess konsekvenser för modern teologi. Såväl McFagues som Lindbecks förståelse av betydelse, sanning och försvar delar en förbindelse med en teologisk realism som grundar sig på pragmatism.¹¹⁸

¹¹¹ Reynolds, T, 1997, s.46

¹¹² Reynolds, T, 1997, s.53-54

¹¹³ Reynolds, T, 1997, s.55

¹¹⁴ Reynolds, T, 1997, s.55-56

¹¹⁵ Reynolds, T, 1997, s.56

¹¹⁶ Reynolds, T, 1997, s.58

¹¹⁷ Reynolds, T, 1997, s.65

¹¹⁸ Reynolds, T, 1997, s.66-67

3.2 Min användning av McFauges gudsmodeller

Jag kommer att använda McFauges gudsmodeller på ett delvis annorlunda sätt än vad hon själv gör. McFague frågar sig om hennes modeller och metaforer kanske är för individualistiska.¹¹⁹ I första hand går hennes projekt ut på att utforska modeller för relationen mellan Gud och världen. Hon utvidgar det befrielse-teologiska perspektivet till att gälla hela kosmos.¹²⁰

Till skillnad från Terrence Reynolds idéhistoriska perspektiv, så kommer jag att använda mig av och diskutera den existentiella dimensionen i McFauges gudsmodeller. Jag kommer också att lyfta ner modellerna på individnivå. Det är individers relation med och upplevelse av Gud i form av olika modeller jag ska studera. Jag ska också undersöka deras förhållningssätt till Gud och hur de tror att Gud förhåller sig till dem. Det hänger intimt samman med de modeller av Gud de upplever i varje specifik situation och relation.

Min användning av McFauges gudsmodeller sker dock inte enbart i ett individperspektiv. Det handlar också till stor del om Marias och Kristinas relationer med familj och vänner. Deras gudsmodeller samspekar hela tiden med deras närstående och deras gudsmodeller. Relationer har en mycket stor betydelse både i Samuelssviten och Utvandrarssviten. I sammanhanget kan jag också nämna Bonhoeffers stora betoning på just relationer. Beskrivningen av Guds relation till världen i Jesus Kristus illustrerar formen av genuina relationer.¹²¹ Betonningen på relationer är alltså gemensam för såväl teologerna som de skönlitterära gestalterna i min undersökning.

Jag kommer att använda ord som värderingar och tradition. Med de olika gudsmodellerna följer olika värderingar. På ena sidan står den monarkiska gudsmodellen, på den andra de alternativa modellerna, Gud som mor, kärlekspartner och vän. Traditionen ingår i den monarkiska modellen, något som både jag och McFague är överens om. Enligt Terrence Reynolds, vars analyser jag tänker presentera nedan, är McFague övertygad om, kanske profetiskt, att traditionen bevisat sig själv vara tunn ur en pragmatisk synvinkel. Därför är den oförmögen att utveckla det bästa hos kvinnor, i relationer, miljön, samt i framtidens möjligheter.¹²² Detta är också tydligt i romanerna, där kyrkan företräds av staten, alltså överheten.

Som vi ska se är begreppen makt och kärlek två områden där den monarkiska modellen och de alternativa står för olika tolkningar och upplevelser. McFague analyserar maktbegreppet utifrån en holistisk vision för att undvika en kärnvapenkatastrof. Kärnvapenfrågan hänger också ihop med dominansförhållanden mellan exempelvis rika och fattiga, vita och svarta samt män och kvinnor. Makt i destruktiv bemärkelse är enligt McFague kontroll och makten att förstöra livet.¹²³ Gud - världrelationen blir ohållbar om Gud betraktas som en yttre kraft som kontrollerar världen.¹²⁴

Men behöver makt då alltid handla om dominans? McFague nämner 'kärlekens makt' som ett alternativ till den destruktiva makten. Men hon är tveksam till begreppet på grund av risken för sentimentalitet och särskilt för ineffektivitet. En god och allsmäktig Gud, eller med McFauges ord "försynen" delar likväl inte sin makt med andra:¹²⁵

"I de mer grova versionerna av den traditionella gudsbilden är Gud kungen som kämpar på de utvaldas sida för att tillintetgöra fienderna. I mer nyanserade versioner är Gud

¹¹⁹ McFague, S, 1994, s.92

¹²⁰ McFague, S, 1994, s.44

¹²¹ Marsh, C, 2001, s.42

¹²² Reynolds, T, 1997, s.65

¹²³ McFague, s, 1994, s.35-36

¹²⁴ McFague, s, 1994, s.38

¹²⁵ McFague, s, 1994, s.36-37

fadern som inte vill låta sina barn lida. Det första synsättet uppmuntrar militarism; det andra verklighetsflykt.”¹²⁶

McFague menar att ingen av dessa versioner uppmuntrar oss människor att ta ansvar för världen. Därför bör vi acceptera vår mänskliga makt över liv och död. Relationen mellan Gud och världen har i gångna tider ansetts vara 'asymmetrisk' och 'dualistisk'. Men idag måste den beskrivas med begrepp som 'ömsesidighet' och 'sammanhållning'. Hon menar därför att de alternativa gudsmodellerna ger oss möjlighet att se maktbegreppet i ljuset av sammanhållning och ömsesidighet. Det är en avsevärd skillnad från den makt som präglas av dominans eller välvilja.¹²⁷

McFague menar vidare att den monarkiska modellen bara ger utrymme för kärlek i betydelsen tacksamhet. Däremot ger de alternativa gudsmodellerna oss möjlighet att skildra en 'kärlekens makt'. Den kärlek som förknippas med en mor, far, kärlekspartner och vän är en kärlek som vi associerar med just ömsesidighet och sammanhållning.¹²⁸

Det finns dock en punkt i traditionen som McFague vill bevara. I den judisk-kristna traditionen är Gud som Du, inte Det ett av de mest grundläggande dragen. McFague har dock inga invändningar mot en personlig gudsbild. Den behöver inte leda till dualismer, åtskillnad och kontroll.¹²⁹

”Att förstå Gud som ett Du är, synes det mig, avgörande för att vi ska kunna ha en relation till all verklighet som präglas av ömsesidighet, respekt, omsorg och ansvar. Den personliga relationens kvaliteter behövs i vår tid inte bara i relationen mellan Gud och världen utan i lika hög grad i relationen mellan människan och världen. Jag tror inte att problemet är de personliga metaforer och begrepp som har använts i relation till Gud. Det är inte den personliga aspekten som har drivit fram den asymmetriska dualismen. Problemet ligger snarare i de särskilda metaforer och begrepp som har valts.”¹³⁰

McFague förordar en syn på Bibeln som en prototyp, klassiker eller fallstudie. Vill vi ta den på allvar, bör vi se den som en modell för hur teologi bör utföras. Då får den komma till tals på sina egna villkor. Hon menar att den alltför ofta har betraktats som den autorativa texten. Följden har då blivit att Bibeln har utgjort normen för all teologi: ”Därmed har ett tvåtusen år gammalt språk (metaforer, modeller och begrepp) blivit sakraliserat och normativt.”¹³¹

¹²⁶ McFague, s, 1994, s.37

¹²⁷ McFague, s, 1994, s.37-38

¹²⁸ McFague, S, 1994, s.40-42

¹²⁹ McFague, S, 1994, s.39

¹³⁰ McFague, S, 1994, s.40

¹³¹ McFague, S, 1994, s.70

4 Sven Delblanc, Vilhelm Moberg och Bibeln

Marias och Kristinas skapare har, som tidigare nämnts mycket gemensamt, vilket gör en undersökning av och jämförelse mellan deras huvudpersoner både relevant och intressant. Båda har vuxit upp i religionens ljus och skugga, och har därmed visat prov på stor kunskap om bibeln och kristendomen. Nils Olsson menar att Moberg har vissa likheter med August Strindberg vad gäller religiös utveckling. Båda växte upp i en barndomsmiljö präglad av fromhet. En fromhet som de själva anammade i barndomen, men sedan lämnade till förmån för fritänkeriet.¹³² På samma sätt anser jag att Moberg och Delblanc delar tro, tvivel och förnekelse av sin barnatro.

Helene Blomqvist framhåller Delblancs relation till Bibeln i sin avhandling *Vanmaktens makt*. Enligt Blomqvist har Delblanc själv deklarerat att den bibliska symbolvärlden och det bibliska språket ingår i hans kommunikationsmetod. För att kommunikation med läsarna ska fungera, krävs därför att de har en viss bibelkunskap. Detta innebär att Bibeln blir en av de viktigaste intertexterna till Samuelssviten.¹³³

Vidare diskuterar Blomqvist en symbolisk-mytisk dimension i sviten. Det finns två tecken på en romans anknytning till bibliska myter, nämligen hjältens namn och bokens titel. Blomqvist menar att sviten innehåller båda tecknen. *Samuels bok* och *Samuels döttrar* kan lätt associeras till Gamla testamentets Samuelsböcker. Blomqvist menar dock att de troligen bara signalerar en koppling till Bibeln. Det finns ingenting i romanerna som anknyter dem till just Samuelsböckerna. Däremot har Kanaans land, svitens tredje del, en helt annan relation med texttematiken. I romanen är frågan om Kanada verkligen är löfteslandet, eller om det i själva verket är olyckornas Egypten. Maria och Fredrik utvandrar från Sverige, liksom Israels folk utvandrade från Egypten. Utvandringen knyts också till Ruts hängivna Kanaanvandring. Kanaans land belönade så småningom dem som härdat ut under missväxtåren, då Maria och familjen återvänt till Sverige. Sista delen, Maria ensam, bär namnet efter själva gudamodern. Flera av de centrala romangestalterna bär bibliska namn: Maria, Samuel, Rebecka, Abel och Benjamin.¹³⁴

På samma sätt anspelar hela Mobergs utvandrarsvit på Exodus. I sin licenciatavhandling *Vilhelm Moberg och Bibeln*, går Nils Olsson igenom Mobergs utförliga användning av Bibeln i sin romankonst. Undersökningen visar att Moberg förutom moseböckerna och Nya testamentet också är väl insatt i Psaltaren, Ordspråksboken, Höga Visan och Jobs bok. Men Moberg är också hemmastadd i andra böcker i Gamla testamentet. Nils Olsson undersöker också Bibelns påverkan på Mobergs romaner ur stilistiskt perspektiv, samt hans inställning till olika teologiska begrepp, exempelvis helvetesläran, arvsynd, Jesusgestalten samt femte och sjätte buden.¹³⁵ Detta medför att jag fått stor hjälp av avhandlingen i min egen undersökning.

Moberg kunde enligt egen utsago efter sju års oavbrutna katekesstudier så gott som alla delar av både lilla och stora katekesen utantill. ”Dessa katekesord har liksom kommit in i mig med modersmjölken.”¹³⁶ Han tillstod också att katekesens språk haft stort inflytande på hans författarskap. Katekesens språk består ju i sin tur till stor del av bibelspråk.¹³⁷ Jag kommer därför inte i min undersökning gå in och räkna hur många gånger Gud tituleras Herre, den Allsmäktige, den Högste, den Allvetande etc. Det räcker med att konstatera att dessa epitet för Gud tillhör katekesorden och därmed var djupt rotade i tidens människors religiösa medvetande. Som vi sedan ska se under presentationen av McFagues gudsmodeller, så förpassas dessa uttryck till den gudsmodell som hon kallar monarkisk. De behöver dock av

¹³² Olsson, Nils, *Vilhelm Moberg och Bibeln*, Lund 1964, s.16

¹³³ Blomqvist, H, 1999, s.17

¹³⁴ Blomqvist, H, 1999, s.35-37

¹³⁵ Olsson, N, 1964, ”Inledning”, 1964, s.I-II

¹³⁶ *Vilhelm Moberg och Bibeln*, ”Påverkan i religiöst-positiv riktning”, 1964, s.7

¹³⁷ *Vilhelm Moberg och Bibeln*, ”Påverkan i religiöst-positiv riktning”, 1964, s.7

ovan nämnda orsak inte nödvändigtvis innebära att Gud i alla dessa sammanhang upplevs som en härskare (sträng, grym eller välvillig) i enlighet med Sallie McFagues monarkiska gudsmode

Det var intressant att notera en faktisk relation emellan de båda författarna. I boken *Porträtt av Vilhelm Moberg* har Sven Delblanc skrivit ett kapitel om sina minnen av Moberg. Det hade haft en relation som åtminstone påminde om vänskap under de tre sista åren av Vilhelm Mobergs liv. Delblanc menar att de var ytterst olika varandra. Visserligen delade de erfarenheter av ångest och depressioner, men Moberg hade en munter och utåtriktad sida, samt en sund självkänsla, kraft och vitalitet som Delblanc ansåg sig sakna: "Lägg därtill hans starka och tveklösa tro på Rättvisa och Sanning, en tro som verkade främmande för min sjuka relativism, som ibland slog över i ren nihilism."¹³⁸

De båda författarna hade också olika åsikter om romanformen. Moberg menade enligt kollegan Delblanc att romanen skulle vara sann i historisk bemärkelse och dokumenterad in i minsta detalj. Delblanc uppger sig själv vara mer intresserad av ren fiktion.¹³⁹

¹³⁸ Delblanc, S, "Vilhelm Moberg", i *Porträtt av Vilhelm Moberg*, red. Eidevall, G, Stockholm 1993, s.147

¹³⁹ Delblanc, S, 1993, s.151

5 Maria

5.1 Kyrkogeografi i slutet av 1800-talet

5.1.1 Världen

Margareta Brandby-Cöster tar i sin avhandling *Att uppfatta allt mänskligt. Underströmmar av Luthersk livsförståelse i Selma Lagerlöfs författarskap* upp det faktum att den kristna tron består av motsatta rörelser. Å ena sidan finns en med hennes ord 'pilgrimsmytisk' uppfattning, å den andra en kristendomsuppfattning där livet på jorden är något mer än en genomgång till en högre och bättre tillvaro. Det är istället en plats där Gud möter människan. Den förra uppfattningen har sina rötter främst i den hellenistiska kulturen, medan den senare härstammar från den hebreiska synen på tillvaron.¹⁴⁰

Brandby-Cöster menar att det i varje tid finns en tendens till att människan flyr från jorden till en bättre värld. En värld som består av harmoni, lycka, glädje och renhet. På det sättet flyr människan från den grå vardagens tristess och plikter. Dessa flyktförsök tar sig alltid både religiösa och kulturella uttryck.¹⁴¹

”När, på 1800-talet, väckelsen drar fram, väcks den gnostiska tanken om 'hemmet ovan där' till liv med förnyad styrka. Tanken på människan som en främling i världen och likt en pilgrim på väg mot det himmelska hemmet formuleras nu klart, inte minst i väckelsens sångskatt. Det handlar om vägen till målet i himmelen och om den mänskliga ansträngning som har till syfte att uppnå renhet i liv och moral samt att ge utrymme för de subjektiva religiösa uttrycken och det enskilda ställningstagandet. Fronten mot detta fanns då i den 'gammaldags' lutherdom som präglade t.ex. Selma Lagerlöfs uppväxttid.”¹⁴²

Genom liberalteologin blev kristendomen en förstärkning av den borgerliga kulturen, en vad Brandby-Cöster kallar 'kulturprotestantism'. I Europa växte då den dialektiska teologin fram som en protest mot liberalteologins anpassning till vetenskapen. Enligt Brandby-Cöster vann den dialektiska teologin inte insteg i Sverige i egentlig mening, även om det fanns präster och teologer som tog intryck av den. Några av dessa präster, bland andra Sven Hector, verkade i Karlstad stift.¹⁴³ Sveriges kyrkliga liv präglades vid 1800-talets slut till största delen av de rörelser som kom att bidra till upplösandet av enhetsamhället. Dessa rörelser var förutom väckelserörelserna också nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen.¹⁴⁴

Som Margareta Brandby-Cöster framhåller, införlivades kristendomen redan tidigt i hierarkiska system. Katolska kyrkan bygger på en principiell hierarki. Där är det en nödvändighet att Guds makt fördelas nedåt. Det sker via ställföreträdaren påven och därefter vidare ner till prästerna. På det sättet blir Guds makt slutligen åtkomlig för den enskilda människan. På samma sätt föll också lutherdomen i händerna på ett hierarkiskt system. Det finns dock en skillnad mellan den lutherska och den katolska hierarkin. Den lutherska är funktionell, inte principiell.¹⁴⁵

Luther gjorde uppror mot den "ansträngningarnas väg", som ingick i det hierarkiska systemet. Han menade att människan var myndig nog att själv kunna vända sig direkt till Gud

¹⁴⁰ Brandby-Cöster, Margareta, *Att uppfatta allt mänskligt. Underströmmar av Luthersk livsförståelse i Selma Lagerlöfs författarskap*, Karlstad 2001, s.29

¹⁴¹ Brandby-Cöster, M, 2001, s.31

¹⁴² Brandby-Cöster, M, 2001, s.32

¹⁴³ Brandby-Cöster, M, 2001, s.45

¹⁴⁴ Brandby-Cöster, M, 2001, s.36

¹⁴⁵ Brandby-Cöster, M, 2001, s.46

i en värld av ömsesidighet. I Luthers värld härskade en patriarkal och hierarkisk ordning. Eftersom det i första hand var kyrkan Luther hade problem med, blev inte den patriarkala ordningen föremål för hans uppror. Dock ansåg han att Gud var densamme, även om världens hierarkier förändrades. Genom att öppna klostrets dörr kunde han placera sig mitt i världen. Därmed bröt Luther sig ur den principiella hierarkin, men gick istället in i samhällets ordning. En ordning som han uppfattade som allmänmänsklig och given av Gud.¹⁴⁶

Brandby-Cöster menar vidare att människans myndigblivande blir svårt att föredra i varje form av hierarkiskt tänkande. Varje försök att tolka Gud som den som ger människan myndighet inifrån mänskligheten själv blir för systemet ett hot. Som ett nutida exempel ger hon spänningen mellan befrielsesteologin och Vatikanen i många katolska länder.¹⁴⁷

5.1.2 Sverige

På många sätt utgjorde senare hälften av 1800-talet en brytningstid mellan enhet och mångfald. Det gällde samhället i stort. Den enhetskultur som varit förhärskande började ersättas av den framväxande demokratiseringen. Under upplysningens inflytande hade den lutherska ortodoxin redan fått mer frihetliga drag. Nu mötte den ytterligare två stora utmaningar. Den ena bestod av den frikyrkliga väckelsen och dess mer subjektiva fromhetstyp. Den andra var liberalteologin som var starkt påverkad av vetenskapen. Den uttrycktes främst genom den religiösa idealismen och en stark utvecklingsoptimism.¹⁴⁸

Mötet mellan kyrkan och väckelsen blev ofta dramatiskt. Lutherdomen betonade Guds handlande och krav, medan väckelsen hävdade att människan hade en individuell möjlighet till omvändelse och helgelse. Några tydliga uttryck var separatismen i form av egna möten i hemmen, enskild bibelläsning, eget nattvardsfirande samt avståndstagandet från sprit och dans. Den nedärvda lutherska tron blev då tydlig i sin möjlighet till maktutövning, men otydligare i sin teologi. Även om en del präster influerades av väckelsen, hade kyrkan som helhet svårt att hantera den spänning som uppstod i synen på tron mellan väckelsen och den traditionella kyrkan.¹⁴⁹

Lutherdomen var en del av samhällets grund och ingick sålunda i dess maktutövning. Någon religionsfrihet i modern mening stod inte att finna. Ute i bygderna ägde konfrontationer mellan lutherdomen och väckelserörelserna rum, allteftersom dessa lade mark under sig. Detta skedde inte minst i Värmland, där Samuelssviten till stor del utspelar sig.¹⁵⁰

5.1.3 Värmland

Under senare hälften av 1800-talet blev folkreligiositeten allt mer influerad av väckelsen och den frikyrkliga rörelsen. Enhetskulturen var inte längre självklar, och inte heller kyrkans handlingar. I 1800-talets pietistiska/frikyrkliga väckelse väcktes den gnostiska tanken om 'hemmet ovan där' till liv med förnyad styrka. Det gällde såväl i Värmland som övriga Sverige. Himmelriket blev människans mål. Syftet med den mänskliga ansträngningen är att uppnå renhet i såväl liv som moral. Det är också att ge plats åt den enskilda individens ställningstagande, samt hennes subjektiva religiösa uttryck. Det var så kallad 'gammaldags' lutherdom som stod för motståndet mot denna. Denna lutherdom präglade enligt Brandby-Cöster Selma Lagerlöfs uppväxt.¹⁵¹

Brandby-Cöster hänvisar till Sigfrid Åkerblom i Karlstad Stifts Julbok 1947. I artikeln "Den kyrkliga krisen i stiftet under 1880-talet" redogör han för denna konfliktfyllda tid. Både

¹⁴⁶ Brandby-Cöster, M, 2001, s.46

¹⁴⁷ Brandby-Cöster, M, 2001, s.46

¹⁴⁸ Brandby-Cöster, M, 2001, s.36

¹⁴⁹ Brandby-Cöster, M, 2001, s.37-38

¹⁵⁰ Brandby-Cöster, M, 2001, s.37

¹⁵¹ Brandby-Cöster, M, 2001, s.37, 70-71

väckelsen och den politiska liberalismen blev en utmaning för kyrkan. Det var dock inte enbart mellan kyrkan och väckelsen som denna skiljelinje gick. Den fanns också inom kyrkan. Enligt Åkerblom var det egentligen präster som började predika väckelsens budskap i Karlstad stift. Men denna kyrkliga väckelse hejdades av olika skäl efter ganska kort tid. Men de "sk troende prästerna" intresserade sig mycket för den nyevangeliska väckelsen då den växte fram.¹⁵²

Åkerblom skriver dock i samma artikel att prästerna ofta bekämpade den politiska liberalismen då den bröt fram. Han menar att de konflikter som skapades var motsägelsefulla med tanke på den jordiska förankring som ju var ett uttryck för den lutherska livsförståelsen. Det var alltså inte direkt de politiska frågorna som i grund och botten gjorde striden så bitter. Istället handlade det främst om ideologiska motsättningar. Detta för att de flesta av prästerna kämpade för samma förbättringar av nykterheten, sedligheten, fattigvården och folkundervisningen som liberalerna. Enligt Åkerblom visar det att de handlade efter evangeliets föreskrifter och då framstod som evangeliets tjänare i sina hemförsamlingar. Åkerbloms slutsats blir alltså att de politiska liberalerna och kyrkans präster var förenade då det gällde det humanitära - sociala reformarbetet.¹⁵³

5.2 Samuelssviten och dokumentärromangenren

Sven Delblancs romansvit *Samuels bok*, *Samuels döttrar*, *Kaanans land* samt *Maria ensam* bygger på hans egen släkts öden. Sven Delblanc låter romansviten skildra den egna familjens historia från 1800-talets sista decennium fram till 1970-talet. *Samuels bok* handlar om den olycklige vicepastorn Samuel och hans drömmar om att en gång lyckas skaffa sig en fullvärdig prästexamen. På detta hopp lever också hans fattiga familj. Tyvärr förblir hoppet om ett nytt hem i en välbärgad prästgård bara en dröm. Samuel saknar ekonomiska möjligheter för vidare studier. Istället hankar han sig fram som folkskollärare. Men de krossade drömmarna och det hårda samhället har fått honom att fly in i en annan verklighet. Samuel, nu allmänt kallad Tok-Sam får sluta sina dagar på hospitalet.

Hans efterlevande blir huvudpersonerna i de näst följande romanerna: *Samuels döttrar*, *Kaanans land* och *Maria ensam*. I centrum står Maria, en av Samuels döttrar, med Delblancs egen mor som förebild. Maria är till en början en envis tjej med en enorm läshunger. Trots den svåra barndomen av fattigdom och en sjuk far, lyckas hon skaffa sig en folkskollärarytutbildning, och hennes framtid ligger öppen.

Nu är dock olyckan framme. Maria gifter sig med en grym och hänsynslös man. Fredrik beskrivs som en demon, han får fruktansvärda vredesutbrott, och misshandlar hustru, barn och djur. På grund av sin stränga religiösa uppfostran orkar Maria inte göra sig fri ifrån honom. De får tre barn tillsammans.

I *Kaanans land* följer Maria Fredrik till Kanada, där fattigdomen blir stor och livet hårt. Bland annat dör Marias nyfödda barn av svält. Maria vantrivs och lyckas så småningom på grund av ett litet arv få till stånd den efterlängta återkomsten till hemlandet. I *Maria ensam* är familjen återigen hemma i Sverige. Men livet med maken är fortfarande svårt för Maria. Efter många år av fattigdom och misshandel kommer en skilsmässa äntligen tillstånd, men då är Maria redan knäckt. Hon lider av fruktansvärda minnen och försöker döva dessa med sömnmedel. Slutligen avlider hon i en överdos.

Det finns en efterskrift till *Samuels bok* som är signerad Sven Delblanc. Författaren understryker där att hans verk är en roman, inte en dokumentär. Men som Blomqvist framhåller, så får vi också veta att texten följer verkliga händelser på ett ganska precist sätt. Den bygger också på familjemedlemmarnas minnen och forskning på samtida dokument.¹⁵⁴

¹⁵² Brandby-Cöster, M, 2001, s.38

¹⁵³ Brandby-Cöster, M, 2001, s.38, 47

¹⁵⁴ Blomqvist, H, 1999, s.26

Sven Delblancs morfar Axel Andersson är verklighetens förebild till Samuel Eriksson. Delblanc inleder Samuels bok med ett utdrag ur hans dagbok. Han förde den hösten 1895 under sin tid som prästbiträde i gotländska Fardhem. Varje avsnitt i första delen av Samuels bok inleds med ett citat ur dagboken. Citatet följs sedan av berättarens tolkning. En tolkning som enligt Lars Ahlbom kännetecknas av både inlevelse och frihet. Delblanc vågar motsäga källan och läsa in ängslan och nederlag där källan ger sken av att vara trosviss.¹⁵⁵

På förstaupplagan av Samuels bok finns ett fotografi av Axel Andersson och hans familj, de som är romanfamiljens förebilder. Heléne Blomqvist menar att det medverkar till att fiktion och 'verklighet' knyts samman på ett ganska speciellt sätt och ger Samuels bok karaktären av "dokumentaristisk (re)konstruktion". Fotografiet dras in i handlingen och kommenteras ganska ingående vid två tillfällen i romanen. Blomqvist menar vidare att Lars Ahlbom i *Sven Delblanc* med anledning av detta stundtals behandlar Samuelssviten som förtäckta biografier och inte enbart som romaner. Hon menar att man borde vara mer försiktig med att dra slutsatser mellan liv och verk. Den grundläggande läsarten måste baseras på det faktum att alla svitens delar är romaner och inte biografier. Samuelssviten består varken av dokumentärer eller biografier. Det handlar istället om en "dokumentaristisk romantyp", ett grepp som författaren medvetet valt.¹⁵⁶ "Detta tillvägagångssätt förefaller vara en högst medveten strategi som syftar till att åstadkomma det dubbla perspektiv som kännetecknar sviten: inlevelse och distans, samtida och förflutet, dokumentarism och illusionsroman."¹⁵⁷

5.3 ÖVERHETEN

5.3.1 Sekelskiftets Sverige

Romansviten sträcker sig från 1880 talet till antagningsvis 1970 talet. Man får veta att Samuel är född 1860, och Maria har nått pensionsåldern i *Maria ensams* slut. Samuels bok skildrar den ungefärliga tidsperioden 1880-1915. I svitens början härskar den kyrkliga auktoriteten enväldigt. De rörelser som uppstår och försöker trotsa den, slås oftast ner. Det rådande samhällsidealet är att underordna sig auktoriteterna, och *hädiskt* är ett ord som fortfarande kan användas om fria tankar.¹⁵⁸

Elin, Abel och Maria fick vid tidig ålder ge sig ut och tjäna hos bönder. Maria fick så småningom plats som piga i prästgården, utan lön. Enligt gängse uppfattning var denna typ av tjänst förbehållen storbondflickor, och pastorn ansåg sig göra en välgärning. Dessutom hade han lovat att undervisa Maria under tiden. Denna undervisning blev dock inte av. Trots denna svåra och fattiga barndom är Maria envis och viljestark. Liksom Abel vill hon läsa, inte arbeta:

"-Jag måste få lära mig nånting av pastorn!

-Vasa?

Prelaten stod fallen för finansens gyllne skyar och var helt konfys.

-Kyrkoherden sa att jag skulle gå här för att läsa och lära mig nånting, men jag får bara slita och slabba Guds långa dag... Jag måste få lära mig nånting!"¹⁵⁹

Till Bergsteds förtrytelse ber hon sedan om ännu mer utbildning:

¹⁵⁵ Ahlbom, L, 1996, s.137-138

¹⁵⁶ Blomqvist, H, 1999, s.27

¹⁵⁷ Blomqvist, H, 1999, s.33

¹⁵⁸ Blomqvist, H, 1999, s.173-174

¹⁵⁹ Delblanc, S, *Samuels bok*, 1981, s.293

"Nu ödslar han sin godhet på Maria, och vad tack han får är ett evigt tjat om friplats på folkhögskolan i Molkom./.../ Precis som om han inte redan gjort allt han kunnat och lite till! Så skinande ren om händerna som kyrkoherde Bergstedt var aldrig Pontius Pilatus."¹⁶⁰

Prästerna satt på verandan, Bergsteds besökare förundras över Marias begåvning, åt en sådan begåvad flicka borde väl en friplats på folkhögskolan kunna ordnas. Så fick Bergstedt ge med sig. Nog betänkte också den besökande prästen faktumet vem som var Marias far, men hon fick ändå denna möjlighet: "Samhällets portar stod alltid tillbommade för syskonen Eriksson. Av en besynnerlig slump en stekhet julidag på prästgårdsverandan hade en bakdörr öppnats på glänt för Maria. Den dagen skulle hon aldrig glömma."¹⁶¹

Men då Maria kommer hem från folkhögskolan vill dock inte Bergstedt hjälpa henne längre. Men Maria tar egna initiativ och lånar pengar av sin morfar för att studera på lärarseminariet. Där börjar hon utveckla ett kritiskt tänkande. Hon ifrågasätter vad som står i läroböckerna, maktens pekpinnar. Men till skillnad från brodern och fadern döljer Maria sina tankar. Aldrig vill hon försaka sin chans att studera. Då döljer hon hellre sina tvivel och kritik: "Det finns en härskande lögn i världen."¹⁶²

Då Maria kom hem på sommarlovet var skillnaden markant mellan henne och familjen. I sitt bildningsrus retar hon sig på obildningen, och Elins vidlyftiga leverne, trots att hon också är lite svartsjuk på systemens inverkan på män. Men Maria vill inte längre tjäna piga. Abels förbittrade ord "Jaså de har tagit dig också!" får dock Maria att tänka efter och ifrågasätta sin lojalitet mot det som utvecklas mot en ny överhet:

"Vad var det Abel menade den där gången? 'Jag ser att Han har fått tag på dig också.' Förvirrade ord, trodde jag då, men kanske menade han bara, att jag då var fången hos det han kallar Världsfursten, makten, den styrande opinionen. Ja, det var på folkhögskolan, när jag trodde så blint på allt man sade mig."¹⁶³

5.3.2 Det avkristnade samhället

Under 1900-talets första decennier hinner det svenska samhället förändras radikalt. Det gamla konservativa bondesamhället började upplösas under 1900-talet, och på 1930 talet tog socialdemokratin makten. Därefter tog förändringen ytterligare fart mot en utveckling till det moderna, avkristnade samhälle vi har idag. Skolsystemets förändring mot öppenhet för ett kritiskt tänkande är en viktig faktor på vägen mot vårt moderna, sekulariserade samhälle. Den sekulariserade och myndiga människan ifrågasatte som första steg den kyrkliga institutionen och dess sätt att påtvinga folket sin egen sanning.¹⁶⁴ Samuels generations lott var alltså att okritiskt underordna sig överheten. Marias generation är befriad från det och lever i ett samhälle som avkristnas alltmer. Marias generation behöver alltså inte längre okritiskt underordna sig auktoriteter.¹⁶⁵

Successivt måste den gamla auktoritära typen av präster ersättas av sådana som är mer anpassliga till den nya tiden. De förra representeras av Bergstedt och Lindfors, de senare av Eliasson och Ahlenius. Kyrkan får nu en alltmer marginaliserad roll. Dess uppgift blir i stort sett att tillhandahålla sentimentala upplevelser, istället för att styra människors liv.¹⁶⁶ Den är

¹⁶⁰ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.338-339

¹⁶¹ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.345

¹⁶² Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.370

¹⁶³ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.370

¹⁶⁴ Blomkvist, H, 1999, s.173

¹⁶⁵ Blomkvist, H, 1999, s.174

¹⁶⁶ Blomkvist, H, 1999, s.173-174

mer utslätad och menlös, svag i tron och liberal i sin teologi. Skillnaden mellan kyrkorna som de framträder i *Samuels bok* och *Maria ensam* består enligt Blomqvist närmast i att den gamla tidens kyrka bemötte utmaningar med attityden 'Fråga inte utan underordna dig' så svarar den nya tidens kyrka 'Jag vet inte; det är inte så noga'.¹⁶⁷

I *Kanaans land* och *Maria ensam* är det kyrkliga och samhällseliga förtrycket inte lika uttalat. Den sekulariserade kyrkan är på många sätt själv vanmäktig och marginaliserad. Dess präster tycks enligt Blomqvist inte förtrycka folket på samma uppenbarliga sätt som sina företrädare. Hotet från den samhällseliga- mänskliga övermakten har mer eller mindre ersatts av ödets och naturens makt. Eller möjligen Guds makt.¹⁶⁸

Dock kan det nya samhällssystemet vara både okänsligt och opersonligt. Ett exempel är enligt min mening det bristande skyddet för en kvinna som misshandlats av sin man. Men Blomqvist menar att även sådana som Fredrik stångar sig blodiga mot samma system. I Kanada markeras friheten i större utsträckning än Sverige. Dock är människorna beroende av kapitalets välvilja. De flesta gårdarna i Manitoba ägs av banken. Under nödåren väljer den allsmäktigt ut vilka som får ha kvar sin jord och vilka som måste lämna den ifrån sig. Jordbrukarna får endast behålla mark som banken inte har någon nytta av, för ytterligare en tid.¹⁶⁹ Ahlbom påpekar att även det mångkulturella nybyggarsamhället i Kanada präglas av fördomar och en hierarkisk ordning. Men de tvingas ändå att kämpa tillsammans mot naturens krafter under de primitiva livsvillkor de lever under.¹⁷⁰

Enligt Blomqvist får Benjamin, liksom Marias döttrar representera en ny alltigenom sekulariserad generation. Det är en generation som inte behöver Gud.¹⁷¹

5.3.3 Gud Fader, makten och kvinnan

I Samuelssviten får vi följa kvinnans roll från ett förhärskat patriarkalt samhälle, genom 1930- och 40-talets brytningstid fram till den moderna tidens frigörelse. *Samuels döttrar* inleds med en presentation av den starka, välutbildade skolfröken Maria. Ingen kallar henne längre "Tok-Sams jänta".¹⁷² Hon är 23 år, en självständig kvinna som tjänar sitt eget bröd. Hon har nu inför skolavslutningen nått fram till en märklig, historisk dag i en ung kvinnas liv. För första gången i sitt liv bär hon egna kläder på kroppen. Aldrig mer vill hon tjäna piga. Hon har tagit revansch mot folket i Väse:

"Nu vill jag äntligen njuta den mänskliga rättigheten att bära egna kläder på kroppen. Jag är yrkeskvinna, jag reder mig själv och hjälper de mina. Jag behöver inte gå till en karl för att tigga pengar till kläder. Jag är en fri kvinna, jag står på egna ben här i världen."¹⁷³

Pigans roll var ofta att ofredas av den härskande bonden, vilket Marias syster Elin snart råkade ut för. Antingen fick man underkasta sig husbondens vilja eller drivas på porten. Elin är mindre förtrytsam än sin mor, och menar att det väl inte var lätt för bonden att se en ung kvinna i sitt hus, särskilt då hans fru var sjuk. Hon hade ett ljust lynne som gjorde att hon hade lätt för att förlåta, och att alltid trodde det bästa om människor.¹⁷⁴

Till slut ger sig Elin ändå iväg från den klådige bonden, för att få ha hedern i behåll:

¹⁶⁷ Blomqvist, H, 1999, s.186-187

¹⁶⁸ Blomqvist, H, 1999, s.201

¹⁶⁹ Delblanc, S, *Kanaans land* 1984, s.283, 295-296, Blomqvist, H, 1996, s.201

¹⁷⁰ Ahlbom, L, 1996, s.153

¹⁷¹ Blomqvist, H, 1999, s.136, *Maria ensam* 1985, s.277

¹⁷² Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.11

¹⁷³ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.11

¹⁷⁴ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s. 265

"Elin hade handlat rätt, men rätt och fel är ju inte så gesvint att hantera för fattigt folk. Att ha rätt är att sitta och svälta med mamma och Rebecka på en liten pension efter pappa. Heder och rätt kostar pengar."¹⁷⁵

Cecilia var också nu långt mer förnärmad än Elin själv, som bara skrattade glatt och viftade bort händelsen. Snart dyker bonden Pettersson upp och han och Elin planerar bröllop:

"- Men kära lilla Elin, håller du verkligen av honom? Elin såg på sin mor med förvåning, kanske lite vänlig ironi. Kärlek och hålle av, herreje, såne herrskapsfasoner. Och Cecilia kände och förstod att hon rörde sig med ideér, som familjen länge sedan lämnat."¹⁷⁶

Genom berättelsens gång hamnar Maria i några valsituationer. Här rasar alla konflikter inom henne. Den första kommer då Fredrik Weber anhållit om hennes hand. Maria står vid en korsväg. Hon är fri att välja frihet eller underkastelse:

"Vem orkar leva ett kvinnoliv som mamma? Vem orkar leva som det vilda körsbärsträdet i skogen?

Jag är ju människa ändå, och bara med en del av mitt väsen är jag naturen underkastad. Fri är jag att råda över mitt liv, och forna tiders kvinnolydnad under livet, djurhonans och de blommande örternas lydnad, den tvingar inte längre oss kvinnor till underkastelse, inte nu som i gamla tider."¹⁷⁷

Fredrik blir också en möjlighet till frihet:

"Olusten sväller i Marias bröst: Jag härdar inte ut här hemma! Om Fredrik Weber i detta nu steg in genom dörren med förlovningsringen i näven... Sannerligen om jag inte skulle falla honom om halsen och be honom bära mig bort... Låt livet råda! Ja, kära hjärtanes, allt är bättre än att bara vissna bort här hemma."¹⁷⁸

Ett tydligt exempel på ojämlikheten mellan könen är Cecilias attitydskillnad gentemot Maria och Benjamin. Cecilia anser att Maria bör stanna hemma som familjeförsörjare:

"Lilla Rebecka, syster min, som blev en söt ung flicka, och så ska du tyna bort här hemma som en potatisgrodd i en källare. Å, Becka, vad ska det bli av dig i livet... Och vad ska det bli av mig, om jag stannar här hemma som försörjare och samtidigt fånge i detta helighetens hem? Är det min plikt? Hur mycket har man rätt att begära av en dotter, av en syster? Skulle jag offra mitt liv för mamma och Rebecka? Och just nu, när jag varit ute i vida världen och smakat på friheten, nu när jag börjat känna mig så främmande här hemma. Borde jag inte göra mig fri, så som Elin har gjort, på gott och ont, men ändå... Låt livet råda! Och vad skulle jag kunna göra här hemma? Hur skulle jag någonsin kunna bryta igenom detta helighetens pansar som stelnar om mamma? Hur skulle jag någonsin få Rebecka munter och levnadsglad?"¹⁷⁹

Maria undrar förbittrat varför inte Benjamin kan hjälpa till. Hon menar att det beror på att hon är flicka. Allting med Benjamin är så märkvärdigt för att han är pojke:

¹⁷⁵ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.300

¹⁷⁶ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.302

¹⁷⁷ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.7

¹⁷⁸ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.37

¹⁷⁹ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.45

"Hon stoltserar med Benjamins lysande karriär, mor Cecilia, men Marias framgångar ägnar hon bara ett förstrött intresse. Ska du få tjänst här i Väse? Jaså, minsann. Nå, då kan du stanna hemma och hjälpa mig med Becka. Och betala ordentligt för kost och logi.

Med dig Maria, med dig och din framtid är det inte så viktigt, men se Benjamin, gullgossen, det är en helt annan sak.

Det är orättvist! Å, denna trotsiga röst, som skriker högre än ödmjukheten - det är orättvist, mamma är orättvis, och samhället, mot mig, mot alla kvinnor... Å, denna rättfärdighetens röst som ropar högre än all ödmjukhet i Marias hjärta..."

Maria vill ge sig av, bryta upp, framför allt på grund av den orättvisa modern visar mot henne i förhållande till brodern Benjamin: ”- Nej, här kan jag inte stanna”¹⁸⁰

5.3.4 Fredrik och Maria

Maria väljer att gifta sig med Fredrik Weber. Detta val visade sig dock vara ödesdigert. Fredrik är våldsam och oberäknelig. Han gör sitt inträde i berättelsen i porträttet av Maria då *Samuels döttrar* tar sin början. Det är genom Elins ögon vi först får ana hur Marias äktenskap blivit. Hon ser begrundande på bilden av Fredrik och Marias bröllopsfoto, och hon grips av onda aningar:

"Han sitter och hon står: redan det är lite på tok. Fredrik sitter som en pascha i fotografens karmstol, Maria står som en tjänarinna vid hans sida. Och det vilar ett drag av grym segerglädje över hans ansikte - se vilken skön slavinna jag vunnit med min mankraft."¹⁸¹

Marias svarta tankar till Fredrik avslöjar att hennes känslor för honom inte är kärlek utan hat: "i all din svaghet älskar du oss ändå och vill bringa oss hjälp. Men jag älskar dig inte, min make, och som en bergtagen prinsessa hos trollet har jag tagit min hämnd." Hämnden består i att Samuels sjukdom kan gå i arv hos barnen.¹⁸²

Lars Ahlbom påpekar att Maria som intellektuell känner sig isolerad i rollen som bondhustru på landet.¹⁸³ Livet består av hårt arbete och drömmarna om arbetet som lärare går om intet:

"Herregud, vad är det jag håller på med!

Arbete och vedermöda vareviga stund mitt enda fattiga liv igenom, och inte ens trygghet eller kärlekens famn att vila i efter dagens slit... Måste det vara så här? Skulle verkligen alla kvinnor leva som jag? Ständigt ängslan och arbete, aldrig ett ögonblick av trygghet, aldrig en famn att vila i med glädje... Låt livet råda! Och detta skulle vara allt som livet har att bjuda?

Dessa överkligt klara ögonblick av insikt och överblick, då hon stannat till mitt i sin gärning och låter händerna sjunka, som nu. Vad är det egentligen jag håller på med? Ska detta vara mitt liv...

Jag stod i en korsväg, jag var fri att välja en gång, och så hamnade jag i detta vardagens fängelse, fjättrad av arbete och barn, och inte ens kärlek, trygghet, förtroende..."¹⁸⁴

¹⁸⁰ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.47

¹⁸¹ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.82

¹⁸² Delblanc, S, *Kanaans land* 1984, s.118

¹⁸³ Ahlbom, L, 1996, s.150

Från samhället finns ingen hjälp att hämta för en kvinna som misshandlas av sin man. Omgivningen är totalt oförstående inför hennes situation:

"Drinkare, avskum, pösande munkar har sin förlustelse av detta: när en riktig karl kommer hem, ska respekten va sådan, att käringen klättrar på väggarna och vill ut! Bulleribas och hoho och ha ha: att en kvinna misshandlas är så hjärtligt roligt för dem. Och kvinnlig skadeglädje vänder sin söta tugga i munnen: Inte vet jag om det är synd om människan. Det är inte ens fel då två träta. Och själv har en gudskelov kunnat hålla ordning på karlsloken.

Och man pöser och plockar sina fjädrar i kvinnlig rättfärdighet: ja inte vet jag, men människan har väl sig själv att skylla! Lätt är det aldrig med karlar, men att det ska vara så svårt?

Så dryper skadeglädjens honung av detta, att mannen knyter sin hårda hand mot en värnlös kvinna."¹⁸⁵

Kvinnorna försvarar männen, och anser att Maria är inkapabel till att styra Fredrik med sin kvinnlighet. Alltså bär hon själv ansvaret för misshandeln. Att tala förnuftigt på en jämlik nivå är inte att tänka på. Denna skuld är också Maria fångad av:

"En misshandlad kvinna känner skam och skuld: har jag felat, har jag kanske mig själv att skylla? En misshandlad kvinna känner nederlagets bitterhet i sitt hjärta: kanske är jag inte kvinna nog att bedåra och leda min man? En misshandlad kvinna blygs över sitt elände och bemödar sig att dölja det som ett brott, en skamlig sjukdom, ett lyte. Det är hennes tunga lott att aldrig söka lindring i klagan. Tigande går en misshandlad kvinna i människors lag."¹⁸⁶

Två gånger försökte Maria lämna Fredrik. En av orsakerna till att det inte blev av var samhällets regler. Det var alltid mannen som fick barnen vid en skilsmässa. Tog en kvinna ut skilsmässa fick hon alltså överheten i mot sig. Detta trots att Marias barn lever i skräck för fadern.¹⁸⁷ Slutligen hjälper dock Benjamin Maria med att ta ut skilsmässa.¹⁸⁸

5.4 Fadern och modern

5.4.1 Fader Samuel

Samuel fick sin teologiska utbildning inom Augustinasynoden. Enligt Heléne Blomqvist tycks han från början relativt okritiskt anamma dess dogmer. I början av *Samuels bok* får de dock brytas mot en vedervärdig verklighet, vilket leder till att de för Samuel blir alltmer problematiska. Blomqvist hävdar vidare att Gud enligt Samuels inlärd trosföreställningar är såväl allsmäktig och allorsaklig som god. Det innebär att Gud ligger bakom allt som händer och har lagt ner ett syfte och en mening med allt som sker. Hela det resonemang som Samuel för om en allsmäktig Gud grundar sig, som Blomqvist också framhåller, på en monistisk ontologi. Kontentan blir att Gud står bakom såväl ont som gott.¹⁸⁹

¹⁸⁴ Delblanc, S, *Samuels döttrar*, 1982,s.117

¹⁸⁵ Delblanc, S, *Samuels döttrar*, 1982,s.121

¹⁸⁶ Delblanc, S, *Samuels döttrar*, 1982,s.129

¹⁸⁷ Delblanc, S, *Kanaans land*, 1984, s.58

¹⁸⁸ Delblanc, S, *Maria ensam*, 1985, s.210

¹⁸⁹ Blomqvist, H, 1999, s.112-113

Följden blir då att människan måste acceptera allt som händer. Hon borde också vara tacksam och glad över det, vad det än är. Detta för att det kommer från en god Gud som har ett gott syfte med allt.¹⁹⁰ När Samuel inte längre kan eller orkar acceptera allt ont som sker och börjar ifrågasätta, får han svåra skuld känslor. Han känner sig också ovärdig.¹⁹¹ Samuel gör ett försök att förklara lidandena som straff, men kan inte förstå vad han kan ha gjort för att straffas så hårt. Och hur kan människan vara så fruktansvärt skyldig om det ändå är Gud som styr allt?¹⁹²

Enligt Samuels uppfattning besitter den allsmäktige Guden en stor stränghet i kraven på sina tjänare. Människan ska vara tacksam och glad och tro på Guds stora godhet, trots hans hårdhet och straff. Och trots alla livets vidrigheter. De krav som Blomqvist räknar upp är att förtrösta på Guds omsorger och därmed inte oroa sig för morgondagen. Människan ska vidare tro och underkasta sig istället för att ställa frågor.¹⁹³

Slutligen tappar Samuel förtroendet för hela trossystemet. Det är alltför orimligt, obegripligt och absurt. Hans iakttagelser och upplevelser går inte ihop med föreställningen om en Gud som är både god och allsmäktig. Han kan inte acceptera en Gud som är totalt obegriplig. Att lämna sin tro på Gud är också omöjligt. Alternativet blir då en reviderad tro, där godhet och allmakt inte kan gå ihop.¹⁹⁴

På så sätt växte en ny världsbild fram. Den låg närmare manikéismen än lutherdomen:

”En gång i tidernas morgon utkämpades en strid mellan Gud och hans största och skönaste ängel, han som bar namnet Lucifer och sedan skulle bli känd som Satan.

Men vad ingen vetat förrän nu, ingen utom Samuel Eriksson, det är att Lucifer segrade i den striden och nedstörtade Gud till jorden. Den onde ängeln iklädde sig därmed Guds diadem och mantel av norrsken, och alltsedan den dagen härskar Lucifer allsvåldigt över världen. Gud kallas han av oss människor, men han bär med orätt det namnet.

Den sanne guden irrar dold bland människorna på jorden, yppar ibland sitt väsen i blommorna, i solen, i kärleken människor emellan. Men i stat och kyrka och allt jordiskt regemente härskar Lucifer oinskränkt.

Men den osynlige guden tar mandom ibland och träder fram i mänsklig gestalt, som Jesus Kristus av Nazareth, han som hängdes på trä, som profeten Axel Eriksson Där Öster i Tågås, han som jagades till döds av Lucifers tjänare, och kanske också i Samuel Eriksson, han som kallas Tok-Sam i Väse.”¹⁹⁵

Världen kan alltså inte styras av en god Gud. I stället är det Guds motståndare, Satan, Världsfursten som är makt- och auktoritetsprincipen. En allsmäktig Gud kan inte vara god.¹⁹⁶

Kontentan av Samuels nya världsåskådning blir att det finns två principer i världen. En svag och god samt en mäktig och ond. Enligt Blomqvist är Samuels nya ontologi en dualism med inslag av gnosticism. Det finns dock en stor skillnad mellan de gnostiska systemen och Samuels dualism. För Samuel är det inte själva materien, det materiella som är det onda. Den onda makten har istället sitt säte i kyrka och stat, i 'allt jordiskt regemente'.¹⁹⁷

Som också Blomqvist framhåller, leder Samuels nya tro till att han på nytt kan ty sig till sin Gud. Men eftersom denne Gud är maktlös och dold, leder tron till att hopplösheten får grepp

¹⁹⁰ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.23, 44, 46, 69

¹⁹¹ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.23, 44, 46, 69

¹⁹² Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.160, Blomqvist, H, 1999, s.113

¹⁹³ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.9, 23, 37, 67, 69, Blomqvist, H, 1999, s.114

¹⁹⁴ Delblanc, S, *Samuels bok*, 1981, s.239, Blomqvist, H, 1999, s.116

¹⁹⁵ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.239-240

¹⁹⁶ Blomqvist, H, 1999, s.117-118

¹⁹⁷ Blomqvist, H, 1999, s.118

om Samuel. Det är ingen idé att kämpa för det goda, om godheten ändå inte har någon makt. När Samuel slutligen tas in på hospitalet och där hör kyrkklockor ringa, tror han att det är själaringning för den gode guden. Gud och det goda har slutligen besegrats och dödats av ondskan. Samuel möter döden i förvissning om att det är ondskan som regerar på jorden.¹⁹⁸

Blomqvist menar vidare att djävulen kommer in i bilden först då Samuel börjat anamma sin nya världsåskådning. Han får inte plats i Samuels tidigare gudsföreställning, såvida han inte går den allsmäktige gudens ärenden.¹⁹⁹ Blomqvist uppfattar Samuels nya livsåskådning som mycket mörk. Det är mörkret som härskar överallt i världen. Gud irrar dold runt på jorden. Han kan bara tillfälligt trotsa ondskan, inte övervinna den. Blomqvist förklaring till den mörka åskådningen är att livet behandlat Samuel så illa.²⁰⁰

Samuel tror inte på hårda och auktoritära uppfostringsmetoder. Det innebär att han är emot barnaga. För denna så kallade svaghet som lärare får han kritik av samhällets potentater.²⁰¹ Blomqvist framhåller att Samuel ger Maria och hennes syskon en kärleksfull uppfostran, med mycket frihet och milda ord. Där ingår också sagor och drömmar.²⁰²

5.4.2 Mor Cecilia

Enligt Blomqvist representerar Cecilia en resignerad livsinställning som består av en auktoritetsbunden, from och fatalistisk tro. Hon vägrar befatta sig med sekulariseringen och håller hårt fast vid det gamla. Cecilias Gud är en "ordningens Gud". Han stiftar hårda och orubbliga lagar och blir en bisittare till Cecilia, då hon själv agerar hård domare över sina barns handlingar. Cecilia anser att det människan inte kan förstå, måste hon försöka acceptera ändå.²⁰³

Det är bara Cecilia som stenhårt håller fast vid sin tro på den monistiska guden. Enligt Blomqvist är det en följd av alla vedervärdigheter hon och familjen drabbats av i livet. Blomqvist menar vidare att Cecilias kristendomstyp tydligast kommer till uttryck i Luthers lilla katekes. Den går ut på att tro, inte fråga.²⁰⁴ Ibland hotas dock Cecilias klippfasta tro att rämna. Det händer vid mötet med Rebeckas lidande på grund av de svåra minnena.²⁰⁵ Men den stabiliseras alltid igen.²⁰⁶

Blomqvist menar vidare att det finns en relativt tydlig bitterhet bakom Cecilias starka tro. Men den vill hon inte gärna erkänna. Hon murar in sig själv i sin helighet, och murar in alla frågor i sig själv.²⁰⁷ Cecilia vågar inte tillåta sig att känna sin inneboende vrede och sorg, eftersom det skulle innebära anklagelser mot Gud. Och sådant var ju inte tillåtet. Hon upplever Gud som den store straffaren, samtidigt som han också tycks vara god och barmhärtig.²⁰⁸ Både ont och gott kommer från Gud, men mest ont. Vedermodorna kommer att fortsätta: "Det är livets villkor och Den Eviges vilja." Gud behandlar människan som pjäser i ett spel och låter sina nycker råda då han flyttar dem. I leken finns heller ingen motspelare.²⁰⁹

I Cecilias föreställningsvärld måste det därför finnas en fördold mening med allt som sker.²¹⁰ För att orka med verkligheten måste Cecilia tro. Hon måste stå ut med den bistra

¹⁹⁸ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.251, Blomqvist, H, 1999, s.119

¹⁹⁹ Blomqvist, H, 1999, s.113

²⁰⁰ Blomqvist, H, 1999, s.118

²⁰¹ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.155, 190-191,196

²⁰² Blomqvist, H, 1999, s.204

²⁰³ Blomqvist, H, 1999, s.122-123

²⁰⁴ Blomqvist, H, 1999, s.107, 122

²⁰⁵ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.274

²⁰⁶ Blomqvist, H, 1999, s.125

²⁰⁷ Blomqvist, H, 1999, s.123, Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.165, *Samuels döttrar* 1982, s.163-164

²⁰⁸ Blomqvist, H, 1999, s.123

²⁰⁹ Delblanc, S, *Kanaans land* 1984, s.371

²¹⁰ Blomqvist, H, 1999, s.197

verkligheten för att inte svika sina barn. Men då hon tvingar sig själv att orka, blir hon kall och hård i sin fromhet.²¹¹ Gud har ingen motståndare, vilket leder till att gudsbilden blir motsägelsefull: "Gud är god och förlåtande, sträng och dömande, men verkar göra mer ont än gott."²¹²

En ljuspunkt i Cecilias tillvaro är de uppenbarelser av Kristus hon har ute i trädgården. Jesus visar sig för Cecilia för första gången strax efter Abels död. Cecilia är då nedbruten av sorg. Därefter följer en strålande vision i en syrenbuske. Cecilia blir då kallad till att vända sig bort från det världsliga och mot det himmelska.²¹³

Som också Blomqvist tolkar det, så kan Cecilia inte överleva utan sin tro. Eftersom hennes man valt att fly bort från verkligheten, så måste hon ju överleva och ta ansvar för sin familj.²¹⁴ Cecilias krampaktiga styrka tar dock slut när Rebecka dör. När ingen längre behöver henne blir hon istället sina barns barn.²¹⁵

5.4.3 En flyktig och en evig kärlek

Som tidigare konstaterades älskade Maria inte sin make Fredrik. Däremot har hon en kärlekshistoria med en man som är på sommarnöje i trakten. Knut och hans fru Tora står för en kulturradikalism. Trots att Maria alltmer ifrågasätter sin religiösa tro, så känns deras idéer som enligt Ahlbom representerar det moderna samhällets värderingar, främmande för henne.²¹⁶

Knut påminner Maria mycket om Samuel. Han har samma vänliga leende och mjuka sätt. När han visar intresse för henne som kvinna, blir hon först chockad. Men samtidigt syndade hon genom att inte avvisa honom. Knut frestade henne med studier och kultur. Maria våndades över denna syndiga frestelse, trots att hon inte inleder något verkligt förhållande.²¹⁷ Så småningom faller Knut från piedestalen, då han berättar för sin fru om sina känslor för Maria. Då blev han varken fadersgestalt eller en vuxen man. Istället ett barn som måste gråta ut hos mamma.²¹⁸

Så småningom uppdragas det dock att Fredrik har ett förhållande med en annan kvinna och vill skiljas. Maria lämnar honom och skriver ett brev till Knut för att tala om att hon är fri. Hon väntar medan hon känner fader Samuels blickar från domarsätet. Maria och Knut får en kort tids lycklig kärlek. Men strax tar den slut då de deras värderingar krockar. Knut går tillbaka till Tora och Maria åker hem till Väse för att fundera över sin framtid, eftersom Fredrik vill ha henne tillbaka.²¹⁹

Enligt Ahlbom betonar Delblanc Marias stora ensamhet. Hon mötte aldrig någon man som hon kunde älska som vuxen kvinna. 'Kärleken till fadern var den enda starka och obesudlade känsla hon erfarit'. Samuel var hennes stora kärlek.²²⁰

5.5 Vänskap, systemskap, broderskap

5.5.1 Elin

Elin är äldsta barnet i familjen Eriksson, och den till synes mest fria och livsglada: "Se, så hon ler åt sina hemligheter! Ska hon ut och dansa nu igen, vår glada, lättlynta syster? Jo, det vore

²¹¹ Delblanc, S, *Samuels bok*, 1981, s.241, Blomqvist, H, 1999, s.125

²¹² Blomqvist, H, 1999, s.197

²¹³ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.161-162, *Kanaans land* 1984, s.119

²¹⁴ Blomqvist, H, 1999, s.125, Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.373

²¹⁵ Delblanc, S, *Maria ensam* 1985, s.273-274

²¹⁶ Ahlbom, L, 1996, s.150

²¹⁷ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1981, s.233-234

²¹⁸ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1981, s.261-262

²¹⁹ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1981, s.265-272

²²⁰ Ahlbom, L, 1996, s.150, 156

just likt henne. Sådan är Elin och bara hon i vår tunga, sorgsna familj.²²¹ Hon är en av de fåtaliga ”solstrålarna” i romansviten:

"Och det är alltid hon som ser Hoppets ros i vår öken.

- Vi är så fattiga, vi lever på gröt och potatis, vi har inte en trasa att sätta på oss...

- Jamen, tänk så vacker utsikt vi har, säger Elin och ler lyckligt vid fönstret."²²²

Elin är alltså den eviga optimisten, som aldrig förlorar livstron. Helene Blomqvist kallar hennes uttryck ”låt livet råda” och ”vacker utsikt” för ordspråk som ständigt återkommer.²²³ Elins uttryck om den vackra utsikten vid livets fönster blir till en källa av hjälp och tröst för familjen, en trollformel. Hennes roll blir den som måste ge hjälp och tröst, även om det skulle vara hon som måste tröstas. Efter år av missöden sitter hennes eget leende långt inne. Men hon försöker ändå, hoppet finns:²²⁴ "Nu är hon sig lik igen, hon Tok-Sams stolliga jänta, som så leende och lättsam vandrade den breda vägen genom jämmerdalen."²²⁵

Elin gifter sig med den beskedlige Rudolf och bosätter sig i Karlstad, där hon slapp folks elaka tungor. I Väse fick hon en massa öknamn slängda efter sig: "Att karlsloken svek henne är då inte Elin att lasta för, även om hon borde ha snålat på sin fågring en smula och inte bara öppnat sin famn så givmilt som hon gjorde."²²⁶ I förhållandet mellan Elin och Maria har Elin den beskyddande storasysterrollen. Alltid var det Maria som tog och Elin som gav av medkänsla och kärlek.²²⁷

Blomqvist menar att Elin i det längsta, liksom övriga familjen, tjänat som Guds försvarsadvokat inför tillvarons obegripliga lidande. Men hon tar så småningom medvetet avstånd både från Cecilias fromhet och Samuels dolde Gud. Det börjar med upplevelsen av att tårarnas tröst består medan Gud sviker. Hennes nedärvda gudsförtröstan vacklar också stundtals, då hon ser hur den svages rätt blir kränkt.²²⁸

När Rebecka blivit våldtagen upplever hon en bild av Gud som liggande vanmäktig och stum i sin egen orenlighet, precis som hennes husmor Ida på kammaren gjorde.²²⁹ Enligt Blomqvist är det här en stark bild för upplevelsen av rättfärdighetens och godhetens vanmakt gentemot ondskan, men också för det orimliga i att tro på en allsmäktig och god Gud samtidigt som dessa vidriga kränkningar får hända. Följden blir att Elin vid dessa tillfällen inte tror att någon rättvisa och barmhärtighet finns här i livet.²³⁰

Till skillnad från Maria, ger inte Elins förlorade tro upphov till något värkande tomrum. Blomqvist menar att det beror på att hennes gudstro ersätts av en slags livstro. Hon beskriver den som en tro på att det ljusa och goda i livet existerar jämsides med det mörka och onda. Men detta ljus visar sig vara förunderligt starkt för Elin och andra, som liksom henne inte ger upp.²³¹

När Elin flyttar till Karlstad tar hon definitivt farväl av barndomens Gud. Elins tro utvecklades så småningom till en sällsam blandning av ateism och magi.²³² Hon hade sett vad

²²¹ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.182

²²² Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.188

²²³ Blomqvist, H, 1999, s.128, Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s. 182, 237, 382, *Samuels döttrar* 1982, s.7, 61, 63-64, 69-70, 74, 81, 87 *Kanaans land* 1984, s.111, *Maria ensam* 1985, s.104, 123

²²⁴ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.65

²²⁵ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.63

²²⁶ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.21

²²⁷ Delblanc, S, *Kanaans land* 1984, s.365

²²⁸ Blomqvist, H, 1999, s.128-129, Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.70, 217

²²⁹ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.205

²³⁰ Blomqvist, H, 1999, s.128

²³¹ Blomqvist, H, 1999, s.129

²³² Blomqvist, H, 1999, s.129, Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.217

som hände syskonen, och var troligen därför ändå lite rädd för Guds hemsökelse. Hennes andliga behov hade heller aldrig varit så starka som syskonens. Ändå tvingade hon ibland iväg familjen till kyrkan:

"Hon sade sig själv, att det var bra att inte vika av från mängden, att inte utmana eller begabba, att iakktaga skick och bruk, att vara hel och ren, att lyda Höga Överhetens dumma påbud, att gå i kyrkan för att blidka Gud, vad som helst, bara hon fick behålla sin sena och dyrköpta lycka i boet."²³³

Elin skriver brev till sin tungsinta syster Maria och trots att brevet är hoppfullt och optimistiskt, så lyser ändå armodet igenom. Maken är arbetslös, och de har ont om pengar. Budskapet är som vanligt att allt går bra bara man låter livet råda:

"Men hon skriver sällan om Gud, numera. Det är väl med henne som för mig: Gud försvinner, men hans stränga lag består. Nej, det är skillnad ändå. Elin håller alltid modet uppe, hon sitter till halsen i elände och gal som en gök om hur lycklig hon är. Ack, var finns den olycka i världen som kan knäcka Elin? Jag borde väl ta henne till förebild, om jag bara kunde. Och Maria log mot sin vilja - herregud, storasyster, vad du är dig lik! Du orkar allt!"²³⁴

Trots att Elin gradvis frigör sig ifrån den nedärvd allsmäktig-gud-ontologin, bär hon samtidigt på en rädsla för den Gud hon har vänt sig bort ifrån. En rädsla för att han trots allt ska existera och straffa henne för hennes avståndstagande. Därför tvingar hon då och då med sig familjen till kyrkan, och ber aftonbön med sina barn.²³⁵

Enligt Blomqvist är Elins ontologi sekulariserat dualistisk och hon har förmågan att se både det goda och det onda i världen. Hon försöker leva mitt i detta spänningsfält så gott det går, men får det inte att gå ihop med någon gudstro. Det resulterar i att hon som agnostiker försöker lägga frågorna om Gud åt sidan. Men Blomqvist menar vidare att Elin längtar efter konkret hjälp i nödsituationer som kan uppstå i livet. Även om hennes livstro kan bära henne i de flesta fall, så räcker den inte riktigt till i livets yttersta nöd. Då behöver hon en person att lita på. En person som besitter både en oändlig omsorg och en oändlig makt.²³⁶

Bara vid ett enda tillfälle griper förtvivlan på allvar tag i Elin. Det är när hennes son ger sig ut som frivillig i spanska inbördeskriget på vänsterns sida. Elin tar detta fruktansvärt hårt, det är värre än Rebeckas öde. Eskil tillhör ju hennes älskade familj, hennes härd, den trygghet som hon äntligen vunnit: "Det hörde till hennes livs erfarenhet, att en aldrig ska slåss när en redan förlorat, och nu hade hon förlorat i kampen mot Historien och mot männens värld." Elin mår då så dåligt att syskonen inte känner igen henne. Men när Eskil såras och skickas hem, så återvänder hennes glädje.²³⁷

Elin visar i ett av sina brev till Maria att också hon är påverkad av den döde fadern där hon berättar om sonen Eskils glödande kommunism. Hon oroar sig för att den väckte vrede hos folk, något som hon gärna skulle slippa. Elin tycker det är lite pinsamt med denna kommunism. Vad skulle fader Samuel ha sagt, eller kyrkoherde Bergstedt?²³⁸

Då Elin äntligen skaffar familj och uppnår den efterlängtrade tryggheten, är hon så rädd att mista denna att hon inte vågar lämna sitt hem ens för en kort tid. Hela hennes liv kretsar

²³³ Delblanc, S, *Kanaans land* 1984, s.367

²³⁴ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s s.261

²³⁵ Blomqvist, H, 1999, s.129, Delblanc, S, *Kanaans land* 1984, s.366-367

²³⁶ Blomqvist, H, 1999, s.180, 197

²³⁷ Delblanc, S, *Maria ensam* 1984, s.99-104, 121-123

²³⁸ Delblanc, S, *Kanaans land* 1984, s.365

omkring *familjen*. Hon blir som Björn Nilsson uttrycker det ”fånge i sin trygghet”.²³⁹ Detta skildras talande då Maria reflekterar över ett samtal med sin syster. Hon upptäcker att Elin inte drivs enbart av tapperhet och livsmod:

”Men nu föll det henne in, att Elin måst köpa sin lycka till ett dyrt pris. Hon levde i sin familj som i en belägrad fästning. Hon hade inget umgänge och inga vänner, hela hennes värld var familjen. Att ge kärlek och omvårdnad åt man och barn tog all hennes tid och kraft, och hon begärde kärlek och blind lydnad i gengäld. Det hände att hon kände sig vilsen och olustig när omvärlden störde idyllen och lockade på hennes kycklingar, om det nu var i form av Eskils kommunism eller Saras välsignade pojkdumlar. Efter livets stormar hade hon kommit till ro i sin vik, men för det hade hon måst betala. Och hur länge är det möjligt att gömma sig undan världen? Var finns den trygghet som är undandragen förändringens lag?”²⁴⁰

5.5.2 Abel

Marias bror Abel följer i sin fars fotspår. Han dagdrömmar, läser och skriver poesi. ”Abel är ett söndagsbarn, ett underbarn, en Guds utvalde.”²⁴¹ Hans förmåga att skriva och läsa poesi visade sig tidigt. Psalmboken var hans första möte med dikten. Men verserna om livets fröjder framstod för honom som simpla lögner. Han undrar varför dikten inte skulle kunna vara sann? Varför den inte skulle kunna handla om livet och döden, det enda som för mänskligheten var sant och visst.²⁴²

Abel lever i ett samhälle där en femtonåring borde klara av att ta hand om sin familj, och Abel lider av sin oförmåga att klara av det. Istället får han maktlös se på då Bergstedt styr och ställer med hans familj. Han är olyckligt kär i Olssons dotter Elisa, något som också tär på honom. Han kan inte glömma henne, något som uttrycks i hans dikter. När han försöker diskutera sina tankar om Världsfursten och den sanne guden med Bergstedt och blir tillrättavisad, mår han ännu sämre. Det bekräftar hans misstankar om att Bergstedt är en av Världsfurstens hantlangare. Bergstedt ser likheterna med Samuels spekulationer och fruktar fler väckelser i bygden.²⁴³

Abel tvingas arbeta som drängpojke hos Olsson, något som han inte mår bra av.²⁴⁴ Han har ingenting att läsa, hans egen dikt blir hans enda sällskap:

”Han blev än mer folkskygg, han gömde sig på sin kammare, eller sökte sig nattetid ut i skogen, där han kysste och smekte den släta, vita björken, en dryad som i oroande grad började anta Elisas skepnad. Den dolde guden blev tvekönad, tvehövad, en gestalt med Samuels och Elisas drag, samtidigt en osynlig ande, besjälade naturen.”²⁴⁵

Som myndig bondmora vill Elin försöka rädda Abel därifrån, genom att övertala Bergstedt att se till så att Abel fick studera. Följden blev att Bergstedt fick in honom som volontär i det militära, med lockelsen att det skulle innebära studiemöjligheter. Tiden där blir dock en mardröm. Abel utsätts för pennalism och blir så småningom utstraffad. Han vill inte arbeta, han vill läsa. Bergstedt tvär sina händer och Olsson kräver sin dräng tillbaka. Men Abel

²³⁹ Nilsson, Björn, ”Delblancs precens historicum” i *Bonniers litterära magasin* 2/86 årgång 54 1985, s.91

²⁴⁰ Delblanc, S, *Kanaans land* 1984, s.365

²⁴¹ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.269

²⁴² Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.269

²⁴³ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.287, 296, 305

²⁴⁴ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.303

²⁴⁵ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.307

arbetsvägrar och blir delvis på grund av detta förklarad sinnessjuk. ”²⁴⁶ Nu trotsar han Guds och samhällets bud.”²⁴⁷ Där upplånades en efter en av hans dikter. Liksom Samuel dör han på hospitalet. ”Osedd levde och dog en ung diktare i Väse.”²⁴⁸

Blomqvist påpekar att Abel har fått sitt namn efter den bibliska personen som fått stå som symbol för oskyldigt lidande, mer än någon annan genom historien. Berättelsen om brodermordet har alltid fungerat som ett paradigm för den grävsta mänskliga ondskan genom tiderna. En ondska som inriktar sig på att skada barn och andra försvarslösa människor.²⁴⁹ ”Att minnas Abel är att slå huvudet i det ondas bergvägg”, tänker Maria.²⁵⁰

Innan Samuel spärras in på hospitalet anförtror han sin nya livsåskådning åt den då trettonårige Abel att vidareföra och förvalta.²⁵¹ Enligt Blomqvist har Abel anammat Samuels gudsbild och ontologi utan problem. Redan tidigare hade hans tankar gått i samma riktning, bland annat under inflytande av Stagnelius dikter. Blomqvist menar vidare att Stagnelius diktkonst visar på många gnostiska drag. Diktkonsten är för Abel en av de främsta manifestationerna för den dolde guden. Liksom för de romantiska diktarna får dikten också för Abel en religiös innebörd, och poeten blir en profet.²⁵²

Med Blomqvists ord drivs Abel likom Samuel till slut i döden av "maktens gud och maktens människor" under följande moral: "Den som inte arbetar ska ej heller äta". Han gick in i mörkret efter en fasansfull upplevelse av trakasserier i det militära. När Abel spärrats in på hospitalet glömmar han allt fler av sina dikter.²⁵³

5.5.3 Rebecka

Rebecka genomgår tre svåra upplevelser. Hennes första minne var då fadern fördes hem fastbunden. Sedan blev hon utsatt för våldtäkt då hon tjänar piga tillsammans med Elin. Slutligen blev hon sviken av sin fästman.²⁵⁴

Rebecka har två stora ouppnåeliga drömmar. Att få bli mor, och att få kontakt med den ouppnåelige guden: "Rebecka vördar och älskar Elin och känner sig så gruvligt underlägsen. Hon dyrkar och beundrar sin syster, hon är brinnande nyfiken på alla dessa upplevelser av män och kärlek och barn, som kommit på Elins lott, /.../."²⁵⁵ Rebecka är uppfostrad till strängaste kyskhets, och med längtan och skräck ser hon på vuxenlivet. Elin och Cecilia diskuterar och Rebecka lämnas utanför: "Rebecka måste dväljas i en värld av nesligt barnskap, i mogna kvinnors värld har hon ingen talan. Hon är utestängd nu och känner sin vanära in i mörgen. Men så är det och kan inte ändras."²⁵⁶ Klart är att Maria ser barndomshemmet som ett fångelse som hon vill bryta sig loss från, medan Rebecka är dess ständiga fånge:

"Ingen hejdar Maria när hon går, det är bara att resa sig och gå över golvet, det är faktiskt inte konstigare än så.

Rebecka har svårt att förstå en sådan djärvhet. Att ge mamma svar på tal, att bara resa sig och gå så där? Att det ska vara så enkelt? Ja, kanske för Maria, men inte för mig.

Friheten, den är till för Benjamin, Elin och Maria.

²⁴⁶ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.309-313, 328-330

²⁴⁷ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.315

²⁴⁸ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.381

²⁴⁹ Blomqvist, H, 1999, s.145

²⁵⁰ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.125

²⁵¹ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.246

²⁵² Blomqvist, H, 1999, s.119-120, Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.183

²⁵³ Blomqvist, H, 1999, s.121

²⁵⁴ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.248, *Samuels döttrar* 1982, s. 202, *Kanaans land* 1984, s.115

²⁵⁵ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982 s.80

²⁵⁶ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982 s.96

Men den är inte för mig."²⁵⁷

Rebecka får tjänst i prästgården, men visas på porten då hon anklagar prästen för "ljumhet i anden".²⁵⁸

Cecilia får glasögon, och genom hennes ögon får vi en god bild av Rebecka, 18 år men fortfarande bofast och sysslolös i hemmet, utan arbete eller utbildning:

"Nå, en ska avhålla sina döttrar från fåfänga och flärd, det är sant. Men Rebecka behöver jag inte tukta och banna. Hon bär så lite omsorg om sitt yttre så en blir rent beklämd.

Sant nog att en inte ska yvas över sitt förgängliga yttre, över kvinnans syndiga hull, men Rebeckas trista förakt för köttet är allt på tok. Vår kvinnokropp är ändå Guds skapelse och ett livets käril. Vår alstrande, varma kvinnokropp måste vi noga vårda och bevara."²⁵⁹

Dock fick Rebecka under en kort tid en tro på livet. Det var då hon blev pingstvän och skaffade fästman. Maria uttrycker sina känslor inför detta då hon läser brev från Elin och Rebecka under tiden i Kanada:

"Hon är sig lik, syster Elin! Bara det är kärlek och karlar med i spelet, då ser hon en så vidunderligt vacker utsikt från livets fönster. Men jag undrar, jag, hur vacker den kan vara i verkligheten? I Beckas predikan, söndrig och sotig av extasens eld, finns då inget som visar att hon är nyförälskad och försonad med livet, som Elin tror. Låt livet råda! Men det är inte livet som Becka åkallar i sitt brev, det är Den Helige Ande, verksam i pingstens mirakel.

En så sällsam kontrast mellan Beckas sotsvarta förkunnelse och Elins lyckliga kvitter om livets glädjeämnen! Rebecka brinner i en eld av övertygelse, och i den är hon kanske stärkt av umgänget med sin sköne predikant, det är möjligt. Men Elin ser bara den vackra karlsloken, och Beckas förkunnelse låter hon gå in genom ena örat och ut genom det andra. Två systrar, två Samuels döttrar, och ändå så olika!"²⁶⁰

Familjen reagerar olika på Rebeckas engagemang i pingströrelsen. Cecilia fördömer dotterns villoläror hårt, och Maria ogillar att systemen kommit sig ner här i världen. Elin har inga sådana tankar, trots att hon själv inte alls är religiös. Tvärtom ser hon detta med visst nöje. Rebecka mår ju bara bra av det. Rebeckas tid i pingströrelsen handlar inte bara om att trotsa statskyrkan och söka efter en Gud som är en vän. Hon vänder sig också i domedagspredikningar: "Solen skall vändas i mörker och månen i blod".²⁶¹

Enligt Blomqvist är Rebeckas fromhet en variant av Cecilias. Dock är den mer känslös och väckelsebetonad. Rebecka är from under hela sitt liv, men kan som Cecilia inte suggerera fram möten med Kristus. Trots hennes längtan, ropande och sökande finner hon sällan den kontakt hon så väl behöver.²⁶² "Men när Rebecka beder händer alls ingenting. Den Allsmäktige tillsluter sina öron för en sorgsen flicka i Väse."²⁶³ Hon ropar ständigt efter en Gud som inte hör henne.

²⁵⁷ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.48

²⁵⁸ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.25

²⁵⁹ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.100-101

²⁶⁰ Delblanc, S, *Kanaans land* 1984, s.115

²⁶¹ Delblanc, S, *Kanaans land* 1984, s.109

²⁶² Blomqvist, H, 1999, s.126

²⁶³ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.45

Eftersom Rebecka under hela livet lever i skuggan av Cecilias tro på en god men samtidigt allsmäktig och allorsaklig Gud, kan hon omöjligt föreställa sig att Gud inte skulle existera. Blomqvist tolkar Rebeckas person som för känslig och ärlig för att kunna tro på någonting hon inte upplever. Blomqvist anger två lösningar på Rebeckas problem med den Gud som varken ger sig till känna för henne, eller visar henne omsorg. Antingen har Gud dragit sig tillbaka bort från världen, eller så håller Gud henne själv för ovärdig, oduglig och förhatlig.²⁶⁴ Så småningom går Rebecka in i samma mörker som Samuel och Abel. Hon finner sig övergiven av sin Gud. Hos Gud försöker hon finna lidandets förklaring. Religionsgrubblrier och sviken kärlek får henne att fly in i förmörkelsen. Predikanten har svikit både henne och sin lära pga av ett fruntimmer med pengar. Också Blomqvist drar slutsatsen att hennes trosupplevelser blir alltför svår att bära.²⁶⁵

5.5.4 Benjamin

Den yngre brodern Benjamin går ett gynnsammare öde till mötes. Han har funnit den enklaste vägen till framgång: att vara smidig och anpassningsbar och inte reta Höga överheten så som far och syskon gjort. Han slutar som naturvetare på jordbruksdepartementet. Benjamin väljer att handla tvärtemot brodern och fadern. Han är inte kritisk, ställer inga frågor och ifrågasätter inte den religion som är förordad av kyrka och stat.²⁶⁶

Enligt Blomqvist blir resultatet av Benjamins anpassning till samhället att hans gudstro vittrar sönder inifrån. Det visar sig att Benjamin under sin inställsamma mask har lika svårt att tro som Elin och Maria. Samtidigt tycks också han uppleva det svårt att klara sig utan tron. När Cecilia dör upptäcker han hur mycket han saknar den barnatro han förlorat.²⁶⁷

Benjamin använder sig bara av kristendomen som en form vid lämpliga tillfällen. Syftet med det är att han ska kunna ta sig fram i samhället så omärkligt som möjligt. Han har bestämt sig för att inte bli krossad av den kyrkliga och samhällsliga makten. Tvärtom vill han själv få del av den. Därför har han valt att anpassa sig och vara smidig som en katt.²⁶⁸ Men som Björn Nilsson påpekar leder det till priset av främlingskap, rotlöshet samt mänsklig och känslomässig isolering.²⁶⁹

5.6 Att uppleva Gud

5.6.1 Guds närhet - barnatron och körsbärsträdet

"Norrskenet var Marias första minne".²⁷⁰ Samuel ger henne sin förklaring:

- "- Pappa, vad är det som lyser, sa Elin.
- Det är norrskenet, kära barn.
- Men vad är norrskenet?
- Det är världsfurstens fana, sa han, och ett löje krusade hans yviga skägg. Det är den stora makt som råder över oss alla, som vill visa sitt välde över jorden"²⁷¹

Bredvid norrskenet är som tidigare nämnts också körsbärsträdet ett tecken på Guds närhet. Samuel sa en gång till Maria:

²⁶⁴ Blomqvist, H, 1999, s.127

²⁶⁵ Blomqvist, H, 1999, s.127, *Kanaans land* 1984, s.115

²⁶⁶ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.89 se även Blomqvist, H, 1999, s.136-137

²⁶⁷ Blomqvist, H, 1999, s.137, Delblanc, S, *Maria ensam* 1985, s.314

²⁶⁸ Delblanc, S, *Maria ensam* 1985, s.277

²⁶⁹ Nilsson, B, 1985, s.91

²⁷⁰ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.177

²⁷¹ Delblanc, S, *Samuels bok* 1982, s.178

"Se nu på detta Guds underverk, lilla Maria. Här blommar det vilda körsbärsträdet i skogen, här är vi fjärran från Lucifers välde, här ser du ett återsken av den sanne Gudens godhet och skönhet. Dold i skogen blommar denna rika och givande varelsen, så som Gud ofta håller sig dold för våra blickar. Men här ser vi ändå en kärlekens möjlighet blomma i Värmlands skog."²⁷²

Enligt Blomqvist förekommer ett blommande körsbärsträd i en mörk skog ofta i Sven Delblancs texter. Hon menar att det alltid är en symbol för något värdefullt och ljust i en mörk tillvaro.²⁷³

Vidare hänvisar Blomqvist till en artikel av Owe Wikström där han tolkar körsbärsträdet hos Delblanc som en symbol för Gud. Han menar vidare att för de människor som förlorat tilltron till en faktisk förälder, får geomorfa symboler för en utomvärldslig kraft större betydelse. Blomqvist hävdar att körsbärsträdet är en mycket viktig symbol i Samuelssviten. En symbol som dock är både mångbottnad och ambivalent.²⁷⁴

Blomqvist tar upp Samuels regelbundna besök i skogen under försommaren tillsammans med familjen. Där undervisar han dem med körsbärsträdet som utgångspunkt.²⁷⁵ Körsbärsträdet blommar i det fördolda. Det är en hemlig tillflyktsort undan ondskans välde på jorden. Samuel upplever trädet som ett återsken av den gode gudens härlighet, mitt i den onda värld som behärskas av Lucifer. Det vittnar om kärlekens möjlighet, världens ondska till trots.²⁷⁶ Blomqvist sammanfattar sin tolkning av körsbärsträdet så här:

"Det blommande körsbärsträdet i den mörka skogen är bilden framför andra för vanmaktens makt. Men vanmaktens makt är i sviten inte en förkunnad sanning utan mer en fråga och ett hopp. Detta hopp kan metaforiskt benämnas 'hoppet om uppståndelsen'. Uppståndelsen blir en metafor för vanmaktens makt, för kärlekens makt 'trots allt'. Detta är en kraft som inte tycks kunna utplånas, trots 'Världsfurstens' samlade ansträngningar."²⁷⁷

Som barn har Maria en förmåga att försvara en gud som i själva verket är oförklarlig och oförsvarbar.²⁷⁸ Hon har släktens fromma kvinnor som förebilder. Ivrigt ser hon fram emot ett liv i deras fotspår.²⁷⁹

Ett exempel på Marias känsla inför sitt barndomshem och sin barnatro skildras talande då Maria som vuxen för en kort period vistas i barndomshemmet. Hon har tillfälligt lämnat Fredrik och funderar över sin framtid. Men barndomshemmet känns nu som en död kropp. Nu fanns det bara rester kvar av den levande gudsdyrkan och extatiska fromhet som hade varit den levande själen i barndomshemmet. Hon frågar sig om det möjligen var hennes pappas död som satte stopp för de ständiga andakterna, bönerna, teologiska diskussionerna, sångerna och de fromma sagorna. De hade fått huset att eka, men nu ersatts av en stor tigande fromhet. Rebecka och Cecilia var inte heller fromma på samma nitiska sätt som förut. Maria känner det som att Gud har vänt ryggen åt hennes pappas hem och lämnat hans familj i sorgen och saknaden:

²⁷² Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.8

²⁷³ Blomqvist, H, 1999, s.207

²⁷⁴ Blomqvist, H, 1999, s.155, Wikström, O, "Kapten Nemo, körsbärsträdet och psykoanalysen. Om övergångsobjekt och mystik hos S Delblanc och PO Enqvist", i *Psykisk hälsa* I, 1993, s.24-35

²⁷⁵ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.9

²⁷⁶ Blomqvist, H, 1999, s.155

²⁷⁷ Blomqvist, H, 1999, s.208

²⁷⁸ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.277, 279, 283

²⁷⁹ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.309

”Maria mindes de eviga samtalen i hemmet, det flödande pratet om allt mellan himmel och jord, ett prat som ofta grenade ut sig i vidunderligt sinnrika teologiska resonemang. Inför livets alla olyckor bemödade sig Samuels barn att ursäkta sin Gud och rättfärdiga hans outgrundliga vägar. De var på en gång den store straffarens offer och nitiska försvarsadvokater. De tröttnade inte på att utpekulera de mest långsökta förklaringar och ursäkter till den eviges grymhet. Tanken att Gud var ond kunde de aldrig uthärda, i sitt sinnrika försvar för hans outrannsaktliga råd var de förtvivlat uppfinningsrika. Mycken kraft och tankemöda offrade de på denna sin idoga strävan, att finna den grymme guden god och sitt eget lidande meningsfullt.”²⁸⁰

5.6.2 Guds frånvaro

Enligt Blomqvist framställer Samuelssviten det som mycket värdefullt att äga en tro. Tron ger människorna styrka att uthärda svårigheter. Den är en kraft som bär dem. Blomqvist beskriver också den process Maria går igenom mot en förlorad tro. Det börjar med att hennes kritiska tänkande väcks under hennes tid på seminariet. Störst betydelse har dock mötet med ondskan och lidandet i dess olika former. Det gäller såväl familjemedlemmarnas öde som det grymma äktenskapet och svårigheterna i Kanada.²⁸¹

Det är framför allt lidandet och ondskan som inte minst drabbar den egna familjen, som är orsak till Marias vacklande tro. Ett faktum som också Helene Blomqvist framhåller. Maria kan inte, som sin mor Cecilia acceptera grymheterna som Guds vilja. Alltmer börjar hon uppleva den allsmåttige guden som en ondskefull makt som delar ut straff också åt dem som är utan skuld.²⁸² Det som slutligen dödar Marias tro är den fasansfulla upplevelsen av att ligga sjuk och höra sitt nyfödda barn skrika sig till döds. Frasen ”tre dagar, tre nätter” då barnet hungrar ihjäl upprepas, som Blomqvist också påpekar vid flera tillfällen i berättelsens fortsättning. Om Gud varit god och allsmåttig skulle han inte ha låtit det hända.²⁸³

Trots detta upphör inte tron att attrahera. Som Blomqvist också framhåller, genomsyras hela romansviten av ”denna ständiga längtan”. Detta tema får både inleda och avsluta sviten.²⁸⁴ Maria kan aldrig sluta längta efter såväl den levande guden som tron på honom. Enligt Blomqvist är Marias hemlängtan i Kanada i själva verket en längtan tillbaka till barnatron och den trygghet som den innebar.²⁸⁵

Som Blomqvist påpekar, avundas Maria Cecilia och de andra fromma kvinnorna i släkten för att de har en självklar roll att anpassa sig till. Hon lurar sig själv tro att hon genom att underkasta sig kvinnans roll att följa sin make, är en troende och from kvinna. Som hjälp på vägen till detta beslut får hon genom en övernaturlig upplevelse. Hon hör den döde faderns röst från trädgården. Han har ett budskap till sin dotter. Enligt Blomqvist leder det till att Maria underordnar sig och far till Kanada med en till stor del inbillad tro. Men även om hon underkastar sig delar hon inte den starka tro som är utmärkande för släktens forna kvinnor. Denna visshet som hos Maria börjar vackla redan under resan till Kanada, går slutligen under helt. Under oket av alla svårigheter hon råkar ut för, inser hon att hon valt den enkla vägen. Den blinda lydnadens väg istället för att ta ansvar för sina handlingar och tänka själv.²⁸⁶

Blomqvist menar vidare att flera av romangestalterna upplever den förlorande tron som ett tomrum. Saknaden får Maria att gå i kyrkan och söka den borttappade tron. Benjamin gråter

²⁸⁰ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.277

²⁸¹ Blomqvist, H, 1999, s.176, 178

²⁸² Blomqvist, 1999, s.130-131 Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.241

²⁸³ Blomqvist, H, 1999, s.133, Delblanc, S, *Maria ensam* 1985, s.96, 114, 121, 136

²⁸⁴ Blomqvist, H, 1999, s.179, Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.7, *Maria ensam* 1982, s.329

²⁸⁵ Blomqvist, H, 1999, s.177, 179

²⁸⁶ Blomqvist, H, 1999, s.135-136

som ett barn inför sin förlorade tro på Cecilias begravning.²⁸⁷ I ett samtal med kyrkoherde Eliasson om den styrka som tron besitter, beklagar han att tron verkar tillhöra en svunnen tid.²⁸⁸ Blomqvist tolkar Marias hemlängtan i Kanada som en längtan tillbaka till sin förlorade tro. Men det visar sig att Sverige inte är det paradiset hon drömt om. Utan Gud är det ett kallt land. I *Maria ensam* faller mörkret och natten. Det efterlängttade paradiset blir i själva verket ett helvete. Också hemmet i Väse känns själlöst.²⁸⁹

Blomqvist tar fram många exempel som får illustrera Marias vemod över sin förlorade tro. Några sådana är Marias plockande med det förgångnas skärvor och kyrkklockorna i Tälje: ”Det var en förnekad gud som ropade på sin förlorade dotter.”²⁹⁰ De plågar henne med sin röst av en fördriven Gud och stör hennes sömn om nätterna: ”/.../ gud, du gud, som inte förlåter mig, att du inte längre finns för mig, hav misskund med mig och låt mig äntligen få sova/.../”. Den förkastade guden skulle förfölja Maria till livets slut. I själva verket är hela Marias liv en kamp mellan viljan att tro och de hinder för den som hon upplever.²⁹¹

Enligt Blomqvist kan Maria inte leva med den Gud som är allsmäktig och allorsaklig. Men däremot kan hon inte vara utan den Gud som är god och kärleksfull.²⁹² Blomqvist menar vidare att Maria skulle behöva en annan slags Gud än den allsmäktige maktguden. Hon skulle också behöva en annan ontologi än den som presenteras av traditionen. Hon kämpar genom hela sitt liv för att komma fram till en gudsbild hon kan acceptera och en rimlig ontologi. Men Maria finner ingen lösning på detta. Blomqvist menar vidare att det är två alternativ till den gamla monistiska världsbilden som artikuleras i hennes trosföreställning. Hon kallar dem väckelsefromhetens och sekulariseringens alternativ. Väckelsefromhetens ontologi kännetecknas av en dualism, medan sekulariseringsalternativets kännetecken blir en villrådighet i frågan om ontologin.²⁹³

Blomqvist tolkar svitens slut som att Maria återigen får förenas med sin fader och Gud, ”på andra sidan den stora ensamheten”.²⁹⁴

5.7 Den monarkiska gudsmodellen

5.7.1 Den gamla statskyrkan

I *Samuels bok* är miljön med mina ord utpräglat patriarkal. Samhällstopparna använde kristendomen i syfte att underkuva och förtrycka fattiga och svaga. Som också Helene Blomqvist framhåller beskriver *Samuels bok* den gamla svenska statskyrkan som en steninstitution. Både den världsliga och den kyrkliga överheten förtrycker och förföljer dem som inte lydigt underordnar sig.²⁹⁵ Den kyrkliga auktoriteten är djupt förankrad i samhället. Den är hård och orubblig som sten. Ibland framträder olika rörelser som försöker utmana den. Men de krossas ofta av den obevekliga stenen.²⁹⁶

Svenska kyrkans Gud är en allmaktens Gud. Han kräver tiggande underordning och bryr sig, precis som kyrkan själv, inte det minsta om människors behov. Gud verkar uppifrån och ner. Han befinner sig högt ovanför de små människorna. Enligt dogmerna är Gud både allsmäktig och god. Men i sviten tar allmakten över på bekostnad av godheten. Svenska kyrkan demonstrerar sin tro på denne Gud genom att liera sig med den världsliga makten.

²⁸⁷ Blomqvist, H, 1999, s.176

²⁸⁸ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.314

²⁸⁹ Blomqvist, H, 1999, s.159

²⁹⁰ Delblanc, S, *Maria ensam* 1985, s.345

²⁹¹ Delblanc, S, *Maria ensam* 1985, s.246-247 se även Blomqvist, H, 1999, s.177

²⁹² Blomqvist, H, 1999, s.134

²⁹³ Blomqvist, H, 1999, s.197-198

²⁹⁴ Blomqvist, H, 1999, s.160

²⁹⁵ Blomqvist, H, 1999, s.103, 150

²⁹⁶ Blomqvist, H, 1999, s.173

Tillsammans står de på enad front mot de små och svaga i samhället. Blomqvist menar vidare att det inte finns någonting i sviten som tyder på att kyrkans Gud har någon motståndare. Följden blir att alla motsatser som ont och gott, ljus och mörker, skapelse och destruktion samt liv och död måste inrymmas i Gud själv och vara hans ansvar. Kyrkans ontologi är alltså helt och hållet monistisk.²⁹⁷

Svitens makt- och auktoritetspräster blir enligt Blomqvist avbilder av den Gud som tecknas i deras egen förkunnelse. De regerar sina församlingsbor med järnhand, förbjuder självständigt tänkande och kräver lydnad. De människor som gör uppror hetsas till döds av Världsfurstens hantlangare. Några exempel är Axel där Öster, Samuel Eriksson och Jesus från Nasaret. Även i Kanada förekommer uppror i samma anda som väckelserörelserna i Sverige, trots den religionsfrihet som råder. Frihetsbröderna är en grupp som lever i en gemenskap som påminner om den som rådde under Jesu tid. De är emot all övermakt och förkunnar fullständigt självbestämmande och fullständig jämlikhet. När den kanadensiska staten vill tvinga dem att strida i världskriget protesterar de genom att färdas genom landet sjungande och nakna. Dock är deras protest mot överheten helt vanmäktig.²⁹⁸

Blomqvist anser att frågorna som rör gudsbild och ontologi i sviten på många sätt cirkulerar omkring maktfrågan, makt eller vanmakt. Det gäller såväl mänsklig, samhällelig, som gudomliga uttryck för makten. Guds allmakt blir stötestenen för dem som längtar efter tron men inte äger någon. En viktig anledning till att Samuel börjar ifrågasätta kyrkans gudsbild och ontologi är att världen tycks vara indelad i segrare och besegrade, förtryckare och förtryckta samt mäktiga och vanmäktiga. Han frågar sig varför mänskligheten är indelad i dessa ojämna kategorier, och vad det är för en underlig makt som skapat uppdelningen.²⁹⁹

Enligt Blomqvist står svenska kyrkans Gud, som han framställs i romansviten och då särskilt i Samuels bok, för allmakt och auktoritet. Han står på makthavarnas och de förmögna sida.³⁰⁰ Överheten anser att människor som Samuel och Abel är oanvändbara och onyttiga. Om de inte kan kuvas och anpassas, måste de elimineras.³⁰¹ Höga överheten låter sig dock inte nöjas med det. Den upplever dessutom de människor som väljer andra livsvägar och de värderingar de medför, som oerhört hotfulla. Med Helene Blomqvists ord så känner 'makten' en enorm rädsla för 'vanmakten'.³⁰² I *Samuels bok* förekommer några funderingar omkring orsakerna till att det förhåller sig på det sättet. En förklaring är överhetens rädsla för den godhet och skönhet som är diktens budskap. En annan är fruktan för att Världsfursten ska avslöjas och störtas från sin tron.³⁰³

Monarken, här i form av den samlade svenska överheten och dess rådande värderingar, vill alltså behålla sin tron, sin makt över sina undersåtar. 'Maktens makt', den maktprincip som Helene Blomqvist talar om, tillhör enligt min tolkning den monarkiska modellen. Detta vare sig makten ingår i gudsuppfattningar, överhet eller hos individer. Gud, överheten och dess personliga ställföreträdare på jorden. Den gud som svenska kyrkan företräder kan därför associeras med McFagues monarkiska gudsmodell.

5.7.2 Den sekulariserade kyrkan

Men allteftersom romansviten fortsätter in på 1900-talet moderniseras samhället. Det ger större utrymme för kritiskt tänkande, inte minst genom att skolsystemet förändras. Det innebär att auktoriteter av den gamla stammen ersätts av nya som är mer anpassliga till den

²⁹⁷ Blomqvist, H, 1999, s.195-196

²⁹⁸ Blomqvist, H, 1999, s.201, Delblanc, S *Kanaans land*, 1984, s.235-239, 241-242

²⁹⁹ Blomqvist, H, 1999, s.200

³⁰⁰ Blomqvist, H, 1999, s.114

³⁰¹ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.243, 322

³⁰² Blomqvist, H, 1999, s.203

³⁰³ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.322

nya tiden. De förra representeras av i romanerna av prästerna Lindfors och Bergstedt, de senare av Eliasson och Ahlenius. Den nya tidens moderna kyrka får en alltmer marginaliserad roll, som mest går ut på att erbjuda sentimentala upplevelser. Den har inte längre till uppgift att styra folkets liv.³⁰⁴

Den som längtar efter tro och normer har ingenting att hämta från kyrkans urvattnade förkunnelse.³⁰⁵ ”Trons tidevarv är förbi och skepticisms har inletts - också för den svenska kyrkan.”³⁰⁶ Kyrkoherde Eliasson tycks inte tro att det går att göra någonting åt kyrkans förlorade tro även om han beklagar att så har skett. För Eliasson är Axeliterna ett intressant fenomen, men ska för allt i världen inte liknas vid Jesus och hans lärjungar. ”Tro och ordning heter kyrkans två grundvalar”.³⁰⁷ Också för den sekulariserade kyrkan. Maria känner att det inte finns någon kyrka för Samuels släkte: ”Det finns ingen god överhet för Samuels släkte! Nya herrar kommer och störtar gamla herrar i gruset, men vi av Samuels stam märker ingen skillnad i längden. Vi är som vi alltid varit, maktlösa och trampande i stoftet.”³⁰⁸

Den sekulariserade kyrkan kan enligt min mening fortfarande tolkas som företrädare för den monarkiska gudsmodellen. Monarken är dock inte längre grym. Istället är han blek och färglös, men ändå bärare av en gammal ordning.

5.7.3 Maria och patriarken Samuel

Forslid menar i sin avhandling *Fadern, sonen och berättaren* att fadern besitter en symbolisk laddning, något som också Bibelns förening av begreppen Gud och fader tydliggör.³⁰⁹ I *Maria ensam* ges fadersgestalten enligt Forslid en mytisk och symbolisk funktion. En funktion som ofta förekommer i Delblancs övriga författarskap.³¹⁰

Också Marias ångestfyllda tankar om sin far Samuel och barndomens gudstro vittnar enligt Forslid om fadersgestaltens mytiska funktion.³¹¹ Här förbinds den jordiske fadern med Gud, den himmelske Fadern:

”Gud, nu tänker jag åter på Gud som en levande och verkande makt, jag som förskjutit honom med tanke och förnuft, ändå ska han leva i hjärta och nerver och blod, hela min tid på jorden, nej, från honom blir jag väl aldrig fri, ej heller från minnet av min far, min Gud, min far, för min känsla glider de samman och blir ett, och denne fadersgud och gudafader råder över mitt liv och dömer mina handlingar och skymmer för mig det jordiska och all den enkla glädje jordelivet kan äga här och nu...”³¹²

Den monarkiska modellen och föräldramodellen går in i varandra. Pappa eller patriark? Här avspeglas Marias konflikt mellan längtan till Jesus-gestalten, vännen och den förtvivalade hänvisningen till den stränge guden. Maria längtar efter den gode barmhärtige guden, men hon ser honom inte, bara i den döde fadern. Samtidigt är Samuel också som en sträng och bestraffande Gud. Det är till honom och Cecilia Maria hänvisar i sina valsituationer, som gör att hon aldrig vågar välja sin frihet. När Maria ifrågasätter Guds vilja blir Cecilia liksom Samuel en sträng domare:

³⁰⁴ Blomkvist, H, 1999, s.173-174

³⁰⁵ Delblanc, S, *Maria ensam* 1985, s.54, 126-127, 287-288

³⁰⁶ Blomkvist, H, 1999, s.177

³⁰⁷ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.314

³⁰⁸ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.315

³⁰⁹ Forslid, Torbjörn, *Fadern, sonen och berättaren. Minne och narrativitet hos Sven Delblanc*, Falun 2000, s.8

³¹⁰ Forslid, T, 2000, s.96

³¹¹ Forslid, T, 2000, s.96

³¹² Delblanc, S, *Maria ensam* 1985, s.96

”Om vad som är ont och gott kan du inte ha begrepp, viskade Cecilia till henne, långtifrån, men ändå så tydligt. Om Guds vilja kan vi inget förstå. Kanske har lidandet ett gagn vi inte anar, kanske har detta en mening och ett syfte vi inte kan skönja med vår skumma människoblick”³¹³

Det är ofta Cecilia som för sin döde makes talan. Maria finner henne kall och hård. Hon ser på sin mor med en dotters kritiska ögon: "Att mamma aldrig kan se ut som folk! En dotter kan älska sin mor män också mästra och döma: så där ska då aldrig jag, nej, aldrig i livet blir jag som mamma!"³¹⁴ Cecilia har byggt en hög mur av bibelord omkring sig:

"Mamma blir äldre, det kan ju inte förnekas. Och med åren blir hon strängare i sin fromhet, det är tydligt nog. Jag undrar om hon inte ibland känner sig bitter. Inga skolor fick hon, och inget kunde hon bli utom maka och mor. Hon hade väl några hoppfulla år i ungdomen, då hon kunde hoppas på att bli kyrkoherdefru och sitta och jäsa i någon fin prästgård."³¹⁵

Maria ger sedan en egen förklaring till Cecilias kyla: "Av allt hon ägt och hoppats och drömt fanns väl slutligen ingenting kvar utom fromheten och känslan att vara en smula utvald framför andra och heligare än vi vanliga syndare."³¹⁶

Samuel, företräd av sin hustru, är moralen, de stränga lagar och förbud som svenska kyrkan stod för. Och det är till dem Maria hänvisar vid livets vägskäl. Maria söker exempelvis Samuels råd inför sitt eventuella giftermål genom att läsa hans dagbok:

"Ingen tröst att finna i dagboken, Maria känner sig bara än mera beklämd. Hon vänder åter sin blick mot skänken, mot bilder av människor som flytt till frihetens land, som slagit rot i det jordiska och vunnit förkovran och bildat familj. Maria står i en korsväg nu, men till fromhetens fängelse vill hon alls inte återvända: alltför tunga minnen av förmörkelse och olycka beklämmer hennes hjärta. Slå upp alla portar! Här kan jag inte stanna."³¹⁷

Men Maria blev fången i det grymma äktenskapet. Låter hon någon gång tankarna snudda vid friheten utanför dörren, hålls hon tillbaka av Guds stränga bud. Äktenskapet är heligt. "Frihet är synd och skuld. Och pappa skulle aldrig ha förlåtit dig en skilsmässa, Maria. Du måste hedra pappas minne. En misshandlad hustru är hon och blir aldrig fri."³¹⁸

Fadern alltså är inte bara den trygge beskyddaren. Det visar följande tankar i samband med kärlekshistorien med Knut:

”Kanske var det känslan av skuld och skam som fick henne att dröja så länge i våldsmannens hem. Hon levde i skräck under hotet av hans vrede och raseri, men en rest av hemmets fromhet sade henne, att hon bara led ett välförtjänt straff. 'Du lider vad dina gärningar värda äro', så sade samvetets röst när hon stod på språng för att fly undan våldet. Hon förbannade dessa röster från barndomens värld av synd och skuld

³¹³ Delblanc, S, *Kanaans land* 1984, s.120

³¹⁴ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.23

³¹⁵ Delblanc, S, *Kanaans land* 1984, s.113

³¹⁶ Delblanc, S, *Kanaans land* 1984, s.115

³¹⁷ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.45

³¹⁸ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.120

och straff och nåd. Men aldrig blev hon dem fri. Hon var och förblev en Samuels dotter.”³¹⁹

Alla dessa exempel visar att begreppet *faders* mytiska och symbol för Maria ofta kommit att handla om fadern som patriark, inte som pappa.

Marias fantasibild utgör en kombination av dessa två begrepp. I sina jämförelser mellan den gudomliga Samuel och den djävulske Fredrik blir han en idyllisk make och far, med sin blidhet och auktoritet som fick barnen att lyda av respekt och utan rädsla för våld. Längre ber Maria till Gud, men väntar sig ingenting av det, ingen tillflykt, hon vill bara följa i fader Samuels spår. I Marias upplevelse blir den jordiske fadern alltså Samuel identisk med Gud, den himmelske fadern. Efter sin död förvandlas han till den stränge guden, medan han under sin livstid bär tydliga drag av den milde föraktade Kristus. Tyvärr glömmar hon ofta hans mildhet och lägger på honom en inbillad stränghet, den stränghet hon förknippar med Gud. Här sammanblandas tydligt fadersbilden med Gud.

5.7.4 Den onde monarken

Anders Pilz ger en mycket talande beskrivning av romansvitens världsordning:

"Delblancs universum är ett järnrike, en kniptång mellan en tyrannisk Ordning, dömd att bli till tyranni, och en Frihet som urartat till bestialitet. Människans lott är att lida. Har hon en sådan läggning, kan hon kasta sina Varför mot himmelens port. Gud gitter ändå aldrig svara, han är blind och döv och mordisk och har sitt nöje i att inandas lidandets söta doft. Han har skapat människan till sin avbild och likhet, och avbilden strävar så gott hon kan att efterlikna sin förlaga i grymhet. Ändå tar Gud hem spelet också mot sina mest lärankiga kopior. Han är alltid starkare än vi, lyder responsoriet i denna långa förfärande litania.”³²⁰

Forslid menar att Marias föraningar om en grym Gud anspelar på Samuels och Abels föreställningar om den onde Världsfursten:³²¹ ".../ tvingas till det svåra valet mellan uppror och underkastelse. Ske din vilja! Men om hans vilja är ond? Om det bara är olycka han vill bringa oss arma Samuels barn?”³²²

Under rubriken "Den onda maktprincipen" beskriver Blomqvist hur en ond Gud manifesterar sig i olika skepnader i Samuelssviten, Världsfursten och hans jordiska legodrängar. Den dolde guden befinner sig ständigt i konfrontation med dessa. Samuel tror att Lucifer med det alternativa namnet Världsfursten har den fullkomliga makten över såväl stat som kyrka.³²³ Den förföljer och förtrycker ständigt de människor som inte underordnar sig och lyder. Detta är framför allt ett faktum i Samuels bok.³²⁴ På det sättet uppstår enligt min mening en gudsmodell där Gud är en ond monark.

5.7.5 Olsson och Bergstedt

Det är enligt Blomqvist främst den kyrkliga och världsliga maktens män som får representera den onda maktprincipen. Några exempel är kungen, Bergstedt, Lindfors och Samuels farbror Gustaf. Blomqvist menar vidare att nämndeman Olsson på ett särskilt sätt får personifiera övermakten och ondskan. Olsson är kommunalrådet som i huvudsak bär skulden till Samuels

³¹⁹ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.232

³²⁰ Pilz, Anders, "Det land som är avlägset land" i *Signum Nr 9.10 årgång 17* 1991, s.281

³²¹ Forslid, T, 2000, s.84

³²² Delblanc, S, *Kanaans land* 1984, s.120

³²³ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.239

³²⁴ Blomqvist, B, 1999, s.150

och Abels död. Kyrkoherde Bergstedt är hans bisittare. De använder provinsialläkare Lindberg som är rädd om sin egen position. Det gör de på samma sätt som Rådet använde Pontius Pilatus. När Lindberg tecknat under Abels dom till hospitalet avsäger han sig också allt ansvar, precis som Pilatus tvår sina händer inför Jesu dom.³²⁵

Den 'tålmodiga' ondska som Olsson representerar får enligt Blomqvist vid några tillfällen metafysiska proportioner. Olsson blir en inkarnation av den djävulska makten. Berättaren liknar denna makt vid en stor katt som leker med sitt byte innan han helt och hållet krossar det. Olsson jämförs också med en bock: "Olsson haltar, precis som djävulen i folktron, även om han har klumpfot istället för bockfot. Denna klumpfot och detta haltande och hasande återkommer som en refräng när vi hör talas om Olssons onda förehavanden."³²⁶

På samma sätt som Världsfursten i allt är motståndare till den dolde guden, känner Samuel det som att Olsson på ett personligt plan hyser motvilja mot honom. Därför ger Olsson sig inte förrän han drivit Samuel i döden.³²⁷ Blomqvist menar vidare att han förvandlar sig till en ljusets ängel på samma sätt som djävulen under sken av att ta samhällsansvar. Olsson binder fast Samuel vid skrandan, trots att Samuel precis som Jesus är passiv inför sina bödlar.³²⁸

Blomqvist framhåller också att det är Olsson som med hjälp av Bergstedt driver Abel in i galenskapen. Detta genom att på ett fullständigt okänsligt och hänsynslöst sätt pressa honom till ett omänskligt ansvar.³²⁹ I Abels tankevärd uppstår då en förening mellan Världsfursten och Olsson:

"Jag kan resa mig i detta ögonblick och gå den långa vägen till Olssons gård, böja min nacke och säga: Världsfurste, jag överlämnar mitt jag i din tjänst, jag sviker den dolde guden. I dina händer överlämnar jag min ande. Bara du låter mina kära överleva."³³⁰

Olsson nöjer sig inte med att driva Samuel och Abel i döden. Nästa byte blir Cecilia. Eftersom hon inte kan betala hyran vill han köra ut henne ur stugan.³³¹ Olsson försöker också ta Elins son ifrån Cecilia, dock utan att lyckas.³³² Enligt Blomqvist framstår Olsson som en inkarnation av djävulen eller Världsfursten. Det faktum att en sådan person existerar, visar att Samuels analys av tillvaron är riktig.³³³

Pastor Bergstedt som medverkar till att spärra in Samuel och Abel, anser sig själv vara Guds ställföreträdare på jorden. Han blir då enligt min uppfattning en personifikation av den monarkiska gudsmodellen, såsom alla typer av härskare uppfattades av Maria och hennes familj. En Gud som stod för snikenhet och förtryck av svaga och upproriska. Också i Samuels dottrar får den världsliga och kyrkliga makten representera Världsfursten.³³⁴

5.7.6 Fredrik Weber

Allteftersom romansviten fortskrider, ändras enligt Blomqvist synen på ondskan. I *Kanaans land* och *Maria ensam* har makten blivit betydligt mer diffus. Samhällets makthavare framställs inte längre som de främsta motståndarna. Människan måste istället kämpa mot en ondska som blivit anonym och opersonlig. Några exempel som Blomqvist ger är den blinda

³²⁵ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.334, Blomqvist, B, 1999, s.150-151

³²⁶ Blomqvist, B, 1999, s.151, se även Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.15, 38, 53, 151, 234, 313, 318, 320, 323, 330, 368

³²⁷ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.38

³²⁸ Blomqvist, 1999, s.151, Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.203, 241

³²⁹ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.320-322

³³⁰ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.322

³³¹ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.285

³³² Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.368

³³³ Blomqvist, 1999, s.152

³³⁴ Blomqvist, 1999, s.152

naturen, slumpen, enskilda människor eller en hård kollektiv mentalitet. Dock är godheten och mildheten fortfarande lika vanmäktiga och den starkare förtrycker alltså den svagare, som i Marias och Fredriks förhållande.³³⁵

Enligt Blomqvist är det närmast Fredrik som får representera Världsfursten i *Kanaans land* och Maria ensam. Fredrik är Samuels motsats. Samuel verkade genom en makt bestående av kärlek, som verkar underifrån. Fredrik däremot verkar genom en förtryckarmakt, en makt som kommer ovanifrån. Blomqvist, liksom Forslid, har dock svårt att se Fredrik som en renodlad figura för ondskan. Detta för att han själv är så tydligt vanmäktig inför sina motgångar.³³⁶

Också Forslid menar att Fredrik Weber i *Kanaans land* skildras på ett något annorlunda sätt än i de andra romanerna. Han befinner sig på ett annat sätt i handlingens centrum och beskrivs inte enbart i negativa ordalag: "Mannen är inte enbart en tyrann, hustrun inte enbart ett offer."³³⁷ Enligt Forslid modifieras delvis bilden av Fredrik. Han framstår snarare som ett offer för sitt eget starka känsloliv än som en grym och ond människa.³³⁸

I *Maria ensam* är dock bödeln tillbaka i sin fulla styrka. Fredrik har en annan kvinna som hjälper honom att misshandla Maria svårt.³³⁹ Forslid ger denna fruktansvärda händelse som exempel: "Framställningen faderns roll som bödel och moderns och sonens som offer."³⁴⁰ Också Blomqvist menar att Fredrik trots sin vanmakt får illustrera en förtryckets och övervåldets princip i tillvaron. Han benämns i *Maria ensam* som en våldsman och tyrann och liknas vid en demon och ett bergstroll:³⁴¹ "Fredrik var inte mänsklig denna höst, han var som en halvgud eller demon, med krafter utan gräns och måtta, en vulkan, som ständigt slungade eld ur sitt inre. Mycket begärdes av honom, och han orkade allt."³⁴²

Forslid tar också upp Marias beskrivning av Fredrik som en fjättrad demon. Han menar också att Marias föräning om den grymme guden anspelar på Fredrik. Enligt Forslid vittnar detta bildspråk om Fredriks övermänskliga dimensioner.³⁴³

5.8 De alternativa gudsmodellerna

5.8.1 Gud som mor

Ett område där den dolde gudens väsen manifesteras är, som också Blomqvist framhåller, naturen och skapelsen. För Samuel är körsbärsträdet i skogen ett tecken på att kärleken faktiskt är en möjlighet. Det är "ett återsken av den sanne Gudens godhet och skönhet".³⁴⁴ För Maria står körsbärsträdet för värden som liv, skönhet, kärlek och godhet. Det får enligt min mening ibland också symbolisera en kärlek som leder till frihet: "En vindil rör sig därute, och solen går ur moln och äppelträdet klappar på rutan med mjuk och blomvit hand - träd ut ur ditt barndomshem, Maria, och mottag livet som väntar! Så kallar sommarsol och milda vindar på Maria."³⁴⁵

Genom sin skönhet får körsbärsträdet tala till Maria om tro och frid. För både Samuel och Maria får trädet symbolisera förnyelse och hopp. Det vittnar om att det finns skönhet i världen

³³⁵ Blomqvist, 1999, s.152

³³⁶ Blomqvist, 1999, s.152

³³⁷ Forslid, T, 2000, s.84

³³⁸ Forslid, T, 2000, s.86

³³⁹ Delblanc, S, *Maria ensam* 1985, s.205, 206

³⁴⁰ Forslid, T, 2000, s.95

³⁴¹ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.140, *Maria ensam* 1985, s.146

³⁴² Delblanc, S, *Maria ensam* 1985, s.156

³⁴³ Forslid, T, 2000, s.82, 84

³⁴⁴ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.8

³⁴⁵ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.38

trots allt. Maria mår mycket bättre då hon får syn på ett blommande körsbärsträd i Manitoba. Trädet blir en bild av hopp och förnyelse.³⁴⁶

Maria ser förutsättningar för att älska Kanada då hon upptäcker att det finns körsbärsträd också där.³⁴⁷ När hon ser en avbildad körsbärsblomma på en blå ingefärskruka grips hon av en känsla av djup frid. Den beskrivs som ”den saliga vilan i Gud”.³⁴⁸ Enligt Blomqvist blir körsbärsträdet en mäktig och trösterik predikan om tillvarons positiva krafter. Den besitter en skönhets och kärlekens makt.³⁴⁹

Tyvär förlorar Maria kontakten med denna makt, då svärmod och hemlängtan tar över hennes liv. Det blommande körsbärsträdet i Väses mörka skog blir då ett vackert minne blott. Likaså de värden som det står för. Som Blomqvist också framhåller, börjar Maria ensam med ett blommande fruktträd, men handlar sedan om avlövnning och plundring. Kvistarna som Samuel tar hem från skogen blommar flyktigt, men vissnar länge. Därefter återtar vintern sitt välde. På samma sätt går det med Maria.³⁵⁰

Enligt Blomqvist symboliserar körsbärsträdet alla positiva krafter som verkar i tillvaron. Symbolens mångtydighet består i att den kvinnliga, utgivande kärlek och fruktsamhet inte alltid räcker till mot tillvarons samlade mörker. Denna kärlek kan skändas, förtrampas och missbrukas. Men trots det tycks den blomma igen med ”liv och åter liv”, precis som körsbärsträdet.³⁵¹

Då Maria var barn bröt Samuel kvistar av körsbärsträdet och tog med hem. Men de blommade flyktigt och vissnade sedan. Är det en varnande förebådan om Marias flyktiga kärleksrus och förestående fall? ”Ska de blomma en dag för att sedan skördas av en kylig vind, lånt före sin blomnings tid. Eller möjligen förunnas att bära frukt enligt livets bud?”³⁵²

Maria hör sin fader Samuels röst viska livets bud till henne från andra sidan. Körsbärsträdet blir här en manande bild för plikten att fortbeskaffa människosläkten, den eviga kvinnliga plikten. Samuel visar sitt inflytande över dottern, och hon försöker svara honom:

”Lätt sagt! Och vem orkar leva som örter och träd? Kanske moder Cecilia, i kraft av sin fromhet, kanske Elin i kraft av sin livsvarma tro på kärleken mellan kvinna och man. Men vad fick mamma till lön för sin bibliska kvinnolydnad? Och vad fick Elin om inte vanära och skam till tack?”³⁵³

Som också Blomqvist åskådliggör, blir körsbärsträdet för Maria en ambivalent symbol. Dess budskap om att ”låta livet råda” blir för henne att ge upp sin frihet för att leva som forna generationers kvinnor. Det är ett liv i kvinnlig kärlek, i utgivande, att gifta sig och föda barn. I denna typ av tillvaro måste kvinnan slösa med sina gåvor och riskera att knäckas och missbrukas. Enligt Blomqvist kan Maria inte helt bejaka en sådan inställning. Hon ser trädet som en bild för skönhet, men inte som en förebild för hur man ska leva sitt liv.³⁵⁴

När Maria kommer tillbaka till Sverige, får hon enligt Blomqvist allt svårare att helt och hållet förneka Gud. Den svenska naturen och barndomsmiljön innehåller så många minnen av hennes barnatro och de gudsupplevelser hon haft. Det händer att hon tycker sig uppleva hans närvaro. ”Kanske är det Guds andedräkt jag ser över Sveriges himmel.” Som också Blomqvist betonar kan Maria inte komma ifrån sin gudslängtan. Hon söker sin förlorade Gud i skogen, i

³⁴⁶ Delblanc, S, *Kanaans land* 1984, s.57, 59, 139-140

³⁴⁷ Delblanc, S, *Maria ensam* 1985 s.140

³⁴⁸ Delblanc, S, *Kanaans land* 1984, s.57, 59

³⁴⁹ Blomqvist, H, 1999, s.156

³⁵⁰ Blomqvist, H, 1999, s.156, Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.9

³⁵¹ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.12, Blomqvist, H, 1999, s.156

³⁵² Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.9

³⁵³ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.10

³⁵⁴ Blomqvist, H, 1999, s.155-156

Bibeln, i kyrkan och hos den gamle gudsmannen Abraham Styf. Hon söker honom genom inbillade upplevelser och känslor och genom att försöka förtränga och glömma minnet av ”tre dagar, tre nätter”. Det är främst på vintern hon ropar efter sin förlorade Gud.³⁵⁵

Blomqvist framhåller vidare att Maria upplever Guds närvaro i naturens skönhet.³⁵⁶ Världens skönhet får henne att känna andakt och stanna upp mitt i den hårda vardagen i Hedeby.³⁵⁷ Också klangen från fjärran kyrkklockor väcker en känsla av Guds närvaro hos Maria:

”Hon sitter rörd till tårar av det avlägset klingande ljudet, Guds pulsåder klappande i junikvällen: så är han alltså hemma i Hedeby som han är hemma allestädes, min Fader och Gud. Och jag som har tvivlat så länge och hanterat min barnatro så vårdslöst, med ungdomens okynniga händer. Så kommer han till mig ändå, kanske för att banna mig för vantro: nu måste du återvända till fadersfammen, Maria! Och bara så kan du helga din moders tro och det dyrbara minnet av din far.”³⁵⁸

Också Elin och Abel har starka upplevelser av naturen. Elins ständigt återkommande trösteord ”Jamen tänk så vacker utsikt vi har” är enligt Blomqvist ett bevis på den vackra naturens stora betydelse för henne.³⁵⁹ En upplevelse som Abel har en försommarnatt utanför prästgården, där fruktträden var blommande vita och gryningsrosa, är för honom den dolde gudens kraft som visar sig i naturens skönhet:

”Solen hade inte gått upp, men dess ljus var ändå närvarande och förnimbart i en svävande, aningsfull lyster över alla ting. Träden stod försjunkna i tankar, i ett liv och en närvaro starkare än människors liv, lyssnade ärkeänglar i blommande klädnad. Han kände deras liv med en kraft som ville spränga honom, han insåg så starkt, att människan inte uthärdar den verklighet, där den dolde guden är närvarande, inte ens diktaren, som för en sådan anammelse av liv skulle behöva uppfinna ett nytt språk var dag och stund.”³⁶⁰

Blomqvist tar också upp det faktum att det är mycket lättare för familjen Eriksson att vara glada och tro när vädret är vackert och det är sommar. Under vintern och mörkret är det mycket svårare.³⁶¹ Enligt min mening stämmer körsbärsträdets betydelse för människorna väl in på modellen Gud som mor. McFague framhåller modellens livgivande funktioner. Naturen och jorden föder oss och ger oss liv. Men hon kan också bli krävande som körsbärsträdets budskap till Maria: ge liv!

5.8.2 Gud som far - förälder

Helene Blomqvist menar att Samuel är märkvärdigt lik den dolde, milde, gode men vanmäktige gud han själv kommer till tro på. Samuel är anti-auktoritär, vek, blid och motståndare till våld. Han har också förvisats ur samhället och föraktas av härskarklassen. Världsfursten och hans hantlangare hetsar till slut Samuel till döds, på samma sätt som sker med hans Gud.³⁶²

³⁵⁵ Blomqvist, H, 1999, s.133 -134 Delblanc, S, *Maria ensam* 1985, s.57, 114 *Kanaans land* 1984, s.358

³⁵⁶ Blomqvist, H, 1999, s.130

³⁵⁷ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.124

³⁵⁸ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.123

³⁵⁹ Blomqvist, H, 1999, s.207, Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.182

³⁶⁰ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.307, *Samuels döttrar* 1982, s.10, 12

³⁶¹ Blomqvist, H, 1999, s.207, Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.24, *Maria ensam* 1985, s.114

³⁶² Blomqvist, H, 1999, s.143, Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.251, 279

Enligt Blomqvist markeras Samuel, liksom Abel som Kristusfigura. Den får illustrera en av tillvarons grundläggande principer. Blomqvist menar vidare att Samuel får illustrera en gudsbild där Gud är kärleksfull och god. Han ger sitt liv för dem han älskar. Men denne Gud är också vanmäktig och har ingen kraft att bekämpa Världsfursten och hans hantlangare. Ändå besitter vanmakten någon form av kraft. Det är en kärlekens kraft som vidrör hjärtan och förtrollar tillvaron med sagor, visioner och drömmar. Blomqvist menar att det förmodligen var samma kraft Cecilia beskriver: ”Ty kärleken är det fjun av Guds vinge som i vågskålen uppväger allt livets bly.”³⁶³

Blomqvist menar vidare att parallellen mellan Samuel och den lidande Kristus markeras flera gånger. Båda får såväl det världsliga som det religiösa etablissemangemot sig, och de får ingen ro förrän de drivits i döden. Båda lever också i fattigdom.³⁶⁴

För Maria flyter som tidigare nämnts, bilden av Gud och Samuel hela tiden ihop. Hennes känsla för dem glider samman och de blir till ett: ”Min Gud, min far, de är bägge döda och borta, men ännu råder de över mitt liv, dessa skyhöga andeväsen, en gudafader, en fadersgud...”³⁶⁵

Enligt Björn Nilsson har Maria i Kanada gjort Väse till ett drömland, och glömt dess egentliga hårdhet:

"Och det är detta Väse som är och förblir Marias egentliga fosterland, det är i hennes livsmytologi Ursprungets provins, där Gud Fader skapar och råder i oinskränkt och okluven helighet. 'Helighet' har med adjektivet 'hel' att göra.

Gud är all helighets källa, att leva skild från honom är att leva ett liv som är kluvet för att tala delblancska. Guds i Väse uppenbarade namn är Samuel Eriksson.”³⁶⁶

Enligt Blomqvist skildrar texten på ett mytiskt plan två skilda ontologier hos Maria, där den ena är ett övertagande av Samuels egen. Han får själv spela rollen av sin egen dolde Gud som jagas av Världsfurstens hantlangare. Han är god, kärleksfull men svag. Men han besitter en ’vanmaktens makt’ som verkar underifrån. Den är en viktig symbol för den är det vilda körsbärstrådet i den mörka skogen.³⁶⁷

I Marias familj upplever de en varmare gemenskap än de flesta andra familjer. Blomqvist menar att de vinner denna närhet genom sitt mod att våga vara annorlunda, och handla efter det de tror på, trots att de blir uteslutna ur samhällets gemenskap. De har alltid varit osvenska genom att öppet visa sin ömhet mot varandra. När Maria får vila i sin pappas famn, upplever hon en salighet.³⁶⁸

Blomqvist ger ytterligare ett par exempel på motkrafter, som jag finner angeläget att placera under föräldramodellen. Det är förmånen att ha en tro, och goda minnen. Maria längtar, som vi har sett, ständigt tillbaka till ”trons lustgård”. De goda familjeminnen hon har från sin barndom är till en källa av glädje under hela hennes liv. Ytterligare ett exempel på Samuels underifrån verkande makt är enligt Blomqvist att både Maria och Cecilia möter honom vid ett flertal tillfällen efter hans död. Denna kärlekens makt har en styrka som leder till en uppståndelse, åtminstone i Marias och Cecilias hjärtan.³⁶⁹ Ett exempel är då Cecilia talar med sin döde make vid graven:

³⁶³ Delblanc, S, *Samuels döttrar*, s.22, 145, Blomqvist, H, 1999, s.197

³⁶⁴ Blomqvist, H, 1999, s.143-144, Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.243

³⁶⁵ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.97

³⁶⁶ Nilsson, B, 1985, s.91

³⁶⁷ Blomqvist, H, 1999, s.197-198

³⁶⁸ Blomqvist, H, 1999, s.206, Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.162, 175, 177, 179-180, 186-187, 197

³⁶⁹ Blomqvist, H, 1999, s.147

"Kanske hade det gått bättre för Elin i livet, om du på något sätt kunnat se dig i stånd att vandra kvar här i jordelivet frisk och sund och faderligt stark, ja, det som hände Tok-Sams efterlevande slyna hade säkert inte hänt pastor Erikssons dotter eller Mäster Samuels jänta."³⁷⁰

För Maria, liksom hennes övriga familj, både skapar Samuel och blir själv en bild av Gud som en kärleksfull förälder. Därför anser jag att det finns fog för att likna denna bild vid McFagues föräldramodell. Dock står, som vi tidigare sett, inte Cecilia för en sådan gudsmodell.

Inför sin förestående död för Maria en dialog med sin far. Samuel är missnöjd med henne för att hon förlorat sin tro. Maria förklarar att det beror på alla svåra minnen. Samuel menar dock att hon skulle kunna försonas med dem om hon återvann sin tro. Men Maria finner det omöjligt.³⁷¹ Här utövar Samuel enligt min mening ingen patriarkal makt över Maria. Viljan att hon ska få tillbaka sin tro handlar om tron på Gud som vän och far, inte på en monark.

Men vid berättelsens slut bryter ljuset in och ett slags underverk sker, det underbara händer:

"Portarna stod vidöppna nu. Men innan mörkret sänktes för sista gången, hände det underbara: Samuel vände ansiktet mot sin dotter, nu kunde hon se honom i ögonen, och hon kände en stor glädje., och hon steg upp ur sängen och gick mot sin far, och han sträckte händerna mot sin dotter Maria, och hon såg honom in i ögon och ropade som ett barn..."³⁷²

Maria kan nu äntligen se sin Gud och far i ögonen, samtidigt som hon upplever en stor glädje. Enligt Blomqvist är det Samuel som är den förlåtande Gud som tar emot Maria i dödsögonblicket. Vidare måste Maria lägga ner alla sina frågor inför döden. Hon försöker inte längre förstå sig på tillvaron och Gud. Blomqvist menar vidare att romansvitens slutscen är hämtad från liknelsen om den förlorade sonen. Precis som i liknelsen vänder fadern sitt ansikte mot sitt barn. Fadern sträcker ut händerna mot sin dotter Maria som till sist går rakt in i hans famn. Enligt Blomqvists tolkning har fadern längtat lika mycket efter sitt barn, som barnet efter honom. Det är själva relationen mellan barnet och fadern/guden som står i centrum, inte föreställningar och idéer. I stunden skönjs inga krav, frågor eller förebråelser och heller inga svar. Blomqvist låter den bibliska termen nåd sammanfatta faderns kravlösa mottagande av barnet.³⁷³

5.8.3 Samuel och prästrollen

Blomqvist tar i sammanhanget också upp Samuels förmåga att röra vid människors hjärta med sin förkunnelse, precis som Kristus. På samma sätt som Kristus predikar Samuel om den gode, kärleksfulle guden med hjälp av liknelser från naturen. Den explicita Kristusfiguren blir Samuel då han forslas hem på Olssons trilla med armarna utsträckta och fastbundna som en korsfäst.³⁷⁴ För de sörjande, som efter Samuels död står vid hans grav och väntar på hans uppståndelse, har hoppet dött såväl för hans barn, lärjungar och hela mänskligheten.³⁷⁵ När Maria och Cecilia flera år senare besöker hans grav på, menar Blomqvist att de känner sig vissa om att Samuel inte är där. Istället har hans själ uppstått. Hon menar vidare att detta är en bild för att Samuel lever i allra högsta grad i deras minne.³⁷⁶

³⁷⁰ Delblanc, S *Samuels döttrar* 1982, s.21

³⁷¹ Delblanc, S, *Maria ensam* 1985, s.209

³⁷² Delblanc, S, *Maria ensam* 1985, s.328

³⁷³ Blomqvist, H, 1999, s.209-210 Delblanc, S, *Maria ensam* 1985, s.328-329

³⁷⁴ Delblanc, S *Samuels bok* 1981, s.248

³⁷⁵ Delblanc, S *Samuels bok* 1981, s.280-281

³⁷⁶ Blomqvist, H, 1999, s.144

Enligt Blomqvist är Samuel den enda präst i sviten som är värd sin ämbets titel. Han vill ge folket det de verkligen behöver och frågar efter. Därför är han också tvungen att grubbla över de frågor som ingår i hans tro han förkunnar.³⁷⁷ Samuel drömmer om en jämlik kyrka.³⁷⁸ Han förstår inte varför man som präst måste hålla distansen till andra människor och agera tyrann.³⁷⁹ Samuel tror enligt Blomqvist alltså varken på hierarkier, över- och underordning eller hårdhet och förtryck. Han vill satsa på en väg som består av mjukhet, jämlikhet och kärlek. Han vill lyfta istället för att krossa. Därmed blir han enligt Blomqvist en bild av sin egen dolde Gud.³⁸⁰

5.8.4 Gud som kärlekspartner

Elin är en av de människor i romansviten som alldeles särskilt kan förknippas med kärlek. Också Blomqvist påpekar att hon under hela sitt liv sprider värme omkring sig: ”Elin har en skatt i sitt innersta, en ständig källa till glädje, oavsett omständigheter. Hon förmår till och med pressa glädje ur olyckan.”³⁸¹ Enligt Blomqvist ersätts Elins tro på en allsmäktig och god Gud som en enda makt, av en syn på tillvaron som bestående av ljus och mörker. Dessa båda principer är inte personliga. De är varandras motsatser men ganska jämnstarka. Det visar sig dock att Elin i yttersta nöd får ett behov av en personlig Gud, en Gud som hon kan anförtro sig åt.³⁸²

Blomqvist menar att Elin i sin egen person bevisar att barmhärtigheten visst existerar. Därför säger hon emot sig själv då hon i ett upprört tillstånd tror att livet saknar barmhärtighet och rättvisa. Trots att drängen och husbonden nyss har försökt våldta henne, förbarmar hon sig både över husmor Ida och de råmande korna. Hon blir därför ett levande exempel på såväl det godas faktiska existens som på dess förunderliga seghet.³⁸³

Helene Blomqvist framhåller familjens kärlek som den kraft som den kraft som hjälper Samuel att inte gå under, då han förödmjukats av Bergstedt i prästgården. Denna familjens kärlek tycks i sådana stunder kunna övervinna sådana starka krafter som ödet och Världsfursten. Hon menar vidare att kärleken förmodligen är den viktigaste mot-kraften mot Världsfursten, samhällsmakten och ondskan. I denna kärlek ingår också gemenskap, medmänsklighet och kroppskontakt.³⁸⁴

Enligt Blomqvist står Elin, tillsammans med sin man Rudolf för en kärlekens makt, som gör att livets vågskål får en kraftig tyngd på den goda sidan. Också Ahlbom menar att Rudolf verkar genom en utstrålning av sitt vänliga och trygga väsen, inte genom ord och gärningar.³⁸⁵

Maria råkar tjuvläsa Elins brev från Rudolf. Maria är avundsjuk på Elin, samtidigt som hon är en aning föraktfull, för hennes karltycke och lättsinnighet. Självt har hon i alla fall utbildning, och hennes man sådan han än är i alla fall begåvad:

"Herregud, tänkte Maria. Han är analfabet! Elins make, Samuels svärson, en enkel arbetare, javisst, men att han inte ens kan skriva svenska...

Och den smygande skräcken för deklassering, som ibland hemsökte skolfröken Maria, pastor Erikssons dotter, skräcken kom över henne i en rysning. Elin är gift med en grovarbetare och analfabet..."³⁸⁶

³⁷⁷ Blomqvist, H, 1999, s.144

³⁷⁸ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.210

³⁷⁹ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.66, 156, 190-191

³⁸⁰ Blomqvist, H, 1999, s.200-201

³⁸¹ Blomqvist, H, 1999, s.205, Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.231

³⁸² Delblanc, S, *Maria ensam* 1985, s.123-124, Blomqvist, H, 1999, s.129

³⁸³ Blomqvist, H, 1999, s.129, Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.184-185

³⁸⁴ Blomqvist, H, 1999 s.205, Delblanc, S *Samuels bok* 1981, s.211-214

³⁸⁵ Blomqvist, H, 1999 s.205, 149

Men så kommer samvetskvalen:

"Gudihimlen, vad går det åt mig... Jag tjuvläser hennes brev, jag förfasar mig som en snobb över hans hjälplösa skrift, fast det verkligen är vad som står som är viktigt, inte hur det står... Kärlek, ömhet - vad betyder det sen hur de orden stavas?"³⁸⁷

Också Blomqvist påpekar att Rudolf beskrivs som en enkel arbetare som nästan är analfabet. Också till det yttre är han oansenlig, hjulbent och kort. I samhället är han föraktad, men slösar ändå med en rikedom och besitter en enastående makt och kraft. Människor tycks uppleva läkedom, lindring och trygghet i hans närhet och dras till honom. I själva verket äger Rudolf de egenskaper som människor behöver, och som är en bristvara i världen. Enligt Blomqvist leder därför Rudolf våra tankar till Kristus. Hans oansenlighet ligger bara på ytan. Istället representerar han den goda principen i tillvaron. Den som verkar i kraft av renhet, välvilja och oskuld, men är till synes vanmäktig, svag och dold för världen.³⁸⁸

Den kvinnliga skönheten och den mänskliga kärleken blir i Abels tankevärd för sköna för att inte vara goda och rena. Men störst är ändå kraften i den heliga dikten. För diktens skull beslutar han sig för att leva och förvalta arvet efter Samuel. I dikten får han kontakt med en gudomlig makt som inte liknar den traditionella kristendomens. Den här guden är Världsfurstens motsats, den makt som förtrycker alla människor, också bödlarna själva. Enligt Blomqvist får Abels Gud alltmer kvinnliga drag.³⁸⁹

Men den överkänsliga och hudlösa Abel känner till slut att han inte längre kan få någon hjälp av den dolde guden. Han är en Gud som gömmer sig och inte förmår göra något åt ondskan i världen. Men bygden står trots allt inte oberörd inför Abels öde, utan en viss oro drar igenom den. Blomqvist anser att det är ett tecken på att Abel stod för något mycket värdefullt. Känslighet är en egenskap som Blomqvist placerar som exempel på motkrafter till 'maktens makt'. Hit hör också medvetande om det egna värdet.³⁹⁰

I sitt ensamma liv bestående av högmodig och tjänande fromhet, längtar även Cecilia efter att få vila i Guds kärlek. Som tidigare påpekats behöver Cecilia sin tro på en god Gud för att orka med livets vedermödor. Hon behöver också en tro på att denne gode Gud håller världen i sin hand och låter allt ske till det bästa. "Allt ske som Gud vill."³⁹¹

Blomqvist tar upp de gudsupplevelser Cecilia får i trädgården, dock alltid utan sina glasögon. Även om hon till en början tror att hon håller på att tappa förståndet, så slutar hon så småningom tvivla. Hon behöver dessa upplevelser så väl. De blir hennes enda glädje i livet. Blomqvist menar vidare att dessa möten Kristus ska tolkas som något gott och berikande. Cecilias väntan i trädgården om morgnarna visar en längtan efter det personliga mötet med kärleken inkarnerad i Kristus. Slutligen på sin ålderdom möter Cecilia Jesus. Hon går in i barndomen på nytt och har glömt livets alla ohyggligheter.³⁹²

Enligt min mening är det främst Abel, Elin och Cecilia som söker respektive får del av kärlekens kraft, mänsklig eller gudomlig. Elin och Cecilia finner mänsklig kärlek i sina äktenskap, och för Cecilia blir ibland också Gud ett uttryck för kärlek. Därför ser jag här paralleller med McFagues modell Gud som kärlekspartner. Däremot är detta en gudsmodell som Maria inte använder sig av. Enligt min tolkning beror det på att hon aldrig möter en man att verkligen älska som en kärlekspartner.

³⁸⁶ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.297

³⁸⁷ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.297

³⁸⁸ Blomqvist, H, 1999, s.147-148

³⁸⁹ Blomqvist, H, 1999, 121 Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, 276-277, 281, 288, 307-309, 341-342, 380

³⁹⁰ Blomqvist, H, 1999, s.121, 207 S Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.319, 322, 340, 362

³⁹¹ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.164 *Samuels bok* 1981, s.174, Blomqvist, H, 1999, s.122, 124

³⁹² Blomqvist, H, 1999, s.181, 124-125, Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.167 *Maria ensam*, s.290

5.8.5 Gud som vän

Enligt Blomqvist är det Jesu lidanden och gudsövergivenhet i Getsemane och på Golgata som talar till romangestaltarnas hjärtan: ”Det handlar alltså om den gud som kan förstå därför att han själv varit där, den gud som ’vet hur det känns’. Man önskar en gud att lita på, en man kan ge sig hän åt utan förbehåll, en som är *ren* kärlek, godhet och rättfärdighet.” Samuel och Abel tror på en existens av en sådan Gud. Haken är att denne Gud måste vara så svag att han totalt saknar makt.³⁹³

Cecilia går varje morgon ut i trädgården i förhoppning om att få möta den levande Kristus. Hennes liv som tjänande kvinna var ett fängelse. Men hon försökte ändå få till stånd några dyrbara stunder för sig själv. Dessa stunder var då hon först av alla vaknade på morgonen och gick ut för att möta sin frälsare. Hon ville vara något mer än en tjänande kvinna. Hon ville ha ett eget liv. Därför berättade hon inte om dessa möten för någon.³⁹⁴ Rebecka kan sitta vid orgeln i hemmet timmar och ropa på Gud, den Gud hon längtar efter men aldrig tycks finna.³⁹⁵

Ibland frestas Maria att anamma Samuels alternativ. Det verkar stämma bättre överens med verkligheten än något annat. Samuels dolde Gud uttrycker en gudsbild som för Maria passar ihop med det enda verkligt attraktiva i bibeln, bilden av Gud som lidande och svag: ”En gud som fullständigt delar den lidande människans öde, ger tröst. Bara en sådan gud kan vara en Vän, den vän som Maria söker ända in i döden.”³⁹⁶

Väckelsens anhängare är motståndare till maktkyrkan. De gör uppror mot kyrka och stat. Hit hör också axeliterna och andra utstötta. Dessa grupper kan inte vänta sig annat än förtryck från statens och kyrkans sida. När Bergstedt inte längre kan förnedra Samuel, som till slut blivit oåtkomlig för hans angrepp, blir han ursinnig. ”Det till synes vanmäktiga har alltså en slags makt, en ’mot-makt.’”³⁹⁷

Enligt Blomqvist har Samuel och Svenska kyrkan egentligen en gemensam åskådning och samma dogmer, men de betonar olika aspekter av dogmerna. Samuel betonar godheten och menar att Gud står för kärlek och omsorg. Han står på de lidande människornas sida. Kyrkan är kallad till att vara solidarisk med de fattiga, råda bot på nöd och hjälpa människor till andlig vederkvickelse.³⁹⁸

Föreställningen om Gud som allsmäktig gör ofta Gud helt obegriplig för Samuel. Som Blomqvist framhåller, dras Samuel alltmer till väckelsen och dess anhängare. Först under arbetet som vicepastor på Gotland, och slutligen hemma i Väse. Där får han kontakt med de gamla axeliterna på fattigstugan. De var anhängare till Samuels far Axel och hans religiösa grupp. Väckelsen som fenomen gör uppror mot kyrka och stat.³⁹⁹

Kyrkan som system blir för Samuel absurt. Det är bakvänt att prästen är en kunglig ämbetshavare när en kristen har en kallelse att solidarisera sig med de förtryckta och svaga. I allt högre utsträckning börjar Samuel ge sin far Axel rätt, och sympatisera med hans uppror mot kyrka och överhet.⁴⁰⁰ Efter det att Samuel slutgiltigt måste ge upp drömmen om att bli präst, blir han också friare att förkunna sina egna tankar. Det enda bud människorna egentligen behöver lyda och följa är kärleksbudet. Ifrågasättandet av kyrkan som institution

³⁹³ Blomqvist, H, 1999, s.181

³⁹⁴ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.278

³⁹⁵ Blomqvist, H, 1999, s.179

³⁹⁶ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.377 *Samuels döttrar* 1982, s.26-27, *Kanaans land* 1984, s.122, Blomqvist, H, 1999, s.192

³⁹⁷ Blomqvist, H, 1999, s.204 Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.234-235, 320

³⁹⁸ Blomqvist, H, 1999 s.114-115, Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.23, 33, 37, 44, 90, 94, 107, 109, 142, 210

³⁹⁹ Blomqvist, H, 1999, s.115

⁴⁰⁰ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.33, s.107-108, 194

banar så småningom också vägen för ett ifrågasättande av kyrkans dogmsystem. En av frågorna är om människorna verkligen ska lyda vilken överhet som helst.⁴⁰¹

I Samuels nya världsåskådning, kan man enligt min mening se en vän i hans dolde Gud. Denne har då och då manifesterat sig i upproriska och kärleksfulla profeter. Dessa har dock drivits i döden av den onda, starka maktens hantlangare. Mänsklig kärlek och gemenskap samt naturen är den gode gudens främsta manifestationer. Trots den onda kraftens överlägsenhet framträder enligt Blomqvist stundom en gåtfull kraft i den svaga godheten och skönheten.⁴⁰²

Den kyrkliga institutionen förkastade alla väckelserörelser, exempelvis Axeliterna. Maria känner hela tiden konflikten av förakt för dessa, samtidigt samhörighet, hon är ju av "Axeliternas släkte". Axeliterna kan hon ju associeras med Jesus och hans lärjungar. Maria hyser en hemlig beundran för dessa, en beundran som översköljs av en skräckkänsla inför denna av samhället förkastade galenskap.

Rebecka vågar längre än Maria trotsa överheten och familjen - modern, genom att bli pingstvän:

"Och nog var det en Samuels dotter, en axeliternas ättling som talade, ja, det var som om lidelsen i Rebeckas förkunnelse hade bränt detta papper till aska.

/.../

...förkasta Mammon! Vi måste leva samman som lärjungar och apostlar, i kärlek och endräkt, utan kyrka och präst! Med eld och svärd... Och av dessa domkyrkor skall inte lämnas sten på sten!"⁴⁰³

Wallins psalm "Var är den vän, som överallt jag söker?" följer Rebecka genom livet. Också Blomqvist menar att ett vilset sökande efter Gud som vän och hjälpare kännetecknar Rebeckas liv.⁴⁰⁴

En tredje viktiga motkraft är konsten, dikten och sången. De mäktiga står inte ut med den kraft som Abel och hans dikt besitter. Denna kraft anses kunna förvandla den grymma världen, vilket skrämmer makthavarna. För Abel ger konsten en större tröst än religionen.⁴⁰⁵ Diktens makt kan befria, mildra och försona. Den har förmågan att lätta upp verkligheten i dess tyngsta skepnad. Sången upplevs som sann och helig. Alla dessa konstformer verkar underifrån, tvärt emot överhetens makt. Den skulle kunna störta Världsfursten från tronen, om folket bara ville lyssna.⁴⁰⁶

Orsaken till att jag placerar konsten under modellen Gud som vän, är dess gemenskapsbringande funktion i sviten. Maria och hennes familj förenas under sången. De sjunger Till Österland vill jag fara Ge ex De samlas och njuter av Abels dikter tillsammans. Konsten för människor samman till motstånd mot förtryckarna. Den skildrar en god verklighet till skillnad från den som överheten rår över. Den är en gemensam kraft som skulle kunna störta överheten. Abel är den som får representera dikten och konsten och dess underbara möjligheter. Han är född diktare och har till uppgift att "lindra livet, trösta döden, tala sanning",⁴⁰⁷

Blomqvist menar att Abel går under i en värld som är hård och fientlig, eftersom han som människa är vek och känslig. Men hon menar också att han blir en bild för ett slags ljus som

⁴⁰¹ Blomqvist, H, 1999, s.115-116, Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, 142-143, 93, 194

⁴⁰² Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.8-10, Blomqvist, H, 1999, s.118-119

⁴⁰³ Delblanc, S, *Kanaans land* 1984, s.109

⁴⁰⁴ Blomqvist, H, 1999, s.127

⁴⁰⁵ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.322, 183

⁴⁰⁶ Blomqvist, H, 1999, s.206

⁴⁰⁷ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.269-270

trots allt finns i det omgivande, stora mörkret, och får mytiska proportioner. Genom den bibliska intertexten växer Delblancs text från en skildring av det individuella lidandet till att skildra allt oskyldigt lidande som existerat sedan den förste Abel mördades. Blomqvist drar också paralleller mellan Abel och Kristus. Det gäller såväl Delblancs som Bibelns Abel. Här är det alltså en tripplexponering som Delblanc har skapat. Som exempel ger Blomqvist det faktum att Abel använder sig av Jesu ord på korset då han funderar på att offra sig själv för Världsfursten för sin familjs skull.⁴⁰⁸

Kristus får alltså ytterst representera Gud som vännen framför andra.

Som tidigare nämnts, börjar Maria tvivla på kyrkans tidigare så självklara sanningar. Kanske var det istället Samuel och Abel som hade rätt? Hon undrar ibland om inte den dualistiska åskådning som de anammade, är mer sann än den monistiska som Cecilia och Rebecka företräder. Kanske var den gode guden maktlös och dold för människans blickar, medan en ond skapargud härskade över världen?⁴⁰⁹ Blomqvist påpekar också att hon inte förstår varför denna förklaring skulle vara sjukare än någon annan. Det är åtminstone tydligt att det finns orättfärdig och lögnaktig styrande makt, vare sig den är metafysisk eller inte.⁴¹⁰

Blomqvist tar också upp det faktum att Maria vid flera tillfällen återvänder till Getsemanekampen och gudsövergivenheten på korset. Bara den Gud som bär nederlaget, förtvivlan och förkrosselsen på sina axlar i denna tillvaro av lidande är begriplig. Bara en sådan Gud kan nå fram till människornas hjärtan, inte den Gud som står för seger och allmakt.⁴¹¹

I det längsta försöker Maria behålla sin tro under vedermödorna i Kanada. Med Blomqvists ord är hennes längtan efter en hjälpare och vän mycket stark. Hon tar också upp Marias syn på Frihetsbröderna i Kanada. De vandrar nakna i protest mot den rådande världs- och samhällsordningen. Till skillnad från grannarna kan Maria inte känna något förakt mot dem. Istället tycker hon sig förstå och i viss mån dela deras längtan efter att leva i en trosgemenskap som är varm, innerlig och endast styrs av det egna samvetet och Gud. En gemenskap utan hierarki, lagar och makt. Enligt Blomqvist påminner Frihetsbrödernas väckelsefromhet om Marias farfars Axel Erikssons från Där Öster i Tågås.⁴¹²

Enligt Blomqvist beskrivs väckelseörelsernas Gud som annorlunda än den Gud Svenska kyrkan företräder. Han står på de små människornas sida mot överheten. Han verkar nerifrån och upp. I centrum står kärleken och godheten, inte allmakten. Väckelsen förkunnar uppror istället för lydnad mot överheten, jämlikhet istället för hierarki. Den vill också upphöja de små och fattiga.⁴¹³ Enligt min uppfattning är det här en bra beskrivning av en Gud som är en vän.

Enligt Blomqvist blir sekulariseringsproblematiken allra tydligast hos Maria av alla romangestalterna. Den nya tidens tänkesätt sätter, förutom teodicéproblemet, käppar i hjulet för Marias tro. Hon vet att hon inte kan återvända till lydnaden och underordnandet under av Gud givna auktoriteter. Inte heller kan hon blint acceptera inlärd dogmer, hur gärna hon ibland än önskar det. Blomqvist tolkar romansvitens slut som att Maria äntligen förstått att hon måste fatta sina beslut själv. Att hon är en myndig, sekulariserad människa: ”Länge har jag sökt leva efter din vilja, sa hon. Nu måste jag ensam bestämma.”⁴¹⁴

⁴⁰⁸ Blomqvist, H, 1999, s.145-146

⁴⁰⁹ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.370, 377-378, *Samuels döttrar* 1982, s.26-27, Blomqvist, H, 1999, s.130

⁴¹⁰ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.170, 177, Blomqvist, H, 1999, s.132

⁴¹¹ Blomqvist, H, 1999, s.131, Delblanc, S, *Kanaans land* 1984, s.121, *Maria ensam* 1984, s.92, 96, 116, 286-287

⁴¹² Blomqvist, H, 1999, s.132, Delblanc, S, *Kanaans land* 1984, s.235-239, 241-242

⁴¹³ Blomqvist, H, 1999, s.196

⁴¹⁴ Blomqvist, H, 1999, s.136, Delblanc, S, *Maria ensam* 1985, s.328

Blomqvist placerar ärlighet bland de värden som är motkrafter till maktens makt.⁴¹⁵ Enligt min mening vill Maria uppnå en ärlighet i sin tro. Vänskap bygger på ärlighet.

Också Blomqvist påpekar att Maria aldrig kommer ifrån sin gudslängtan. Hon längtar efter gemenskap med Gud och den trygghet som tron innebär. Hon upplever vantron som en öken och tron som en lustgård.⁴¹⁶ När tron gått förlorad blir tillvaron kall. Maria känner ett värkande sug och ett ekande tomrum.⁴¹⁷ Väninnan Signe söker upp Maria för att inför döden få hjälp med att återfinna sin barnatro. De båda kvinnorna är överens om att tron för dem är ett behov som de inte kan lämna bakom sig.⁴¹⁸

Som också Blomqvist framhåller, betraktar Maria körsbärsträdet som en vän, en förtrogen och en syster. Samuel undervisade sina barn om körsbärsträdet som en hemlig och förtrogen vän.⁴¹⁹ Vidare menar Blomqvist att den mänskliga gemenskapen i Samuelssviten framställs som ett heligt sakrament.⁴²⁰ I den dolde gudens värld är det möjligt för ett vingefjun att uppväga mängder av bly. Där råder helt andra värderingar än de som tillhör kyrka och samhälle (Världsfursten).⁴²¹

”Där är det som vanligen benämnes vanmakt både tyngst och starkast. Men det är en styrka som oftast måste segra genom nederlag, vinna hjärtan genom korsdöden eller döden på hospitalet, eller som körsbärsträdet plundras och vissna för att nästa år stå blommande igen och vittna om kärlekens förnyande krafter.”⁴²²

Här är enligt min mening syftningen på Kristusgestalten tydlig. Kristus som de små människornas vän.

Sviten både börjar och slutar med ett citat från Samuels gotländska dagbok: ”När jag om aftonen lade mig att sova, föreföll mig så starkt, att någon kallade på mig, en späd röst, som ropade ’Pappa!’. Denna ständiga längtan...”⁴²³ Som också Blomqvist framhåller, är 'denna ständiga längtan' ett tema som ständigt återkommer i romansviten. Det handlar om en längtan efter mening i tillvaron, efter trygghet och till syvene och sist efter Gud. Denna längtan kan också beskrivas som en törst.⁴²⁴ "Herre, gif mig det wattnet, att jag icke må törsta!"⁴²⁵ Maria upprepar detta bibelcitat om och om igen, trots att hon säger till sig själv att det är meningslöst. Maria blir aldrig av med denna törst, inte heller, som Blomqvist uttrycker det, sin längtan efter en "Vän". Också Blomqvist tar fasta på det faktum att Wallins psalm ständigt återkommer sviten igenom, särskilt första versen⁴²⁶:

’Var är den Vän, som överallt jag söker?
När dagen gryr, min längtan blott sig öker;
När dagen flyr, jag än ej honom finner.
Fast hjärtat brinner.’⁴²⁷

⁴¹⁵ Blomqvist, H, 1999, s.207

⁴¹⁶ Blomqvist, H, 1999, s.130, Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.113, 122, 123, 306, 311, *Kanaans land* 1984, 40, 180

⁴¹⁷ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.282, *Maria ensam* 1985, s.200, 279

⁴¹⁸ Delblanc, S, *Maria ensam*, s.278-280, 134

⁴¹⁹ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.8-9, 57 Blomqvist, H, 1999, s.155

⁴²⁰ Blomqvist, H, 1999, s.206

⁴²¹ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.299

⁴²² Blomqvist, H, 1999, s.208

⁴²³ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.7, *Maria ensam* 1985, s.328

⁴²⁴ Blomqvist, H, 1999, s.208

⁴²⁵ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.305

⁴²⁶ Blomqvist, H, 1999, s.208-209, Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.269, 275, *Samuels döttrar* 1982, s.36, *Maria ensam* 1985, s.323

⁴²⁷ Delblanc, S, *Maria ensam* 1985, s.323, 134-135

Enligt Blomqvist är det egentligen denna gudslängtan som gör att Maria börjar missbruka sömntabletter. I de förvirrade anteckningar om arv och begravning som Maria lämnat efter sig, återkommer Wallins psalm. Som Blomqvist också påpekar, delar Maria denna brinnande längtan efter vännen Gud med Rebecka.⁴²⁸

Här kommer också Blomqvist, som vi ser, in på modellen Gud som vän. Hon hänvisar i sin tur till Bo Larssons recension av Samuelssviten ”Var är den Vän, som överallt jag söker...” Bo Larsson menar att Maria gör upp med den Gud som är orsak till såväl ont som gott. Däremot tycker hon sig ana en helt annan slags Gud. Det är en Gud som är en Vän. Först i döden återfår Maria den Gud som på samma gång är en vän och en far.⁴²⁹ Hennes ständiga längtan är därmed äntligen uppfylld.

⁴²⁸ Blomqvist, H, 1999, s.135

⁴²⁹ Blomqvist, H, 1999, s.134, 209

6 Kristina

6.1 Kyrkogeografi

Vilhelm Moberg växte upp i Småland. Småland är ett landskap som ännu i våra dagar är känt för att vara ett av de mest religiösa i Sverige. Enligt Nils Olsson gäller det både gammalluthersk kyrklighet och frikyrklighet. Olsson nämner också åkianerna som på 1780-talet bröt med statskyrkan och därför straffades för brott mot lagen. Vilhelm Mobergs födelsebygd berördes i början av 1800-talet av väckelserörelser som hade sin grund i statskyrkan. Bibelspridningen ökade vid samma tid också ständigt.⁴³⁰

I skolan hade kristendomsundervisningen företräde framför alla andra ämnen. Barnen undervisades i biblisk historia och katekesen. För att släppas fram till konfirmationen skulle de i stort sett kunna Luthers lilla katekes utantill.⁴³¹ Ännu i början på 1900-talet förekom förhör i kristendomskunskap före lysningen.⁴³²

Enligt Göran Åberg går det en avgörande gräns vid tiden omkring sekelskiftet 1600 i det svenska kyrkolivet. Det kyrkliga folklivet förblev sedan en fast och sluten enhet fram till 1800-talet. Denna enhet splittrades och upplöstes under de stora förändringarna som inträffade under 1800-talet. Enhetsperioden har av Hilding Pleijel fått namnet *Hustavlans tid*. Enligt Göran Åberg är Hilding Pleijel den främste kännaren av det småländska kyrkolivet under Hustavlans tid. Också Åberg anser att Hustavlans tid är ett lämpligt namn på denna period.⁴³³

Hustavlan var en del i Luthers lilla katekes. Den var en sammanställning av ett antal bibelord som var uppställda i en viss ordning. De var anpassade som vägledning för olika kategorier i det då rådande samhället. Det gällde överhet och undersåte, präst och åhörare, husbönder och tjänstefolk, samt för makar, föräldrar och barn. Under både 1600- och 1700-talen fanns Hustavlan med i psalmboken. Hustavlan befäste sin ställning på grund av att psalmboken var den stora folkboken. Dessutom gick den i arv från generation till generation genom predikningar och katekesförklaringar.⁴³⁴

1686 års kyrkolag skapade enhet i det kyrkliga livet. Tidigare skilde sig olika stift från varandra. Enheten visade sig på många sätt, bland annat genom att ett antal kyrkliga böcker antogs. 1689 utarbetades en katekesförklaring av ärkebiskop Olof Svebilius. På detta sätt ärvde kommande generationer hans kristendomssyn. Arvet levde vidare långt in på 1900-talet genom 1810 och 1878 års katekeser. 1693 upprättades en handbok som användes fram till 1811. Småländsk psalmdiktning fanns representerad i 1695 års psalmbok, exempelvis den så kallade Växjöpsalmen. 1703 kom också en ny bibelutgåva som också den avsåg att stärka enheten i religionen.⁴³⁵

Störst betydelse för den kyrkliga enheten hade dock 1686 års kyrkolag, vilken reglerade det kyrkliga livet i detalj. Lagen befäste också en struktur, där kungen var kyrkans överhuvud. Han betraktades som 'ett majestät av Guds nåde', vilket ledde till kungligt envælde också i kyrkan. Det karolinska kyrkoenväldet förbehöll sig också rätten att tillsätta prästtjänster. Pastoraten var indelade i tre kategorier, konsistoriella, pastorella och regala. Kungen hade utnämningrätt i de regala kategorierna.⁴³⁶

Prostarna utnämndes av biskopen efter förslag som lämnats av kontraktets präster. De betraktades som 'tillsynsmän uti stiftet över Guds församling.' Varje höst visiterade de

⁴³⁰ Olsson, Nils, *Vilhelm Moberg och Bibeln*, "Påverkan i religiöst-positiv riktning", 1964, s.2-3

⁴³¹ Olsson, Nils, "Påverkan i religiöst-positiv riktning" 1964, s.6

⁴³² Olsson, N., "Religiösa tankegångar i Vilhelm Mobergs romaner med rötter i Bibeln", 1964, s.2

⁴³³ Åberg, Göran, *Sankt Sigfrids stift i historia och nutid*, Växjö 1996, s.27

⁴³⁴ Åberg, G, 1996, s.27

⁴³⁵ Åberg, G, 1996, s.34-35

⁴³⁶ Åberg, G, 1996, s.35

kontraktets församlingar och förhörde bland annat sockenborna i kristendomskunskap. De kontrollerade kyrko- och nattvardsgången noggrant, samt att folk kom till kyrkan i tid och stannade kvar i kyrkan tills gudstjänsten var slut. Folket ålades genom kyrkans lag och stadgar också att leva ett rättfärdigt liv. På grund av dessa regler fick både kyrkotukten och kyrkoplikten en stor betydelse. Kyrkoplikten innebar att 'under högpredikan stå på en särdeles därtill förordad pliktfull ifrån den tid det ringer andra gången' som bestraffning för vissa försyndelser. Efter gudstjänsten fick den straffade avlösning i församlingens närvaro. För mindre förseelser som tobaksrökande vid kyrkan och fylleri, drabbades syndaren av stockstraffet. Ibland kunde straffet bli utestängande från nattvarden, det så kallade kyrkans bann.⁴³⁷

Det reglerade kyrko- och fromhetslivet baserades till stor del på husandakter och husförhör. Båda företeelserna grundade sig på katekesen. Enligt hustavlans bud hörde husandakten till ett rätt kristligt liv. Den innehöll anvisningar om 'huru en husfader skall lära sitt husfolk' morgon- och aftonbön. Kunskap om kristendomen förmedlades både genom prästerna vid de obligatoriska katekespredikningarna och genom husandakten. Kunskapen kontrollerades vid husförhören som ägde rum varje år i de olika rotarna i socknen. Också katekes- och kommunionförhör ägde rum. Husförhören hade från början ett själavårdande syfte, men allteftersom kom förhörsmomentet att ta över och dominera i församlingarna.⁴³⁸

Prästen, prästfamiljen och prästgårdskulturen spelade en mycket viktig roll i tidens kyrkoliv. Sockenprästen intog en dominerande ställning i det folkliga medvetandet.⁴³⁹ Åberg citerar Hilding Pleijel som ger en god beskrivning av honom:

'Som en fader, på en gång sträng och from, framstår den karolinska tidens församlingsherde, när han är som bäst. Han var sina församlingsbors patriarkaliske ledare, ej blott i kyrkan och på stämman utan även i det dagliga livets skiftande värv. Han trädde allmogen nära i dess dagliga id och i alla livets skiften och smälte därmed i hela sin gärning samman med sin församling till en ouplöslig enhet. Denna förtroliga samhörighet mellan präst och församling omfattade även prästens hustru och barn, ja hela prästhuset till dess ringaste medlem.'⁴⁴⁰

Gammallutherdomen förblev trots alla förändringar det dominerande draget i det småländska kyrkolivet fram till 1800-talets första decennier. Både Åberg och Pleijel menar att tidens tänkesätt bar ett gammaltestamentligt drag. Men under följande sekel bröt väckelsen fram i denna miljö med en väldig kraft.⁴⁴¹ Både i Växjö stift och i landet i övrigt kännetecknas svenska kyrkans utveckling under tiden från 1910 och framåt av en allt tydligare upplösning av enhetskyrkan. Också den kyrkliga seden har rönt en kraftig nedgång. I stora delar av landet har dock denna utveckling gått långsammare. Det gäller särskilt områden som präglats av kyrkliga väckelser från äldre tider.⁴⁴²

Decennierna omkring sekelskiftet var händelserika på det religiösa området i Sverige. Det rådde stora konflikter mellan frikyrka och statskyrka och mellan tro och förnekelse. Enligt Nils Olsson höll den gammallutherska fromheten i Vilhem Mobergs Varend stånd mot sekterismen och fritänkeriet längre än i övriga Sverige. I Växjö, Varends "huvudstad" rönte nyevangelismen hårt motstånd. Kronobergslän förhöll sig skeptiskt till

⁴³⁷ Åberg, G, 1996, s.36

⁴³⁸ Åberg, G, 1996, s.37-38

⁴³⁹ Åberg, G, 1996, s.38-39

⁴⁴⁰ Åberg, G, 1996, s.39

⁴⁴¹ Åberg, G, 1996, s.48

⁴⁴² Åberg, G, 1996, s.100

'jönköpingskristendomen' i form av Jönköpings traktatsällskap som bedrev mission genom lekmanpredikan och skriftspridning.⁴⁴³

Vilhelm Mobergs födelsebygd var enligt Nils Olsson mindre berörd av väckelserörelserna än övriga Småland, även om den inte var oberörd. Jönköpings län fick under 1800-talet sin prägel av väckelserörelserna. Uttrycket 'det mörkaste Småland' ska ha etablerats och spridits genom frikyrklighetens syn på den religiösa situationen i Kronobergs län, även om det inte varit orsak till uttryckets uppkomst. I Varend levde under 1800-talet den strängt kyrkliga, gammallutherska fromheten kvar. Den hade sina rötter ända tillbaka i den karolinska tiden. Dock förblev Mobergs hembygd inte oberörd av sekterismen. Ljuder, Algutsboda och Linneryd tillhörde inte de allra mörkaste orterna. Spänningen mellan gammalt och nytt var fortfarande ett faktum då Moberg började sin författarbana.⁴⁴⁴

Olsson hänvisar till domprosten Ivar Hylanders förklaring varför Varendbygden var den del av stiftet som berörts minst av väckelserörelserna. Naturlig konservatism och försiktighet kännetecknade folkkyrkan i bygden. Detta kunde i sin tur hänga samman med den geografiska isoleringen. I sammanhanget nämns också emigrationens betydelse för att ha vidgat folkets vyer. Brevväxlingen mellan emigranter och de som stannat hemma bidrog till att föra in nya tankar från Amerika. Där var intresset för religion större än i Sverige, trots att landet saknade en statskyrka.⁴⁴⁵

Vid slutet av 1800-talet fick de starkt splittrade religiösa grupperna en gemensam fiende att bekämpa. Det var den liberala kyrkokritiken med Viktor Rydberg som mest kända namn. Han hade kämpat mot religiös trångsynthet och vidskepelse sedan mitten av 1800-talet. Religionsdebatten skärptes under 1880-talet då en radikal, uttalat kristendomsfinetlig folkrörelse gjorde entré på scenen, nämligen Positivistiska samfundet som verkade i Sverige 1879-1902.⁴⁴⁶

Det Småland som Kristina och Karl Oskar utvandrade från 1850, såg i religiöst avseende ganska annorlunda ut i jämförelse med det Varend Mobergs andra gestalter Valter Sträng och Knut Toring växer upp i 60 - 70 år senare. I utvandrarromanerna spelar religionen och Bibeln ännu en mycket stor roll. Ännu hade knappast någon på allvar ifrågasatt Bibelns auktoritet eller Guds existens. Det skulle heller aldrig inträffa att det förkunnades offentligt. Det var den alltså den gammallutherska fromheten som var allenarådande i Varend.⁴⁴⁷

6.2 Dokumentärroman

Utvandrarviten tär till viss del dokumentärromaner. Enligt Bertil Hulevik förklarade Moberg att han hela tiden strävat efter att forma ett realistiskt, dokumentärt och verklighetsbaserat verk. Därför krävde Utvandrarviten ett omfattande förarbete. Moberg samlade så småningom ihop ett forskningsmaterial som bestod av en stor samling av olika dokument som anknöt till emigrationen. 1966 skänkt han ungefär 110 tryckta verk om Amerika och emigrationen till Emigrationsinstitutet i Växjö.⁴⁴⁸

Utifrån sett har figurerna kommit från Ljuder socken. Moberg vistades själv i tolv år i Kristinas och Karl Oskars värld. Moberg själv häpnade då han genom sin egen forskning upptäckte att kyrkans förföljelse av oliktankande i 1800-talets Sverige pågått i så stor omfattning. Hundratals människor hade straffats med inlåsning på vatten och bröd för att de

⁴⁴³ Olsson, N, "Religiösa tankegångar i Vilhelm Mobergs romaner med rötter i Bibeln", 1964, s.1-2

⁴⁴⁴ Olsson, N, "Religiösa tankegångar i Vilhelm Mobergs romaner med rötter i Bibeln", 1964, s.3

⁴⁴⁵ Olsson, N, "Religiösa tankegångar i Vilhelm Mobergs romaner med rötter i Bibeln", 1964, s.4

⁴⁴⁶ Olsson, N, "Religiösa tankegångar i Vilhelm Mobergs romaner med rötter i Bibeln", 1964, s.5

⁴⁴⁷ Olsson, N, "Religiösa tankegångar i Vilhelm Mobergs romaner med rötter i Bibeln", 1964, s.16

⁴⁴⁸ Hulevik, Bertil, "Mobergsamlingen i Växjö" i *Perspektiv på utvandrarromanen. Dokument och studier samlade av Erland och Ulla-Britta Lagerroth*, 1971, s.53

bröt mot konventikelplakatet. 1500 av hälsinglänningarna och Erik Jansarna flydde och blev sålunda den största emigrationsvågen.⁴⁴⁹

Erland Lagerroth drar av Mobergs omfattande anteckningar om Erik Janseismen i Hälsningland slutsatsen att Moberg först avsett att ge dem en framträdande plats i berättelsen. Men han hävdar sedan att mycket av detta material inte kom till användning i skildringen av Danjel Andreason och hans grupp. Det beror enligt Hulevik på att Erik Jansson visade sig vara en alltför osympatisk person för att passa in i Mobergs profil på de människor som förföljts av statskyrkan. Människor som han ville skildra på ett sympatiskt sätt. Dock tar Erik Jansson och hans anhängare plats berättelsen vid ett flertal tillfällen. Jansson figurerar då under sitt rätta namn. Däremot menar Lagerroth att Moberg använder ett material som visar att förföljelserna från 1850-talet och 1780-talet i stort sett är desamma. Detta stoff har han tagit tillvara i sin skildring av åkianerna.⁴⁵⁰

Åkianismen uppstod på 1780-talet i Konga Härad i Kronobergs län. Upphovsmanen och ledaren Åke Svensson var en bonde i Älmeboda socken. Vid 30 års ålder undergick han en stark inre väckelse. Så småningom samlade han en liten grupp omkring sig. De höll möten tillsammans, där Åke Svensson 'rannsakade skrifterna'. Efter ungefär ett år hamnade Åke på hospitalet tillsammans med sju anhängare. Domen utfärdades av Konja Härads tingsställe. 1788 avled Åke på hospitalet. Åkianerna upplöstes dock inte direkt, utan fortsatte sin verksamhet under en annan ledare. Så småningom upplöstes de dock eller införlivades i kyrkan.⁴⁵¹

Moberg kallar sekteristerna i Utvandrarromanerna för Åkianer och placerar dem i Kärragårde, ett verkligt tillhåll för de historiska åkianerna. Gurun Wendel tar upp det faktum att det verkligen kan ha funnits bekännande åkianer bland efterlevande släktingar till Åke Svensson ända fram till 1840-talet. Men av rädsla för kyrkan höll de sin tro hemlig. Detta enligt en stark folktradition. Några skriftliga belägg för uppfattningen står dock inte att finna.⁴⁵²

Enligt Gudrun Wendel finns det slående likheter mellan Åkes och Danjels trosuppfattningar, såväl i grunddragen som i själva trosyttringarna. Hon menar också att Mobergs åkianer har fått vissa likheter med Erik Jansarna. Ett exempel är deras starka förvisning om att de skulle undslippa sjösjukan på vägen till Nordamerika. Båda grupperna fick dock uppleva en stor besvikelse. De blev sjösjuka.⁴⁵³ Enligt Eidevall har Moberg på ett mycket trovärdigt sätt fått händelser och repliker från de verkliga åkianernas kamp mot kyrkan att passa in på de verkliga förhållandena i Ljuder omkring 1850. Konventikelplakatets regler var rådande till 1858.⁴⁵⁴ Som bakgrundsmaterial använde Moberg en samling brev från emigranter som utvandrat tillsammans med Erik Jansson på 1840-talet för att fritt få utöva sin tro.⁴⁵⁵

Enligt Gunnar Eidevall var den dokumentära skildringen för Moberg redan från början en arbetsprincip. Också hans första romaner grundar sig på studier av verkligheten, sådan han själv erfarit den. Eidevall menar vidare att Moberg var noga med att poängtera att han var diktare, inte historiker. Han menade att det viktiga för romanförfattaren var att låta fakta och

⁴⁴⁹ Alving, Barbro, "Sista ordet från Moberg" i *Perspektiv på utvandrarromanen. Dokument och studier samlade av Erland och Ulla-Britta Lagerroth*, Uddevalla 1971, s.46-49

⁴⁵⁰ Lagerroth, Erland, "Excerper och utkast i Mobergsamlingen" i *Perspektiv på utvandrarromanen. Dokument och studier samlade av Erland och Ulla-Britta Lagerroth*, 1971, s.94

⁴⁵¹ Wendel, Gudrun, "Åkianismen och utvandrarromanen" i *Perspektiv på utvandrarromanen. Dokument och studier samlade av Erland och Ulla-Britta Lagerroth*, 1971, s.95-96

⁴⁵² Wendel, G, 1971, s.96

⁴⁵³ Wendel, G, 1971, s.97-99

⁴⁵⁴ Eidevall, Gunnar, *Vilhelm Mobergs emigrantepos*, 1974, s.77

⁴⁵⁵ Eidevall, G, *Berättaren Vilhelm Moberg*, Stockholm 1976, s.103

fiktion, verklighet och fantasi få smälta samman till en trovärdig skildring. Därför var han ytterst noga med att studera verklighetens källor.⁴⁵⁶

Moberg menade att historikerna med få undantag hade glömt bort den miljon emigranter som rest till Nordamerika. Han ville väcka liv i dem igen, veta vilka de var vad som hänt dem i Amerika och varför de hade utvandrat. Vid sina källforsknings fann han inte bara fakta, utan också autentiska gestalter. Dessa bidrar till att göra hans egna romangestalters tankar, känslor och handlingar så äkta som möjligt.⁴⁵⁷

Kristina Paulin menar att Moberg i stora drag återger nybyggarsamhället Chisago Lakes historia, i enlighet med de historiska källorna. Hon påpekar dock liksom de andra att det inte innebär att utvandrarromanerna ska läsas som en historisk lärobok. Tonvikten är inte lagd på den historiska utvecklingen, utan på individernas utveckling under övergången från immigrant till nybyggare och slutligen till amerikanska medborgare.⁴⁵⁸

Moberg krävde att en historisk berättelse skulle präglas av sannolikhet. Men trovärdighet och sannolikhet var inte detsamma som exakt verklighetsåtergivande och historisk sanning. Genom att strikt hålla sig till det trovärdiga, lyckades han skapa en verklighetsillusion. Ett sådant exempel var Åke Svenssons läras återuppståndelse hos Danjel, medan läran i verkligheten med stor sannolikhet var ett överspelat fenomen.⁴⁵⁹

6.3 Överheten

6.3.1 Överheten i Sverige

Överheten visar sin makt då ryktena om väckelsen i Kärragärde når prosten Brusander. När han fick nyheterna om att åkianerna hade återuppstått hos Åke Svenssons brorson Danjel Andreasson, skickar han kyrkvärden Per Person i Åkerby för att kolla upp vad som försigick på Kärragärde.⁴⁶⁰ Därefter kallar herr prosten Enok Brusander Danjel Andreasson till prästgården för att förhöra honom.⁴⁶¹ Ett talande exempel är Mobergs beskrivning av prosten Brusander:

”Prosten Brusander var en kraftfull prästman, som väl vårdade sitt ämbetes värdighet och helgd. Han hade alltid i varm nitälskan värvat om den evangelisk-luterska lärans renhet. Utan att spara på någon möda vakade han över den hjord, som Gud hade ombetrott honom, för att skydda den mot alla irrläror.”⁴⁶²

Winther räknar upp herrarna i Sverige i tur och ordning: "Kungen, landshövdingen, prosten, länsman och husbonden."⁴⁶³ Mårtensson karakteriserar överheten som bestående av kung Oskar I och den auktoritära kronan, prästvælde, herrar och herrskap, tjänstehjonsstadga och det aldrig upphörande torparslitet.⁴⁶⁴

Karl Oskars bror Roberts historia är ett talande exempel på hur den svenska överheten kunde behandla människor. Det börjar med att han får en örfil av sin husbonde Aron på

⁴⁵⁶ Eidevall, G, 1976, s.219-220

⁴⁵⁷ Eidevall, G, 1976, s.201-202

⁴⁵⁸ Paulin, Kristina, ”Resan genom Amerika och erövringen av det jungfruliga landet” i *Perspektiv på utvandrarromanen. Dokument och studier samlade av Erland och Ulla-Britta Lagerroth*, 1971, s.128

⁴⁵⁹ Eidevall, G, 1976, s.193, 195

⁴⁶⁰ Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974, s.93

⁴⁶¹ Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974, s.94

⁴⁶² Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974, s.93

⁴⁶³ Winther, Sophus Keith, ”Moberg och emigrantromanen som en ny genre” i *Perspektiv på utvandrarromanen. Dokument och studier samlade av Erland och Ulla-Britta Lagerroth*, Uddevalla 1971, s.215

⁴⁶⁴ Mårtensson, Sigvard, ”Utvandrarens lott” i *Perspektiv på utvandrarromanen. Dokument och studier samlade av Erland och Ulla-Britta Lagerroth*, Uddevalla 1971, s.197

Nybacken. Slaget tar så hårt att Roberts öra aldrig återhämtar sig och han får enorma smärtor. Men enligt legostadgan som prosten Brusander brukade läsa upp på husförhören, hade husbonden rätt att aga sina drängar.⁴⁶⁵

”Aron på Nybacken var hans husbonde, som efter Guds förordning hade faderlig makt över honom. Det var Arons rätt och plikt att ge honom måttlig husaga: hans lille dräng hade ingenting att säga, ingenting att beklaga sig över. Han var inte förorättad av någon. Robert hade fått örfilen efter Guds förordning.”⁴⁶⁶

Så småningom flyr Robert hem till Korpamoen efter ytterligare misshandel. Karl Oskar blir mycket upprörd och vill inte skicka tillbaka honom. Deras far blir dock orolig, eftersom Aron hade rätt att skicka länsman efter Robert om han avvikit från tjänsten utan lov. Det hela slutar med att Karl Oskar försvarar Robert mot husbonden och gömmer honom hemma i Korpamoen. När länsman kommer dit och letar, så får han ingen hjälp.⁴⁶⁷

Robert får sedan stanna hos Kristinas föräldrar i Duvemåla som ligger utanför distriktet. Det är i samband med denna händelse som bröderna upptäcker den gemensamma drömmen om Amerika. Så kom slutligen den torsdag då alla grindar på Amerikavägen öppnades för det småländska sällskapet. Det är dagen då Robert äntligen blir fri från husbönderna. Det visar han genom att vissla då de åker förbi Nybacken och prästgården.⁴⁶⁸

6.3.2 Det nya landets frihet

Skepparen på Charlotta har inget till övers för seder och bruk i Nordamerika. Gränserna mellan herrskap och tjänstefolk var flytande, i en salig blandning av olika folkslag. "Simpelt folk" förändrades så fort de kommit i land. Pigor och drängar blev olydiga och morska i tron att de nu var herrskapets jämlikar. Skepparens tankar är mycket talande:

"Här nedbröts lydnaden under överhet och husbönder; på så sätt fördärvades det tjänande folket i Amerika. Och här trivdes alla som kletade fläskflottet över hela ansiktet när de spisade, alla de som inte torkade sig om truten efter måltiderna."⁴⁶⁹

Den nya friheten gav dem styrka att bygga upp ett nytt samhälle. Nu krävdes det att de helt och hållet kunde bestämma över sig själva:

”I Sverige hade de lytt under en andlig och världslig överhet, som de icke själva hade valt, och såsom omyndiga människor underordnats myndigheter, som ägde att bestämma vad som var bäst och nyttigast för dem. Här i Nya världen var de själva myndiga medborgare, de var sin egen överhet, och de tillsatte de förtroendemän som ägde deras förtroende. Här var ämbetsmännen valda för att tjäna folket istället för hålla det under sin lydnad.”⁴⁷⁰

Då Winther analyserar formen och strukturen i *Invandrarna*, tar han upp romankaraktärernas gradvisa anpassning till det nya landets komplexitet. Det sker en långsam men ständigt pågående upplösning av det gamla landets och den gamla tidens ordning. En ordning som ständigt ersätts av de nya ordningar som ständigt skapas. Enligt Winther är Ulrikas äktenskap

⁴⁶⁵ Moberg, Vilhelm, *Utvandrarna* 1974, s.102-103, 105

⁴⁶⁶ Moberg, V, *Utvandrarna* 1974, s.103

⁴⁶⁷ Moberg, V, *Utvandrarna* 1974, s.107, 110-112

⁴⁶⁸ Moberg, V, *Utvandrarna* 1974, s.114-116, 214-218

⁴⁶⁹ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.13-14

⁴⁷⁰ Moberg, V, *Sista brevet till Sverige*, 1974, s.6

med en präst dödsstöten för den gamla ordningen i Sverige. Samtidigt är det en bild för den andliga friheten i Nordamerika. Enligt Winther får invandrarna styrka att anpassa sig till ett nytt samhällsskikt genom den nya känslan av eget ansvar. Här har de full rörelsefrihet. Ingen överhet lägger sig i deras liv.⁴⁷¹ Karl Oskar förundrade sig exempelvis över att det var brottsligt att säga sanningen i Sverige, men en skyldighet i Amerika.⁴⁷²

I tysthet var alla i resesällskapet överens om att allting från deras gamla liv i Sverige skulle begravas för alltid. Det gällde både Ulrika och Danjel som båda bannlysts av kyrkan. I det nya landet var det ingen som brydde sig om det. Här var deras handlingar inte brottsliga.⁴⁷³ I Amerika fick Ulrika gälla för änka, eftersom hon var ensamstående med en dotter. Ulrika hade sagt att hennes man hade dött. Och det var ju sant att de alla hade lämnat henne för alltid. För henne var de döda.⁴⁷⁴

I sin nya kyrka var invandrarna själva den kyrkliga makten. Inga präster eller biskopar kunde bestämma över dem. Karl Oskar hade blivit upphöjd i Amerika och trivdes med det. Här var han herre, "mister Nelson" och tillsammans med Danjel diakon i församlingen. Kristina mindes den gången då prosten Brusander stängde ute Danjel från nattvarden och förbjöd honom att bli sonen Haralds gudfar.⁴⁷⁵

”Om nu prosten visste att Danjel och Karl Oskar var med om att styra en kyrkoförsamling - att de i Amerika kunde tillsätta och avsätta präster! Hade det inte blivit för dem som upp- och nedvända världen härute?”⁴⁷⁶

Den nya friheten skapade också konflikter mellan olika religiösa riktningar. I ett brev hem till Sverige berättade Karl Oskar om den oenighet i religionen som rådde i St Croixdalen. Men han kunde också berätta att prästen saknade befogenhet att utestänga någon från församlingen eller nattvarden. Däremot kunde två tredjedelar av församlingen säga upp prästen från hans tjänst.⁴⁷⁷

6.3.3 Den svenska överheten i Amerika

Den gamla svenska, kyrkliga överheten fick en röst genom tidningen *Hemlandet*, som drevs av pastor Hasselqvist i Illinois. Den rapporterade om nymodigheter som telegrafer, och varnade för faror i andligheten. Tidningen kämpade för den evangelisk-lutherska läran, som ansågs vara den enda rätta. Sekterismen fördömdes, och en ny svensk lag mot baptisterna välkomnades, där lekmän som delade ut sakramenten dömdes till höga böter. ”Av sekterna i Amerika beskrevs mormonernas som den vederstyggligaste - det grövsta köttets evangelium som förkunnats sedan Muhammed steg ner i helvetet.”⁴⁷⁸

Tolken Landberg som skulle följa sällskapet till Chicago under resan, varnade dem för alla farliga sekter i Amerika. Några exempel var Erik Jansarna som han själv under en period tillhört, piskarna och skakarna, som ville prisa Gud med hela kroppen. Landberg uppmanade dem att hålla sig till den rena lutherska läran.⁴⁷⁹ De svenska lutheranernas förskräckelse inför sekteristerna exemplifieras med en nattvardsgång under en resa med Charlotta. När resenärerna upptäckte att de tagit emot nattvarden av en sekteristisk präst, "en villolärare"

⁴⁷¹ Winther, S, 1971, s.217-218

⁴⁷² Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974 s.492

⁴⁷³ Moberg, V, *Invandrarna*, s.176

⁴⁷⁴ Moberg, V, *Invandrarna*, 1974, s.258-259

⁴⁷⁵ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.265

⁴⁷⁶ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.266

⁴⁷⁷ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.206-207

⁴⁷⁸ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.189-192

⁴⁷⁹ Moberg, V, *Invandrarna*, 1974, s.115-116

blev de så förfäradade att de bett till Gud om att få kräkas upp "de falska nådemedlen". Tyvärr hörde inte Gud deras bön.⁴⁸⁰

Erik Jansson, även kallad Vetemjöl-Jesus nämns i förbigående då det rapporteras att han blivit mördad. Orsaken till öknamnet var att han sålt vetemjöl medan han profiterade. Jansson hade ansett sig vara jämngod med Gud. Det rådde olika uppfattningar om Erik Jansarnas upphovsman. Somliga ansåg att han var besatt av Djävulen eller en ond ande, och att han hade svinbetar istället för tänder. Andra menade att man inte kunde veta om han var utsänd av Djävulen eller Gud. Sedan fanns det de som såg honom som en mördad profet. Men amerikanerna hade döpt om hans hemby Bishops Hill till Bishops Hell.⁴⁸¹

Den gamla svenska överheten personifierades av landsmannen Petrus Olausson. Han blev Kristinas och Karl-Oskars första nya granne. Han delgav dem en livshistoria som påminde om Danjels. Petrus och hans hustru Judit utvandrade för att finna andlig frihet från den svenska religionsförföljelsen, utövad av myndigheter och prästerskap. Paret hade anslutit sig till Erik Jansson och följt honom till Bishop Hill i Illinois för att bygga det nya Jerusalem. Men när Erik Jansson så småningom började anse sig vara förmer än Gud själv, lämnade de honom tillsammans med flera andra i gruppen. Nu tillhörde de en fri luthersk församling. Olausson tackar Gud varje kväll för sitt nya hemland. Det gamla hemlandet är fördärvat av en orättfärdig överhet.⁴⁸²

Petrus Olausson arrangerar sammankomster i hemmen som äger rum varje söndag. Huvudsyftet var uppbyggelse i religionen. Han berättar bland annat om sin tid som Erik Janssons apostel och den förföljelse han då fått undergå. Olausson undervisar grannarna om olikheter mellan kristna riktningar samt vilka av dessa skillnader som kommer att leda människorna till himlen eller helvetet. Kristina upplever detta som förvirrande och svårförståeligt. Men eftersom Gud inte gav så klara besked som "den rätta vägen", så trodde hon att det var lätt för människorna att falla i villolärornas fällor. Därför var vanliga, olärda syndare i stort behov av prästernas vägledning.⁴⁸³

Petrus Olausson fortsatte med att förklara att människan inte lydte Gud genom att lyda överheten. "Länsmännen i Sverige var efterföljarna till de romerska knektar, som korsfäste Jesus på landshövdingeämbetets befallning." Det låter också underligt i Kristinas öron. Som barn fick hon lära sig att överheten alltid var tillsatt av Gud. Det var för Guds skull man skulle lyda överheten.⁴⁸⁴ Olausson varnar strängt för falska profeter. Det fanns många sådana som drev omkring och drog med sig nybyggarna ner i sekterismens avgrund. Flera av dem hade gett sig av till guldfälten i Kalifornien istället för att söka Gud.⁴⁸⁵ Petrus Olausson hade sin egen vision av den nya kyrkan. Den skulle stå fri från både den världsliga överheten och villoläror.⁴⁸⁶

Olausson visar dock så småningom upp likheter med prosten Brusander. Genom ett besök hos Kristina och Karl försöker han förhindra Kristinas vänskap med Ulrika för att hon anslutit sig till baptismen. Olausson behandlade Kristina som om hon vore ett kärt men olydigt barn. Ett barn som var vilselett och behövde ledas in på den rätta vägen igen. När Kristina lugnat ner sig, tänkte hon att han handlat i faderlig välmening, medan Karl Oskar vidhöll att var och en kunde sörja för sin egen själ. Här skulle ingen komma och bestämma över dem! I Sverige var Olaussons själva förföljda som sekterister. Men här i Amerika dömde han själv ut andra

⁴⁸⁰ Moberg, V, *Invandrarna*, 1974, s.29

⁴⁸¹ Moberg, V, *Invandrarna*, 1974, s.26-28

⁴⁸² Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.24-26

⁴⁸³ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.63-64

⁴⁸⁴ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.64

⁴⁸⁵ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.31

⁴⁸⁶ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.179

religiösa uppfattningar på samma sätt. Karl Oskar trodde att Petrus Olausson blivit så bortskämd med religionsfriheten att han ville behålla den för sig själv.⁴⁸⁷

Så småningom fick grannskapet kring Ki-Chi-Saga en egen kyrka. Oansenlig visserligen, men man trodde att Gud nog hade överseende med det. Karl Oskar trivs med den nya kyrkans demokratiska ordning "utan höga herrars inblandning." Genom att ta ut en ofogsskatt av medlemmarna samlar församlingen också pengar till en kyrkklocka. Trots detta blev kyrkan utan åskledare. Detta på grund av Kristinas och Karl Oskars vänskap med Ulrika. Petrus Olausson väcker tvivel hos de flesta församlingsmedlemmarna på Karl Oskars tro på den rätta läran.⁴⁸⁸

Så uppstod så småningom splittringar i religionen bland de svenska invånarna i St Croixdalen. Bredvid flera andra sekter grundade baptister och metodister församlingar. Störst var baptisterna, vars företrädare och predikant Fredrik Nilson betraktades som "den farligaste sektmakaren i Minnesota". Den nye prästen Johan Stenius var mer avogt inställd till sekterismen än sin företrädare Erland Törner. Han beklagade att Nordamerikas syn på vad som var andlig frihet negligerade värnandet om den sanna, lutherska läran. Oron i församlingen ledde till att några av medlemmarna anslöt sig till baptisterna, efter att ha hört Fredrik Nilsson predika.⁴⁸⁹

Enligt Gunnar Eidevall får Petrus Olausson och Johan Stenius representera den gamla svenska, trångsynta ortodoxin i Amerika. I Johan Stenius får Petrus Olausson en bundsförvant. Stenius tilldelas en roll som liknar prosten Brusanders.⁴⁹⁰ Brusander betecknas av Arne Losman som en "dominerande sockendiktator" och Johan Stenius är som namnet antyder hård och omänsklig. Han är en ny Brusander som går så långt att han predikar mot järnväggsbyggandet.⁴⁹¹

6.3.4 Prästrollen

Kristinas och Karl-Oskars beslutsvända då det gäller dopet av sin yngste son, vittnar om prästrollens betydelse. De kände inte till existensen av någon svensk präst i Territoriet. Både Kristina och Karl-Oskar känner att det är dags för dem att träffa en präst, inte bara för att döpa sitt odöpta barn. För själens liv behövde de höra en predikan. De längtade också efter att få ta nattvarden, något som de inte gjort sedan flytten från Sverige. Kristina behövde också kyrktagas. En kvinna som fött barn blev "renad och helgad" bara genom att ta en präst i handen.⁴⁹²

Enligt Karl-Oskar var Danjel det självklara valet som dopförrättare. "Han var lika förfaren i religionen och lika gudaktig i sitt leverne som någon präst." Men hemma i Sverige hade prosten Brusander förbjudit dem att anlita Danjel som gudfader vid sonen Haralds dop, eftersom Danjel blivit utesluten ur kyrkan. Nu när prosten inte längre hade någon makt över dem, så borde de gottgöra Danjel för detta.⁴⁹³

Trots Kristinas stora förtroende för sin morbror var hon tveksam till förslaget. Hon var orolig över att hans tidigare "villfarelser i religionen" fortfarande låg kvar i bakgrunden. Hon hade också alltid haft en speciell bild av dopet. Det måste utföras av en präst som var iförd krage och kappa, och invigd i predikoämbetet. Karl-Oskar besvarade frågan med att framhäva

⁴⁸⁷ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.179, 183-184

⁴⁸⁸ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.463-467

⁴⁸⁹ Moberg, V, *Sista brevet till Sverige*, 1974, s.105-106

⁴⁹⁰ Eidevall, G, 1974, s.224-225

⁴⁹¹ Losman, Arne, "Sista brevet till Sverige" i *Perspektiv på utvandrarrörelsen. Dokument och studier samlade av Erland och Ulla-Britta Lagerroth*, Uddevalla 1971, s.200

⁴⁹² Moberg, V, *Invandrarna*, s.391

⁴⁹³ Moberg, V, *Invandrarna*, s.389

den svenska psalmbokens mönsterbildande funktion. Om Danjel förrättade dopen efter den, så måste det ju vara giltigt. Själva var de ju döpta i enlighet med psalmbokens föreskrifter.⁴⁹⁴

Tidigare hade Kristina funderat på om inte en amerikans präst kunnat hålla i dopförrättningen. Dopet borde väl då ha samma betydelse, trots språkskillnaden. Naturligtvis under förutsättning att han företrätt den rätta läran. I åtanke hade hon pastor Jackson i Stillvater. När Kristina nämner tanken för Svenska Anna, blev väninnan alldeles bestört och undrar om Kristina tänker döpa sitt barn till baptist. Om hon lät honom döpa barnet, skulle hon ge det åt Djävulen istället för till Jesus.⁴⁹⁵ Med Svenska Annas ord var pastor Jackson en ”.../sekerist, en vederdöpare, en villolärare, som förkunnade Anti-Christ.”⁴⁹⁶

Kristina och Karl-Oskar enas slutligen om att fråga Danjel om han vill komma hem till dem på nyårsafton och hålla dopförrättning. Däremot känner Karl-Oskar en viss tvekan till Kristinas val av gudmor. Hon ville att Ulrika skulle hålla barnet till dopet. Dock samtyckte han utan vidare protester.⁴⁹⁷

6.3.5 Överheten i Nordamerika

Det nya landet är inte heller fritt från en överhet, och det visar sig vara en grym sådan - mot den mörkhyade delen av befolkningen. Under färden på ångbåten som avlöser ångskjutsen, ser Kristina två afroamerikaner som fångslats med fotbojor. Detta för att deras ägare ansåg att han höll dem för oberäkneliga. Kristina blir mycket illa berörd av synen. Om hon bara behärskat språket, skulle hon ha bett ägaren släppa dem fria.⁴⁹⁸

Ki-Chi-Saga döptes om till Chisago Lake i samband med att platsen befolkades av fler nybyggare.⁴⁹⁹ Genom pälsjägaren Samuel Nöjd, allmänt känd som grannskapets hedning, fick Kristina och Karl Oskar höra talas om den grymma svält som indianerna genomled. Petrus Olausson brukade säga att indianerna ådragit sig Guds dom och skulle förgöras för att de inte frivilligt övergick till kristendomen. Men Kristina kunde inte tro att Gud straffade hedningarna som ju inte upplevt evangeliet.⁵⁰⁰ Kristina kände att Samuel nöjd hade rätt då han anklagade nybyggarna för att ha stulit indianernas land: ”De var inkräktare här i landet. Andra människor var undandrivna för att de skulle få boplats.”⁵⁰¹ Karl Oskar försvarade sig dock både inför henne och sig själv: ”- Här växte bara villgräs när jag kom hit! Va växer här nu? Grödor som livnär både oss själve å annra människor! Jag har gjort rätt för mej! Jag gjorde skäl för mitt lann, när jag bräckte och odlade opp’at!”⁵⁰²

Så till slut fick indianerna nog av svälten och gjorde uppror. Det blev nybyggarna i St Croixdalen som drabbades av det. Danjel, sonen och sonens hustru var de första som dödades i attacken. Nybyggarna kände skuld, mer eller mindre medvetet. Under skrällen kände de att det fanns en ouppklarad räkning mellan dem och indianerna, de ursprungliga ägarna till landet. Petrus Olausson tog tillfället i akt att påminna alla om att han haft en riktig inställning till indianerna hela tiden. Ingen kristen människa borde känna något medlidande med dem.⁵⁰³ Han hade hela tiden hävdad att indianerna var farligare än de vilda djuren.⁵⁰⁴

”I den nya belägenheten ställdes det också krav på dem, som varit okända i hemlandet. De hade ingen makt över sig, men åtnjöt icke heller stöd av någon makt. De ansvarade ensamma

⁴⁹⁴ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.389

⁴⁹⁵ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.389-390

⁴⁹⁶ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.391

⁴⁹⁷ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.391-192

⁴⁹⁸ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.112, se även s.59-60

⁴⁹⁹ Moberg, V, *Nybyggarna* 1974, s.186

⁵⁰⁰ Moberg, V, *Sista brevet till Sverige* 1974, s.70

⁵⁰¹ Moberg, V, *Sista brevet till Sverige* 1974, s.74

⁵⁰² Moberg, V, *Sista brevet till Sverige* 1974, s.74

⁵⁰³ Moberg, V, *Sista brevet till Sverige* 1974, s.157-158, 162-163

⁵⁰⁴ Moberg, V, *Nybyggarna* 1974, s.27

för sitt samfund och hade ingen hjälp att räkna på utom sin egen.”⁵⁰⁵ Karl Oskar fick starta som en utfattig squatter, som ingen ville hjälpa ekonomiskt. Här måste en nykomling visa att han kunde hjälpa sig själv innan han fick hjälp av någon annan. Kristina tyckte att denna inställning var alldeles för hård.⁵⁰⁶

6.3.6 Gud Fader, makten och kvinnan

När Kristina var barn fick hon bara lära sig läsa, inte skriva. Hennes pappa hade tyckt att kvinnor inte behövde behärska skrivkonsten, eftersom det var männens uppgift att sätta upp alla köpekontrakt, handlingar, auktionslängder och skrifter. Kristina ångrade nu djupt att hon lät fadern bestämma. Hon försvarar sig med att hon inte haft en aning om att hon en dag skulle flytta till Nord-Amerika, ett land som hon inte ens visste existerade.⁵⁰⁷

I amerikanska tidningar var det tillåtet för kvinnor att skriva. Därför hade också *Hemlandet* publicerat ett par artiklar av kvinnliga skribenter. Upprörda män som tagit anstöt av detta framförde sina klagomål till redaktören: ”Skriverier av kvinnor stred mot den rena bibliska och lutherska andan, som hittills hade varit rådande i tidningen.” Redaktören svarade att han kunde vara en god lutheran samtidigt som han uppmuntrade kvinnor att skriva.⁵⁰⁸

Fruktbarhet sågs som en välsignelse. Kristina oroar sig mycket för att hon inte har tagit nattvarden på länge. Nattvardens funktion för henne var att ge avlösning för hennes synder. ”Hon ville dock tro, att Gud såg med mildhet till henne, eftersom han vågat anförtro ett nytt människoliv åt hennes omvårdnad.”⁵⁰⁹ Samtidigt var barnafödande också något som kvinnan borde bli renad ifrån. Detta skedde genom kyrktagningen strax efter förlossningen. Kristina ville be pastor Turner kyrktaga henne, men vågade inte eftersom hon nu väntade sitt sjunde barn. Hon såg på graviditeten med blandade känslor.⁵¹⁰ ”Och Kristina borde kyrktagas efter sin barnsäng, så att hon i ett tempel fick tacka Gud för den godhet, som Han med barnet hade bevisat henne. Hon behövde Herrens välsignelse, så att hon med ett förtröstande hjärta åter kunde nalkas Honom i helgedomen.”⁵¹¹

Kristina blev vid ett par tillfällen kränkt av att Ulrika anspelade på hennes graviditet. När de färdas i ångbåten, nästa steg på resan, upptäcker Kristina att Ulrika ser på henne med granskande ögon. Det retar Kristina, eftersom det ser ut som om Ulrika upptäckt att hon är gravid. Kristina anser sig ha rätt till att vara gravid, eftersom hon är ingått äktenskap, alltså ett äkta kristligt förbund. Till skillnad från Ulrika har hon en erkänd far till sina barn. I hemtrakten hade det pågått allehanda gissningar om vem som var Ulrikas dotter Elins far. Som förslag angavs allt från strykare till kyrkvärden i Åkerby. Därför anser Kristina att Ulrika saknar rätt att fundera över huruvida andra kvinnor var gravida eller inte.⁵¹²

I Sverige hörde det till seden att kvinnor skulle dölja sin graviditet så länge det var möjligt. Nu undrar hon om folket i det nya landet kanske inte tog illa vid sig av en synlig graviditet. Det sades ju att ingen här brydde sig om hur andra uppförde sig. Kristina undrar ofta varför Gud lagt ner så mycket smärta i kvinnors graviditet och barnafödande. Det är ju han själv som skapar den nya människan.⁵¹³

Synen på moderskapet skildras talande i ett samtal mellan Kristina och Ulrika. Ulrika hade hört en berättelse om hur indiankvinnor med lätthet födde sina barn. Kristina framkastade då frågan om hedningarna hade undsluppit arvsynden, eftersom smärtan vid förlossningen enligt

⁵⁰⁵ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.200

⁵⁰⁶ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s. 292 se även s.299, 282

⁵⁰⁷ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.434-435

⁵⁰⁸ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.265

⁵⁰⁹ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.391

⁵¹⁰ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.122-124

⁵¹¹ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.391

⁵¹² Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.94, se även s.231

⁵¹³ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.93-94

hennes uppfattning tillhörde arvsynden. Ändå hade hon nu blivit viss om havandeskapets värde:

”Men Gud hade utvalt kvinnan som redskap för sin skapelse när han betrodde henne att bära fram barnen till världen, och hon skulle vara Guds tillit värdig. Självs skulle Kristina hädanefter i tacksamhet ta emot de nya liv, som Han ville skänka henne. Hon visste nu, varför en havande kvinna kallades välsignad.”⁵¹⁴

Ulrika förklarade då havandeskapet till kvinnornas fördel. Kvinnorna hade fått äran att föda barn, eftersom Gud värderade dem högre än männen. Männens stora brister var nerlagda redan från begynnelsen:

”Gud hade just de vilda djuren färdiga och hade fått en del stoft över, när han skulle börja på Adam, och det stoftet nyttjade han sedan när han gjorde mannen. På så sätt kom det med i manfolken en del dåligheter, som också ingick i de vilda djuren. Det förklarade likheten mellan mankönen och hanarna i djursläktet.”⁵¹⁵

Ett typiskt exempel då kvinnans underordnade roll kan diskuteras, är då Kristina följer Karl Oskar till Amerika, med motiveringen att en kvinna ska följa sin man. Kanske hade hon i annat fall låtit honom fara ensam? Kristina upplevde det som att utvandringen berövat henne ungdomstiden. Därför hade hon inte kunnat försona sig med sitt öde. Men det hade hon inte talat om för Karl Oskar. Inte heller hade hon avslöjat att hon kanske hade valt livet som ungmö framför sitt äktenskap, om hon vid nitton års ålder hade vetat att hon skulle ha legat i barnsäng sju gånger före 31 års ålder.⁵¹⁶

Deras roller som fredlig hustru och krigisk man uttrycks då Kristina inte ville att Karl Oskar skulle kämpa i nordamerikanska inbördeskriget och bli en mördare, med motiveringen att hon var rädd om hans eviga liv. Karl Oskar förbryllades över denna anledning, då han trott att hon inte ville bli lämnad ensam med barnen. Men Kristina hade redan i förväg accepterat sitt öde som ensam hustru, medan mannen utkämpade ett stort krig. Så som det varit i alla tider:⁵¹⁷ ”Manfolken gick ut, hustrurna blev lämnade hemma med barnen, som de ensamma fick ta vara på och livnära och fostra. Männen gick ut för att fördärva liv, kvinnorna stannade hemma för att bevara liv.”⁵¹⁸

Men den här gången hade Gud uppenbarligen hört Kristinas aftonbön. Karl Oskar fick aldrig något tillfälle att gå ut i kriget och riskera sitt eviga liv. Han blev kasserad på grund av sitt skadade vänsterben. Men han kom inte hem ångerfull, som Kristina först trodde. Istället skändes han över att ha blivit kasserad.⁵¹⁹

Varken Kristinas eller Karl Oskars mödrar skildras ingående. Den kvinna som kommer Kristina närmast i rollen som mor är Danjels fru Inga-Lena. Kristina kom bra överens med henne. Men samtidigt tyckte hon att mostern var osjälvständig och saknade egen vilja. Hon lät hela tiden Danjel bestämma. Därför skändes Kristina, som kvinna, lite över henne. Ett tydligt exempel på Inga-Lenas vilja att vara Danjel till lags, var hennes desperata försök att dölja sin rädsla för sjösjukan inför honom. När rädslan ändå uppdragas, gav han sin hustru en

⁵¹⁴ Moberg, V, *Sista brevet till Sverige*, 1974, s.82

⁵¹⁵ Moberg, V, *Sista brevet till Sverige*, 1974, s.82-83

⁵¹⁶ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.477

⁵¹⁷ Moberg, V, *Sista brevet till Sverige*, 1974, s.25-27

⁵¹⁸ Moberg, V, *Sista brevet till Sverige*, 1974, s.27

⁵¹⁹ Moberg, V, *Sista brevet till Sverige*, 1974, s.30, 34

välmenande föreläsning om att den som blivit pånyttfödd i Kristus aldrig behövde bli sjösjuk.⁵²⁰

Kristina hade känt medlidande med Inga-Lena under hela resan. Hon var alltid i färd med att ta hand om familjen, och unnade aldrig sig själv någon vila. Kristina uppmanade henne att lägga sig till sängs och vila. Allt arbete hade gjort henne så svag att hon knappt kunde gå. Det skulle inte hålla i längden. Nu måste Danjel ta över hennes arbete. Men Inga-Lena protesterade förfärat. Danjel hade nog med sin uppgörelse med Gud. Kristina invände och påpekade att Danjel visst borde kunna göra lite nytta också. Han var väl inte tvungen att besina böner hela tiden.⁵²¹

Kristina såg hur Inga-Lena mådde allt sämre utan att Danjel märkte det:

”Inga-Lena var som ett tamdjur som följde sin husbonde. En hustru skulle efter katekesen vara sin man underdånig, men kunde nu Gud verkligen mena att hon var alldeles tvungen och skyldig att följa med, när mannen ville släpa henne ut på havet? Kristina kände sig inte säker på det.”⁵²²

Sedan visade det sig att inte heller Kristina mår bra. Hon blev orkeslös och hade värk i lederna. Sedan första dagen på Charlotta hade hon burit en oro inom sig. Inför Karl Oskar fick hon dåligt samvete och menade att han bara fick ett påhäng med sig till Amerika. Liksom Inga-Lena höll också Kristina sina farhågor dolda för sin man. Aningar om att hon led av den farliga skeppssjukan eller skörbjuggen.⁵²³ Den natten Kristina räddades till livet av Charlottas kapten, dog Inga-Lena utan att ha talat om för Danjel att hon var sjuk.⁵²⁴

Kristina kände sig kränkt som kvinna av Olaussons beteende då han försökte hindra henne från att umgås med Ulrika:

”Vem höll de henne för, Olausson och hans kvinna? Vem trodde de att hon var? En nickedocka utan egen vilja? Ett stackars veligt fruntimmer, som lät sig lockas vart som helst och som de måste leda vid handen? Ett enfaldigt får som beskedligt lät sig uppslukas av de leda baptistulvarna Ulrika och hennes man?”⁵²⁵

Särskilt kvinnorna attraherades av Fredrik Nilssons förkunnelse. Därför förmanade Stenius dem från predikstolen:

”Genom sitt naturliga oförstånd var kvinnan mera lättrörd och ombytlig än mannen och blev ett lättare rov än han för proselytmakarna. Varje gång en kvinna förfördes av vederdöparna kunde han från himmelen höra änglars gråt och från helvetet djävularnas glädjetjut.”⁵²⁶

Men när pastor Stenius befallde männen att hålla sina fruar från den farliga sekterismen, blev flera av kvinnorna upprörda. ”Hur mycket skulle de tåla från predikstolen?” Gräl uppstod och Karl Okar opponerade sig. Stenius var alltför ny i landet för att förstå nybyggarnas kultur:

⁵²⁰ Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974, s.230-232

⁵²¹ Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974, s.380-381

⁵²² Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974, s.382-283

⁵²³ Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974, s.385-386

⁵²⁴ Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974, s.422

⁵²⁵ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.182-183

⁵²⁶ Moberg, V, *Sista brevet till Sverige*, 1974, s.106

”Pastorn i församlingen hade inte någon myndighet över dem. Han var i deras tjänst. Han bestämde inte över dem, han var inte deras husbonde; här var det inte som i gamla landet. Något nytt prästväldde ville de inte ha härute, när de väl blivit kvitt det gamla.”⁵²⁷

Många menade också att Stenius själv var orsaken till splittringen.⁵²⁸

6.4 Föräldraskap

6.4.1 Danjel

Vid ett av de få tillfällen Kristinas föräldrar omnämns, är då Kristina mindes sitt avsked av dem vid föräldrahemmets grind:

”Ett år hade förgått sedan den kvällen i aprils början, då hon tog sitt farväl av far och mor och syskon vid grinden framför föräldrahemmet. Hon som skulle fara stod på utsidan av grinden, de som hon skulle fara ifrån stod på insidan. Mor sade: Glöm inte, vår kära dotter, att vi vill råka dig hos Gud! Far stod och lutade sig mot grindstolpen, han sade ingenting, han stod med bortvänt ansikte och lutade sig mot stolpen som om han hade sökt stöd.

Hon gick därifrån, och de stannade kvar; de som stannade kvar skulle hon inte få se mer i denna världen.”⁵²⁹

Detta sista möte antyder att Kristina har haft ett gott förhållande till sin familj och deras gemensamma gudstro. Kristina är mycket ung då hon gifter sig med Karl Oskar, och hon är fortfarande ung då de utvandrar till Amerika. Behovet av att gunga på repgungan visar att hon ännu är ett lekfullt barn som behöver sina föräldrar. Sigvard Mårtenson framför liknande tankegångar: "Repgungan kan uppfattas som den unga flickans behov att få dröja kvar i barndomen ett tag till, det finns en skygghet på botten av Kristinas fasta, tillitsfulla väsen.”⁵³⁰

Då Kristina skiljs från sin familj får Danjel inta rollen som fadersgestalt. Vid flera tillfällen, både i Sverige och Nordamerika, lånade Karl Oskar pengar av Danjel. Han var generös både innan och efter sin pånyttfödelse. Dessutom var han ganska välbärgad.⁵³¹ Danjel fortsatte att visa omtanke om Kristina och Karl Oskar i Amerika. Han lånar dem potatis och oroar sig över hur de ska överleva vintern. Kristina och Karl Oskar är de fattigaste av alla nybyggarna.⁵³² Danjel försöker trösta Kristina då hon gråter under flyttölet.⁵³³ Enligt Gunnar Eidevall går Kristinas känsla av samhörighet med Danjel som en knappt märkbar tråd genom berättelsen. De möter också döden samma vecka. Trots att det bara är i Utvandrarerna Danjel tillhör skaran av huvudpersoner, så får han ändå genom sin närhet till Kristina en viktig roll genom hela romansviten.⁵³⁴

Danjel gör sitt inträde i berättelsen då han förhörs av prosten Brusander. Under förhöret tyckte sig prosten utröna sanningen:

”Danjel Anderasson, en enfaldig man ur den råa allmogens led, var uppblåst av egenrättfärdighet och högmod och i sitt hjärta arg och illvillig mot kyrkan och

⁵²⁷ Moberg, V, *Sista brevet till Sverige*, 1974, s.107

⁵²⁸ Moberg, V, *Sista brevet till Sverige*, 1974, s.107

⁵²⁹ Moberg, V, *Invandrarna*, 1974, s.477

⁵³⁰ Mårtensson, S, 1971, s.99

⁵³¹ Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974, s.84, 26, se även *Invandrarna* 1974, s.409-410, 431 326

⁵³² Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.430-431

⁵³³ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.324-327

⁵³⁴ Eidevall, G, 1974, s.223

prästerskapet. I sitt tal visade han en viss slughet och klipskhet, icke sällsynt bland bönder. Om människans andliga och timliga välfärd hyste han de dåraktigaste begrepp. Men hans irrlära medförde stor fara, därför att den riktade sig emot föreningsbandet mellan överhet och undersåtar: Han uppeggade till olydnad mot den heliga kyrkolagen. Och även narraktiga tankar anammades lätt av en olärd allmoge, som det hade hänt på Åke Svenssons tid.”⁵³⁵

Men Danjel lät sig inte skrämmas. Han fortsatte med sin olovliga, andliga verksamhet. Då använde Brusander kyrkotukten för att straffa och skrämma honom. Danjel och hans husfolk utestängdes från den kyrkliga gemenskapen, nattvarden och andra kyrkliga förrättningar.⁵³⁶

I kapitlet "Åke kommer tillbaka från dårhuset" beskriver Moberg hur Danjel Andreasson fick en uppenbarelse om natten och då mötte Jesus själv tillsammans med hans bortgångne morbror Åke Svensson. Den natten föddes Danjel Andreasson på nytt, från ett liv i köttet till ett liv i anden. Hårda ord använde han hädanefter bara om prästerskapet, brännvinspannan slängdes och dörren till huset låstes inte längre. Gud kunde beskydda dem utan låsta dörrar. Hemmet uppläts åt fattiga samt åt personer med mycket dåligt rykte i bygden.⁵³⁷

Men när Danjel även öppnade hemmet för storhoran Ulrika i Västergöl undlät sig hustrun Inga-Lena en mild protest. Vad skulle folk i bygden nu tänka och tycka? Danjel svarade då "Vi måste lyda Gud mer än människor. Den kvinna som är utan synd må komma hit och kasta första stenen på Ulrika." Inga-Lena kände sig mycket orolig över att Danjel följde i åkianernas fotspår.⁵³⁸ Först då även Inga-Lena undergick pånyttfödelsen ansåg Danjel att deras äktenskap blev sant och rent. Inga-Lena hade då kommit till insikt om att hon måste lyda sin man istället för sitt eget bristfälliga förstånd. Det var Danjel som haft rätt då det gällde de andliga frågorna. Men Inga-Lena begick ändå tvivlets grova synd då hon om natten i hemlighet låste dörren för att de skulle vara i säkerhet under sömnens timmar.⁵³⁹

Danjels och Inga-Lenas yngsta dotter hade varit mycket sjuk under resan över havet och alla trodde att hennes liv var i fara. Danjel var övertygad om att Evas tillfrisknande var ett underverk, och att hon varit betydligt sjukare än de två barn som dött. Men sedan var det Inga-Lenas tur att bli sjuk. Hon brukade aldrig beklaga sig, men nu berättade hon för Kristina att hon nog inte var frisk. Hon hade bett till Gud att han skulle bota henne, men hon hade ännu inte blivit bönhörd. Istället befarade hon att hon drabbats av den så kallade skeppssjukan.⁵⁴⁰

Då anförtroddes Inga-Lena Kristina den dystra hemligheten, som hon inte fick avslöja. Danjel hade bekänt för Inga-Lena att han begått den största synd en människa kan begå, det andliga högmodets synd. Han hade trott att han var syndfri och en gång för alla blivit förlåten av Gud. Han trodde att hans tro på frälsaren innebar att han aldrig mer kunde synda. Han hade betraktat sig som rättfärdig, och trott att han därmed stod över lagen. Men Gud slog honom till marken genom att låta honom bli liggande i sjösjukan bland alla de andra syndarna. Danjel hade nu bett både Inga-Lena och andra om förlåtelse för att han anklagat dem för att tvivla.⁵⁴¹

Trots att Kristina irriterade sig på sin morbror, fick hon liksom andra en underlig känsla i hans närhet. Det medförde att de höll inne med alla hårda ord. Även om han ofta betedde sig löjligt då han bad sina böner, var det ingen som hånade honom. Kristina kunde inte förstå att varför det var så svårt att ställa honom till svars för något, vad det än gällde. Men kanske berodde det på att hon och alla andra kände att han stod närmre Gud än andra människor?⁵⁴²

⁵³⁵ Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974, s.98

⁵³⁶ Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974, s.99

⁵³⁷ Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974, s.87, 89

⁵³⁸ Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974, s.91

⁵³⁹ Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974, s.92

⁵⁴⁰ Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974, s.380

⁵⁴¹ Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974, s.381

⁵⁴² Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974, s.383

Danjel anlände till den nya världen som änklings med fyra små barn. Under resans gång har han rannsakat sig själv. Resultatet blev den nya insikten som sin egen synd. Han hade varit högmodig och trott att han var bättre än andra människor. Högmodet bestod i tron att han en gång för alla blivit renad från sina synder, samt att han aldrig mer kunde synda. Danjel hade också förutsatt att engelskan skulle komma till honom på samma sätt som tungomålstalet kommit till apostlarna.⁵⁴³

Inga-Lenas död och de andra vedermödorna på skeppet upplever han som Guds sätt att slå honom till marken. Han kände sig som en liten ynkelig "människomask", som vred sig under Guds fot. När han landsteg i den nya världen var han en främling som alla andra, både vilsen och stum. Nu bad han om att få genomgå en ny födelse och bli fri från högmodets synd. Sedan tackade han den Gud som låtit alla onda ting drabba honom.⁵⁴⁴

Danjel ger Kristina trygghet inför resan med ångskjutsen, till skillnad från prostens Brusander:

"Danjel hade öppnat sin psalmbok och slagit upp *Bön innan man anträder en resa*. Och när Kristina såg hur morbrodern knäppte sina händer över bröstet gjorde hon detsamma: Tillsammans med make och barn hade hon redan vågat sitt liv på sjön, nu skulle de alla sätta livet på spel även på land - i en tyst bön anropade hon sin skapare om hans beskärmt under deras färd med ångvagnen."⁵⁴⁵

Danjel tolkar ångskjutsen som ett bevis på att den yttersta tiden närmar sig. Den är en uppfyllelse av profetian att vagnarna ska köras utan hästar. Han ifrågasätter att det verkligen kan vara Guds vilja, då Gud hållit ångkraften fördold för människan sedan jordens skapelse för 6000 år sedan. Därför ser han möjligheten att den kan vara sänd av "ondskans andemakter". Men sedan lägger han fokus på tanken att Gud faktiskt har hjälpt dem hittills under färden. Till och med på ångskjutsen håller han dem i sina händer.⁵⁴⁶

Ytterligare ett exempel på Danjels tillit till Gud, var att han var den enda i sällskapet som inte på något sätt försökte skydda sig mot koleran, som härjade på ångbåten. Han var också den enda som inte var rädd för sjukdomen. Orsaken var att han inte trodde att koleran smittade från en människa till en annan. Logiken var enkel:

"Vem hade smittat ner den första människan, som dog i koleran? Kunde någon säga det? För Danjel fanns ingen sjukdomssmitta; koleran var given människorna av Herren Gud, utan mellanhänder. Nu sökte Gud sitt folk, och han hade redan utsett vilka här på båten som skulle dö. Hur kunde någon tro, att det skulle ändras?"⁵⁴⁷

Det hände att Kristina hade andliga samtal med sin morbror. Hon anförtrode honom då sin oro över sin syndaskuld. Danjel menade att han själv var en alltför stor syndare för att kunna hjälpa någon annan. Dock hjälpte han henne genom att be för henne.⁵⁴⁸ Hon anförtrode honom alltid allt hon hade på hjärtat vid dessa andliga samtal. Han gav henne goda råd och talade om för henne vad som var Guds vilja. Hon hade också i efterhand berättat om sin stora synd, bönen om att slippa bli med barn igen. Hon ångrade djupt att hon inte rådfrågat honom innan hon begick sin synd.⁵⁴⁹

⁵⁴³ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.35-36

⁵⁴⁴ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.35-37

⁵⁴⁵ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.84

⁵⁴⁶ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.83

⁵⁴⁷ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.147-148

⁵⁴⁸ Moberg, V, *Nybyggarna* 1974, s.39

⁵⁴⁹ Moberg, V, *Sista brevet till Sverige* 1974, s.63

Kristina anförtrodde Danjel att hon brukade be till Gud om att hon skulle få leva ännu några år, tills barnen blivit större. Hon berättade också om sitt behov av att tala om alla sin önskningar för Gud. Var det fel av henne? Danjel svarade att Gud redan vet om alla våra önskningar. Själv tackade Danjel Gud för att han för sin tro skull landsförvisats från Sverige. Nu hade han istället fått se och uppleva Kaanans land.⁵⁵⁰

Danjel såg religionsfriheten i Amerika på dollarn. Den innehöll deskriptionen 'In God we trust'. Det faktum att de amerikanska pengarna innehöll själva trosbekännelsen gjorde att han blev förvissad om att Amerika styrdes av en gudomlig regering. I Sverige där mynten bar Oskar I:s bild trodde man uppenbarligen att det räckte med att tillbe en jordisk konung.⁵⁵¹

Danjel mötte döden i indianupproret, ungefär samtidigt som Kristina fick börja sin eviga vila i Guds bevar.⁵⁵²

6.5 Kristina och Karl-Oskar

Enligt Gunnar Eidevall vilar utvandrarromanen i huvudsak på förhållandet mellan Kristina och Karl Oskar och spänningen mellan dem och deras olika personligheter. Ändå kompletterar de varandra och blir en helhet som lever helt och hållet av och med varandra.⁵⁵³ Också Philip Holmes menar att förhållandet mellan Karl Oskar och Kristina är ett centralt tema genom hela sviten. De är motpoler med ganska olika syn på livet, samtidigt som de kompletterar varandra och lever i ett mycket stabilt förhållande.⁵⁵⁴

Kristina och Karl Oskar träffades för första gången hos den läkekunniga gumman Berta i Idemo. Hon vårdade Kristina för benröta i knäet, en skada som hon åsamkat sig genom att falla ur en gunga. Karl Oskar friade till Kristina kvällen innan hon for hem, och en tid senare gifte de sig. Karl Oskar förklarade för Kristina hur mycket han uppskattade att hon aldrig påpekade hans fel för honom, som alla andra gjorde.⁵⁵⁵

Det unga paret flyttade in hos Karl Oskars föräldrar i Korpamoen. Livet förlöpte väl, trots att de levde ihopträngda i stugan. Svärföräldrarna översåg med Kristinas leklust, men hade svårare att acceptera hennes släktskap med åkiansernas upphovsman och ledare, Åke Svensson. Åke Svensson dog på Danvikens dårhus, men motviljan mot honom fanns ännu kvar i bygden, trots att sekten sedan lång tid tillbaka varit upplöst. När Karl Oskars föräldrar påtalade släktskapet för honom, svarade han att han redan visste om det. Och ingen skulle våga anklaga henne för det så han hörde det. Släktskapet nämndes aldrig mer i Korpamoen.⁵⁵⁶

Karl Oskar ville utvandra för att han trodde att de genom sitt eget arbete skulle kunna skaffa sig en bättre tillvaro. Den möjligheten fanns inte i stenriket Korpamoen, där de skulle bli utslitna i förtid. Kristina däremot ville inte färdas över havet mot en oviss framtid. Hon ville inte skiljas från nära och kära. Först då dottern Anna föråt sig på korngröten och dog under svåra plågor, ändrade hon sig. En månad efter Annas begravning berättade hon för Karl Oskar att gick med på att följa honom till den nya världen.⁵⁵⁷ Som Ingrid Nettervik påpekar blev det ingen resa förrän Kristina givit sitt samtycke.⁵⁵⁸

Sällskapet reste en torsdag. Kristina råkade höra sin svärfars kommentar: Hon förstod också själv att det här var ett farväl för alltid, även om hon hoppades på att en dag kunna återvända. Den önskan närde dock inte Karl Oskar. I Amerika blir han friare än vad han någonsin kunde bli. Där lydde en åkerbrukare endast under sig själv. Brusander försöker förgäves övertala de

⁵⁵⁰ Moberg, V, *Sista brevet till Sverige* 1974, s.63

⁵⁵¹ Moberg, V, *Invandrarna*, 1974, s.99-100

⁵⁵² Moberg, V, *Sista brevet från Sverige* 1974, s.146

⁵⁵³ Eidevall, G, 1974,s.250

⁵⁵⁴ Holmes, Philip, *Vilhelm Moberg. En introduktion till hans författarskap*, Smedjebacken 2001,s.152

⁵⁵⁵ Moberg, V, *Utvandrarna* 1974, s.20-22

⁵⁵⁶ Moberg, V, *Utvandrarna* 1774, s.23-24

⁵⁵⁷ Moberg, V, *Utvandrarna* 1774, s.124-126, 132-135, 137

⁵⁵⁸ Nettervik, I, 1996, s.18

skötsamma bönderna att stanna. Det fanns dock några folket i bygden inte skulle sakna. Danjel och Ulrika var de istället glada över att bli av med.⁵⁵⁹

Men Kristina ger inte alltid efter för Karl Oskars önskemål, som hon gjort då det gällde Amerikaresan. Hon kunde ha anklagat honom, men gjorde det inte. Det var Karl Oskar väl medveten om.⁵⁶⁰ Kristina ansåg att Karl Oskar, liksom alla andra män, hade några stora fel. Han var högmodig och självgod i sin tro att han alltid klarade allting själv. "Det hörde till arvsynden hos honom."⁵⁶¹ Hon blev ibland arg på hans envishet.⁵⁶² Makarnas temperament skiljer sig också åt. Karl Oskar kan brusa upp ordentligt och då får Kristina lugna honom. Ett exempel är konflikten med Samuel Nöjd, efter dennes påstående att deras mark var stöldgods från indianerna.⁵⁶³ Han brusar dock aldrig upp mot Kristina och barnen.

Kristinas hemlängtan gjorde sig påmind då hon packade upp klädkistan. Karl Oskar däremot såg hemlängtan som ett hinder för dem att göra framsteg i det nya landet. Kristina led svårt av sin hemlängtan, men berättade ingenting för Karl Oskar. Hon ville bete sig som en vuxen inför honom, inte som en barnslig och blödig flicka. Hon antog själv att hennes hemlängtan berodde på att hon var skapad på det sättet. Hon led av att vara skild från de människor i hemorten som hon tyckte om. Hon saknade astrakanapeln, törnrosbusken och de seder och bruk hon vuxit upp med. Det här vildmarkslandet var så annorlunda. Här skulle hon leva, dö och begravas.⁵⁶⁴

För Kristina är Ki-Chi-Saga borta, medan Sverige är hemma. "Hemlandet är "/.../allt det som hon med motsträvigt hjärta hade övergivit för att följa sin make."⁵⁶⁵ Utvandringen hade gjort Kristina och Karl Oskar åldrade i förtid. Kristina led av en enorm trötthet, trots hennes förhållandevis unga ålder.⁵⁶⁶

Kristina bad till Gud att föra henne åter till Sverige. Hon ville först inte berätta om sin hemlängtan för Karl Oskar, men han övertalade henne. Eftersom de var de bästa vänner, så borde hon kunna berätta hur det var fatt. Bästa vänner skulle ju hjälpa varandra. Han tänkte hindra Gud från att ta henne ifrån honom tillbaka till Sverige. Han försäkrade henne att deras barn en gång skulle tacka dem för att de utvandrat till Amerika. Annas gamla kängor hjälpte honom att komma ihåg varför de flyttat i stunder av hemlängtan. Kristina försäkrade att hon mindes att hon själv av samma anledning samtyckt till resan. Hon förebrådde honom inte för något. Sedan föreslog Karl Oskar att de skulle döpa sitt nya hem till Duvemåla efter Kristinas hemby. Den natten låg de vakna länge och samtalade förtroligt.⁵⁶⁷

Också följande händelse visar att det finns ett starkt band mellan Karl Oskar och Kristina. Då Karl-Oskar gav sig iväg för att köpa mjölk blev han överfallen av två våldsmän, varav en var svensk. Han kom tillbaka till sällskapet utan mjölk, blödande och svårt skadad. Kristina förbinder hans sår. Hon har återfått krafterna efter sjukdomen, men känner sig matt och svag då hon ser Karl-Oskars blödande bröst. Karl-Oskar försöker lugna henne, och påminner henne om hur orolig han varit den natten på Charlotta, då blodet forsat ur hennes näsa. Det var den hemskaste natt han någonsin varit med om. Kristina svarar med värme i ögonen att han då räddat hennes liv genom att hämta skepparen.⁵⁶⁸

⁵⁵⁹ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.215-217, 221, 299

⁵⁶⁰ Moberg, V, *Invandrarna* 1974 s.292-293

⁵⁶¹ Moberg, V, *Sista brevet till Sverige* 1974, s.33

⁵⁶² Moberg, V, *Sista brevet till Sverige* 1974, s.455

⁵⁶³ Moberg, V, *Nybyggarna* 1974, s.72-73

⁵⁶⁴ Moberg, V, *Nybyggarna* 1974, s.284, 480-481

⁵⁶⁵ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.328

⁵⁶⁶ Moberg, V, *Nybyggarna* 1974, s.444, *Sista brevet till Sverige* 1974, s.67

⁵⁶⁷ Moberg, V, *Invandrarna* 1974 s.482-487

⁵⁶⁸ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.159-166

”Det var emellan dem som det väl skulle vara emellan äkta makar: De var förenade för att lätta levnadens mödor åt varandra och läka varandras sår och skador: de var ett par som inför Gud hade givit det löftet att de skulle hålla varandra kära i alla skiften så länge detta livet varade.”⁵⁶⁹

I tystnaden fann Kristina och Karl Oskar varandra. Ord och tal räckte inte alltid till.⁵⁷⁰

Det var Kristina som övertalade Karl Oskar att de skulle leva som man och hustru igen, trots att hon fått veta att nästa graviditet skulle innebära döden. Hon menade att det var Guds vilja att makar ska vara med varandra. Hon litade på Gud medan Karl Oskar litade mer på doktorn i Stillvater. Likväl ger Karl Oskar efter.⁵⁷¹ Det var Karl Oskar som drivit utvandringens vågade företag, men nu är det hon som är starkast, hon som inte är rädd: ”- Jag förtöstar på Skaparn. Lever jag så ä dä Hans vilje. Dör jag så ä dä Hans vilje.”⁵⁷²

6.6 Vänner

6.6.1 Ulrika

Kristina har förutom Danjel två goda vänner, som hon utbyter förtroenden med; före detta storhoran Ulrika i Västergöl och Karl Oskars bror Robert. Enligt Gunnar Eidevall har de viktiga roller i berättelsen, men existerar dock vid sidan av Karl Oskar och Kristina.⁵⁷³ Han menar vidare att Ulrika är en mest intressanta av romankaraktärerna, eftersom hon är den som förändras mest under romanernas fortskridande handling. Hon blir också allt viktigare som person.⁵⁷⁴ Det tar dock ett tag innan Kristina och Ulrika blir vänner.

Ulrika gör sitt inträde i berättelsen i samband med att Danjels sekt blev känd för Kristina och Karl Oskar. Ulrika, storhoran i Västergöl, var en dem som anslutit sig till Danjels grupp. Kristina blev alldeles chockad då Karl Oskar berättade att hennes moster Inga Lena kokt palt åt Ulrika. Storhoran behandlades som en medlem av hennes morbrors familj.⁵⁷⁵ Enligt Eidevall blir Ulrika från och med sin allra första replik en revolutionär samhällskritiker. Hon är den som först får yttra sig mot prosten Brusander och ofriheten i Sverige: "För vi kryper inte unner prästkappan längre."⁵⁷⁶

Först under tågresan genom Amerika börjar Kristina inse att Ulrika har förändrat sitt liv till det bättre. Hon ser och uppskattar hennes vänlighet mot och omsorg om Danjels moderlösa barn. Men hon känner fortfarande avsmak för Ulrikas tidigare leverne, och tror att hon är omnämnd åtskilliga gånger i "Guds skuldebok".⁵⁷⁷

Danjels familjs reskost har tagit slut, och Kristina bjuder dem av sin egen familjs. Men i Danjels familj ingick ju numera också Ulrika och hennes dotter Elin. Men Kristina utelämnar dem. Hon försvarar sig med att Ulrika har hushållat illa med matsäcken, som Inga-Lena så omsorgsfullt gjort i ordning. Och eftersom Ulrika var så glupsk fick hon skylla sig själv. Själv hade Kristina bara en enda limpa kvar. Skulle hon då dela den med Ulrika? Kristina värjer sig in i det sista mot tanken att se Ulrika som sin jämlike.⁵⁷⁸ Men till slut segrar barmhärtigheten. Kristina skär upp den sista limpan och ger skivorna åt Ulrika och Elin. De tar tacksamt emot

⁵⁶⁹ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.167

⁵⁷⁰ Moberg, V, *Nybyggarna* 1974, s.97

⁵⁷¹ Moberg, V, *Sista brevet till Sverige* 1974, s.130-131

⁵⁷² Moberg, V, *Sista brevet till Sverige* 1974, s.130

⁵⁷³ Eidevall, G, 1974, s.250

⁵⁷⁴ Eidevall, G, 1974, s.231

⁵⁷⁵ Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974, s.84-86

⁵⁷⁶ Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974, s.182, 236

⁵⁷⁷ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.91-92

⁵⁷⁸ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.102-104

den. När hon själv börjar äta undrar hon vad folk i hembygden skulle ha sagt om de vetat att hon bjudit sockenhoran på sitt sista bröd, och därmed behandlat henne som en gäst.⁵⁷⁹

När sällskapet lämnade Detroit's hamn hade de alla blivit vänner. Det var inte längre något tal om att utesluta någon ur gruppen. Karl-Oskar hade accepterat Ulrika efter det att hon hittat dottern lill-Märta som kommit vilse i hamnen. Både Karl-Oskar och Kristina var överens om att språket var orsaken till att de blivit än mer sammansvetsade som grupp. Sedan tolken lämnat dem var de hänvisade till varandra och sig själva. Och med Kristinas ord: ”Nog kan vi vara sams och hålla ihop: Knepet är bara det att ingen får vara högfärdig! Ingen får hålla sig förmer än någon annan! Det duger inte att bära sig åt som vi gjorde hemma i Sverige!”⁵⁸⁰

Det finns flera exempel på hur mycket vänskap betyder för Kristina. Kristina upplever familjens bostad som ensligt belagd. De andra svenskarna bodde längre norrut. Hon kände ingen som bodde i de andra tre väderstrecken. Eftersom hon känner sig mycket ensam i det nya landet, uppskattar alla besök hon får. När hon får besök av Svenska Anna upplever hon det som att hon känt henne mycket länge, trots att de bara träffat varandra en gång tidigare. Den enkla orsaken är att de talar samma språk. Hon är någon som Kristina kan samtala med. ”Var inte Gud god, som hade skapat somliga människor så, att de kunde tala samma tungomål?” Detta frågar sig Kristina då svenska Anna gett sig av efter besöket.⁵⁸¹ När paret Olausson blir deras första nära grannar, blir hon väldigt glad. I tre långa år har hon levt i ensamheten, med månader emellan besök från vännerna. ”När det var folktomt omkring en människa, så blev det också tomt och söckent inne i henne. Hon kände sig övergiven invärtes.”⁵⁸²

Kristina känner också en stor saknad efter sockenborna, som nu bor en bit ifrån Ki-Chi-Saga. Till sin förvåning upptäcker hon att det är Ulrika hon saknar mest, och önskar hela tiden att hon ska komma på besök. Hon förstod nu verkligen hur mycket den forna ovännen kommit att betyda för henne. Kristina trivdes och kände sig upplivad i Ulrikas sällskap. Ulrika blev aldrig modfärdig, och Kristina hade känt sig styrkt av hennes närvaro. Under de sista veckorna på resan hade de båda kvinnorna kommit allt närmare varandra. Ulrika berättade då i förtroende om sina svåra barn- och ungdomsår, som genom fosterfaderns övergrepp banade väg in i livet som sockenhoran. Kristina blir djupt skakad av berättelsen. Hon minns Kungen i Åleruds, Ulrikas fosterfars, praktfulla begravning. Hans minne levde och hedrades fortfarande av folket i Ljuder socken.⁵⁸³

Ulrikas berättelse får dessutom Kristina att tappa tron på rättvisan i hemlandet. Hon inser att hon har dömt Ulrika orättvist och förhastat. Hon hade bara lyssnat på andra kvinnors skvaller om henne. Hon hade varken rätt att döma eller stöta bort Ulrika. Kristina hade också länge stötts bort av Ulrikas grova språk. Men nu hade hon lärt sig att hon bara pratade så av gammal vana. Språket var en rest från hennes gamla liv. Kristina insåg nu att en människas sätt att tala inte behöver säga något om hur hon egentligen är. Ulrika var en ärlig och hederlig människa.⁵⁸⁴ När Ulrika kommer på besök faller Kristinas bekymmer en stund från hennes axlar. Hon känner sig osäker i sällskap med andra i grannskapet, och orkar inte längre med den ansträngning det innebär att lära känna nya människor.⁵⁸⁵ Till skillnad från Ulrika lär sig Kristina heller aldrig det engelska språket.⁵⁸⁶

⁵⁷⁹ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.105

⁵⁸⁰ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.176

⁵⁸¹ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.306-310

⁵⁸² Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.28

⁵⁸³ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.307-309

⁵⁸⁴ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.308-309

⁵⁸⁵ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.148

⁵⁸⁶ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.49

Med Ulrika vid sin sida som jordemoder under förlossningen, upplever Kristina det som att hon hade det bättre än Jesu egen mor.⁵⁸⁷ Förlossningen blir svår, men med Ulrikas hjälp klarar sig Kristina igenom den:

”Kristina och Ulrika omfamnade varandra som ett par ömma systrar. De var tillbaka vid människans begynnelse - här vid den nattliga barnsängen i den nordamerikanska skogen var de endast två kvinnor, en som skulle föda och en som var till hjälp, en som plågades och en som tröstade, en som sökte ett fäste i sin vånda och en som i medömkan delade den smärta, som alltifrån begynnelsen varit kvinnans öde.”⁵⁸⁸

Ulrika beskrivs här som Kristinas "förtrogna kvinnovän".⁵⁸⁹ Efter förlossningen stannade hon några dagar och skötte hushållet, medan Kristina återhämtade sig.⁵⁹⁰ När Kristina förlorat sitt barn kom Ulrika och besökte henne. Med sig hade hon mediciner och förmaningar om att Kristina borde ta det lite lugnare. Kristina blev rörd till tårar av tacksamhet över hennes omtanke.⁵⁹¹

Som Kristinas bästa vän förmanade Ulrika också Karl Oskar. Hon befarade att Kristinas missfall berodde på att hon var överansträngd. Han borde därför ta över de tyngsta av Kristinas uppgifter. Så mycket amerikan hade han väl hunnit bli under de här åren att han kunde skura golvet, diska och mjöla korna. Karl Oskar svarade att han då och då visst hade mjölkat och diskat. Men det svenska arvet satt dock så djupt, att han ännu inte skurat golvet. Men det skulle han nu ändra på.⁵⁹²

Det beskrivs vid flera tillfällen hur mycket Kristina saknar Ulrika. Sedan Ulrika gift sig med pastor Jackson och flyttat till Stillwater, har hon ingen nära vän som bor i närheten. Ulrika kunde därför inte besöka henne så ofta. Själv hade Kristina svårt att komma hemifrån på grund av barnen.⁵⁹³

En dag avlade Petrus och Judit Olausson ett oväntat besök hos Kristina och Karl Oskar. Syftet med visiten var att varna dem för Ulrika. Judit började med att förfasa sig över att Ulrika spökat ut sig i hatt så fort hon kommit till Amerika. Petrus såg mycket allvarligt på det faktum att hon var gift med baptistpastorn i Stillwater. Dessutom var hon själv omdöpt och tillhörde makens sekt.⁵⁹⁴ Kristina blev mycket upprörd och förklarade att de talade illa om hennes bästa vän. Och vad Ulrika praktiserade för religion var hennes ensak. Judit Olausson menade att vänskap var något som förblindade människor. Karl Oskar i sin tur bad dem sköta sig själva och skita i andra.⁵⁹⁵

Kristina mindes tydligt Ulrikas ord till henne:

”Jag har sålt min kropp för en kaka bröd, men min vänskap kostar mer än någon man eller kvinna kan betala. Den kastar jag inte bort på vem som helst. Men du har den, Kristina, du har fått den för alla tider. Det kan du lita på! Du fick den när du en gång delade ditt bröd med mig på resan. Du har fått det dyraste som jag har att ge någon människa.”⁵⁹⁶

⁵⁸⁷ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.387-388

⁵⁸⁸ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.351

⁵⁸⁹ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.355

⁵⁹⁰ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.383

⁵⁹¹ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.516-517

⁵⁹² Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.519

⁵⁹³ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.45

⁵⁹⁴ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.177

⁵⁹⁵ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.181

⁵⁹⁶ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.178-179

Kristina hade alltså Ulrikas dyrbara vänskap. Och hon hade verkligen bevisat sin vänskap i handling. Så kom de där människorna och krävde att hon skulle förneka Ulrikas vänskap och löna gott med ont. Hon hade uppmanats att svika sin bästa vän! Kristina hade sina egna föreställningar om vad som var rätt och orätt då det gällde beteendet mot andra människor. Ingen hade någonsin kunnat få henne att rubba dem, inte heller Petrus och Judit Olausson. ”De begärde ett vänskapsförräderi av henne, de fordrade att hon skulle begå en oförrätt emot en människa... att hon skulle begå den grövsta synd.”⁵⁹⁷

6.6.2 Erland Törner och Henry O Jackson

Så dök pastor Erland Törner från Sverige upp. Han gav ett enkelt och vänligt intryck. Kristina upplever det som mycket högtidligt att få besök av en präst i sitt eget hem. Karl Oskar blir först förbryllad över Törners utvandring till Amerika. Som präst kunde han inte vara fattig eller gjort sig skyldig till villfarelser i religionen. Det visar sig att Törner utvandrat för att sörja för sina landsmäns andliga behov. För Kristina är pastorns ankomst ett underverk. Han är ett bevis på att Gud inte övergivit dem i det främmande landet. Han förslag om att hålla nattvardsgång i deras hem tar hon som en enorm hedersbetygelse.⁵⁹⁸

I Amerika möter Ulrika den sanna kärleken i baptistpastorn Henry O Jackson. Invandrarnas första möte med pastor Jackson är en stark skildring av de utsatta människornas möte med sann vänskap. Vänskap som ges av en främling. När invandrarna får veta att han är präst, förundras de över hans enkla framtoning. Han lagade mat som en ”herrska-kokerska”, och såg till att gästerna inte skulle sakna något av mat eller bekvämlighet. Han gjorde bäddar av hö åt sina 15 gäster, och sov sedan själv över hos en granne.⁵⁹⁹

Invandrarna förbryllades över mannen som utförde kvinnoysslor åt dem och samtidigt var präst: Ulrika uttryckte sin djupa förundran däröver: ”Vem kunde ha gissat, att han va präst?”⁶⁰⁰

6.6.3 Robert

Robert blev god vän med Kristina, då han återkommit från guldjakten i Kalifornien.⁶⁰¹ Han har med sig en säck så kallade vildkattspengar. Kristina tror på honom då han menar att han har blivit rik, medan Karl Oskar tvivlar på det. Robert har alltid varit fantasifull.⁶⁰² Robert talar hellre förtroligt med Kristina än med Karl Oskar, och Kristina försökte få honom att anförtro sig åt henne, då hon misstänkte att han var sjuk.⁶⁰³

Liksom Kristina funderar han mycket över livet och dess mening. Han förklarar för Kristina att han har försonats med sitt öde, alltså med sig själv, sitt eget jag. Det hjälper inte att be till Gud. Människans öde är ändå oföränderligt. Innan sjukdomen och vännen Arvids död var Robert en hoppfull om än orolig människa. Hela tiden söker han frihet och mening i tillvaron. Frihetstörsten driver honom till slut i döden då han letar guld i Amerika. Hur eländigt allt än har varit hela tiden så har han ändå alltid hoppats. Nu slogs hoppet i spillror. Guldet blev till sand. Sökandet efter ett meningsfullt liv grusades gång på gång.⁶⁰⁴

Den dödsmärkte Robert berättade för Kristina att han inte längre var rädd för döden. Den kunde varken komma åt eller skada honom längre. Kristina blev förfärad och sa åt honom att inte häda. Hon menade att alla människor var rädda för döden: ”- Menar du att du rår på själve

⁵⁹⁷ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.179

⁵⁹⁸ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.74-96

⁵⁹⁹ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.207, 209

⁶⁰⁰ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.211

⁶⁰¹ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.216

⁶⁰² Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.223-224, 228-229

⁶⁰³ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.228, 337

⁶⁰⁴ Moberg, V, *Nybyggarna* 1974, s.211-427

döen? Att du rår på den Allsmäktie?” Kristina ansåg att Robert gjorde sig skyldig till högmod och förhävelse, och bad honom förklara sig.⁶⁰⁵

Robert svarade att den enkla orsaken var att han förlikat sig med sitt öde, sin levnadslott. Han hade kommit till insikt om att varje människa tilldelats ett öde. Det kunde man inte undfly, hur mycket man än försökte. Och nu behövde han inte vara rädd längre. Ingenting mer kunde hända honom i livet. Döden, slutet, hörde också till hans öde. Eftersom han inte längre kämpade mot Skaparen själv, så menade han att han ödmjukade sig istället för att vara övermodig.⁶⁰⁶

Kristina förstummades av Roberts berättelse. Det var helt lik hennes egen. Hade Gud utsett utvandrarrens lott åt henne? Nu förstod hon. Och nu började hon verkligen lära känna Robert. Nu när hon kände igen honom åt sig själv.⁶⁰⁷

Samtalet med Robert om ödet gjorde stort intryck på Kristina, och hon återgav det flera gånger för Karl Oskar. Han förblev dock förbryllad över meningen med denna ödestro, och vad de skulle förlika sig med.⁶⁰⁸

”Hur nära Roberts yttrande om sitt öde angick henne själv hade hon inte yppat för Karl Oskar. Det var hennes eget liv det gällde, det gällde utvandrarrens lott. Och varje ny dag som grydde ställde henne inför detta: Hur skulle hon komma över *sin* levnads lott?”⁶⁰⁹

Kristina förundrade sig också över olikheterna mellan Karl Oskar och Robert.⁶¹⁰ När Karl Oskar försökt lösa in vildkattspengarna, upptäckte han att de var värdelösa. Kristina blev skrämmd av det utbrott han fick, och försökte lugna honom. Uppträdet slutade dock med att Karl Oskar slog ner sin bror. Kristina blev alldeles förfärad och gjorde sitt bästa för att stoppa honom.⁶¹¹

”- Ge sig på bror sin! Bära sej åt som en vettvilling!”⁶¹²

Kristina lyckades till slut lugna Karl Oskar, som ångrar sig djupt och ber Robert om ursäkt. Det visar sig också att Robert skänkt dem vildkattspengarna i tron att de var äkta. Det var sista gången de såg Robert i livet.⁶¹³

6.6.4 Den nödvändiga, allomfattande vänskapen

Kristinas längtan efter andra människors sällskap är genomgående i romanerna. De förtroliga samtal hon har med Ulrika, Robert och Danjel är oerhört viktiga för henne. Enligt Rigmor Andersson i perspektiv är Kristinas vantrivsel i Amerika huvudanledningen till hennes tillbakablickande drömmar om Sverige. Hennes värsta mardrömmar om det nya landet hade besannats. På grund av det främmande språket drabbas hon av den ensamhet och isolering hon fruktat redan i Sverige.⁶¹⁴

Också Kristina Paulin tar upp det faktum att ensamheten varit Kristinas största plåga, inte skräcken för indianerna eller de vilda djuren. Som exempel anger hon Kristinas reaktion på familjen Olaussons ankomst. I detta första möte omnämns Petrus Olausson som en from man som vill bilda en luthersk församling bland de svenska nybyggarna så fort som möjligt.⁶¹⁵

⁶⁰⁵ Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974, s.362-363

⁶⁰⁶ Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974, s.363-365

⁶⁰⁷ Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974, s.366-367

⁶⁰⁸ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.441-442

⁶⁰⁹ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.442

⁶¹⁰ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.323

⁶¹¹ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.409-416

⁶¹² Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.414

⁶¹³ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.415-416

⁶¹⁴ Andersson, R, 1971, s.227

⁶¹⁵ Paulin, K, 1971, s.131

Han framstår enligt min mening helt enkelt som en vän som vill skapa gemenskap mellan grannarna. Ett tecken på Kristinas isolering i sin egen enbart svenskspråkiga miljö, är enligt Lagerroth att alla andra romankaraktärer blandar svenska och engelska. Bara Kristinas språk förblir helt svenskt genom hela romansviten. Lagerroth menar också att det beror på hennes naturliga tillbakadragenhet som person.⁶¹⁶

Inte bara växtligheten och människorna utan också djuren var mycket viktiga för Kristina. Hon glömde inte sin tacksamhet mot korna, vars släkte räddat hennes barns liv med sin mjölk under familjens första vinter i Minnesota:

”Så snart hon rörde sig i dörren till fähuset, vände de huvudena mot henne och rånade välkomnande. De visste att de skulle få majssörpa i byttorna. De var vana vid hennes beröring; två gånger dagligen kände de hennes händer, som kramade mjölken ur deras spenar. De hälsade henne när hon kom med det enda ljud de förmådde frambringa. För mjölkerskan var hennes kor inga själlösa varelser. Hon kände deras tillit till henne som det hjälplösa barnets tillit till modern. Och hon trodde att de ville visa tacksamhet för hennes omvårdnad om dem. I kornas ögon skönjde hon en kvalfull vanmakt över den stumhet, som blivit djurens lott: De ville säga henne något, men de förmådde inte.”⁶¹⁷

6.7 Att uppleva Gud

6.7.1 Ödet

Redan som ung trodde Kristina att det var Gud som styrde livet genom att skapa olika tillfällen och sammanhang. Hon träffade Karl Oskar och bildade familj tillsammans med honom för att hon en gång föll ur en repgunga. Kristina kom från ett ”gudaktigt föräldrahem” och är trygg i sin fasta tro på att ”Gud styrde med människorna som han ville, efter sitt outgrundliga och allvisa råd.” Därför tror hon att motgångarna med missväxten och stenarna i Korpaomen sker efter Guds vilja.⁶¹⁸

Gunnar Eidevall påpekar att skildringen av Karl Oskar och Kristina fokuseras på deras förhållande till Gud. Karl Oskars tilltro till sin egen förmåga, ställs mot Kristinas fasta gudstro.⁶¹⁹ Också Philip Holmes framhåller skillnaden i deras religiositet samt det faktum att Kristina kommer från ett gudaktigt föräldrahem. Med hans ord är Kristina from med fatalistiska förtecken. Det innebär att hon tror på predestinationen och på en personlig Gud. Men hennes Gud är lika mycket en hämnande Jehova som en medkännande frälsare.⁶²⁰

Enligt Holmes är Kristinas villighet att lägga sitt öde i Guds händer ett viktigt tema. ”Genom hela romansviten är Karl Oskars syn världslig och Kristinas andlig.” Karl Oskars vision handlar om att skapa en bättre tillvaro för kommande generationer, medan Kristina fokuserar längre än så, på det himmelska paradiset. Karl Oskars mer humanistiska inställning blir en kontrast mot Kristinas ödestro. Även om han tror på Gud, så tror han också på sin egen förmåga att forma sitt och sin familjs öden. Som exempel ger Holmes Kristinas reaktion på Charlotta, då hon håller på att förblöda av skörbjugg. Hon vill inte låta Karl Oskar hämta kaptenen för att hjälpa henne, eftersom hon tror att det är förutbestämt att hon ska dö på Charlotta innan hon kom fram till Amerika. Därför vill hon inte att Karl Oskar skulle gå och

⁶¹⁶ Eidevall, G, ”Språket i Utvandrarromanen” i *Perspektiv på utvandrarromanen* 1971, s.165

⁶¹⁷ Moberg, V, *Sista brevet till Sverige*, 1974, s.76-77

⁶¹⁸ Moberg, V, *Utvandrarna* 1974, s.31, 28

⁶¹⁹ Eidevall, G, 1974, s.258

⁶²⁰ Holmes, P, 2001, s.152-153

hämta kaptenen för att rädda henne. Men Karl Oskar gör det ändå, och med kaptenens hjälp lyckas han stämma blodflödet ur Kristinas näsa.⁶²¹

6.7.2 Guds närhet

Skillnaderna i Kristinas och Karl Oskars upplevelse av Gud visar sig tidigt. Kristina trodde att Gud skulle låta markens gröda växa, medan Karl Oskar menade att det inte räckte med att tro. Till skillnad från Kristina orkade han inte be sin aftonbön om kvällen, utan tänkte att hennes fick räcka för dem båda.⁶²²

Olikheterna mellan Kristinas och Karl Oskars upplevelse av Gud blir ännu tydligare under mödorna som torkan i det småländska stenriket åsamkade dem i arbetet. Karl Oskar riktade sin vrede mot Gud och ropade:

"- Allt ä Herrans väderleks skull." Kristina förmanade honom att inte missbruka. Men då hennes man for ut mot "himmelens och jordens Herre" i ännu häftigare ordalag, skrek Kristina till: "- Kal Oska! Du smädade Gud!" Och torkan fortsatte att förstöra jorden.⁶²³

Så slog åskan ner i ängahuset. Den gamla torra ladan tog eld och allt det inbärgade höet brann upp. Ingen kunde lyfta ett finger för att släcka elden. Under den dystra vägen tillbaka till huset påminde Kristina Karl Oskar om att han nu fått som han ville. Gud tillät inte att någon gäckade honom. Han hade tagit resten av höet också. Karl Oskar hade fått sitt straff. Gud hade hört hans bön.⁶²⁴

Kristina upprördes också av att Karl Oskars brist på tillit till Gud då det gällde deras ofödda barn, och hur de skulle försörja dem. Hon undrade om han trodde att han var smartare än Gud själv. Gud var inte skyldig till alla barn han själv ställde till.⁶²⁵ Kristina förlitade sig alltid på Gud och var förtrolig med honom. Men Karl Oskar kunde inte känna detsamma. Han hade inte kunnat tro på någon hjälp från Gud, sedan de svåra åren på Korpamoen.⁶²⁶ Men när Anna dött undrade både Kristina och Karl Oskar vilka synder de begått för att Gud skulle ta tillbaka deras barn.⁶²⁷

När Kristina under natten grubblar över sin stora syndaskuld, har Karl-Oskar följande svar:

”De levde i ett vildmarksland utan kyrkor och helgedomar. De kunde varken komma till präst eller kyrka av deras egen religion. Då kunde de inte själva hjälpa att de fått undvara sakrament i tre år. Ingen kunde ta vad han inte kunde komma åt. Det visste väl Gud, så att han tillgav dem.”⁶²⁸

Kristina undrade oroligt om han aldrig tänkte på det eviga livet. Han slarvade med bönerna och prioriterade uppehållandet av det jordiska livet. Karl Oskar drog på svaret och menade att denna fråga var för stor för att han skulle förstå. Den här gången lugnades Kristina av Karl Oskars ovanligt kristliga ödmjukhet.⁶²⁹

När faran hotar vänder sig Kristina till Gud och ber om hjälp. Ett exempel är då indianer kommer in i hennes hem, och hon fruktar för sitt eget, Karl-Oskars och barnens liv.⁶³⁰ Hon förlitar sig på Guds beskärm i "vildarnas grannskap".⁶³¹ Kristina tackar Gud för att de kom

⁶²¹ Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974, s.408-421, 153

⁶²² Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974, s.31

⁶²³ Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974, s.75

⁶²⁴ Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974, s.78-80

⁶²⁵ Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974, s.83

⁶²⁶ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.452

⁶²⁷ Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974, s.136

⁶²⁸ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.40

⁶²⁹ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.41

⁶³⁰ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.335-336

⁶³¹ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.312

fram hela från resan över havet.⁶³² I nödens stund bad dock också Karl Oskar till den Allsmäktige för sin arma själ. Detta vid ett tillfälle då han blivit fast i ett oväder tillsammans med sonen Johan.⁶³³ Han kallar också Gud den Allsmäktige och talar om Guds vilja.⁶³⁴

Fjorton dagar efter sin ankomst höll nybyggarpästen Erland Törner nattvardsgång i nybygget Duvemåla. Kristina förberedde dagen noggrant, städade och läste om den första nattvarden i Bibeln.⁶³⁵ Under nattvardsstunden, då hon ligger på knä mitt emellan Danjel och Karl Oskar, får hon en stark upplevelse:

”Med spänd andedräkt och skälvande mun uppräknade hon alla de synder och missgärningar, som hon hade begått. Medan hon läste efter prästen överväldigades hon av sina överträdelsers mängd. Förkrosselsen kom över henne, ångern brände i bröstet. Men bara genom ånger kunde hon bli värdig att begå denna nattvard. Och medan hon läste och hennes mun rörde sig bad hon en ordlös bön inom sig: Herre, giv mig ånger...! Hjälp mig att jag må ångra mig nog...!”⁶³⁶

Samtidigt oroar hon sig för att Karl Oskar inte bekänner sina synder med hjärtat, bara med munnen.⁶³⁷

Kristina saknar den gamla världens kyrkklockor. ”I dem hade hon hört Skaparens röst, när han var i sitt heliga tempel. Det var helgdagens ljud.” Klockorna ringde vid alla stora händelser, goda som svåra. Kristina hade ännu inte hört dem i nya världen. Efter besöket från paret Olausson kände hon att Gud varken glömt eller tappat bort henne. Petrus Olausson blev Guds budbärare på samma sätt som kyrkklockorna var Guds röst.⁶³⁸ Trots att den nya kyrkan nu var färdig, så hade Kristina ännu inte fått höra några kyrkklockor ringa i det nya landet. Tornet som steg upp på kyrkan i ekdungen var tyst och tomt. Det fanns heller ingen orgel i kyrkan. Det gjorde att Kristina upplevde kyrkan som tom och mållös: ”Liksom därhemma skulle klockans slag ifrån höjden ha berett församlingen till andakt - Herrens egen röst i klangen från skyn skulle ha öppnat människornas hjärtan före deras inträde i Hans tempel.”⁶³⁹

6.7.3 Den fruktbara jorden och det heliga havandeskapet

Tanken på utvandringen föddes hos Karl Oskar då han fick se en bild av en veteåker i Nordamerika. Det var en åker som skapade ofattbara mängder bröd åt människorna.⁶⁴⁰ Sedan barnsben var det inpräntat i honom att man skulle vara mycket rädd om och ta vara på allt som växte på marken. Och bilden från tidningen stämde då de såg åkrarna i Amerika. Danjel tyckte sig se ett fikonträd. Också Karl Oskar var nöjd med vad han såg: ”Här syntes jorden ligga fet och slät och god, han upptäckte inte en enda hindrande sten på åkrarna.”⁶⁴¹

När de slutligen såg landet där de skulle bosätta sig, bad Danjel en tacksägelsebön.⁶⁴²

”Vi hava ätit vår torftiga spis ute på marken, och här anropa vi Dig från jorden, som Du skapade den första dagen. Vi äro samlade i denna körka, som Du själv har byggt och

⁶³² Moberg, V, *Invandrarna*, 1974, s.41

⁶³³ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.139

⁶³⁴ Moberg, V, *Invandrarna*, 1974, s.489

⁶³⁵ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.90-91

⁶³⁶ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.100

⁶³⁷ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.100-101

⁶³⁸ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.42-44

⁶³⁹ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.479

⁶⁴⁰ Moberg, V, *Utvandrarna* 1974, s.120- 122,

⁶⁴¹ Moberg, V, *Invandrarna*, 1974, s.95, 297

⁶⁴² Moberg, V, *Invandrarna*, 1974, s.226

som står här upprest högre i taket än någon annan körka, för taket är Din himmel, Herre. Här uti Din Skapelse, i Ditt stora tempel, vilja vi lova och prisa Dig så gott vi tyar med våra sjungande tungor Vill du vänna Ditt öra till oss och lyss, Herre...?⁶⁴³

Karl Oskar vandrade vidare för att finna sitt land, även sedan de andra i sällskapet stannat och utmätt sin mark.⁶⁴⁴ När han slutligen fann det jämförde han jorden med sin fars åkerland. Han som offrat sina friska ben för det småländska stenriket: ”Denna fruktbara jord utan en sten i djupet hade legat här orörd sedan Skapelsens dag och väntat på sin brukare.”⁶⁴⁵ Amerika var verkligen ett fruktbart land.⁶⁴⁶ I Ki-chi-Saga fanns det bästa åkerlandet i hela skapelsen. Var som helst kunde de välja sitt land. När Kristina fick se platsen som Karl Oskar valt ut till deras nya hem, tyckte hon att den var vacker med sina många blomster och påminde om Duvemåla. Karl Oskar lovade att det skulle växa bröd här istället för blommor och vildgräs.⁶⁴⁷

Kristina upplever maten som gåvor från Gud. Det gäller mjölken hon får när hon kommer i land i Amerika. Därför kommer hon alltid att förknippa sin första dag i det nya landet med söt mjölk och färska vetebullar. Hon blir överlycklig över det stora äpplet hon får av Karl-Oskar.⁶⁴⁸ Hon ser till och med den illasmakande kattfisken från Ki-Chi-Saga som Guds gåva, och menar att man inte skulle tala illa om denna fisk som har samma Skapelse som de själva.⁶⁴⁹ De gåvor som jorden ger, är gåvor från Gud.⁶⁵⁰

Att föda ett friskt barn ser Kristina som ett tecken på att Gud litar på henne. Att ta hand om ett barn är ett stort förtroende från Gud. Att föda ett dödfött barn ansågs vara Guds straffdom.⁶⁵¹ Annas död är orsaken till att Kristina för första gången drabbats av den hemska frestelsen att be Gud om att slippa nya havandeskap. ”Hon ville inte föda barn för att de skulle dö.” Men hittills hade hon lyckats undgå frestelsen. Denna syndiga bön förblev osagd. När hon insåg att Gud på nytt skapat ett liv i henne, så insåg hon hur syndig en sådan bön verkligen skulle vara. ”Hon fick foga sig i den Högstes beslut.”⁶⁵²

När Kristina väntade sitt sjunde barn, greps hon av samma oro som vid tidigare graviditeter. Utvandringen hade gjort både henne och Karl Oskar åldrade i förtid. Hon oroade sig över sin egen ökade arbetsbörda, och för hur graviditeten skulle påverka de barn hon redan hade. Men barnen blev till i enlighet med Guds vilja; ”genom dem skapade han nya människor.” Men Kristina befarade att det var en synd att med olika knep försöka undvika att bli gravid. Det var ju omöjligt att lura Gud.⁶⁵³

”Havandeskapet bevisade att en kvinna var i Guds förtroende, det var ett tecken på Hans tillit till henne, det var en välsignelse. Ofruktsamheten var en förbannelse, ett straff, som stundom hade drabbat kvinnorna i Bibeln, som högljutt jämrat och klagat däröver.

Så var Kristina återigen en välsignad kvinna. I sina böner hade hon ännu aldrig givit ord åt sin innersta önskan. Kunde hon begära att få slippa en välsignelse? Kunde hon istället bedja om en förbannelse?”⁶⁵⁴

⁶⁴³ Moberg, V, *Invandrarna*, 1974, s.224

⁶⁴⁴ Moberg, V, *Invandrarna*, 1974, s.262

⁶⁴⁵ Moberg, V, *Invandrarna*, 1974, s.262, 266

⁶⁴⁶ Moberg, V, *Invandrarna*, 1974, s.299

⁶⁴⁷ Moberg, V, *Invandrarna*, 1974, s.255, 277-278

⁶⁴⁸ Moberg, V, *Invandrarna*, 1974, s.43,45

⁶⁴⁹ Moberg, V, *Invandrarna*, 1974, s.407

⁶⁵⁰ Moberg, V, *Invandrarna*, 1974, s.226-228

⁶⁵¹ Moberg, V, *Invandrarna*, 1974, s.41

⁶⁵² Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974, s.206

⁶⁵³ Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974, s.124

⁶⁵⁴ Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974, s.124-125

6.7.4 Guds frånvaro

En natt drömde Kristina att hon födde ett barn i kyrkan. Trots att hon aldrig upplevt att drömmar slagit in, så hade den här drömmen skakat henne mer än någon annan tidigare gjort. Vad kunde en sådan dröm betyda? Kristinas skräck för en ny graviditet ökades av drömmen. Den gamla frestelsen att be Gud om att få slippa ännu ett havandeskap sög tag i henne. Men hon tvekade att genomföra bönen, och bad istället Danjel om råd.⁶⁵⁵

Hennes morbror svarade att Gud ändå kunde se in i varje människas hjärta, och därmed redan kände hennes önskingar och behov. Därför var det säkert tillåtet för dem att be efter det egna förståndet. Antingen svarade Gud, eller så gjorde han det inte. Kristina tolkade Danjels svar som att en kvinnas bön om att få bli ofruktsam inte var ett brott mot Guds bud. Hon litade på honom, även om också är medveten om att han är en människa som hon och inte helt kunde avgöra vad som var synd eller inte. Om denna bön var en synd, så hade hon redan begått den i sitt hjärta.⁶⁵⁶

Till slut tog Kristina mod till sig och bad sin bön. Men det skedde inte tillsammans med aftonbönen. Det här var en bön som hon ville be i avskildhet. Hon ville känna att hon var helt ensam med den Allsmäktige. Då skulle han förstå hur mycket hon önskade att han hörde henne. Bönen skulle också förbli en hemlighet mellan henne och Skaparen. Det var en ljus och ljum julikväll som hon böjde knä under de stora ekarna i lönnungen en bit från huset.⁶⁵⁷

I fyra månaders tid kände sig Kristina helt förvissad om att Gud hört hennes bön. Men sedan förstod hon att hon återigen väntade barn. '...blott du ber om det...' läste sonen Harald ur sin läsläxa. Men vem kunde ha bett med större iver än Kristina? Ändå hade Gud inte hört hennes bön. Han hade bemött henne med stumhet, utan vare sig svar eller tecken. Känslan av den faderliga handen under bönen var förmodligen bara vinden. Sanningen måste vara den att Gud inte ville hjälpa henne.⁶⁵⁸

Kristina kände sig fysiskt mycket svag. Eftersom Gud var allvetande, så borde han känna till hennes situation. Hennes krafter höll nätt och jämt för att ta hand om hemmet och de barn hon redan hade. Trots sina unga år var Kristina på väg att bli utsliten. Gud visste att hon inte skulle orka med ytterligare en graviditet. Ändå hade han låtit det ske. Den ständiga frågan brände i Kristinas hjärta. Varför hade Gud inte hört hennes bön?⁶⁵⁹

Den kvällen förblev Kristina sömnlös, och förmådde inte läsa sin aftonbön. Hon kände det som om ett par hårda händer grep henne om halsen. Det var som om hon höll på att kvävas. När känslan ständigt återkom, gick hon ut i höstmörkret och kurade ihop sig på en stubbe. Här var hon omgärdad av både blindhet och dövhet, både sin egen och omvärldens. Världen var ett tomt, tyst, svart hål. Kristina var övergiven av en Gud som inte hörde hennes böner: "Om Gud fanns...! För första gången i sitt liv ertappade sig Kristina med att sätta ordet *om* före Gud."⁶⁶⁰

Kanske var det sanningen? Kanske fanns det ingen Gud? Det var ett tänkbart svar på frågorna som nu uppenbarats för Kristina. Men det var ett förfärande svar. Tänk om hon varje kväll hade bett 'Fader vår som är i himmelen' till en fader som kanske inte alls fanns i sin himmel!

"Vad skulle hon ta sig till, om Gud inte fanns? Vem skulle hon förtrösta på? Vem skulle hjälpa henne? Vem skulle bevara henne i alla faror? Vem skulle i fortsättningen ge henne krafter att sköta deras hushåll och ta hand om deras barn? Vem skulle hjälpa

⁶⁵⁵ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.480-481

⁶⁵⁶ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.481-482

⁶⁵⁷ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.482

⁶⁵⁸ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.504-506

⁶⁵⁹ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.506

⁶⁶⁰ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.508-510

henne uthärda livet i inflyttningslandet, som alltid förblev borta för henne och aldrig hemma? Och vem skulle slutligen ta emot henne efter döden?”⁶⁶¹

Så ropade Kristina ut en bön i mörkret: ”Gud, Du måste finnas! Hör på mig, Du måste! Har Du inte skapat mig? Då får Du inte överge mig! Utan Dig vore jag, arma varelse, förskjuten och allena i världen!”. /.../ ”Du är tvungen att finnas, Gud! Jag kan inte uthärda min levnads lott förutan Dig!”⁶⁶²

Men ingen svarade henne.⁶⁶³

6.7.5 Att återfinna Guds närhet

Kristina förlorade barnet, men fick samtidigt tillbaka sin tro på Gud. Kristina och Gud hade en hemlighet. Hon hade undsluppit sin graviditet, precis som hon hade bett om. Gud hade hört hennes bön. Han hade tagit tillbaka barnet. Hon hade bett om förbannelse och avvisat välsignelsen. Nu stod det klart för Kristina. Hennes bön om ofruktsamhet hade varit en synd. Men ännu större var den synd som hon begått den mörka natten i höstas. Hon hade tvivlat på Guds existens. Nu hade han tillrättaviserat henne. Kristina hade fått bönesvar.⁶⁶⁴

Karl Oskar märkte den förändring Kristina genomgått, även om hon inte förklarat vad som hänt. Hon var mer frånvarande och sluten än tidigare, men också lugnare och stabilare i humöret. På hans frågor svarade Kristina att hennes underkastelse under utvandrarens lott inte betydde att hon gett upp. Först förlikade hon sig, sedan kom hon över sin svåra hemlängtan. Kristina anförtrodd Karl Oskar att hon inte längre oroades över sin världsliga hemvist. Nu är det evigheten som betyder mest för Kristina.⁶⁶⁵ Så förlikade sig Kristina äntligen med sitt öde.⁶⁶⁶

”Att försona sig med utvandrarens lott, sin levnads öde, därom hade Kristinas kamp stått. Och när hon till slut blivit förlikt med det som var henne förelagt, hade hon inte givit upp. Hon hade inte förlorat: Att underkasta sig var för henne att övervinna.”⁶⁶⁷

Efter missfallet har Kristina aldrig hämtat sig. Hon var alltid trött och kände av och till en värk i underlivet. Men döden skrämmer henne inte längre. Hon hade uppnått samma visshet som Robert. Hennes gamla sorg över det förlorade hemlandet är borta, liksom all längtan efter saker som är förgängliga. Hemlängtan hade gjort henne olycklig och rädd för att förlora sitt eviga liv. Denna oro och plåga försvann då Gud gav henne en hårdhänt tillrättavising, som fick henne att acceptera sitt öde.⁶⁶⁸

En flyttning mellan jordiska länder var betydelselös. För Kristina fanns det nu bara en betydelsefull resa. ”Själens ur kroppen, flyttningen från ett liv till ett annat, från timligheten till evigheten. Ur sin tro fick hon sitt liv på jorden förklarat” Ingenting oroar henne längre för egen del. Nu fanns bara oro för familjen, orsakad av hennes kärlek till dem. ”Hon hade anförtrott dem åt Skaparen: Ge mig krafter att härda ut några år till! Gör inte mina barn moderlösa ännu!” Kristina tackar Gud varje kväll för att hon fått leva tillsammans med sina barn och Karl Oskar ännu en dag.⁶⁶⁹

⁶⁶¹ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.511

⁶⁶² Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.512

⁶⁶³ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.512

⁶⁶⁴ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.521

⁶⁶⁵ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.532-533

⁶⁶⁶ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.533

⁶⁶⁷ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.533

⁶⁶⁸ Moberg, V, *Sista brevet till Sverige*, 1974, s.36-37

⁶⁶⁹ Moberg, V, *Sista brevet till Sverige*, 1974, s.37-38

Kristinas orubbliga lugn visades också den kvällen hon började blöda okontrollerat. Oron för det världsliga var borta. Det som enbart var av stoftet skulle hon ändå en gång förlora. ”Om Skaparen ville ta bort henne ur världen - vad angick det henne av vilken sjukdom hon gick bort?” Bara Gud kunde ge henne hälsan tillbaka. Hon trodde dock att han för barnens skull skulle låta henne leva ännu en tid.⁶⁷⁰

Kristina hade aldrig berättat för Karl Oskar om värken hon haft i underlivet det senaste året. Hon ansåg den vara alltför oväsentlig. Först nu berättade hon om den för Karl Oskar och Ulrika. Tillsammans övertalade de Kristina att söka läkare. Ulrika menade att Kristina handlat fel då hon inte sökt hjälp för sin sjukdom. ”För Gud vill att människan ska ta vara på sin hälsa.” Ulrika ansåg också att doktorn var Guds verktyg. Kristina borde använda sitt förstånd, som var en gåva från Gud. Kristina däremot vidhöll att Gud kunde bota henne utan hjälp av läkare. Hon kände en sådan olust då Karl Oskar skjutsade henne till läkaren, att hon drog paralleller med utvandringen: ”Hon åtföljde sin man, men hon gjorde det med ett obeslutsamt och halvt ångrande sinne.”⁶⁷¹

Beskedet som läkaren ger Kristina, är att nästa barnsäng innebär döden för Kristina. De äkta makarna måste därför hålla sig ifrån varandra. Kristina ville inte tro att Gud pålagt dem detta ok. Doktorn behövde inte ha rätt. Han var ju bara en människa som de själva. Karl Oskar höll dock fast vid att de måste rätta sig efter läkarens ord.⁶⁷²

Den kvällen löd Kristinas aftonbön: ”...käre Gud och Skapare! I kväll som alla annre kvällar lämnar jag mej i Dina händer innan jag somnar.” Hon försäkrade sin Gud att hon inte litade mer på läkaren än på honom, och att hon visste att det bara är han som bestämmer. Hon försäkrade också att hon inte låtit sig skrämmas av läkarens besked. Hon ställde också frågan om det verkligen kunde vara meningen att hon och Karl Oskar som hela tiden levt i kärlek och trohet, nu skulle leva åtskilda?⁶⁷³

Kristina hade också förlorat den mörkrädsla hon led av som barn. Istället upplever hon mörkret som ett skydd när hon sitter ute ensam i sina tankar. Hon hade nyligen förstått att hon var gravid igen. ”Gud har skapat ett nytt liv i henne.” Förra gången hade hon begått en svår synd, och Gud tog tillbaka sin skapelse. Men nu hade han bevisat att han litade på henne igen, att hon var värdig. Hon var återigen en välsignad kvinna.⁶⁷⁴

Kristina funderade på hur hon skulle framföra nyheten till Karl Oskar. Så fann hon till slut de rätta orden: ”Jag är i gott bevar”.⁶⁷⁵ Hon var övertygad om att hon skulle överleva in nionde graviditet. Hon var inte rädd, men det blev Karl Oskar. I sin aftonbön bad hon, efter att ha sett Karl Oskar mer skräckslagen än någonsin tidigare:

”Själv vet jag int mer va jag ska göra... Men jag litar på dej, käre Gud... Du ä den ende som kan ta bort ängseln ifrå min make... Låt int Kal Oska gå och bekömra sej på dä här sättet... Låt'an veta, att dä int ä någon fara... Nu säger han bara att alltihop ä hans fel, att dä ä hans skull å annsvar... Men Du vet att... ja, Du vet alltihop som dä tegick...

Själv ska jag göra allt jag tyar för att hjälpa'an mä detta här... Men jag ä så trött också... Du vet, käre Gud: Trött... trött... ä jag...”⁶⁷⁶

Och Kristina förblev i Guds bevar ända tills hennes liv rann bort, under det missfall som blev följden av makarnas återförening.⁶⁷⁷ Döende försökte hon lugna Karl Oskar, som inte kunde

⁶⁷⁰ Moberg, V, *Sista brevet till Sverige*, 1974, s.80-81

⁶⁷¹ Moberg, V, *Sista brevet till Sverige*, 1974, s.84-88

⁶⁷² Moberg, V, *Sista brevet till Sverige*, 1974, s.93-99

⁶⁷³ Moberg, V, *Sista brevet till Sverige*, 1974, s.99-100

⁶⁷⁴ Moberg, V, *Sista brevet till Sverige*, 1974, s.134-135

⁶⁷⁵ Moberg, V, *Sista brevet till Sverige*, 1974, s.137

⁶⁷⁶ Moberg, V, *Sista brevet till Sverige*, 1974, s.139

⁶⁷⁷ Moberg, V, *Sista brevet till Sverige*, 1974, s. 159-160

hysa samma tillit till Gud som hon. Hade Kristina gjort rätt som lämnat sig helt i Guds hand? Men nu skulle Karl Oskar få veta om Gud var att lita på.⁶⁷⁸ Karl Oskar vakade hela tiden över Kristina. Alla andra nybyggare i grannskapet var på flykt undan indianernas attack i det våldsamma indianupproret i Ki-Chi-Saga.⁶⁷⁹ Kristina hade feber och yrade. Till slut kände hon inte längre igen Karl Oskar. Men efter tre dygn vaknade hon upp och kände igen honom.⁶⁸⁰ Han ger henne en astrakan, och hon tar emot den. Men strax därefter inträder döden. Hon dog med smaken av en mogen astrakan på läpparna. Hon hade äntligen kommit hem. ”- Ja ä hemma...”⁶⁸¹

6.8 Den monarkiska gudsmodellen

6.8.1 Synd och straff

I stora drag kan den svenska överheten, så som den beskrivs i utvandrarromanerna, appliceras på den monarkiska gudsmodell som McFague beskriver. Det gäller framför allt underordningen av folket i förhållande till herrarna. Folket tilldelas rollen av undersåtar, såväl i förhållande till Gud som till världslig och kyrklig överhet. Den jordiska överheten är dock intimt förknippad med Gud Härskaren. Hos barnen inplanteras gudstron från början av hemmet, kyrkan och skolan.⁶⁸²

Den monarkiska gudsmodellen kan sägas representeras av prosten Brusander, Petrus Olausson och Johan Stenius. Dessa står för en maktutövning som enligt dem själva har välvilja som syfte. Prosten Brusander försöker hindra Karl Oskar och Kristina från att utvandra genom att hänvisa till fjärde budet. Nils Olsson menar att prosten utgår från katekesen, vars formulering lydde: ’på det dig må väl gå och du må länge lefwa *på jorden.*’ Olsson påpekar sedan att i Luthers lilla katekes från 1912 slutar fjärde budet ’du må länge leva *i landet.*’⁶⁸³ Men de som drabbas av denna så kallade välvilja upplever den inte som kärleksfull, bara kontrollerande.

Nils Olsson framhåller att begreppet arvsynd är tidlöst, liksom det bibelord som hävdar att ’fädernas missgärningar som straffas på barnen intill tredje och fjärde led.’⁶⁸⁴ De båda begreppen arvsynd och verksynd namnges inte i Bibeln. Dessa härstammar istället från katekesen. Katekesen hänvisar under frågan Vad är synd? i sin tur till Psaltaren 51:7, som lyder: ’Se i synd är jag född, och i synd har min moder avlat mig.’⁶⁸⁵ Som exempel på att arvsynsbegreppet är allmänt känt i Kristinas hembygd, ger Olsson en episod i *Utvandrarna* där omdömet om en bedragare är följande:⁶⁸⁶ ’Fördärvet var medfött hos honom, det gjorde honom benägen till det onda och obenägen till det goda, som det stod.’⁶⁸⁷

Den monarkiske guden är intimt förknippad med begreppen synd och straff. Nils Olsson framhåller att Gud för Mobergs smålänningar inte bara är en kärleksfull far som hjälper sina barn på det stormiga Atlanten. Han är också den fruktansvärde som straffar människor för deras högmod. Vid några tillfällen i Mobergs romaner kommer straffet i form av ett åsknedslag direkt från himlen. Han ger branden i Ängahuset som exempel.⁶⁸⁸ När åskan brände ner Ängahuset, tolkar Kristina det som Guds straff för att Karl Oskar smädat Gud i

⁶⁷⁸ Moberg, V, *Sista brevet till Sverige*, 1974, s.159-160, 167

⁶⁷⁹ Moberg, V, *Sista brevet till Sverige*, 1974, s.179

⁶⁸⁰ Moberg, V, *Sista brevet till Sverige*, 1974, s.159-160, 167, 183-186

⁶⁸¹ Moberg, V, *Sista brevet till Sverige*, 1974, s.192

⁶⁸² Eidevall, G, 1976, s.165

⁶⁸³ Olsson, N, ”Lidandet - Guds rättfärdighet”, 1964, s.42

⁶⁸⁴ Olsson, N, ”Lidandet - Guds rättfärdighet”, 1964, s.37

⁶⁸⁵ Olsson, N, ”Lidandet - Guds rättfärdighet”, 1964, s.38

⁶⁸⁶ Olsson, N, ”Lidandet - Guds rättfärdighet”, 1964, s.39

⁶⁸⁷ Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974, s.46

⁶⁸⁸ Olsson, N, ”Gud och Ödet”, 1964, s.22-23

vrede över torkan i stenriket Småland. Karl Oskar anser sig dock ha rätt att ha en egen mening. Åtminstone vill han ställa frågor. En sådan fråga är om branden i ängahuset verkligen kunde vara Guds straff.⁶⁸⁹

Också Eidevall anser att denna händelse visar Kristina tro på en straffande Gud. Han utdelar belöningar och bestraffningar åt människan. Lever hon ett bra liv väntar belöningen i himmelriket efter döden. Straffet är det eviga helvetet.⁶⁹⁰ Också Olsson framhåller att Kristina inte kan låta bli att fundera över de eviga straffen. Det som oroar henne mest är att det ska förlora sin eviga salighet i det nya, okristliga landet.⁶⁹¹ Oro för straff i detta livet men framför allt i det eviga, är en underliggande känsla som hos Kristina tar sig uttryck i böner om och längtan efter att bli förlåten av Gud. Ett exempel är nattvardsstunden i hemmet, där hon upplever förkrosselse över de många synderna och ber Gud om hjälp att ångra sig tillräckligt. Hon ber också om hjälp att rädda sin egen och Karl Oskars salighet. I detta avseende innebär döden oro för Kristina.

Enligt Olsson visar ordvalen som uttalas i nattvardsstunden också att invandrarna omfattar den gamla objektiva försoningsläran:⁶⁹² ”- Var mig arme syndare nådig och anamma din kära sons Jesu Kristi oskyldiga pina och död till en fullkomlig betalning för alla mina synder.”⁶⁹³

Att också Kristina omfattar densamma visar följande citat: ”Hon var ensam i världen med Frälsaren, som på korset hade betalt hennes syndaskuld med blodet som rann ur spikarnas sår: ’Såden, skåden, nu här alle, Huru Jesus plågad är...’”⁶⁹⁴

När dottern Anna dör undrar både Kristina och Karl Oskar vilka synder de begått.

I kyrkans ögon var Ulrika en oren varelse som blivit utestängd från nådemedlen på grund av sin osedliga, alltså syndiga livsstil.⁶⁹⁵ Innan Kristina blev vän med Ulrika, så anammade också hon denna syn på Ulrika och hennes leverne. Kristina visade sin avoga inställning till Ulrika genom att fullständigt ignorera henne. Hon hade yppat sina känslor för sin morbror innan resan, och undrat om hon verkligen skulle behöva resa tillsammans med Ulrika. Danjel hade svarat med att ta fram sin Bibel och läst verserna om Jesu möte med skökan. Också Ulrika hade fått höra orden: ”Synda icke härefter!” Ulrika hade lytt uppmaningen, och därför levde nu Kristi kropp i henne. Att håna Ulrika var detsamma som att håna Kristus.⁶⁹⁶

I sin afton bön den kvällen tackade hon för den gångna dagen och det bud hon fått genom en främling (Petrus Olausson):

”Hon bad innerligt om ett svar på sin fråga: Vad skulle de göra, hennes make och hon, för att bärga sina arma själar? Vad skulle de ta sig till, så att deras eviga salighet icke gick förlorad för dem i det okristnade land, där de hade satt bo för andra gången?”⁶⁹⁷

Kristina själv begår två, som hon upplever det, stora synder: Tvivlet på Guds existens, samt bönen om ofruktbarhet. Straffet blir hårt enligt gängse uppfattning om missfall. Hon förlorar sitt barn. Gud straffar genom sitt bönesvar. Enligt Rigmor Andersson tolkar Kristina missfallet både som svar på hennes bön och en sträng tillrättvisning.⁶⁹⁸ Nils Olsson instämmer i denna tolkning. Han menar också att händelsen är ett exempel på att Gud inte ens för Kristina alltid är god. God i betydelsen att inte straffa utan bara sända välsignelser över

⁶⁸⁹ Olsson, N, ”Lidandet - Guds rättfärdighet”, 1964, s.31

⁶⁹⁰ Eidevall, G, 1974, s.254

⁶⁹¹ Olsson, N, ”Döden - evigheten”, 1964, s.61

⁶⁹² Olsson, N, ”Lidandet - Guds rättfärdighet”, 1964, s.40

⁶⁹³ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.101,

⁶⁹⁴ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.102

⁶⁹⁵ Eidevall, G, 1974, s.232

⁶⁹⁶ Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974, s.230

⁶⁹⁷ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.42-44

⁶⁹⁸ Andersson, R, 1971, s.229

sina barn. För den fromma Kristina slutar konflikten med Gud att den starkare segrar. Som människa får hon böja sig för Gud, den starkare. Hon orkar inte längre kämpa mot den som är herre över skapelsen. Hon underkastar sig sitt öde, både som kvinna och utvandrare.⁶⁹⁹

”Så hade Kristina nu fått känna Fadern i himmelen i all hans stränghet. Hans straffande hand hade drabbat henne på det att hennes blinda ögon skulle öppnas och hon skulle bli varse vad hon hade gjort. En välsignad kvinna hade fått svar både på sin bön och på sitt anrop i anfäktelsens stund: Gud hade visat henne att Han fanns, och Han hade visat det på ett sådant sätt, att hon aldrig behövde tvivla mer.

Nu återstod det henne endast att underkasta sig.”⁷⁰⁰

Kristina blir nu en undersåte som måste lyda sin konung. Här kommer också den hierarkiska dualism som McFague beskriver till uttryck. Kristinas förhållande till Gud blir här också en relation på avstånd. Hon känner sig maktlös och övergiven, då Gud inte hör hennes bön om att slippa ytterligare graviditeter. Hon har bett med stor intensitet, men han vill inte lyssna på henne.

Längtan efter syndaförlåtelse visar sig också i Kristina oro över hur hon och de andra i sällskapet av lutheraner skulle kunna ta nattvarden i det nya landet. Hemma hade de tagit den en gång i månaden. Eftersom människan syndade många gånger dagligen, så behövde de syndaförlåtelse och avlösning regelbundet. ”Kristina hade länge känt hur synden tryckte henne och oroade och tyngde sinnet. Syndaskulden lådde vid henne som en osynlig, vämjelig skabb; den var en förnedring. Hon längtade efter att bli rentvådd i Kristi dyra blod.”⁷⁰¹

Enligt Gunnar Eidevall känner Kristina sig otrygg i sin tro endast då hon upplever det som att Karl Oskar hädar eller glömmer Guds existens. Hon oroas också över att han enligt hennes mening inte vårdar sin själ och sitt eviga liv.⁷⁰² Kristina yppade detta stora bekymmer för sin morbror under ett andligt samtal. Skulle Karl Oskars stora självgodhet leda till att han förlorade sitt eviga liv? Danjel menade att det enda hon kunde göra för sin make, är att be till Gud för honom. Han gav också Kristina rådet att aldrig tro att hon redan nu var försäkrad en biljett in i himmelriket. Den måste man förtjäna varje dag. Rådet var sprunget ur hans egen erfarenhet. Han hade trott att han var utvald av Gud, men fått sitt straff. Ingen människa fick ha sådana tankar om sig själv.⁷⁰³

Synd, som begreppet i dessa fall upplevs hos Kristina, är tankar och handlingar som på något sätt förargar monarken. Detta för att de bryter mot hans påbud. Människan blir härmed en undersåte, som är utlämnad åt monarkens välvilja eller illvilja. Monarkens välvilja är att förlåta, illviljan att straffa.

6.8.2 Fatalism och predestination

Den religiösa problematik som präglar flera av Mobergs romaner, är Gudstro eller ödestro. Frågan är enligt Nils Olsson på det mänskliga planet: ”är vi människor föremål för Guds faderliga omsorg - i form av hjälp i nöden, tuktan i villfarelsen, ledning, förlåtelse, ’frälsning’ - eller är vi blott lekbollar för ett blint öde?”⁷⁰⁴ När Olsson diskuterar begreppet öde, kommer han fram till att det förekommer i minst två olika betydelser. Enligt den ena betydelsen styrs både människan och naturförloppet av en opersonlig makt. Denna makt kan inte rubbas av någon. Olsson föreslår beteckningen ’ödesmakt’ för den. Den andra, vanligare betydelsen av

⁶⁹⁹ Olsson, N, ”Guds rättfärdighet”, 1964, s.36

⁷⁰⁰ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.521

⁷⁰¹ Moberg, V, *Invandrarna*, 1974, s.116

⁷⁰² Eidevall, G, 1974, s.252

⁷⁰³ Moberg, V, *Sista brevet från Sverige*, 1974, s.64

⁷⁰⁴ Olsson, N, ”Gud - ödet”, 1964, s.19

ordet öde är 'livsöde'. Med det menas: "summan av allt som händer en människa utan hennes eget förvållande."⁷⁰⁵

Olsson menar dock att gränsen mellan dessa båda betydelser av ödet är flytande. Problemets kärna är enligt Olsson huruvida det är en personlig eller opersonlig makt som står bakom allt som händer. Skillnaden mellan kristendomens Gud och fatalisternas öde blir då att Gud mer eller mindre antar en persons gestalt som det går att påverka genom böner och ett fromt leverne, medan ödet förblir obevekligt och opersonligt.⁷⁰⁶ Också Eidevall instämmer i betydelsen av ödestron hos Moberg:

"Tron på Gud blandas hos dessa Mobergs gestalter med tron på aningar och förebåd, tydor och vidskepelse. Den folkliga ödestron, undergivenheten inför ödet, utgör ett påtagligt inslag i hans romaner, något som många påpekat."⁷⁰⁷

Kristina bär på den tidstypiska ödestron. Allt är ödesbestämt. Människans lott är att foga sig under ödet. Det öde som den allsmäktige Guden utvalt åt människan. Denna gudstro har hon ärvt från sitt barndomshem. Olsson tar upp uttrycket "Gud har bestämt" som ofta förekommande hos utvandrarerna. Det möter dem också i det nya landet. Själva utvandringen är ett led i Guds plan med människornas liv.⁷⁰⁸

I samband med det första nattvardsfirandet i Amerika, predikar pastor Törner om själva utvandringen. Det är Gud som har bestämt hur långt bort människor ska flytta. Han har också bestämt var människorna ska bosätta sig. Åt den här gruppen av utvandrare svenskar har Gud givit Minnesota. Det är en predikan som utvandrarerna kände igen sig i, eftersom den handlade om dem⁷⁰⁹: Denna predikan talade om det öde, som Skaparen i sin outgrundlighet hade berett åt dem - utvandrarernas öde.⁷¹⁰ Olsson påpekar att Törner har valt sin Bibeltext utifrån Apg 7 där det berättas om hur Israels folk utkorelse till Guds egendomsfolk och hur de når Kanaans land under Guds underbara vägledning.⁷¹¹

Nils Olsson tar också upp det faktum att inte bara Kristina utan också de övriga utvandrarerna upplever det som att Gud är herre över deras livsöde. Som exempel ger han Robert som har särskilda orsaker att grubbla över Guds underliga planer.⁷¹² Hans sjuka öra påminner honom om det som skett under färden till guldets Kalifornien:

"Det är uppenbart för Dig att det som hänt Dig var ofrånkomligt. Du känner Din människolott. Ett öde är Ditt liv, Robert. Endast som ett öde, gömt i din skapnad från begynnelsen, kan Ditt liv förklaras.

Alltid trodde Du att du skulle göra Dig fri, aldrig förmådde Du det. Du var fången och instängd i Ditt ödes rum. Det finns en sanning, och Du känner den: Om fångenskapen i Ödet som förenar de skapade."⁷¹³

Att det här inte handlar om ett opersonligt öde, visar örats ständiga hänvisningar till Skaparen: "Skaparen skänkte Dig kraft att drömma en måttlös dröm - men förunnade Dig inte den kraft som den behöver som är född med en måttlös dröm."⁷¹⁴ Här blir Skaparen synonym med den

⁷⁰⁵ Olsson, N, "Gud - ödet", 1964, s.24

⁷⁰⁶ Olsson, N, "Gud - ödet", 1964, s.24

⁷⁰⁷ Eidevall, G, 1976, s.164

⁷⁰⁸ Olsson, N, "Gud - ödet", 1964, s.27

⁷⁰⁹ Moberg V, *Nybyggarna*, 1974, s.96-97

⁷¹⁰ Moberg V, *Nybyggarna*, 1974, s.96

⁷¹¹ Olsson, N, "Gud - ödet", 1964, s.27

⁷¹² Olsson, N, "Gud - ödet", 1964, s.27

⁷¹³ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.356

⁷¹⁴ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.356

allsmäktige guden som utan hänsyn till människans egen vilja styr hennes öde. Denne Skapare är motsägelsefull och obegriplig. Det handlar alltså om ett öde som skapats och styrs av Gud, något som Olsson också framhåller. Han finner anknytningar till Paulus och predikaren. Han menar dock Ödet i den sista meningen kan avse en kosmisk naturkraft som stämmer bättre överens med en ödestro som går utanför kristendomen än med den kristna försynstron.⁷¹⁵

Olsson påpekar att det i NT talas om att människans pånyttfödelse kan leda till att hennes livsöde får en helt ny inriktning. Detta genom bön och sinnesändring.⁷¹⁶ Han menar vidare att den kristna predestinationstron som har sina rötter i Paulus brev, är en medelväg mellan fatalismen och den Gud som framträder i Bibeln. Paulus Gud har bestämt människan livsöde, och det finns få möjligheter att påverka honom.⁷¹⁷ ”Resignerad fatalism” kallar Gunnar Eidevall Roberts fatalism.⁷¹⁸ Också Kristinas fatalism drar slutligen enligt min mening åt samma håll.

Efter en smärtsam kamp når Kristina fram till en fullständig underkastelse under Guds vilja. Enligt McFague skulle Kristinas fatalism helt och hållet kunna inordnas under den monarkiska modellen. Gud härskar i formen av ett opersonligt öde. Detta öde har ingen människa någon makt att sätta sig emot. Kristina fogar sig alltså i ett öde som en allsmäktig Gud har bestämt. Själv får hon då ingen möjlighet att påverka sitt eget liv. McFagues tanke om den passivitet som uppstår under inflytande av en monarkisk, allsmäktig gudsmodell, skulle ur detta perspektiv kunna betraktas som orsak till Kristinas död. Hon trodde inte att hon kunde påverka sitt eget liv, och lydde därför inte läkarens råd.

Karl Oskar däremot tror hela tiden på sin egen drivkraft. Om han inte hade ingripit, skulle fatalismen blivit Kristinas död under resan över havet. Han förstod att Kristina haft svårt att försonas med flytten till Amerika. En dag frågade han henne om hon bar på anklagelser mot honom för den. Kristina svarade då att ingen av dem var ansvarig. Det var bara Gud som styrde. Utvandringen var varken rätt eller orätt. Det var förutbestämd, alltså deras öde. Karl Oskar protesterade och menade att det inte kunde vara så att de inte bestämde någonting själva.⁷¹⁹

En allsmäktig härskare, monark eller patriark, har i praktiken alltid undersåtar som de styr över. Denna hierarkiska relation illustreras av människans litenhet inför Guds storhet, en syn som kommer till uttryck i Kristinas bön efter läkarbesöket: ”Jag vill be att Du opplyser mej om hur då förhåller sej. Å detta en prövning så vill vi i ödmjukhet böja oss för Ditt rådslut. Jag är ju bara en fåkunnig och oförståndig kvinna, men jag trevar efter Din hann, när jag är tvivelsam å villrådi.”⁷²⁰

Relationerna med såväl överheten och Gud härskaren handlar i båda fallen om avstånd. Vad gäller den svenska överhetens förhållande till avståndet, skulle man kunna invända genom att ta fram dess förmåga att lägga sig i människors liv. Denna typ av närhet som handlar om kontroll, hör inte hemma i McFagues alternativa gudsmodeller. Däremot är det nära till hands att associera kontroll av undersåtar med en kontrollerande, enväldig monark. En kontroll som skulle kunna, i bästa fall, motiveras med monarkens välvilja. En enväldig monark kan med historien som kontext också associeras med grymhet och småsinthet. McFague utreder inte närmare paret grym Gud - grym monark, men det är underförstått i själva begreppets natur att en monark kan vara grym.

⁷¹⁵ Olsson, N, ”Gud och ödet”, 1964, s.28

⁷¹⁶ Olsson, N, ”Gud och ödet”, 1964, s.28

⁷¹⁷ Olsson, N, ”Gud och ödet”, 1964, s.30

⁷¹⁸ Eidevall, G, 1976, s.172

⁷¹⁹ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.531

⁷²⁰ Moberg, V, *Sista brevet till Sverige*, 1974, s.100

6.9 De alternativa gudsmodellerna

6.9.1 Att komma hem till mor och far

Enligt Gunnar Eidevall besitter Kristina sedan barndomen en lugn och självklar religiös tro. Denne ständigt närvarande och styrande allmakt är innebär inget problem för henne:⁷²¹

”Vad visste och trodde hon alldeles säkert? Att hon var ett liv bland de andra i Skapelsen, att hon hörde Skaparen till och var förlorad utan Honom. En gång hade hon känt det som om Gud inte fanns, men Han hade gett henne ett besked som stod henne bi för återstoden av livet. Om hon inte hade haft Gud att förlita sig på, sedan hon kom till Amerika, så skulle förtvivlan ha fördärvat henne; hon hade inte förmått att leva fram till denna dag.”⁷²²

Denna Kristinas aftonbön visar på en förtröstan på en kärleksfull förälder som älskar hela skapelsen: ”Bevara och beskärma alla som sover i sina bäddar i natt i hela den vida världen! Amen!”⁷²³

Astrakanapeln är enligt Philip Holmes en symbol för emigrationen. Den blir också en symbol för Kristinas hemlängtan. För henne betyder den *hemma*. När Kristina på sin dödsbädd uttalar orden "jag är hemma" sker det med smaken av astrakan på läpparna. Holmes menar att Kristina till sist övervinner sin hemlängtan, och förlikar sig med sitt öde i den jordiska världen. Döden blir för henne en kulmen på livet, hennes sanna religiösa mognad.⁷²⁴

Här har jag själv vissa invändningar mot de tvärsäkra påståenden om att Kristina blir fri från sin hemlängtan. Blir hon verkligen det? Eller ersätts den bara av en ny längtan efter ett nytt hem i det eviga livet - döden. Det är bara där hon kan få möta sina nära och kära igen. Och döden, den för alla människor oundvikliga, är hon säker på att en dag få möta. När hon inte kan få återse sitt hemland, kan hon åtminstone få möta ett nytt hemland efter döden. I tankarna på döden blir Gud en kärleksfull förälder som välkomnar sitt barn hem, hem till en evig vila och kärlek.

Holmes tar upp symboliken med gungan, ett enligt honom ständigt återkommande ledmotiv. Först den unga flickans repgunga, sedan gungandet på båten till Amerika då Kristina blir sjösjuk. Då vill hon inte gunga mer. Gungandet återkommer sedan på hennes dödsbädd. Holmes tolkar gungandet som en symbol för själva livets rytm⁷²⁵.

Denna tanke vill jag spinna vidare på. Den unga Kristinas lust att gunga på sin repgunga tolkar jag som den unga människans livsglädje, att helt och hållet ge sig hän åt livet och dess rytm. Men under båten över till Amerika har Kristina förändrats. Hon är inte längre ett sorgglöst barn, utan en vuxen kvinna som sörjer sitt förlorade hemland. En för henne mycket stor prövning. Borta är ungdomens livsglädje och lusten att ge sig hän åt livet och dess rytm. Därför vill hon inte gunga mer. På samma sätt upplever jag gungandet på Kristinas dödsbädd, som för Kristina upplevs som mycket plågsamt. Hon vill inte gungar mer. Hon vill inte leva i jordelivet längre. Nu vill hon ha stillhet och vila. Hon vill komma hem till Gud, den trygga föräldern.

Enligt Rigmor Andersson skapar Kristina ett eget Sverige i fantasin, då hon förlikat sig med sitt öde. Hon bär den drömmen med glädje inom sig. Samtidigt har hennes trygghetsdröm nu förskjutits mot den varaktiga hemvist som himmelriket innebär. Hennes längtan fokuseras

⁷²¹ Eidevall, G, 1974, s.252

⁷²² Moberg, V, *Sista brevet till Sverige*, 1974, s.120

⁷²³ Moberg, V, *Sista brevet till Sverige*, 1974, s.100

⁷²⁴ Holmes, P, ”Symbol, Theme and Structure in Utvandrarromanen” i *Perspektiv på Utvandrarromanen*, Uddevalla 1971, s.239, 241, 243-244

⁷²⁵ Holmes, P, 1971, s.248

från Sverige till det eviga landet efter döden. Andersson tar också upp det faktum att både Robert och Kristina återvänder till barndomen på dödsbädden. Astrakanapelns liv blir en parallell till Kristinas. Dess första blommor härjas av frosten, men på Kristinas dödsbädd är äpplena mogna. Hon får känna deras smak. Då har hon kommit hem. Rigmor Andersson tolkar denna till synes märkliga parallell som att Kristina i och med döden har nåt det land hon längtat efter. Hon tar också upp det faktum att såväl Robert som Karl Oskar och Kristina på ålderns höst återvänder till barndomslandet.⁷²⁶

Jag ser här uppenbara likheter med hennes längtan till evigheten. Det är hennes drömland. Men ett drömland som hon är säker på att få möta, eftersom döden är oundviklig. Det blir ett med det lyckliga barndomslandet. En längtan efter såväl barnets frihet som dess trygghet. Längtan efter föräldrar, frihet från den vuxna kvinnans och moderns tunga arbete och många plikter. Drömmen om att få komma hem till Gud i döden trygga hemvist, tyder enligt min mening på en upplevelse av Gud som en trygg förälder.

6.9.2 Jordens gåvor och det förlovade landet

"Den urgamla historien om de hungrande och förtryckta, som söker efter landet av mjölk och honung."⁷²⁷ Så kallar Sophus Keith Winther Mobergs utvandrarromaner. Enligt Winther var naturens makt Karl Oskars och Kristinas största fiender i Sverige. En makt i Guds skepnad. Denna makt kunde de inte bekämpa. "Naturen blev deras opersonliga och grymma öde." Det var alltså inte överheten bestående av husbonden och kyrkan som var deras fiender.⁷²⁸

Naturen i stenriket Sverige kan här betraktas som en despotisk monark, på samma sätt som människornas överhet. Efter ankomsten till Amerika förekommer naturen och jorden enligt min mening enbart i positiv bemärkelse, främst i samband med föda och fruktsamhet. Naturen och jorden i Amerika samverkar med människorna i flera avseenden, som denna vackra formulering visar: "Mitt i slättlandet hade Skaparens hand ristat en krokig skåra, och i den skåran flöt floden som bar invandrarnas farkost."⁷²⁹

Psalmen "Lovpsalm till Skaparen" som Danjel tar upp då invandrarna nått sitt förlovade land, illustrerar väl samhörigheten mellan människa och jord:

” Oändlige! o Du hwars hand,
Från slägt till slägt, från land till land,
All werden hägnad gifwer!
Förr’n jorden folk och skördar bar,
Förr’n bergen woro till, Du war
Och ewigt Du förblifwer...”⁷³⁰

/.../

”Om morgonen slår blomman ut,
Men wissnar före dagens slut.
Och hennes like worden
Är menniskan på jorden...”⁷³¹

Kristinas tacksamhet inför jordens föda visar sig i hennes vilja att be bordsbön:

⁷²⁶ Andersson, R, 1971, s.229-239

⁷²⁷ Winther, S, 1971, s.221

⁷²⁸ Winther, S, 1971, s.215

⁷²⁹ Moberg, V, *Invandrarna*, 1974, s.134

⁷³⁰ Moberg, V, *Invandrarna*, 1974, s.227

⁷³¹ Moberg, V, *Invandrarna*, 1974, s.228

”De betedde sig som svin som bara rusade fram till mathon och mättade sig. Att på det sättet glömma alla goda gåvors givare var okristligt och djuriskt gjort. Skillnaden emellan människor och djur var den, att de oskäligen kreaturen inte kunde läsa bordsböner.”⁷³²

Enligt Lena Petersson kännetecknas Mobergs kvinnoporträttningar av deras närhet till jorden.⁷³³ Hon tar också upp den betydelse ett stycke bröd kunde ha. Som exempel ger hon den halva brödkakan som ger upphov till Kristinas och Ulrikas vänskap.⁷³⁴

Anledningen till att jag placerar Kristinas kärlek till jorden under modellen Gud som mor, är att den stämmer väl överens med den betoning på livgivande som McFague har införlivat i sin modell.

6.9.3 Gud som kärlekspartner

Kristinas tro präglas, som vi tidigare sett också av förtröstan, tro och hopp. Hon lever sitt liv genom Gud. Trots oron för straff upplever hon en slags trygghet och kärlek i religionen. Den liknar på många sätt hennes förhållande till Karl Oskar. De älskade varandra. Det är en stark, okuvlig kärlek som bär både henne och Karl Oskar genom livets svårigheter. Rigmor Andersson påpekar också Karl Oskars förståelse för Kristinas oförmåga att finna sig i utvandrarens lott. Därför döper han hemmet till Nya Duvemåla och ber föräldrarna skicka kärnor från astrakanapeln.⁷³⁵

Kristinas upplevelse av äktenskapet som relation präglad av kärlek och ömsesidighet, visar sig i hennes reaktion på Danjels och Inga-Lenas förhållande. För Kristina är denna kärlek och jämlikhet är dessutom Guds vilja. Mot sin vilja lovade hon att inte avslöja Inga-Lenas sjukdom för Danjel:

”Men hur gärna hade hon inte velat säga sanningen till morbrodern: Ser du då inte, att hustru din håller på att fördärva sig här på sjön? Inte kan väl Gud mena att hon ska släppa till sin hälsa för att du ska slippa det världsliga? Fordrar inte Gud av en äkta make att han ska vara kärleksfull istället och vårda sig om sin hustru, när hon är klen? Och om du ännu har ditt vett och syn i behåll, så kan du väl se att din hustru är svårt sjuk?”⁷³⁶

Karl Oskar överlever Kristina med 25 år. Varje söndag klädde han sig fin och besökte sin hustrus grav med inskriften *Vi mötas åter*.⁷³⁷ Det hade varit Kristinas fasta övertygelse. Hennes livs stora hopp som följde henne ända in i döden. Om det är Karl Oskars fasta övertygelse får man inte veta. Men man anar att han inte delar den. Karl Oskars inre liv skildras inte alls lika ingående som Kristinas. Man förstår att han var en sluten och tystlåten man som inte talade mycket om sina känslor, ens med Kristina. Men ändå beskrivs kärleken mellan honom och Kristina som oerhört stark, även om den ofta är ordlös. Men det ordlösa kan uttrycka väl så mycket.

Enligt Winther är Kristinas sjukdom i underlivet av uppenbar symbolisk karaktär. Motståndaren är stark, opersonlig och skoningslös. Synonymerna kärlek och liv får Kristina och Karl Oskar att bryta mot läkarens bestämda råd och lita på kärleken. "Viljan till liv

⁷³² Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.24 Se även s.29, 39

⁷³³ Petersson, L, 1996, s.

⁷³⁴ Petersson, L, 1996, s.9

⁷³⁵ Andersson, R, 1971, s.228

⁷³⁶ Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974, s.382

⁷³⁷ Moberg, V, *Sista brevet till Sverige* 1974, s.203-205

övervinner klokheten.⁷³⁸ Kristinas död kan utifrån detta perspektiv tolkas som en följd av att hon följde livet och kärleken. Att hon med dessa krafter fick mod att trotsa motståndarna, sjukdomen och döden.

En intressant fråga är om Kristina verkligen kände kärlek till Gud, eller om det bara handlar om den tacksamhet McFague förknippar med relationen till den välvillige monarken. En tacksamhet som vittnar om trygghet och beroende, inte kärlek. Ett exempel på kärlek kan man enligt min mening se i den religiösa extas hon erfar under nattvardsstunden i hemmet. Kristinas upplevelse kan tolkas som ett uttryck för hennes inneboende kärlek till Gud. Också det förtroende hon visar Gud i sina böner tyder enligt min mening på kärlek. Därför anser jag att det finns fog för att påstå att Gud för Kristina också intar rollen som kärlekspartner.

6.9.4 Gud som vän

Det främsta exemplet på en livsavgörande vänskap i romansviten, är vänskapen mellan Kristina och Ulrika. Det är en vänskap som i sig hyllar jämlikheten. Moberg själv hade i förväg ingen aning om att Ulrika och Kristina skulle bli så goda vänner.⁷³⁹ Enligt min uppfattning är händelsen då Kristina delar sitt börd med Ulrika av avgörande symbolisk betydelse. Jesus bröt sitt bröd med lärjungarna. Denna handling blir ett tecken på en stark vänskap.

Winther däremot anser att själva höjdpunkten för den nya jämlikheten är det tillfälle då Ulrika hjälper Kristina vid förlossningen. Där "/.../" möts de två på jämställd grund vid livets enda verkliga helgedom/.../".⁷⁴⁰ Eidevall går dock på samma linje genom att förklara Ulrika roll som helig då hon hjälper Kristina vid förlossningen. Detta genom att hon genom födelsen får delta i själva skapelseakten. Därefter fick Ulrika bistå Kristina vid nästa heliga akt, dopet.⁷⁴¹ Ulrika är också den som öppnar Kristinas ögon inför orättvisorna i det gamla hemlandet. Hon blev djupt skakad över berättelsen om Ulrikas levnadsöde. Enligt Winther modifieras här Kristinas gamla instängda och egenrättfärdiga moraluppfattning. Alltefter resans gång in i Amerika stoppas gamla synder undan och Ulrika accepteras av alla.⁷⁴²

Kristina upplever också två präster som vänner, något som inte var fallet i Sverige. Enligt Gunnar Eidevall i emigrantepos representerar Henry O Jackson och nybyggarpästen Erland Törner kärleken, toleransen och enkelheten i det Kristna budskapet. Även om Törner låter Olausson hållas, så är han enligt Eidevall en arbetsvillig och oförvitlig församlingsföreståndare. Eidevall tar också upp det faktum att Törners känsla för nybyggarna kommer till uttryck i att han predikade så att de förstod. Han uppmanade dem också att vara milda och toleranta mot sina medmänniskor. Bland dem inkluderades indianerna.⁷⁴³ Enligt Arne Losman är Törner en idealpräst vars namn kan associeras till Kristus.⁷⁴⁴

Eidevall menar vidare att Henry O Jackson är Johan Stenius motpol. Jackson sprider den allomfattande kristna kärleken omkring sig med sitt goda väsen och sin osjälviska hjälpsamhet mot varje människa.⁷⁴⁵ Prästerna Jackson och Törner står för vänskap i sin handlingar. De förkroppsligar den strävan efter jämlikhet som McFague införlivar i modellen Gud som vän. Jackson tog utan att kräva någonting tillbaka hand om invandrarna, som för honom var totala främlingar. Men dessa främlingar var också hans nästa. Kristina ansåg att de

⁷³⁸ Winther, S, 1971, s.220

⁷³⁹ Alving, B, 1971, s.46

⁷⁴⁰ Winther, S, 1971, s.218

⁷⁴¹ Eidevall, 1974, s.235

⁷⁴² Winther, S, 1971, s.236, 218

⁷⁴³ Eidevall, G, 1974, s.224, 227

⁷⁴⁴ Losman, A, 1971, s.200

⁷⁴⁵ Eidevall, G, 1974, s.225

vita, som var kristna och därmed visste vad som var rätt, skaffade sig en stor syndaskuld då de behandlade indianerna så illa.⁷⁴⁶

Kristina visar också prov på den självständighet som krävs i ett vänskapsförhållande med Gud. Danjel ställer denna direkta fråga till sina släktingar Karl-Oskar och Kristina: Om Gud hade bestämt att någon av dem eller båda skulle dö av sjukdomen, trodde de då att de skulle slippa undan? Trodde de att de kunde gömma sig för Gud? ”Varför lämnade de inte läkedomens åt sin Skapare? Var de så svaga i tron, att de tvivlade på Guds allmakt?”⁷⁴⁷

Kristinas svar var enkelt och rakt: ”En människa fick inte sitta med armarna i kors och vältra allting på Herren. Och hon trodde att Gud hellre såg till henne, om hon försökte hjälpa sig lite själv.”⁷⁴⁸

Kristinas fromhet kännetecknas dock inte främst av revolt. Mårtenson skriver: ”Kristinas fromhet, hennes innerliga gudslängtan är egentligen främmande för det profetiska och oppositionella hos Danjel Andreasson och oberoende av den så frejdigt demonstrerade amerikanska religionsfriheten.”⁷⁴⁹ Hon ler åt Danjel och hans anhängares religiösa svärmeri, men upprörs över pälssjägare Nöjds ogudaktighet. Däremot är det en självklarhet för Kristina att tillåta andra att ha sin egen trosuppfattning, även om hon reagerar på den stora mängd sekter som finns i Amerika. Kristina har också styrkan att jaga ut det ortodoxa paret Olauson ur sitt hus, då de försöker hindra henne från att umgås med baptisten Ulrika.⁷⁵⁰ Då makarna bad sina grannar att inte släppa in Ulrika innanför dörren, så brast det för Kristina:

”- Nää, nu ä dä min tur att tala! Nu ska du höra på! Du vill skelja Ulrika och mej åt! Du själv ä söndraren! Du sår ut tvedräkten! Och du baktalar Ulrika och sköller henne för onskans gärningar! Du beljuger din nästa! Du har glömt åttonde budet, så kristen du ä! Du begår falskt vittnesbörd om din nästa! Du springer kring mä ont tal! Du, ett gammalt å vuxet manfolk! Skämmas borde du! Har du ingen hut i kroppen, gamla människan...? Har du ingen skam i dej, ussla manfolk?”⁷⁵¹

Hon svarade makarna Olausson med att döpa sin nyfödda dotter till Ulrika.⁷⁵²

Själva Kristinas vänskap med Ulrika ser jag ett uppror mot den monarkiska modellen. Här har Kristina omedvetet förvandlats till en rebell, något som tidigare inte var fallet. Faktum är att Kristina, särskilt i uppgörelsen med makarna Olausson, blir just en aktiv företrädare för religionsfriheten. Kristina grubblade länge efteråt över Petrus Olaussons beteende då han försökt hindra hennes vänskap med Ulrika. Hur kunde människor vara så intoleranta mot varandra? De hade ju samma Skapare och tillhörde samma folk. De var alla främlingar här i vildmarken och behövde varandra. Skulle de leva åtskilda på grund av religionen? Istället borde de ju dra jämt just för sin tros skull. Det borde väl Petrus Olausson om någon veta!⁷⁵³

När nordamerikanska inbördeskriget bröt ut tog Kristina emot nyheten med ett stort lugn. Under de senaste åren hade hon förändrats. Det var som om ingenting kunde oroa eller skrämma henne längre. ”- Kriet ä ett synnastraff, sade hon. Vi kan bara be Gud, att han har förbarmande mä oss!” Kristina försvarade också folket i Södern mot Karl Oskar, och menar

⁷⁴⁶ Moberg, V, *Sista brevet till Sverige*, 1974, s.70

⁷⁴⁷ Moberg, V, *Invandrarna*, s.148

⁷⁴⁸ Moberg, V, *Invandrarna*, s.148

⁷⁴⁹ Mårtensson, S, 1971, s.197

⁷⁵⁰ Eidevall, G, 1974, s.252

⁷⁵¹ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.181

⁷⁵² Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.185

⁷⁵³ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.184

att de inte skulle behöva lyda under samma lagar som norra delen av unionen. Karl Oskar däremot ansåg att slavstaterna bestod av våldsmän och lönnmördare.⁷⁵⁴

Karl Oskar ville låta värva sig som frivillig för att kämpa mot det orättfärdiga slaveriet. Men det kunde han inte få Kristina att förstå. Detta trots att också hon är emot slaveriet. Slaveriet är en grov synd, men synden att döda är ännu större. Medan Karl Oskar tyckte att människan hade rätt att gå ut i krig för att försvara sig, så ansåg Kristina att en kristen var förbjuden att döda. Hon hänvisade till det femte budordet. Det var enbart Gud själv som fick tillgripa vedergällningar. Men Karl Oskar försvarade sig med att femte budet inte gällde i krig.⁷⁵⁵

Kristina förundrade sig också över att folk av fri vilja kunde gå ut i krig för att ta livet av sin nästa. Hon kunde inte heller förstå uppfattningen att Gud var med i inbördeskriget och kämpade på nordstaternas sida: ”Gud hade skapat folket i Södern lika väl som här i Norden och kunde inte hålla med någon av sidorna i kriget. För han kunde inte vara emot sin egen skapelse, inte strida mot sitt eget verk. Han var bara emot själva kriget.”⁷⁵⁶

Som ovan visats upplever Kristina att Gud bör förena människor. Han är alla människors vän. Det förtroliga samtalet förenar de tre alternativa gudsmodellerna. Om Kristina enbart skulle uppleva Gud som en monark, skulle hon enligt min mening inte kunna vara så förtrolig med Gud som hon är i sina böner. Hon talar med en vän, kärlekspartner eller förälder som hon har förtroende för.

⁷⁵⁴ Moberg, V, *Sista brevet till Sverige*, 1974, s.12-13

⁷⁵⁵ Moberg, V, *Sista brevet till Sverige*, 1974, s.25, 12, 18

⁷⁵⁶ Moberg, V, *Sista brevet till Sverige*, 1974, s.18

7 Gudsmodellernas effekter

7.1 Brottningar mellan gudsmodeller

7.1.1 Patriarken och den gode fadern

Helene Blomqvist menar att Maria livet ut står i korsvägen utan att kunna välja. Hon står där i Samuels döttrars början såväl som i dess slut. Hon kämpar med Gud livet ut. Därför blir hon en personifikation av sekulariseringsprocessen. Gång på gång snärjs Maria in i vad Blomqvist benämner som det negativa, en underordning och en lydnad som aldrig kan bli riktigt helhjärtad. Det är en längtan efter gudsgemenskapen och tryggheten, alltså det positiva i den gamla tron som leder henne dithän. Maria motiverar sina val att följa Fredrik genom att intala sig att trons lydnad som den framställs i den kristna traditionen ska föra henne till löfteslandet, trons paradiset. Hon jämför sig med bibliska kvinnogestalter som Sara som underordnade sig Abraham, och Rut som följde sin svärmor och lämnade sitt eget land. Men istället blev Kanaans land ett förtryckets Egypten. Det efterlängtrade trons paradiset blir som ett resultat av lydnaden en förvisning till otrons öken.⁷⁵⁷

Vem eller vilka är det egentligen som har makten över Maria? Och vilken slags makt handlar det om? Blomqvist menar att Samuels livslånga makt över Maria beror på den kärleksfulla uppfostran han givit henne. Hans makt över henne är outplånlig och evig. Hans makt över hennes inre består ända in i döden, medan Fredriks makt är av ytlig karaktär. Den upphör så snart deras äktenskap är över. Den förtryckarmakt Fredrik utsätter Maria för är inte en makt som förmår vinna hennes kärlek och hjärta.⁷⁵⁸

Jag vill dock framhålla, att Samuels makt över Maria inte alltid ger sig till känna som den gode faderns. Han uppenbarar sig också så en patriark som företräder den moral som maktkyrkan står för. En moral som gång på gång driver henne i armarna på Fredrik. På något sätt förknippar Maria Samuel med den monarkiska gudsmodellen. En förklaring kan vara att han varit präst och de präster Maria varit i kontakt med företrädde den monarkiska gudsmodellen. Men främst upplever jag det som Cecilias inflytande. Som mor företräder hon också den döde fadern. Både Maria och Elin upplever det som att de måste vörda Samuels minne och skona Cecilias trosfrid. Detta genom att inte diskutera sina frågor om huruvida Gud har lämnat dem och hela världen, eller om det är de som har lämnat honom.⁷⁵⁹ Därför menar jag att två gudsmodeller har makten över Maria. Dessa två modeller för en kamp mot varandra i hennes inre. Båda har också Samuel som representant. Den gode fadern och den hårde patriarken.

Enligt Blomqvist beror Marias sömnstörningar egentligen på att hon längtar efter en fadersfamn eller modershand. Och tablettmissbruket är i själva verket ett begär efter Gud.⁷⁶⁰ Blomqvist menar vidare att Maria både längtar efter en ordning att följa och nåd och förlåtelse.⁷⁶¹ Det skulle med andra ord kunna uttryckas med den monarkiska gudsmodellen kontra föräldramodellen. Den monarkiska gudsmodellen, lydnaden mot den monarkiske guden som drivit henne till felvalen i vägskälen, kan därmed betraktas som orsak till tablettmissbruket och den medföljande döden.

Tablettmissbruket ser jag inte bara som en följd av gudslängtan, utan också som en följd av de svåra minnena och sömnlösheten. En besvikelse på den allsmäktige, onde guden som är upphov till de svåra minnena. Lydnad tillhör entydigt den monarkiska gudsmodellen. Lydnaden driver Maria i döden. Motsägelserna i de följer som lydnaden har fått blir dock till

⁷⁵⁷ Blomqvist, H, 1999, s.158-159, Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.317-319

⁷⁵⁸ Blomqvist, H, 1999, s.204

⁷⁵⁹ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.283

⁷⁶⁰ Blomqvist, H, 1999, s.159, Delblanc, S, *Maria ensam* 1985, s.287, *Kanaans land* 1984, s.131, 220

⁷⁶¹ Blomqvist, H, 1999, s.180

slut så starka att hon till slut måste göra ett eget val. Hon valde döden. Men genom valet följde friheten, och genom friheten slutligen barnskapet. En sådan tolkning av Marias död innebär att den monarkiska gudsmodellen och frånvaron av de alternativa gudsmodellerna driver henne i döden.

7.1.2 Rädsla och fördomar kontra medmännisklighet och jämlikhet

Vid några tillfällen är det tydligt att Kristina står under den monarkiska modellens inflytande. Kristina undrar, liksom Danjel, om de med färden på ångskjutsen begår ett brott mot något av de tio budorden, närmare bestämt det sjätte budet. Därför fruktade hon resan med ångskjutsen. På ett av husförhören hade prosten Brusander sagt att järnbanorna var en förkastlig mänsklig skapelse, som orsakade avstånd mellan människan och Gud. De skulle förhoppningsvis aldrig komma till Sverige: "Ångkraften försvagade och förslappade både själens och kroppens förmögenheter och främjade lättja, otukt och osedlighet."⁷⁶²

Först skilde sig Kristinas och Karl-Oskars uppfattningar om Petrus Olausson åt. Kristina imponeras av hans sätt att tala, som påminner om en präst. Karl-Oskar däremot irriterade sig på hans sätt att tillrättavisa andra.⁷⁶³ Olausson får Kristina att känna skuld över att de åtsidosatte religionen: "De försummade sina själar och vedervågade sin salighet. De hade så bråttom med att skaffa sig föda på bordet, att de inte gav sig tid och andrum till att läsa bordsbönerna." De var alltför upptagna av sina världsliga sysslor och bekymmer. Kristina låg sömnlös och oroade sig över att hon samlade på sig en syndabörda, som blev allt större. Särskilt då hon inte tagit nattvarden på tre år.⁷⁶⁴

Kristina oroade sig över att inte ha blivit kyrktagen efter sin sista barnsäng. Och nu kanske det var för sent. Det yngsta barnet var redan över två och ett halvt år gammal. En kvinna skulle kyrktagas efter förlossningen innan hon haft sexuellt umgänge med sin man. Kristina skämdes och oroade sig över att den unga prästen skulle förfasa sig, och vågade inte be om att bli kyrktagen. Hennes mamma hade berättat om ett sätt som skulle gälla för likvärdigt med kyrktagning; en nybliven mor skulle ta en vigd prästman i hand. Kristina hade tagit pastor Törner i hand ett par gånger. Kanske kunde det räcka? Hon skulle i alla fall ta honom i hand så ofta hon fick tillfälle.⁷⁶⁵ Det här är enligt min mening exempel på hur en kvinna som fött barn betraktas som oren, något som är en konsekvens av den monarkiska gudsmodellen.

Vid några tillfällen, i romansvitens början, får Kristina representera den ärbara kvinnans hat till skökan. Av Winther betecknas hon som "Karl Oskars ärbara, oförvitliga hustru".⁷⁶⁶ Eidevall tar upp det faktum att Kristina är den som mest intensivt får uttrycka den avsky och det förakt som sockenborna hyste för Ulrika. Som exempel ger han Kristinas bestörtning då hon får höra att hennes moster kokt palt åt Gladan, samt hennes utbrott på båten då hon anklagar Ulrika för att spridit löss omkring sig. Enligt Eidevall är det kyrkans och samhällets uppfattning som ligger till grund för detta hat.⁷⁶⁷

Inga-Lena berättade också att Danjel trodde att Ulrika var den enda rättfärdiga människan ombord på Charlotta. Hon hade sluppit både sjösjukan och ohyran. För denna enda utvalda människas skull, hade Gud räddat dem från att drunkna under den svåra stormen. Kristina blev mycket upprörd och protesterade vilt. Ulrika var absolut inte bättre än de andra.⁷⁶⁸ Kristina förmådde ändå inte ändra sin inställning till Ulrika. Hon trodde heller inte att den forna horan hade förändrats. Hennes språk var lika ovårdat som förut, och Kristina tyckte sig

⁷⁶² Moberg, V, *Invandrarna*, 1974, s.83

⁷⁶³ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.38

⁷⁶⁴ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.39

⁷⁶⁵ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.92

⁷⁶⁶ Winther, S, 1971, s.218

⁷⁶⁷ Eidevall, G, 1974, s.232

⁷⁶⁸ Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974, s.382

se lyster i hennes ögon då hon tittade på männen. Det gällde även Karl Oskar. Kristina trodde också att Ulrika utnyttjade hennes morbrors välvilja, eftersom han försörjde både henne och hennes dotter. Hon höll därför Danjel för lättlurad och godtrogen.⁷⁶⁹

Ulrika hade till Kristinas förargelse sin sängplats bredvid henne. Bara ett skynke skilde dem åt.⁷⁷⁰ När Kristina hittade en lus fick hon ett utbrott och anklagade Ulrika för att ha lusat ner de andra.⁷⁷¹ När det sedan visade sig att Ulrika var den enda som förblev fri från lössen, kunde Kristina inte förmå sig till att be henne om ursäkt. Detta trots att hon ångrade att hon överilat sig. Halvt om halvt erkände hon för sig själv att hennes anklagelser berodde på att hon upplevde det som att Ulrika lade an på Karl Oskar.⁷⁷² Dessa fördomar är konsekvenser av den monarkiska gudsmodellen, eftersom den ger dessa fasta normer om vad som är rätt och fel.

Det avgörande beslutet att dela sitt bröd med Ulrika, fattade Kristina efter mycket stor tvekan.⁷⁷³ Kristinas obeslutsamhet är så stark att hennes hjärta bultar. Medlidandet med de hungriga tar dock överhanden. Hon kunde inte längre utelämna Ulrika och Elin. Bibelordet att man ska dela med sig av sitt bröd till den som är hungrig, finns i Kristinas bakhuvud. Hennes beslut påverkas också av aningarna om att de gamla svenska samhällsmönstren inte är desamma i det nya landet. Nu när de alla tillsammans är vilse i främmande land förs de obönhörligt närmare varandra. Kristina inser att det är bäst att hon och Ulrika åtminstone försöker stå ut med varandra och slutar försöka göra varandra illa.⁷⁷⁴

”Vem är din nästa? Gladan var också hennes nästa. Hon hade också fått en odödlig själ av sin Skapare. Han hade från början hållit henne för lika mycket värd som alla andra. Hon var också Herrens verk. Han måste också de till henne. Och man fick väl tro att han såg till de små barnen, så de slapp svälta ihjäl...”⁷⁷⁵

Ett tydligt tecken på Kristinas och Ulrikas vänskap blir det faktum att Kristina bad Ulrika hjälpa henne vid förlossningen. Karl-Oskar blir förvånad när Kristina ber honom hämta Ulrika istället för Svenska Anna. Även om han accepterat Ulrika, så blev han mycket förvånad över att Kristina vill anlita henne i en sådan självutlämnande situation. ”Det skulle hon aldrig ha gjort därhemma - där skulle en ärbär hustru aldrig låta betjäna sig av storhoran vid sin barnafödsel.” Karl-Oskar tolererade Ulrika, men där gick gränsen. Han accepterar ändå Kristinas önskan relativt snabbt, och inser att Ulrika skulle bli en bra jordemor.⁷⁷⁶

Vänskapen med Ulrika är början till Kristinas då och då återkommande intensiva uppror mot den monarkiska gudsmodellen. Hon låter den orena och syndiga skökan, den av kyrkan fördömda och utestängda, bli huvudaktör i de heligaste av händelser.

Grannarna i Ki-Chi-Saga var indianer. Om dem gick ömsom goda, ömsom onda rykten. Kristinas känslor inför indianerna präglas av rädsla för det okända.⁷⁷⁷ Samtidigt har hon hela tiden en annan inställning till urinvånarna. Mot henne har de bara visat sig fredliga. Om vintern bjuder hon dem på mat och låter dem värma sig vid spisen. Hon behandlar dem som vänner. Samtidigt känner hon dock en stark rädsla för dem.⁷⁷⁸

⁷⁶⁹ Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974, s.230

⁷⁷⁰ Moberg, V, *Utvandrarna* 1974, s.278

⁷⁷¹ Moberg, V, *Utvandrarna* 1974, s.317-320

⁷⁷² Moberg, V, *Utvandrarna* 1974, s.324

⁷⁷³ Moberg, V, *Invandrarna*, 1974, s.102-103

⁷⁷⁴ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.104

⁷⁷⁵ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.105

⁷⁷⁶ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.340-341

⁷⁷⁷ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.306-310

⁷⁷⁸ Moberg, V, *Nybyggarna* 1974, 1974, s.27

Samma dubbla känslor hyser Kristina också för baptisterna, åtminstone till en början. Hon blir först förfärad över sanningen att den vänlige pastor Jackson skulle vara pastor i Stillwaters baptistförsamling. Hennes bestörtning blandas dock med en stor förvåning. Han var den snällaste och mest hjälpsamma av alla amerikaner hon träffat. Han hade verkligen ställt upp för de vilsna svenskarna då de behövde det som mest. Men Svenska Anna hade svaret:

”Genom falskhet och bedrägeri fick baptisternas lära sina bekännare. Och hon borde en gång för alla veta, att andens glupande ulvar skyldes sin hemska ragg med fårakläder, när de gick ut på själarov! Tittade hon närmare efter, så skulle hon få se djävulsraggen sticka fram bak i nacken på pastor Jackson i Stillwater.”⁷⁷⁹

Kristina blev än mer förbryllad. Hon kunde inte tro att pastor Jackson hade något ont uppsåt, även om han företrädde en villolära. ”Han kunde själv vara vilseförd och i sin ärliga enfaldighet tro på sin lära.” Likväl blev följderna att Jackson uteslöts som dopförrättare.⁷⁸⁰ Genom att välja Danjel och Ulrika till dopförrättare respektive gudmor gör Kristina motstånd mot den monarkiska gudsmodellen. Samtidigt underkastar hon sig den genom att välja bort baptistpastorn Jackson.

7.1.3 Frihet, självständighet kontra underordning och passivitet

Enligt Blomqvist gäller Marias livskamp förutom gudstro kontra otro också frihet och ansvar kontra lydnad och underordning. Ibland betraktar hon också lydnaden som en lustgård. Blomqvist framhåller också att Maria inför sitt val av äktenskapet våndas över valet mellan frihet och underordning. Förr hade kvinnan inte något val, men den sekulariserade kvinnan måste själv välja sin väg. Det medför ångest inför att välja fel och sedan själv stå som ansvarig för sitt felval. Enligt Blomqvist vet Maria inte riktigt vilken väg som är hennes: ”Hennes val står mellan det fria yrkeslivet som lärarinna och äktenskapets kvinnolydnad.”⁷⁸¹

Maria frågar sig om hon inte äger en fri vilja. Hon både vill och vill inte. Hon vet inte själv, bara att hon vill slippa välja. Svårt är valet mellan uppror och underkastelse. Har hon rätt till frihet? En man kallar på Maria. Hon ger själv bilden av en korsväg, där både underkastelsens och frihetens röst ropar. I sitt blod hör hon släktets röst ropa ”Låt livet råda”. Slakten bör föröka sig. Vägen stod öppen för Maria. Hon hade alla möjligheter i världen till frihet och oberoende. Samtidigt lockade dock också underkastelsen.⁷⁸²

Andra gången Maria står inför samma slags vägskäl, är när hon ska föda sitt första barn. Hon har flytt hem till Cecilia för att undkomma den misshandlande maken. Men Cecilia övertalar Maria att gå tillbaka till Fredrik, med hänvisning till sina principer från det som Blomqvist benämner som gammal fromhet. Maria känner sig fastkedjad vid mannen av en föräldrar tro.⁷⁸³

Nästa vägskäl Maria korsar är då Fredrik vill ha med henne till Kanada. Också här väljer hon att följa honom. Enligt Blomqvist blir det här tydligt att lydnaden också är något lockande, inte bara en boja. Detta för att den innebär att man inte behöver fundera, välja själv, ta ansvar, grubbla i ovisshet och kanske riskera att göra ett felval:

”Elins enkla livstro och varma lynne ägde hon inte, för systemens världsliga väsen erfor hon alltid en blandad känsla av beundran, avund, ömhet och kanske förakt. Inför

⁷⁷⁹ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.390-391

⁷⁸⁰ Moberg, V, *Invandrarna* 1974, s.391

⁷⁸¹ Blomqvist, H, 1999, s.135, 81

⁷⁸² Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.7-13

⁷⁸³ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.111, 120, 122, Blomqvist, H, 1999, s.135

moderns dystra och stolta trohet i den gudomlige husbondens tjänst var hon undrande och mot sin vilja imponerad. Hur skulle hon själv förhålla sig? Hur skulle hon lära sig att fördraga sitt öde?"⁷⁸⁴

Maria är stark och envis. Hon lyckas med det oerhörda svåra, att utifrån sina förutsättningar skaffa sig utbildning. Hon faller dock för kvinnans plikt mot livet. Körsbärstrådet blir här en symbol för mannens eviga krav på kvinnan. Det är under den monarkiska modellens inflytande som får Maria att vid tre tillfällen välja Fredrik och därmed underordna sig patriarkatet. Att låta någon annan bestämma över ens liv, skulle med McFagues ord vara att underordna sig den monarkiska gudsmodellen.

Denna kvinnoroll som Maria tvekar att följa, är hennes syster Elinns måtto: "Och Elin tjänar det inget till att språka med, hon har väl som vanligt bara ett råd att komma med: ge dig livet i våld och häng dig om halsen på karln! Så utlämnad är hon åt livet, detta underliga liv som hanterat henne så illa."⁷⁸⁵

Livsglad är Elin, men är hon fri? Vågar hon egentligen möta livet, eller är det egentligen Maria som är den starkaste?

"Elin läste mycket, både som barn och vuxen. Hon var klipsk. Numera läste hon inte för sin egen skull, utan för att roa familjen. "- Och det enda jag begär av Gud är att han lämnar mig ifred!"⁷⁸⁶

Elin har under sina missöden i ungdomen blivit en slav under bilden av sig själv som kvinna. Hennes plikt är att föda barn - ge liv, och hennes plats är i hemmet. Hon har blivit en familjens tjänarinna: "Jag är nöjd bara jag får vara ifred med de mina. Jag är väl den enda riktiga hedningen i denna gudliga familj, och det mår jag bara bra av, ska du veta! Jag ångrar mig inte och ser aldrig tillbaka!"⁷⁸⁷

Elin berättar dock så småningom för Maria hur nära Abels och Rebeckas gräns, att gå sönder hon själv varit. Där för har hon inlindat de egna barnen i bomull. Elin pinades av skuld känslor för att hon överbeskyddat sina barn. Hon orkade inte skiljas ifrån dem. "Efter barndomens olyckor fruktade hon varje förändring. Hon ville ha trygghet till varje pris."⁷⁸⁸

Elin skriver ett bekännande brev till Maria:

"../ jag orkar inte hälsa på dig, Maria, jag vågar inte resa hemifrån, jag är så rädd att barnen ska vara skingrade, att mitt hem ska vara plundrat och öde...Maria, syster min, vi är gamla nu, och behöver inget dölja för varandra, håll det i minnet... Självt måste jag nog bekänna, att den som upplevt en barndom som vår, den blir aldrig mera trygg i livet. Du kallar mig varm och god och livsduglig, du tror att det är så stor skillnad mellan oss två. Men all denna munterhet och kraft jag visat upp för världen, den har kvävt mina sista krafter, nu orkar jag inte mer. Jag vågar inte röra mig ett steg från mitt hem, jag är så rädd att förlora den trygghet jag äntligen vann. Så är slutligen skillnaden inte så stor oss emellan, inte så stor som du inbillar dig, du Maria."⁷⁸⁹

⁷⁸⁴ Delblanc, S, *Kanaans land* 1984, s.121

⁷⁸⁵ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.43

⁷⁸⁶ Delblanc, S, *Kanaans land* 1984, s.366

⁷⁸⁷ Delblanc, S, *Kanaans land* 1984, s.114

⁷⁸⁸ Delblanc, S, *Maria ensam* 1985, s.228

⁷⁸⁹ Delblanc, S, *Maria ensam* 1985 s.321

7.1.4 Tro och förnekelse

Anmärkningsvärt är att ingen av de romankaraktärer jag undersökt i Samuelssviten fullt ut anammat de alternativa gudsmodellerna för att vinna ett stabilt förhållande till Gud. Elin och Maria ger sig ofta hän åt det fullständiga förnekandet, som leder till en rotlös och osäker tillvaro då de ändå grubblar över de religiösa frågorna. De känner också en bitterhet mot den Gud som inte finns men borde finnas för att mildra deras lidande.

Rebecka och Cecilia lever sitt liv under den stränga guden som beskrivs som en stor hämnare. Cecilia lever oåtkomliga bakom en mur av förbud uppsatta av en despotisk monark. Samuels och Abels dualism leder till att Världsfursten, den starke guden är ond, medan den svage guden är god. Det leder till att de själva går under.

För flera av romangestalterna blir den kristna tron som helhet ologisk. Enligt min mening beror det på att de enbart ser traditionen, alltså den monarkiska gudsmodellen. Denna förknippas med förtryck. Man skulle kunna hänvisa till uttrycket ”Allt slår över i sin motsats”. Förnekelsen skulle då vara en effekt av den monarkiska gudsmodellen i sig. Friheten, myndigblivandet blir entydigt en väg bort från tron och förtrycket. Några vägar till ett trovärdigt alternativ, alltså alternativa gudsmodeller finns inte för de människor som skulle behöva dem, som Maria och Elin. Blomqvist menar att Maria måste förkasta sin nedärvda tro då den prövas av kritiskt tänkande. Tro och sanning står i motsättning till varandra.⁷⁹⁰

Maria och Elin har bara haft negativa erfarenheter av auktoriteter. Dessa har stått för förtryck och intolerans. Därför leder berättaren våra tolkning mot att lydnaden i sig är något negativt, och som i Marias fall steg för steg leder mot undergången. I Kristinas fall är det mer mångtydigt. Hon tillhörde aldrig dem som förföljdes av överheten. Hon har ett jämlikt och kärleksfullt förhållande med sin man. Det framkommer heller inte att hon skulle ha känt sig förtryckt av sina föräldrar. Däremot har hon bevittnat hur överheten behandlade vännerna Ulrika, Robert och Danjel. Efter den korta tid hon förnekat Gud, återkommer han med kraft som en sträng Fader. Det gör att hon på nytt kan ty sig till honom. Kanske just för att hon aldrig upplevt sig förtryckt av någon auktoritet.

Guds existens är en självklarhet för alla människor i Utvandrarssviten. Då blixten slog ner i Ängahuset skymtas hos Karl Oskar åtminstone tanken på att en straffande Gud verkligen existerar, något som Eidevall också påpekar. Men han tänker inte böja sig för en Gud som är så småsint. Moberg låter honom alltså på ett helt naturligt sätt acceptera tanken på Gud existens. Han deltar i de kyrkliga aktiviteterna i Amerika och blir kyrkvärd. En post som innehåfts av den mäktige Per Persson i Åkerby. Eidevall tar också upp Robert och hans och Karl Oskars far som exempel på anhängare av samma fatalism som får Kristina att foga sig i sitt öde. Karl Oskars far blev aldrig bitter över att ha blivit krympling på grund av stenarna i stenriket. Gud hade ju bestämt att så skulle ske.⁷⁹¹ Tron är alltså en styrka för alla utvandrare som ingår i min undersökning. Åtminstone är den inget hinder.

7.2 Brottningar inom gudsmodeller

7.2.1 Underordning som mening, styrka, tillit, trygghet... och frihet

Tilliten till Gud är ett genomgående mönster hos Kristina, i såväl goda som onda tider. Kristina upprörs över Karl Oskars brist på tillit till Gud då det gällde försörjningen av deras födda såväl som ofödda barn. Vid de tillfällen hon upplever Guds straff (missfallet och branden i ängahuset) får de inte bara rädsla som effekt. De inger också en känsla av trygghet. De blir bevis på att Gud faktiskt existerar. En straffande Gud visar styrka. En styrka som han också kan använda till att hjälpa människor.

⁷⁹⁰ Blomqvist, H, 1999, s.177

⁷⁹¹ Eidevall, G, 1974, s.253-254

"Att underkasta sig var för henne att övervinna." Denna för Kristina så centrala fras diskuteras av Sigvard Mårtensson i artikeln *Utvandrarens lott*. Enligt Mårtensson är Kristinas inre den viktigaste förutsättningen för romanernas idélinje och centrala tema. Hur möts utvandrarföretaget och frågan om det eviga livet på ett djupare plan i Kristinagestalten? Kristinas problem med att förlika sig med utvandrarens öde och på så vis slippa den marterande hemlängtan, blir till en uppgörelse med Gud. Följden blir att hon fogar sig i sitt öde, men det betyder enligt Mårtensson inte att hon förlorar. Mårtensson menar vidare att åkianerna och religionsförhållandena i Sverige, den andliga friheten i Amerika samt den nya sekterismen är underordnat föregående tema. Religionsförhållandena är inte orsaken till att Kristina utvandrar. Hon följer sin man, och gör det "med ett obeslutsamt och halvt ångrande sinne."⁷⁹²

Varje kväll efter missfallet bad Kristina Gud om förlåtelse. Hon längtade efter att få känna hans förlåtelse, att han inte längre vände sig ifrån henne. Hon anförtrorde också sin Gud att han var den enda hon kunde vända sig till när det gällde själsliga frågor och plågor. Med Karl Oskar delade hon bara det världsliga, hur snäll och omtänksam han än var. Kristina försäkrade att hon hädanefter ödmjukt skulle ta emot de nya liv som Gud i sin välsignelse och nåd vill skänka henne. Hon berättade att hon oroade sig för sina krafter och att hon skulle dö innan barnen hunnit bli äldre. Hon bad om krafter att hålla sig kvar i livet. Åtminstone fem år till skulle hon behöva leva. Sedan skulle hon vara redo att dö. Döden var den vila som hon så länge hade längtat efter. Men hon ville inte vara ensam i evigheten. Hon ville återförenas med Karl Oskar och barnen.⁷⁹³

Som vi har sett, kan olika gudsmodeller vara vägledande i samma situation. Ett tydligt exempel är när Kristina inte längre vill följa läkarens råd. När hon trotsar hans auktoritet och litar på sin egen kärlek, kan här uttrönas en tro på en kärlekens Gud, Gud som kärlekspartner. Likaså kan man se hennes uppriktiga förtröstan på Guds beskydd som en föräldramodell. Däremot kan hennes uppfattning om att det inte spelar någon roll hur de handlar, Gud har ändå bestämt i förväg när de ska dö, förknippas med den ödestro som jag tidigare placerat under den monarkiska modellen. Gud gör som han vill, utan att människan kan hindra det. Kristinas handlande kan utifrån detta perspektiv ses som en följd av en upplevd oförmåga att kunna påverka sitt eget öde. Med den följer den passivitet som McFague påtalar. Passiviteten driver med detta synsätt Kristina i döden.

Ett konkret exempel på Kristinas anammande av flera gudsmodeller samtidigt, var hennes reaktion på grannfrun Mandas själanöd. I upplösningstillstånd anförtrorde hon Kristina om sina tvivel på lutherdomen och dragnings till baptismen. Efter att ha hört Nilsson predika funderade hon nu på att låta döpa sig till baptist. Hennes man Algot ville dock förbli lutheran. Kristina ansåg att äkta makar inte borde skiljas åt vad gäller religiös tillhörighet, vilket leder tankarna till den monarkiska gudsmodellen. Men hon blev förskräckt då Manda berättade att pastor Stenius velat tvångsdöpa deras barn, så att hon var tvungen att gömma det för honom. Detta för istället tankarna till Gud som vän-modellen. Kristina försäkrade Manda att präster inte kunde tvångsdöpa barn här i Amerika. Hennes råd blev dock att väninnan borde vänta med att döpa om sig tills hennes man inte längre var emot det.⁷⁹⁴

Kristina trodde själv att det alla olika religiösa riktningar till trots, bara fanns en Gud. Hon trodde heller inte att församlingstillhörighet var avgörande för var man fick tillbringa evigheten. Vid ett tillfälle fick hon möjlighet att bevittna en dopförrättning i Stillwater. Synen berör henne djupt. För ett ögonblick upplevde hon det som att det var Jesus själv hon såg istället för pastor Jackson. För Kristina spelade det alltså mindre roll om baptismen eller lutherdomen var den rätta läran. Att döpas i en flod eller en vattenskål borde inte göra så stor

⁷⁹² Mårtensson, S, 1971, s.196-197

⁷⁹³ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.521-522

⁷⁹⁴ Moberg, V, *Sista brevet till Sverige*, 1974, s.108-109

skillnad. Själv visste hon att hon skulle leva i sitt dop, i förtröstan på sin Gud så länge hon levde. Denna känsla för jämlikhet mellan trosinriktningar placerar jag också under vän-modellen.⁷⁹⁵

Det finns också andra tillfällen då Kristina ger uttryck för en uppenbar självständighet i förhållande till överhetens värderingar. Hon höll med redaktören för den lutherska tidskriften *Hemlandet* som ville ha kvinnliga skribenter. Kristina trodde inte att det var en synd att lära sig skriva. Hon trodde också att en mängd kvinnor i hennes egen situation sörjde över att de inte kunde skriva själva till sina familjer i Sverige.⁷⁹⁶ Denna insikt i problemet med kvinnans underordnade ställning, ser jag som ett uppror mot den monarkiska modellen och ett anammande av vän-modellen. Den modell som står för jämlikhet.

7.2.2 Skygglappsfromhet: trygghet, intolerans och medmänsklighet

Intressant att notera, är den stora skillnad mellan Kristinas och Cecilias förhållande till sin tro, trots att de tillhör nästan samma generation. Cecilia lyder katekesens bud, trots alla svåra upplevelser. Hon håller envist fast vid tron att det är en god och barmhärtig Gud som styr allt i världen. Hon besitter med Blomqvists ord en extatisk gudstro och "benhård fromhet" som ger henne kraft och styrka. Cecilia väljer att tro på sina uppenbarelser för att de hjälper henne att se en mening i lidandet. Men det blir aldrig klart uttalat om de är verkliga eller inbillade. Cecilias liv får en mening genom tron på Gud och sin egen utvaldhet. Men hennes tro är liksom Vigdis tillkämpad. De tillåter sig aldrig att släppa fram det underliggande tvivel som finns.⁷⁹⁷ Enligt Blomqvist tycks Cecilia inte tillåta sig att se alla motsägelserna i sin upplevelse av Gud. Däremot har Delblanc konstruerat texten på ett sätt som gör dem övertydliga.⁷⁹⁸

Enligt Blomqvist innebär Cecilias stränge och dömande Gud en slags trygghet. Han är hennes enda stöd i livet. Genom honom vet hon alltid hur hon själv och andra ska handla.⁷⁹⁹ Men konsekvensen av att leva efter denne gudsmodell blir att hon dömer sina barn.⁸⁰⁰ Efter Marias skilsmässa från Fredrik anklagar Cecilia Maria. Maria finner det då "orimligt att offret skulle försvara sig medan bödeln gick fri."⁸⁰¹

Cecilia lyckas alltid mer eller mindre slå ifrån sig problemen i samma stund de dyker upp. Detta genom att hålla fast vid sin tro. Blomqvist kallar Cecilias fromhet 'skygglappsfromhet'. Hon prövar varken sin gudsbild eller ontologi. Följden blir enligt min mening ett för Cecilia ohälsosamt förnekande. Det leder förutom till intolerans mot andra människor också till den underliggande bitterhet som också Blomqvist påtalar.⁸⁰²

Jag instämmer dock i den kritik som Blomqvist riktar mot Westphals avhandling, där han påstår att Cecilias tro gör henne passiv och oengagerad i världen. Blomqvist menar att Cecilia tvärtom är en människa med stort engagemang i världen. Det visar hennes hjälpsamhet både mot sina barn och de luffare hon tar hand om.⁸⁰³ Här visar hon prov på stor medmänsklighet.

Blomqvist menar vidare att Cecilia, liksom sonen Benjamin väljer att bortförklara och förtiga de svåra upplevelserna som familjen genomgått. Därmed förlorade de också kontaktförmågan och verklig närhet till andra människor.⁸⁰⁴ Här visar sig en stor skillnad

⁷⁹⁵ Moberg, V, *Sista brevet till Sverige*, 1974, s.111-120

⁷⁹⁶ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974, s.265

⁷⁹⁷ Blomqvist, H, 1999, s.176-178

⁷⁹⁸ Blomqvist, H, 1999, s.123-124

⁷⁹⁹ Delblanc, S, *Maria ensam* 1985, s.233, *Samuels döttrar* 1985, s.303

⁸⁰⁰ Blomqvist, H, 1999, s.123

⁸⁰¹ Delblanc, S, *Maria ensam* 1985, s.231

⁸⁰² Blomqvist, H, 1999, s.187, 122

⁸⁰³ Blomqvist, H, 1999, s.125

⁸⁰⁴ Blomqvist, H, 1999, s.176

gentemot Kristina. Hon har inga skyggglappar. Men hon har heller inte behövt genomlida samma svårigheter som Cecilia.

7.2.3 Kapitulation - att välja döden ...eller livet

Enligt Rigmor Andersson spelar Robert en avgörande roll för Kristinas utveckling mot att foga sig i sitt öde. Men Andersson menar vidare att Kristinas gudsförtröstan blir ett viktigt drag i hennes fatalism. Liksom för Robert blir denna fullständiga underkastelse en slags befrielse från livsödet och en försoning med det. Följden blir inte att hon ger upp eller förlorar. Nu betraktar hon inte längre utvandringen som ett olycksöde.⁸⁰⁵ Under sin sjukdom blir han slav under samma ödestro som Kristina. Gud/ödet styr livet och framtiden in i detalj. Människan blir en marionett som styrs av en enväldig diktator. Allt är förutbestämt. Det spelar ingen roll vad människan själv vill eller önskar.

Eidevall tar också upp det faktum att Kristina åberopar sig på Robert som förlikt sig med sin lott, i sina böner till Gud om förlåtelse. Hon resignerar och accepterar allt. Men till skillnad från Robert ger hon inte helt upp jordelivet. Hon har ännu en bön till Gud. En bön om att han inte ska göra hennes barn moderlösa för tidigt.⁸⁰⁶

Till skillnad från Robert innefattar Kristinas fatalism enligt min mening alla gudsmodellerna. För Robert är Gud varken vän, kärlekspartner eller trygg förälder. Jag tolkar det som en av anledningarna till att han blev en bruten människa. Hans förhållande till Gud präglas av avstånd och hierarki. Han blir Guds lydige undersåte. Å andra sidan menar Eidevall att Robert är försonad och befriad då han dör. Även om han bara är tjugotvå år, så är han gammal. Hans år på vägen mot guldets land var ett helt liv. Robert har redan hunnit genomskåda livets och dödens gåta.⁸⁰⁷ Jag menar att båda tolkningarna är relevanta.

Som jag upplever det, beror Kristinas nyfunna trygghet på att Gud genom sin straffande hand verkligen har bevisat sin existens. Därför kan hon också vara helt säker på att en dag få komma till sitt nya drömland, landet bortom döden. Lösningen blir till synes enkel: Om Gud finns måste evigheten också finnas. Att dö blir att finna livet. Enligt Philip Holmes finns det en dödslängtan i Mobergs verk, en längtan efter Nirvana. Som exempel ger han Robert, men enligt min mening skulle han lika gärna kunna mena Kristina.⁸⁰⁸

Samuel, Abel och Rebecka låter också hopplösheten leda dem i döden. Samuel och Abel för att deras gud är för svag. Rebecka för att han har lämnat dem och hela världen. Hon plågas av minnena efter våldtäkten, av orenhet och besudling. Nu kan bara döden ge fullkomlig renhet. Hon kan bara vänta.⁸⁰⁹

Hur ska vi då tolka Marias död? Även om hon liksom ovan nämnda ger upp sitt liv, sker det som vi så småningom ska se, inte under passiv resignation. Det sker genom aktiv handling.

7.3 Teodicéproblemet

7.3.1 Guds rättfärdighet

Nils Olsson tar upp frågan om Guds rättfärdighet, en sida av Guds väsen som han anser skymta fram i flera av Mobergs böcker. Romangestalterna får uttrycka skiftande uppfattningar. Flera av dem får företräda tron att Gud alltid är rättfärdig. Det innebär att människor som drabbats av olycka alltid har syndat på något sätt. Lidandet förklaras inte alltför sällan utifrån 2 Mos 10:5: 'Gud hemsöker fädernas missgärningar på barn och efterkommande i tredje och fjärde led.' Olsson menar att denna fromhet har rötter i den

⁸⁰⁵ Andersson, R, 1971, s. 229

⁸⁰⁶ Eidevall, G, 1974, s.258

⁸⁰⁷ Eidevall, G, 1976, s.173

⁸⁰⁸ Holmes, P, 2001, s.235

⁸⁰⁹ Blomqvist, H, 1999, s.278

gammalisraelitiska tron. En del av Mobergs romangestalter företräder dock en mindre from åskådning. När Gud sänder straffdomar över rättfärdiga människor ger han uttryck för en hårdhet.⁸¹⁰

Dottern Annas död är ett hårt slag för Kristina och Karl Oskar. Hos Karl Oskar väcks tanken på Guds styrande hand:

”Gud gav ett par föräldrar ett barn att älska och vårda, och när de hade hunnit fästa sig vid den lilla tillräckligt djupt, så tog han henne tillbaka. Hur hade de försyndat sig, att de förtjänade detta? Vad ont hade han väl hunnit göra under sitt liv, att han en gång blev tvungen att snickra denna kista?”⁸¹¹

Karl Oskars tankar går vidare i riktning mot syndafallet och Guds ord till Adam. Den småländska åkerjorden måste vara förbannad.⁸¹² Olsson menar att Karl Oskar här har svårt att hålla inne med anklagelserna mot Gud.⁸¹³

Som också Olsson påpekar, riktar Kristina inte anklagelserna mot Gud, utan mot sig själv: ”Varför ställde jag icke undan fatet med kristningsgröten, så att ingen såg det? ../ Om jag det hade gjort, så hade Anna levat.”⁸¹⁴ Följden av händelsen blev att Kristina gick med på att utvandra till Amerika. Hon menade att när Gud visade sig kunna lägga hennes barn i graven på fasta land, så behövde hon inte vara en ovarsam mor om hon tog med sig barnen ut på havet. De skulle kanske inte vara mindre trygga på det stormande havet, ”om hon överlämnade dem till den Högstes beslut”.⁸¹⁵

Här visar Kristina prov på en viss självständighet i förhållande till den allsmäktige guden, vilket tyder på att hon tror att människans handlingar är upphov till det onda. Olyckan berodde på att hon själv inte gömt undan gröten. Men samtidigt skymtar uppfattningen om att Gud alltid är rättfärdig fram. Han gör vad han vill vare sig de är på land eller hav. Han kan aldrig klandras. Man kan här utläsa en monistisk tro. Gud är orsak till såväl ont som gott. Djävulen nämns i sammanhanget inte alls.

7.3.2 Monism

Helene Blomqvist ger en enkel sammanfattning av teodicéproblemets dilemma i Samuelssviten: ”För den som bär på föreställningen om en allsmäktig/allorsaklig gud blir det svårt att verkligen på allvar tro att denne skulle vara en god Gud.” Hon menar vidare att hela Marias liv är ett uppreparande av de frågor som teodicéproblemet innebär.⁸¹⁶

Rebecka är enligt Blomqvist den mest ömkansvärda av människorna i Samuelssviten. Hon är också den som mest får representera teodicéproblemet. Till skillnad från Samuel och Abel har hon varken någonting att ge eller få. Samuel har trots allt sin dolde Gud och Abel har sin dikt. Men Rebecka dör utan att någonsin ha hunnit leva.⁸¹⁷ Både Maria och Elin grubblar över den meningslöshet som präglar Rebeckas liv och död. Också för Cecilia är Rebeckas öde det som blir svårast att förena med sin benhårda gudsförtröstan.⁸¹⁸

Som Blomqvist uttrycker det fick Marias inlärdas gudsbild konfronteras med upplevelser som inte går att förena med den.⁸¹⁹ Det är bredvid konflikten mellan tro och vetande, alltså

⁸¹⁰ Olsson, N, 1964, ”Lidandet - Guds rättfärdighet”, s.51

⁸¹¹ Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974,s.136

⁸¹² Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974,s.136

⁸¹³ Olsson, N, ”Lidandet - Guds rättfärdighet, 1964, s.54

⁸¹⁴ Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974,s.136, Olsson, N, ”Lidandet - Guds rättfärdighet, 1964, s.55

⁸¹⁵ Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974,s.137

⁸¹⁶ Blomqvist, H, 1999, s.184

⁸¹⁷ Blomqvist, 1999, s.149, Delblanc, S, *Maria ensam* 1985, s.277

⁸¹⁸ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.100, *Kanaans land* 1984, s.368-369 *Maria ensam* 1985, s.272-277

⁸¹⁹ Blomqvist, H, 1999, s.131

teodicéproblemet som får Maria att distansera sig från den monarkiska gudsmodellen. Ett av kapitlen i Blomqvists avhandling bär namnet "Att föda Guds död: Maria som sekulariseringsprocessen personifierad". Här menar Blomqvist att man kan tolka det som att Maria föder ut Gud ur sitt liv. Ut ur hennes inre där han en gång förtröstansfullt vilat. Maria bär samma namn som gudamodern, men texten anspelar vid flera tillfällen på gudafödelsen i omvänd måtto. Det är "otrons eller gudlöshetens foster" som Maria bär.⁸²⁰ Under julnatten får Maria pussla ihop de brända delarna av brevet som förtäljde om Rebeckas tragiska öde. Istället för julevangeliet blir det nu passionsberättelsen som blir begriplig för henne. Hon kan förstå Jesu ångest i Getsemane, då hon själv upplever sig vandra i dödsriket.⁸²¹

Enligt Blomqvist är det framför allt frasen "Tre dagar, tre nätter" som förknippas med Marias förlorade tro. Det är under denna tid Maria ligger sjuk och hjälplös hör sitt barn skrika sig till döds. Efter det blir det en omöjlighet för Maria att tro på en Gud som samtidigt är allsmäktig och god. Dotterns död blir en parallell till Jesu död, men ingen frälsning vinnns. Tvärtom innebär den trons död för modern Maria. Upplevelsen reser murar mellan Maria och Gud, trots att hon ändå inte kan sluta längta efter honom. Marias liv delas upp i före och efter denna händelse.⁸²²

Enligt Blomqvist utkämpar Maria en egen getsemanekamp under julnatten i Kanada. Hon känner sig fullständigt övergiven av Gud, men ropar ändå efter honom i förtvivlan likt Jesus på korset: "Hur är din allmakt och godhet förenlig med allt det elände jag ser omkring mig, och med den smärta jag förnimmer i mitt eget skinn och i mitt eget skrämde, förpinade hjärta?"⁸²³

Blomqvist menar också att det är Marias ständiga längtan efter Gud som vän som är orsaken till att Maria aldrig kan sluta grubbla över teodicéproblemet.⁸²⁴ Det är också teodicéproblemet som står emellan Maria och Samuel under det samtal som äger rum under de hallucinationer Maria har i samband med sitt allra sista tabletrus. Samuel vill att Maria ska återvinna sin förlorade tro. Men för Maria är det en omöjlighet, på grund av de svåra minnena: "Jag har försökt så länge, säger Maria. Nu orkar jag inte mer."⁸²⁵ Enligt Blomqvist finns det fog för att hävda att Maria tar livet av sig på grund av teodicéproblemet. Det visar på allvaret i detta problem.⁸²⁶

Liksom övriga familjen får inte heller Elin tron på en god och allsmäktig Gud att passa ihop med verkligheten.⁸²⁷ Liksom så många andra i sviten uttrycker hon teodicéproblemet. Hennes lösning blir att monismens allsmäktiga och allorsakliga Gud inte kan försvaras. Om det skulle finnas en sådan vedervärdig Gud, så måste hans moral vara av lägre stående art än den hans skapade varelser besitter. Det visar det faktum att livet behandlat Samuel, Abel och Rebecka så illa. I sådana fall vill Elin försöka blidka honom så gott det går för att rädda sina nära och kära.⁸²⁸ Rebecka löser problematiken med tillvarons vidrigheter på ett annat sätt än Samuel och Abel. Det är henne själv det är fel på. Det är inte Gud som är svag.⁸²⁹

Teodicéproblemet och sekulariseringen gäller främst den rådande monarkiska gudsmodellen i kyrka och stat. Därför kan man enligt min mening se dem som en effekt av modellen och en protest mot den. En orsak till att den sekulariserade kyrkan inte kan fylla någon funktion för Maria, är att den i hennes medvetande fortfarande företräder den

⁸²⁰ Blomqvist, 1999, s.157, Delblanc, S, *Kanaans land*, 1984, s.352

⁸²¹ Delblanc, S, *Kanaans land*, 1984, s.109-110, 120-121

⁸²² Blomqvist, 1999, s.158, Delblanc, S, *Maria ensam*, 1985, s.96-97, 121, 139

⁸²³ Blomqvist, 1999, s.131 Delblanc, S, *Kanaans land*, 1984, s.121

⁸²⁴ Blomqvist, 1999, s.191, *Maria ensam* 1985, s.19, 286

⁸²⁵ Blomqvist, 1999, s.191, *Maria ensam* 1985, s.325

⁸²⁶ Blomqvist, 1999, s.192

⁸²⁷ Delblanc, S, *Kanaans land*, 1984, s.368

⁸²⁸ Blomqvist, H, 1999, s.130

⁸²⁹ Blomqvist, H, 1999, s.127

monarkiska gudsmodellen. Den tillhör en 2000-årig tradition och försvinner inte med en gång bara för att kyrkan förändras.

Blomqvist drar slutsatsen att följden av denna föreställning blir att Gud är orsak till såväl ont som gott. Maria kämpar intensivt med den monistiska ontologin. Hennes alternativ blir enligt Blomqvist en Gud som liknar en djävul eller ingen Gud alls. Det senare alternativet väger över alltmer under den svåra tiden i Kanada. När såväl Frihetsbrödernas som Axel Erikssons protester för Maria framstår som meningslösa och endast leder till deras undergång, tar hon ytterligare ett steg mot att helt förlora tron på Gud. En stark tro hjälper inte mot samhällets övermakt. Därför blir inte heller frihet och rättfärdighet något annat än utopiska drömmar.⁸³⁰

7.4 Motstånd och underkastelse

De brottningar mellan och inom gudsmodeller som vi nu har fått följa, mynnar alla ut i det obönhörliga valet mellan motstånd och underkastelse. Detta motsatspar är något som alla romangestalterna måste förhålla sig till, och de löser dilemmat på olika sätt. Det namn som kommer upp i samband med spänningen mellan motstånd och underkastelse är Dietrich Bonhoeffer. I sin bok *Widerstand und Ergebung* (sv Motstånd och underkastelse) diskuterar han problemet med var man bör dra gränsen mellan det nödvändiga motståndet gentemot ödet, och den lika nödvändiga underkastelsen?⁸³¹ Gränsen mellan dessa två går inte att befästa. Båda är lika nödvändiga och måste angripas med beslutsamhet: "Die Grenzen zwischen Widerstand und Ergebung sind also principiell nicht zu bestimmen; aber es muss bides da sein und beides mit Entschlossenheit ergriffen werden."⁸³²

Vi måste besluta oss för att bemöta ödet, på samma sätt som det finns stunder då det underkuvar oss. Tron kräver denna flexibla och levande handling. Bara på det sättet kan vi uthärda vår nutida, aktuella situation och få ut något av den. För Bonhoeffer är det viktigt att låta begreppet öde vara neutralt. Gud möter oss inte bara som ett Du, utan maskerar sig också som ett Det. Frågan blir då också hur vi finner ett Du i detta Det, alltså ödet. Eller med andra ord, hur kan detta öde ge oss ledning?⁸³³

Att övervinna själva processen döendet är ett område där människans möjligheter att påverka har en roll att spela. Men bara uppståndelsen kan övervinna själva döden.⁸³⁴ Medvetandet om den egna vanmakten har som Bonhoeffer upplever det, två sidor. Det är skrämmande, men också på något sätt befriande. Så länge vi själva försöker formge en annan människas öde, väcks dock till sist frågan om våra handlingar verkligen är det bästa för den andre. Kanske vore det bättre att lägga hans liv i bättre och starkare händer? Tänk om vi genom att lägga oss i för mycket, blir ett hinder för andra möjligheter?⁸³⁵

Både Kristina, Maria och de andra romangestalterna förhåller sig, som vi har sett, på något sätt till spänningen mellan motståndet och underkastelsen. Helene Blomqvist menar att romankaraktärerna i Samuelssviten längtar efter att genom tolkning av tillvaron finna klarhet och begriplighet i den. Hon påpekar att Maria ibland prövar "den gamla fromma vägen". Den innebär att inte tänka utan istället underkasta sig och lyda, trots att man inte förstår. Det är denna väg som är Cecilias genom hela romansviten.⁸³⁶ Abel, Samuel och Rebecka underkastar sig enligt min uppfattning i så hög grad att de ger upp sitt klara sinne och sina liv. Cecilia överlever genom att totalt underkasta sig Guds vilja. Elin gör för det mesta motstånd,

⁸³⁰ Blomqvist, 1999, s.131-132

⁸³¹ Bonhoeffer, Dietrich, *Widerstand und Ergebung*, München 1959, s.150

⁸³² Bonhoeffer, D, 1959, s.151

⁸³³ Bonhoeffer, D, 1959, s.151

⁸³⁴ Bonhoeffer, D, 1959, s.168

⁸³⁵ Bonhoeffer, D, 1959, s.133

⁸³⁶ Blomqvist, H, 1999, s.180, 190-191

men känner ibland skräck för Guds straffdom över det. Det finns fog för att hävda att Maria slits sönder genom att inte kunna balansera motståndet mot underkastelsen.

Kristina övergår från att göra motstånd mot sitt öde som utvandrare, till att liksom Robert totalt underkasta sig sitt öde. Båda vinner frid, men förlorar också en del av sin fria vilja på vägen. Sigvard Mårtensson tar också upp aspekterna av Karl Oskar och Kristina som motpoler. Karl Oskars tro på människans förmåga att skapa sitt eget öde kontrasteras klart och tydligt mot Kristinas religiösa tro. Enligt Mårtensson blir denna till synes enkla motsättning oerhört verkningsfull genom berättelsens gång. Genom sin dramatiska sammankoppling med det Mobergska frihetsmotivet blir den intensivare och förfinad:

”Romanens båge blir härigenom större och djärvare - historien om erövring, odling och framtidsbygge handlar till slut om det outgrundliga i människans strävan och längtan, världen som hon erövrar ligger plötsligt i ljuset från en värld utanför hennes räckvidd. Detta gäller både Kristina och Karl Oskar, och det är detta romanens innersta tema som klingar ut så starkt och fint i den fjärde och avslutande delen, Sista brevet till Sverige.”⁸³⁷

Enligt Sigvard Mårtensson är astrakanapeln en symbol för dessa motpoler: Apeln är minnets träd för Kristina men för Karl Oskar är det trädet som kommit ur en god kärna och bör kunna bli rikt givande i en nya goda jorden.”⁸³⁸ Ulrika står för samma självständighet som Karl Oskar. Hon tycks aldrig bekymra sig över vad som är och vad som inte är Guds vilja. Däremot ser hon den svenska överheten som fiende också efter flytten till Amerika. Men hon förknippar inte den med Gud eller ödet.

⁸³⁷ Mårtensson, S, 1971, s.197

⁸³⁸ Mårtensson, S, 1971, s.199

8 Gudsmodellernas förutsättningar

8.1 Berättaren och hans budskap

8.1.1 Sven Delblanc

Helene Blomqvist menar att texten genom hela Samuelssviten är konstruerad på ett sätt som visar på ständiga konfrontationer mellan 'verklighet' och trosuppfattningar.⁸³⁹ Författaren har konstruerat texten på ett sätt som gör motsägelserna övertydliga. Berättaren gör läsaren till medskapare av karaktärerna och historien. Blomqvist drar slutsatsen att Samuelssviten med kraft ställer frågan om inte 'vanmaktens makt' är starkare än 'maktens' makt. Den senare blir då endast en ytlig makt, medan 'vanmaktens makt' är desto djupare.⁸⁴⁰

Helene Blomqvist utreder också berättarens roll i Samuelssviten. Har berättaren en egen ontologi, världsbild eller livsåskådning? Kämpar han med sin egen tro? Förmedlar själva berättarsättet något? För det mesta strävar berättaren efter inlevelse i romangestalernas tankar, känslor, erfarenheter samt ontologier och gudsbilder. Således är de ontologier och gudsbilder han formulerar oftast romangestalernas egna eller ett uttryck för en fördjupad empati. Ur berättarens yttranden kan dock utläsas att också han själv kämpar med bilden av en allsmäktig Gud och en monistisk ontologi. Han är solidarisk med romangestalerna och deltar i deras sökande efter en acceptabel gudsbild och en rimlig ontologi.⁸⁴¹

Ofta tecknar berättaren en fasansfull gudsbild där Gud är en stor katt som leker med människan för att nyfiket utröna hur mycket lidande hon klarar av. Blomqvist påpekar här att denna bild av Gud inte ska uppfattas vare sig som berättarens egen uppfattning eller som fiktionssanning. Hans uttalanden i denna riktning visar dock prov på ganska stor självständighet. Därför blir berättarens linje ibland en stor utmaning mot en Gud som samtidigt är allsmäktig och god. Utifrån detta får läsaren själv ta ställning.⁸⁴²

Blomqvist menar vidare att berättaren också prövar Samuels ontologi med Världsfursten eller Lucifer som grym potentat. Kan det i så fall också finnas en dold Gud som verkar genom goda krafter i tillvaron, som naturen, dikten och kärleken? I *Kanaans land* och *Maria ensam* tycks berättaren ha uteslutit alla former av en styrande Gud. Nu är det den blinda naturen som härskar över skeendet.⁸⁴³

Blomqvists slutsats blir att berättaren formulerar tre olika slags ontologier. En monistisk, en dualistisk samt en principlös eller kaotisk. I sin brottnings mellan ontologierna kommer han fram till att såväl den monistiska som den principlösa är orimlig. Bara den dualistiska ontologin tycks vara någorlunda acceptabel. Dock menar Blomqvist att det är den monistiska ontologin som berättaren tycks utgå ifrån då han faller yttranden om Gud. Gud måste vara allsmäktig, annars kan han inte vara Gud. På samma sätt som romangestalerna, kämpar berättaren med att kunna förena en gudstro med monismen och tillvarons vidrigheter. Härigenom uppstår kritiken mot "den gamla allsmäktig-gud-ontologin".⁸⁴⁴

Helene Blomqvist uttröner tre berättarhållningar i Samuelssviten: allvetaren, dokumentaristen och kåsören.⁸⁴⁵ Berättaren tycks enligt Blomqvist till att börja med vara en allvetande kommentator till de dokument han använder. Han vet allt om Samuels liv och kan därmed antyda vad som ska hända i framtiden. Han har också förmågan att framställa vad som är sanning när dagboken ljuger om Samuels förskönade verklighet. Den allvetande

⁸³⁹ Blomqvist, H, 1999, s.195

⁸⁴⁰ Blomqvist, H, 1999, s.202-204

⁸⁴¹ Blomqvist, H, 1999, s.45, 198

⁸⁴² Blomqvist, H, 1999, s.198-199

⁸⁴³ Blomqvist, H, 1999, s.199

⁸⁴⁴ Blomqvist, H, 1999, s.99

⁸⁴⁵ Blomqvist, H, 1999, s.59

berättaren varvas med en undersökande dokumentarist, framför allt i Samuels bok. Hans synfält är mänskligt, vanligt och begränsat.⁸⁴⁶

Blomqvist menar vidare att berättaren för det mesta håller sig ganska nära de karaktärer och de händelser han skildrar. Han anpassar sig till den karaktär som för tillfället står i centrum och anpassar sig till miljöer och händelser.⁸⁴⁷ I *Kanaans land* ligger berättaren och Maria mycket nära varandra hela tiden. Dock träder ibland den allvetande berättaren in och berättar istället för henne vad som hände.⁸⁴⁸ Samtidigt ifrågasätts den allvetande berättarens position då och då kraftigt genom hela sviten.⁸⁴⁹

Blomqvist uttrycker det som att berättaren tillhandahåller ett slags "objektiva korrelat" till karaktärernas upplevelser av det som de inte riktigt vågar tänka. Deras upplevelser av en obegriplig Gud och ett orimligt händelseförlopp blir tydliga genom berättarens orimliga yttranden om Gud. Blomqvist menar vidare att berättarens utsagor om Gud alltid blir mer uppfordrande för läsaren än då en romangestalt yttrar sig. Det rör sig då enligt Blomqvist alltid om teodicéproblemet. Berättaren faller dock endast självständiga kommentarer om Gud i *Samuels bok*, *Samuels döttrar* och vid något enstaka tillfälle i *Kanaans land*.⁸⁵⁰

Blomqvist menar att texten är konstruerad på ett sätt som är ämnat att väcka frågan om teodicéproblemet. Berättaren själv kan inte få ihop synen på Gud om samtidigt både god, allsmäktig och allorsaklig. Det stämmer inte överens med den verklighet han skildrar. Slutsatsen blir till sist att Gud är grym, inte god. Dessa utsagor av berättaren ska enligt Blomqvist förstås som tolkningsförslag, inte som en auktorativ riktning för hur romanerna ska läsas. Texten är konstruerad på ett sätt som gör att 'verklighet' och trosuppfattning står i ständig konfrontation med varandra. Ständiga frågor uppstår ur denna konfrontation. En av de mest centrala är teodicéproblemet.⁸⁵¹

Lars Ahlbom menar att Samuels bok är ett uttryck för Delblancs kärlek till sina lidande förfäder. Däremot uttrycker den inte någon kärlek till fädernelandet. Tvärtom så är det Sverige som inte vill ha familjen Erikson. Det oskarianska, stela, kärlekslösa Sverige krossar familjen Eriksson. Ahlbom menar vidare att *Samuels bok* bland annat är en studie i fattigdomens förnedring. Samuel tvingas leva på marginalen eftersom hans lön är avpassad för unga präster utan familj. Samuel har heller inte råd med de nödvändiga kompletterande studierna. Enligt Ahlbom solidariserar sig Delblanc fullt ut med förloraren Samuel. Världsfursten härskar i samhället, medan den dolde gudens kärlek verkar i Tok-Sam. Familjen sluter upp omkring honom i förnedringen. Oskar II blir symbolen för den härskande ondskan. Två gånger avslag han Samuels dispensansökan. Han dör samtidigt som Samuel går mot sin undergång. *Samuels döttrar* präglas av samma evangeliska förakt för samhällets rådande värderingar som Samuels bok.⁸⁵²

Enligt Ahlbom har Abels livsåskådning stora likheter med Delblancs egen. I han livssyn fanns starka kontraster mellan en passiv godhet och en aktiv ondskan. Den passiva godheten var förknippad med varat medan den aktiva ondskan förknippades med distans, förstening, förnuft och makt. Ahlbom menar att Delblanc som berättare solidariserar sig med Samuels och Abels uppfattningar. Exempel på den grymma principen är 'Samhället', 'Sverige', 'Världsfursten' och en grym Gud. Själv beskrev Delblanc sin livssyn som en 'deism med gnostiska inslag. Dualismen omfattar också begreppen manligt och kvinnligt'.⁸⁵³

⁸⁴⁶ Blomqvist, H, 1999, s.46-47

⁸⁴⁷ Blomqvist, H, 1999, s.47

⁸⁴⁸ Blomqvist, H, 1999, s.49

⁸⁴⁹ Blomqvist, H, 1999, s.51

⁸⁵⁰ Blomqvist, H, 1999, s.192-193

⁸⁵¹ Blomqvist, H, 1999, s.194-195

⁸⁵² Ahlbom, L, 1996, s.137, 139, 141, 149

⁸⁵³ Ahlbom, L, 1996, s.144, 151

Sveket mot kärleken i en sekulariserad värld är ett tema som enligt Ahlbom ständigt återkommer i hela Delblancs författarskap. I denna värderativismens värld betraktas idéer om kärlek som ett heligt livsvärde som en fördom. Ahlbom menar vidare att Maria formulerar mycket av samtidskritiken i *Maria ensam*. Hon känner sig som en främling i det sekulariserade Sverige hon återvänder till.⁸⁵⁴

På ett individualpsykologiskt plan är det enligt Forslid naturligt att förbinda Delblancs författarskap med hans traumatiska barndomsminnen.⁸⁵⁵ Vare sig man vill hänvisa till Delblancs bakgrund eller inte, så har Samuelssviten flera budskap. Ett av dem är att den monistiska ontologin, som jag införlivar i den monarkiska gudsmodellen, är till skada för människorna. Det Ahlbom kallar ett svek mot kärleken menar jag kan tolkas som den sekulariserade världens oförmåga att förmedla de alternativa gudsmodellerna. De gudsmodeller som uttrycker kärleken.

8.1.2 Vilhelm Moberg

Enligt Nils Olsson har den spänning mellan tro och tvivel som Vilhelm Moberg själv upplevt, till mycket stor del bestämt riktningen för hans författarskap. Denna spänning har också givit ett rikt bidrag till den litterära forskningen.⁸⁵⁶ Moberg tillhörde en gammalluthersk släkt, och Bibeln lästes flitigt av hans förfäder och i hans hembygd.⁸⁵⁷ Som ung pojke mötte Vilhelm Moberg den speciella form av religiös uppbyggelse som spreds av folkpredikanter och deras bibelförklaringar. Moberg bevittnade som tolvåring en svavelpredikan av stora mått, som av förklarliga skäl skrämde honom.⁸⁵⁸

Vilhelm Moberg växte upp i en religiös men kulturellt torftig miljö.⁸⁵⁹ Enligt Olsson visade Moberg tidigt ett intresse för Bibeln. Vid tio års ålder hade han läst igenom stora delar av den. Mest fängslad blev han av NT och Moseböckerna. Detta för att de präglas av störst berättarkonst av bibelns böcker.⁸⁶⁰ Under socialismens inflytande kom Moberg i konflikt med sin barnatro. Som femtonåring, 1913, blev han medlem i den socialdemokratiska ungdomsklubben i Algutsboda. Han började då stifta bekantskap med författare som Krapotkin, Ingersoll och andra "fritänkare". I deras skrifter fick den framtida präst- och kyrkokritikern Moberg läsa att människorna inte kan lite till någon högre makt utan måste hjälpa sig själva och lita till sitt eget förnuft. Prästerna förledde ungdomen genom att lära ut Bibeln astronomi och geologi och ingav dem fördomar mot vetenskapen.⁸⁶¹

Barnatron lämnade Moberg i en långsamt pågående process, som avslutades i 17-18-årsåldern. Vilhelm Moberg lämnade dock inte sin barnatro utan saknad. Det var en kris som plågade honom senare i livet. 1923 drabbades han av en 'livsåskådningskris'. Det handlade då inte om religion, snarare om själva meningen med människans tillvaro. Ungefär 30 år senare förklarar Moberg att han blivit alltmer fatalist.⁸⁶² Både Olsson och Eidevall tar upp en kommentar som Moberg gjorde i boken *Diktarna inför nutidsproblemen* 1957. Den får enligt dem illustrera hans romangestalters syn på livet och döden:

⁸⁵⁴ Ahlbom, L, 1996, s.151, 155

⁸⁵⁵ Forslid, T, 2000, s.41

⁸⁵⁶ Olsson, N, 1964, Inledning, s.I

⁸⁵⁷ Olsson, N, 1964, s.4-5

⁸⁵⁸ Olsson, N, 1964, s.5

⁸⁵⁹ Olsson, N, 1964, s.7

⁸⁶⁰ Olsson, N, 1964, s.8

⁸⁶¹ Olsson, N, 1964, s.8-10

⁸⁶² Olsson, N, 1964, s.14-15

'Med åren har jag annars blivit alltmer fatalist. Jag är nog tämligen övertygad om att människans karaktär och läggning ytterst avgör hennes liv. Jag är mycket fascinerad av fädernas gamla hedniska ödestro. 'I Ditt eget bröst Ditt ödes stjärnor bo.'⁸⁶³

Dessa Mobergs ord trycktes ett år efter Roberts död i nybyggarna, och under det pågående arbetet med Kristinas och Karl Oskars öden i Sista brevet till Sverige.⁸⁶⁴

Gunnar Eidevall tar upp Mobergs egen osäkerhet inför frågorna om Gud och evigheten, livet och döden. Han brottas med tro, förnekelse och tvivel. Detta visar sig i flera av hans viktigaste romangestalter. Dock är några av människorna i Mobergs värld troende på ett tryggt och självklart sätt. För dem är heller inte döden något problem. Inför allt som händer och ska hända reagerar den med måttet 'Det är så utsett'. De har en insikt om att människan inte kan utträta något av egen kraft. Hennes öde styrs av den Gud som har makt över liv och död. Det enda de kan göra för att påverka jordelivet är att be till Gud. Eidevall menar att Moberg själv har mött dessa människor under sin uppväxt.⁸⁶⁵

Nils Olsson tar också upp det faktum att Mobergs inställning till Svenska kyrkan, som den då såg ut, är negativ. Han menade att kyrkan och staten ska vara åtskilda, eftersom tron är den enskilda människans ensak. Då skulle också en hel del av det offentliga religiösa hyckleriet automatiskt försvinna. Enligt Olsson kan man här utläsa en sympati för 'verkligt kristna' hos Moberg. Dessa människor bör få utöva sin tro utan inblandning av staten.⁸⁶⁶

Att Moberg själv betraktar sig som skeptiker, innebär inte att han föraktar troende människor. Han är ironisk mot kyrkan men mycket sällan mot den kristna tron. Tvärtom visar han respekt för människor med en ärlig, kristen övertygelse. Det visar också skildringen av de kristna representanterna i utvandrarsviten, Kristina, Danjel, Ulrika och pastor Jackson. Olsson instämmer med andra som påstått att Utvandrarsviten bland mycket annat också innehåller ett replikskifte inom Moberg själv. Därmed skulle problemet tro-tvivel vara ett grundtema också här. Olsson menar också att det kan diskuteras huruvida Moberg gjort den envise och trotsige Karl Oskar till sitt alter ego, något som Moberg själv förnekar.⁸⁶⁷

Olsson spinner sedan vidare på tanken om Kristinas och Karl Oskars olika åsikter som ett replikskifte inom Moberg själv. Om det är riktigt, anser Olsson att det handlar om en konflikt mellan gammaldags och ny tro. Konflikten står mellan Kristina och Danjels fullständiga accepterande av Guds godhet och allvisa ledning som de uttrycks i Bibeln, och Karl Oskars vägran att tro på gudomlig rättvisa.⁸⁶⁸

I Utvandrarsviten har religiösa funderingar en framträdande plats. Människornas kamp för att hantera den stelbenta, tidstypiska lutherska ortodoxin är ett av romansvitens huvudproblem. Vem av Karl Oskar och Kristina som är huvudpersonen i romansviten kan diskuteras. Själv upplever jag också där Kristina som huvudperson. Det är hennes tankar som skildras utförligast och med mest känsla och inlevelse. Enligt Nils Olsson är det i alla Mobergs romaner kvinnorna som står för den mest utpräglade fromheten och de flesta bibelcitaten.⁸⁶⁹

Nils Olsson menar att Mobergs författarskap hela tiden har kretsat omkring ödet, vare sig det är styrt av Gud eller inte.⁸⁷⁰ Redan i *Utvandrarnas* början får vi möta en människa som har förlikat sig med sitt öde. Det är Karl Oskars far. Han har blivit handikappad efter en olycka, men upplever det som att Gud ligger bakom lidandet:

⁸⁶³ Eidevall, G, 1976, s.173

⁸⁶⁴ Eidevall, G, 1976, s.173

⁸⁶⁵ Eidevall, G, 1976, s.163-164

⁸⁶⁶ Olsson, N, 1964, s.15-16

⁸⁶⁷ Olsson, N, "Religiösa tankegångar i Vilhelm Mobergs romaner med rötter i Bibeln", 1964, s.17-18

⁸⁶⁸ Olsson, N, "Lidandet - Guds rättfärdighet", 1964, s.56

⁸⁶⁹ Olsson, N, "Raskens" 1964, s.23

⁸⁷⁰ Olsson, N, "Gud och ödet" 1964, s.28

”Krymplingen var icke bitter till sinnes. Hans tro var att allting skedde i världen som det en gång var av Gud ombestyrkt och bestämt. Han trodde, att det av begynnelsen var av Gud utsett, att en sten i hans åker en viss dag och en viss stund skulle välta tillbaka i sin grop och spräcka hans höftled. /.../ Varför slant hans fot? Gud måste ha någon mening med det. Men det var förmätet av honom att spörja om det som endast Skaparen själv kunde veta, och Nils Jakobs Son brydde därför icke sitt huvud med den frågan.”⁸⁷¹

Det är denna gudstro som också Kristina ärvt.⁸⁷²

Nils Olsson menar att det är Robert som står sin författare närmast, samt att han är den intelligentaste av invandrarna. Därför är det inte så konstigt att han får uttala tankar som är friare och mindre knutna till bibeltron.⁸⁷³ Robert kom slutligen till insikt om att varje människa fått ett eget öde, som hon inte kunde bli av med hur mycket hon än försökte. Det hade flyttat in i hans kropp och skäl vid själva skapelsen.⁸⁷⁴ Följande citat är enligt Olsson obiblskt: ”Det hjälpte inte att be Gud att han skulle skapa om honom och göra en annan människa av honom. Ingen levande varelse föddes till världen två gånger. Han förblev oföränderligt Axel Robert Nilsson /.../.”⁸⁷⁵ Till skillnad från Robert stannar Kristinas ödestro kvar inom kristendomens ramar. Det är Gud som styr allt.⁸⁷⁶

Enligt Barbro Alving är Kristina ett jakande svar på frågan om en icke-kristen människa kan skildra en kristen människa. Kristina är ett av vår moderna litteraturs finaste exempel. Hon bär drag av Vilhelm Mobergs egen mor och andra fromma kvinnor i hans släkt. Moberg själv beskriver sin inre relation till Kristina så här:

’Kristina - Man lägger väl ner sin egen längtan efter en tro. Jag var kristen till mitt sjuttonde år, så sögs jag in i arbetarradikalismen och allt det där. Följaktligen var jag i beråd huruvida man kan skildra en kristen människa när man inte är kristen själv. Jag har funderat mycket över det. Tänkte också ibland att det kanske var bra, kunde bli för sötaktigt annars. Det fanns andra svårigheter också, att inte göra en kristen människa för enfaldig, det behöver hon inte alls vara. När Kristina till synes resignerar i det nya landet? Det som sker i en roman måste ske med inre nödvändighet. Jag kunde inte se någon annan lösning för henne - hon såg inte Sveriges land inom räckhåll, då fanns bara ett, *himmelens land*.’⁸⁷⁷

Kristina Paulin är inne i samma tankebanor som Alving. Som exempel ger hon scenen där pastor Törner delar ut nattvarden med en nästan extatisk upplevelse som följd. Paulin menar att Mobergs starka förmåga att leva sig in i "denna gammaldags fromhet" gör beskrivningen av Kristinas själsliga upplevelse till en av de finaste psykologiska skildringarna i romanen.⁸⁷⁸

Enligt Philip Holmes understryker Moberg det tidlösa i alla emigranternas livsberättelse. Gunnar Eidevall betonar Mobergs förmåga att skildra enskilda människooöden så att de blir universella och allmängiltiga.⁸⁷⁹ Moberg är enligt Holmes också angelägen om att lyfta fram den religiösa väckelsen och den intolerans den möter från överheten som en viktig orsak till emigrationen, liksom viljan att börja om på nytt med sitt liv. Moberg har valt en liknade

⁸⁷¹ Moberg, V, *Utvandrarna*, 1974, s.25

⁸⁷² Olsson, N, ”Gud och ödet”, 1964, s.27

⁸⁷³ Olsson, N, ”Gud och ödet”, 1964, s.28

⁸⁷⁴ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974 s.364

⁸⁷⁵ Moberg, V, *Nybyggarna*, 1974 s.364-365

⁸⁷⁶ Olsson, N, ”Gud och ödet” 1964, s.28

⁸⁷⁷ Alving, B, 1971, s.47

⁸⁷⁸ Paulin, K, 1971, s.131-132

⁸⁷⁹ Eidevall, G, 1976, s.110

romanstruktur som Selma Lagerlöf använder i Jerusalem. Utvandrarsviten, i synnerhet Utvandrarromanen utsattes för en kampanj där den anklagades för att vara ”smutslitteratur”. Mycket berodde på Ulrikas grova språk.⁸⁸⁰

Moberg anser enligt Eidevall att makt korrumpierar, och myndigheter och överhet måste kritiserats och bevakas: ”Mot överheten står människan, mot samhället står individen, och diktarens uppgift är att sätta sökarmycket på de sjuka punkterna i samhället och liera sig med de förföljda och förtryckta, med frihetssökarna och sanningssägarna.”⁸⁸¹ Karl Oskar blir också en frihetskämpe. Enligt Erland Lagerroth framstår Karl Oskar som en idealfigur som med vägledning av en adresslapp finner vägen till Minnesota, det jungfruliga landet. Detta i kontrast till verklighetens landsmän i nordvästra Illinois som vandrade runt som diversearbetare, fattiga, desorienterade och deprimerade.⁸⁸²

Enligt Moberg själv är händelsen då Kristina delade med sig av sitt bröd till Ulrika av avgörande betydelse.⁸⁸³ En av de mest remarkabla scenerna i romanerna är när alla de kristliga passagerarna på båten mot Amerika får lösa. Självaste byhoran är den enda som förskonas! Man kan ana en medveten tanke bakom detta: Från ovan får de enklaste människorna beskydd, inte de präktiga. Enligt Eidevall får Henry O Jackson vara en representant för en idé och trosuppfattning som överensstämmer med detta budskap.⁸⁸⁴ Den lilla människan som reser sig och blir en sann god människa handlar om äkta kristen tro enligt min egen tolkning av Moberg. Moberg gisslar *kyrkan*, inte människors sökande i religion och livsåskådningsfrågor. Det är en väsentlig skillnad. Han försvarar religionsfriheten. Han gisslar varken Danjels sekt eller Ulrikas baptism trots att detta är uppseendeväckande religiösa trosriktningar som man kan ha många åsikter om.

Nils Olsson menar att Moberg genom berättelsen om Ulrika får ett lysande tillfälle att gissla dubbelmoralen inom de olika samhällsklasserna. Hon plockar flera poäng på männen, som varit orsaken till hennes liv som prostituerad i Sverige. I Sverige var hon bespottad, i Amerika nådde hon en enastående upprättelse som respekterad pastorsfru. Ett exempel är hennes berättelse om kyrkvården i Åkerby, som var hennes kund, men sedan var med om att utestänga henne från nattvården.⁸⁸⁵

Gunnar Eidevall tar i *Vilhelm Mobergs emigrantepos* upp en av Moberg antecknad kommentar till ett forskningsmaterial om åkianismens historia: ”Detta är alltså kärnpunkten - orsaken till ingripandet: Man fruktar en upplösning av det feodala och patriarkaliska samhället.”⁸⁸⁶ Detta är enligt Eidevall förklaringen till varför Danjels religiösa sekt får en sådan framträdande plats i *Utvandrarromanen*. Likaså varför religionsförföljelserna som orsak till utvandringen framhävs så starkt. Moberg har tolkat och förstått förföljelserna som en kamp mellan förmyndarsamhället och individens frihet. Åkianismen handlar alltså på detta plan om individens uppror mot överhetens regler.⁸⁸⁷ Enligt Eidevall fann Moberg i Åke Svenssons gestalt en frihetskämpe och individualist. Därför fick han fungera som verklighetsbakgrund i skildringen av Danjel Andreasson. En viktig skillnad mellan Danjel och Erik Jansson är att Danjel under båtfärden får inse sin litenhet då han drabbats av sjösjukan, något som Erik Jansson aldrig gjorde.⁸⁸⁸

⁸⁸⁰ Holmes, P, 2001, s.36, 147-148

⁸⁸¹ Eidevall, G, 1974, s.138

⁸⁸² Lagerroth, Erland, ”Fakta och fiktion i gestaltning av det amerikanska stoffet” i *Perspektiv på Utvandrarromanen*, Uddevalla 1971 s.139

⁸⁸³ Eidevall, G, 1974, s.235

⁸⁸⁴ Eidevall, G, 1974, s.226

⁸⁸⁵ Olsson, N, Tio Guds bud 1964, s.53

⁸⁸⁶ Eidevall, G, 1974, s.76

⁸⁸⁷ Eidevall, G, 1974, s.76-77

⁸⁸⁸ Eidevall, G, 1974, 220-220

Till skillnad från Samuelssviten har Utvandrarsviten ingen tydlig berättarhållning. Moberg hade som princip att låta sina romangestalter få utvecklas fritt efter sina givna förutsättningar. Som ett exempel på en ostyrig sådan gav han Ulrika.⁸⁸⁹ Ulrika, Danjel, Robert och Karl Oskar kan i sina personer utan svårighet förknippas med frihetsbudskapet. Berättelsen om Inga-Lena upplever jag som berättelsen om en kvinna som går under i sina försök att leva i enlighet med den monarkiska gudsmodellens bud att kvinnan ska lyda sin man. Danjel var ingen förtryckande man. Det var traditionen som fick henne att ofta liv och hälsa för familjen.

Berättelsen om Kristina är dock annorlunda. Jag tolkar berättelsen om Kristina som författarens försök att utforska en människas tro på hennes egna villkor. Genom Kristina driver han ingen tes om den rätta och mest fungerande gudsmodellen. Hans ständiga frihetsmotiv går inte igen hos Kristina på det sättet att det leder till ständigt motstånd mot överheten, mänsklig som gudomlig. Istället är hon den enorma styrkan leva i en förtröstan på Gud i skepnad av flera olika modeller, monark, förälder, kärlekspartner och vän. En styrka som exempelvis Karl Oskar, Robert och Moberg själv saknade. Jag vill här påpeka att det i Kristinas upplevelse inte handlar om en grym monark eller patriark. Fadern i himlen vill det bästa för sina barn, även om han inte handlar i enlighet med deras önskemål eller i samråd med dem.

De gamla traditionella, despotiska metaforerna för Gud har blivit ett med Makten och Överheten i varje samhälle. Vilhelm Moberg kämpade hela tiden mot överheten. Därför blir ett avståndstagande från en despotisk gud en naturlig följd. Det behöver dock inte betyda att det inte skulle vara möjligt också för Vilhelm Moberg att undersöka alternativa gudsmodeller. Det är också uppror att ersätta överheten med en vän eller till och med en välvillig patriark.

8.2 Personligheten

Vilken betydelse har då romangestalernas personlighet för deras gudsmodeller? Var Samuel och Abel sjuka, eller levde de i ett sjukt samhälle? Berättaren i Samuelssviten leder läsaren till slutsatsen att de värderingar som är förhärskande i samhället måste inverteras. Den som anses vara sjuk och tokig är egentligen friskare och klokare än de flesta människor. Detta illustreras av att Delblanc låter bygdens folk på något sätt vara medvetna om att det de förföljer är värdefullt. Det går en rysning genom bygden då Abel försvunnit. En rysning av oro.⁸⁹⁰

Samuel har enligt Blomqvist inte Cecilias styrka. Därför faller han då han inte längre kan hålla fast vid något som han upplever vara en lögn.⁸⁹¹ Den känsliga Maria har svårt att frigöra sig från auktoriteter. Hon behöver tron på en god Gud, samtidigt som hon också har ett behov av att få tänka själv och göra sina egna val. Hon oroar sig ständig över sjukdomen i familjen:

"Hon sade sig att ett grymt samhälle hade krossat Samuel, Abel, Rebecka, de värst utsatta, medan de andra i familjen hade förskonats och yppat sina sunda anlag i så livsdugliga rovor som Benjamin och Elin, men riktigt säker kunde hon inte vara, och hon sände ängsliga blickar på Ingrid, som ofta satt och slokade vemodigt vid spisen /.../"⁸⁹²

Efter Abels begravning låter Maria hopplösheten ta överhand. Vem blir nästa offer? Samhället, Sverige, Lucifer, världen kommer inte att ge sig förrän det gjort slut på dem allihop:

⁸⁸⁹ Eidevall, G, 1976, s.221

⁸⁹⁰ Blomqvist, H, 1999, s.203 Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.340

⁸⁹¹ Blomqvist, H, 1999, s.188

⁸⁹² Delblanc, S, *Maria ensam* 1985, s.69

- ”- Vi klarar oss aldrig, säger Maria. De ger sig inte förrän de fått pina livet ur oss allihopa. De ger sig aldrig, det tar aldrig slut. Aldrig i livet.
- Vi måste ändå försöka, säger Elin. Så länge vi har liv och andan i kroppen, måste vi ändå försöka.
 - En dåre till far och en dåre till bror...
 - Dom var nog klokare än de flesta. Du ska inte tala så där. Vi måste hedra deras minne.
 - Hur ska man någonsin kunna leva och ge liv...
 - Låt du livet råda. Vi måste ändå försöka.
- Vi måste ändå försöka.”⁸⁹³

Maria får av svärmodern Dagmar förstuckna antydningar om sjukdomen i sin familj:

"Familjen Weber hade rätt att kräva en frisk kossa i båset, måntro om inte Marias förtegenhet om sjukdomen var ett sådant lurendrejeri, att handeln borde gå tillbaka?
Och så pinade hon Maria med giftiga frågor om barnens hälsa: hur står det till med de arma livet? Hur är det med Ingrid, hon verkar så tystlåten och ängslig och spröd.”⁸⁹⁴

Enligt Blomqvist är Samuelssvitens budskap att man genom att välja skyggglappar, väljer det som är mindre levande. Cecilia och Benjamin väljer att bortförklara och förtiga svårigheterna som familjen råkat ut för. Det leder till att de förlorar kontaktförmågan till andra människor, och därmed också chansen till verklig närhet i sina relationer. Maria och Elin däremot har förmågan att åtminstone då och då prata om det svåra. Därför får de också kontakt med varandra.⁸⁹⁵

Blomqvist menar vidare att följande citat väl illustrerar hur Elins rädsla för Gud och borttappade gudslängtan har uppkommit:⁸⁹⁶

”- Man är gjord av bly eller glas, sa Elin slutligen. Om en handskas varligt med ett glas, så räcker det länge. Om en ställer det i monter eller skåp, kan det räcka hur länge som helst. Men det duger inte att dänga glas i golvet, som Vår Herre gjorde med pappa och Abel och Rebecka. Det ska ingen inbilla mig, att pappa eller Abel eller Rebecka var sjuka från början. Men inte kan man hantera folk hursomhelst, det borde någon tala om för Vår Herre. Våldtäkten Rebecka var med om, den var illa nog. Sitta hemma hos mamma och leva på gudsord och vattgröt, det var inte heller bra. Inte vet jag om det var så bra med pingstvännerna heller, det var så skrikigt och högsänt det hela, sånt där förstår jag mig inte på. Värst var väl ändå den här Ruben, som hon vart så rasande kär i, som hon kände sig trygg med, det var en gemensam tro som helgade kärleken, bevars, och så skulle de gifta sig och hade allt klappat och klart... Så gav han både Rebecka och Vår Herre på båten, det var nåt fruntimmer med pengar... Vem orkar med såna smällar i längden?"/.../Jag vet vad världen och Vår Herre kan ställa till med. Det är väl därför jag packat mina ungar i bomull så till den milda grad...”⁸⁹⁷

Enligt Blomqvist får Elin representera en annan människotyp än Maria. För henne tycks sekulariseringsprocessen enbart vara mycket positiv. Hon mår bra av att vara en myndig människa. En människa som har rätt att skapa sin egen ontologi, sina egna föreställningar och sin egen syn på livet. Ibland känner hon dock behov av en Gud som besitter både godhet och

⁸⁹³ Delblanc, S, *Samuels bok* 1981, s.382

⁸⁹⁴ Delblanc, S, *Maria ensam* 1985, s.68

⁸⁹⁵ Blomqvist, H, 1999, s.176

⁸⁹⁶ Blomqvist, H, 1999, s.129

⁸⁹⁷ Delblanc, S, *Kanaans land* 1984, s.368-169

styrka. Hon hemsöks också fortfarande av skräcken för straff för sin 'gudlöshet' av en eventuellt existerande gudamakt.⁸⁹⁸

Enligt Gunnar Eidevall klargör Moberg att Kristina hör till de människor som aldrig borde ha utvandrat. Detta med hänvisning till att hon alltid sa borta om Amerika. Han tar upp Kristinas ensamhet i Amerika, där hon inte kan få någon språklig kontakt med andra människor. Eftersom hon av naturen också är blyg och tillbakadragen, förmår hon inte själv bryta sin isolering.⁸⁹⁹

Borde Kristina aldrig ha utvandrat? Jag kan se två sidor i detta dilemma. Om Kristina vägrat följa sin man och stanna hemma, hade hon följt sitt eget hjärta. Hon hade också visat prov på en stor självständighet, både som kvinna och i religiös bemärkelse i 1800-talets Sverige. Hon hade då sluppit den plågsamma hemlängtan som hon led av i Amerika. Men hade hon verkligen blivit lyckligare? Hon levde trots allt i en kärleksfull och jämlik relation med Karl Oskar. Hade hon velat vara utan den? Ett annat exempel är den starka vänskap hon vinner med Ulrika. Jag har svårt att se att de någonsin skulle kunna få en sådan relation i Sverige. Om Kristina hade stannat, hade hon kanske aldrig fått tillfälle att ompröva de fördomar som av traditionen varit så djupt inrotade i henne. Men i och med utvandringen får hon möjlighet att ompröva gamla trångsynta föreställning, och vinner på det sättet mycket rikedom i livet. I Amerika blir hon av med de skyggglappar hon bär i Sverige. De skyggglappar som Cecilia och Benjamin aldrig lyckas lämna.

Moberg vill enligt min tolkning inte ge några säkra svar på denna fråga. Han utforskar istället två olika möjligheter med både för och nackdelar.

Jag skulle vilja påstå att Maria och Kristina egentligen delar samma känslighet, men de kommer från vitt skilda uppväxtmiljöer. Marias har varit mycket otrygg, medan Kristina haft en trygg barndom. Kristina har upplevt mycket positivt i livet. Hennes starka kärlek till Karl Oskar och barnen är genomgående i romansviten. Vi kan också ana en trygg uppväxt och i Danjel har hon hela tiden haft en trygg föräldragestalt att ty sig till. Maria förlorade däremot tidigt sin pappa som varit hennes trygghet i livet.

8.3 Kyrkan, familjen och samhället

Vilka förutsättningar ger dock familj, stat och kyrka på de gudsmodeller som skapas hos människor? Hur uppträder i de mot i det här fallet Maria och Kristina? Blomqvist beskriver kyrkan och staten som en överhet som regerar 'ovanifrån'. Den har valt 'maktvägen' och dess tillhörande värderingar. Överheten har föga förståelse för de människor som vill följa andra principer och leva sitt liv på ett annorlunda sätt.⁹⁰⁰ I detta samhälle hade kvinnor, fattiga och sjuka inte samma möjligheter som rika män.

Den moderna kyrkan, som den beskrivs i Samuelssviten, företräder inte de alternativa gudsmodellerna. Monarken finns kvar, om än blek och färglös. Kyrkan står fortfarande för stat och makt, även om den inte längre är auktoritär. Stat, kyrka och familjestruktur representerar för Maria den monarkiska gudsmodellen. Det finns ingen kvar i Marias omgivning som representerar de alternativa gudsmodellerna. Samuel och Abel försvann tidigt ur Marias liv. Den sekulariserade kyrkan erbjuder ingen gudsmodell alls, bara en blek statsmakt. Det är ingen monark Maria längtar efter. Det är en vän, en kärleksfull förälder.

Maria avvisar Samuels alternativ av rädsla för att drabbas av samma öde som Samuel och Abel. Hon tar självständigt ställning till sin far och sin bror utifrån det material hon har att utgå ifrån.⁹⁰¹ I det samhälle hon växte upp i betraktades sjukdom som synd och skuld.⁹⁰² Hon

⁸⁹⁸ Blomqvist, H, 1999, s.174-175

⁸⁹⁹ Eidevall, G, 1974, s.265-266

⁹⁰⁰ Blomqvist, H, 1999, s.203

⁹⁰¹ Blomqvist, H, 1999, s.192, 203

⁹⁰² Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s.232

har enligt min mening ingen annan tillförlitlig förebild som anammat det alternativa gudsmodellerna. Inga andra hållbara alternativ står att finna. Jag menar att det inte bara är teodicéproblemet utan också den monarkiska gudsmodellen i sig som bär skuld till att Maria inte bara förlorar sin tro, utan också för hennes oförmåga att anamma modellen Gud som vän. Den modell som hon så tydligt söker och längtar efter. Hon har två goda förebilder som anammat den, Samuel och Abel. Men hon vågar inte följa i deras fotspår, eftersom höga överheten företrädde av Olsson och Bergstedt klassat dem som sjuka. Kanske var det ett smart drag för dessa herrar att skydda sina idéer, alltså den monarkiska gudsmodellen, och få människor att avfärda de alternativa gudsmodellerna.

I Utvandrarsviten hyllas det fria samhället. Erland Lagerroth betraktar Karl Oskar som en homerisk hjältetyp: "Han är ODLAREN och UTVANDRAREN som heros."⁹⁰³ Han har nått en ny värld i skapelsens morgon. "/.../ i denna nya värld kan Moberg äntligen låta sitt individuella frihetsevangelium ringa ut oberoende av ägandets och samhällets inskränkningar."⁹⁰⁴ Enligt Holmes har Moberg i Robert lyckats skildra drömmaren och frihetsmotivet. Danjels funktion är att illustrera konventikelplakatets orättvisor, och dess förbud mot religiösa sammankomster i hemmet.⁹⁰⁵

Enligt Gunnar Eidevall hävdar Moberg att kärlekens möjligheter och styrka finns hos kvinnan. Dock fångslas och bryts hon i många fall ner av männens och samhällets lagar och bundenhet. Det leder till att kärleken förkvävs.⁹⁰⁶ Holmes menar vidare att kvinnorna oftast är moraliskt starkare och mer framstående än männen.⁹⁰⁷ Det tolkar jag som att Moberg var väl medveten om deras utsatta situation i den tidens samhälle, både i religiöst och världsligt avseende. Hans skildring av Kristina och Ulrika, det slitsamma arbetet Kristina måste leva med och föraktet som drabbar Ulrika, visar att han vill ha en förändring av den så typiska situationen för kvinnor.

Ulrika har styrkan att totalt vända sig bort från den etablerade religionen som företräds av samhället. Istället finner hon av egen kraft en ny tro, där Gud är en vän som står på de utsattas sida. Kristina hade i Sverige ingenting otalt med överheten, och därför inget problem med den monarkiska gudsmodellen. Men vänskapen med Ulrika öppnar hennes ögon och gör henne tolerant mot andra trosinriktningar än den som företräds av svenska kyrkan. Dock överger hon aldrig sin lutherska tro.

⁹⁰³ Lagerroth, E, "Fakta och fiktion i gestaltningen av det amerikanska stoffet", 1971, s.143

⁹⁰⁴ Eidevall, G, 1976, s.105

⁹⁰⁵ Holmes, P, 2001, s.154

⁹⁰⁶ Eidevall, G, 1976, s.145

⁹⁰⁷ Holmes, P, 2001, s.234

9 Komplikationer med min användning av McFagues gudsmodeller

9.1 Den kvävande modern och den dominerande partnern

Hur fungerar då McFagues gudsmodeller, då de genom min hand tolkats av Maria och Kristina? Terrence Reynolds för en diskussion om hållbarheten i McFagues gudsmodeller. Han kritiserar McFagues motivering att hennes modeller skulle vara sannare än andra, eftersom de besitter en högre moral och leder till att vi människor utvecklas i välmåga. McFague förkastar modeller som splittrar relationer och leder till disharmoni mellan människa och natur. Samtidigt rättfärdigar hon sina modeller av Gud som mor, älskare och vän och ger dem en ontologisk grund. Enligt Reynolds menar McFague att hennes modeller skapar ett mer fullständigt, ekologiskt, icke-triumfalistiskt och livsbejakande tankemönster hos dem som anammar dem.⁹⁰⁸

Reynolds är av uppfattningen att McFagues metodologiska obeslutsamhet bär ansvaret för några av de kritiska frågor som rests mot hennes böcker. Den första McFague tycks bli illa till mods över att göra sanningsanspråk. Hon är tolerant mot andra konstruktioner. Det är också den första McFague som utsätts för feministers anklagelser att hon inte i tillräckligt stor utsträckning har fördömt den vedertagna traditionen.⁹⁰⁹

Ett exempel som Reynolds tar upp är Rosemary Reuthers kritik mot McFague. Reuther ställer McFague till svars för hennes ovilja att klart och tydligt avvisa den gamla traditionens patriarkala, hierarkiska och triumfalistiska modeller. För Reuther står det fullständigt klart att dessa modeller är onda. Det har de varit från den sekund de skapades. Enligt Reynolds är det ett tecken på att McFague har sänt motstridiga signaler. Han förklarar detta med att hon genom att separera sanning och försvar, gör det möjligt att hävda att de patriarkala metaforerna aldrig har varit sanna. Detta för att de grundar sig på en feltolkning av *imago dei*. De kan dock ha varit försvarbara i sin tid. Det medför att också människors tro på dem blir försvarbar. Därför bör tidiga kristna anses som oskyldiga på ett moraliskt plan för att ha accepterat de patriarkala metaforerna. Detta för att de begränsades av sin egen kontext.⁹¹⁰

McFague svarar Reuther med att tacka henne för insikten att det patriarkala språkbruket visat sig vara destruktivt i alla sammanhang där det förekommit. McFague hävdar samtidigt att hon själv misstänkt att det var så, men att hon saknades kunskap om den historiska bakgrunden och därför inte själv vågat dra denna slutsats. Men nu då hon fått ta del av Reuthers information, så håller hon naturligtvis med henne. De moraliska insikterna hos människorna i det första århundradet efter Jesu liv och död, borde ha varit tillräckligt intellektuellt utvecklade för att kunna kritisera patriarkala modeller.⁹¹¹

Reynolds framhåller vidare att McFague är villig att tillägna sig språk och erfarenhet från andra religiösa traditioner. Alla traditionella metaforer kan omarbetas eller förkastas. Teologiska anspråk är enligt McFague produkter av 'föreställningsförmåga', 'bilder', och 'mänskliga konstruktioner'. De är också utan auktoritet. Dessa anspråk uppstår ur människors erfarenhet av Guds befriande arbete och måste ersättas då när de användbarhet är förbrukad.⁹¹²

Modellen Gud som mor medför då inte bara positiva associationer. I en recension av *Gudsbilder i en hotfull tid* i *Theological studies*, reser Robert Schreiter några invändningar mot boken, invändningar som också jag kan skriva under på. McFague undersöker inte den mörka sida, som hennes metaforer obönhörligen kan associeras med. En mor kan vara

⁹⁰⁸ Reynolds, T, 1995, s.297

⁹⁰⁹ Reynolds, T, 1995, s.304

⁹¹⁰ Reynolds, T, 1995, s.304-305

⁹¹¹ Reynolds, T, 1995, s.305

⁹¹² Reynolds, T, 1997, s.54-55

dominerande och krävande, eller förtryckt av fadern. I sin undersökning av modellen hänvisar McFague till den hinduiska traditionen som föredömlig. Men här undviker hon att diskutera traditionen omkring den härsklustna modersfiguren Tara. På det sättet undviker hon också att diskutera de konsekvenser av modellen Gud som mor som sådana associationer skulle få.⁹¹³

Schreiters kritik stämmer enligt min mening väl överens med Marias upplevelse av körsbärsträdets krav på att ge liv. Den leder indirekt till Marias fångenskap. Körsbärsträdet som Gud som mor blir krävande. Hon kräver av döttrarna att de ska vara fruktsamma och föra släktet vidare. Samma kritik som Schreiter ger modellen Gud som mor, skulle jag vilja ge modellen Gud som kärlekspartner. Samma negativa associationer som drabbar Gud som mor, kan också drabba Gud som kärlekspartner. Alla traditioner har säkerligen sådana exempel att hänvisa till. En partner kan vara krävande och dominerande. Många människor har också egen erfarenhet av detta. Marias förhållande med Fredrik Weber är ett talande exempel. Kärlekspartnern i skepnad av körsbärsträdet kräver också lydnad och fruktsamhet. Det står för mannens eviga krav på kvinnan.

Men dess skönhet mitt i den mörka skogen vittnar samtidigt om en mild, kravlös, allomfattande kärlek. Den livgivande växtligheten som vill liv. Då körsbärsträdet antar modellen av en vän och syster blir dess kärlek också kravlös och jämlik. Maria anammar stundom också bilden av den dolde guden, körsbärsträdet. Därför är modellerna Gud som mor och Gud som kärlekspartner enligt min uppfattning ambivalenta.

9.2 Gud som vän - Guds svaghet och Guds styrka

Hur hållbar är då modellen Gud som vän? Vänskap står för jämlikhet och frihet, eftersom det är en mänsklig egenskap att själv välja sina vänner. Sanna vänner behandlar alltid varandra väl och hjälper varandra vid svårigheter i livet. Vänskap leder till de motkrafter som kommer till uttryck i Samuelssviten, och i relationen mellan Kristina och Ulrika.

För dem som företräder de värderingar som Samuelssviten starkt ifrågasätter, kan motkrafterna te sig löjliga och svaga.⁹¹⁴ Enligt Blomqvist är Abel en potentiell frälsargestalt, men en förkastad sådan. Folket i Väse skräms av konstens förvandlande kraft. De förstår den inte. Väses invånare är istället vana vid Världsfurstens kraft och makt. Den makt som verkar ovanifrån, inte underifrån. Därför blir Abels makt och dikt mycket hotfull, särskilt för Världsfursten och hans drängar Olsson och Bergstedt.⁹¹⁵ På dårhuset kapitulerar Abel. Han ger upp sitt liv och sin kamp för det goda.

Samuel rensar bort allmakten ur vad Blomqvist kallar gudsbilden. Godheten och kärleken blir kvar, men följderna blir att Gud blir svag. Till sist dör han. Samuels världsbild blir då så mörk att han bryter samman. Den av Samuel och Abels förmodade Guds svaghet är enligt Blomqvist en av orsakerna att Maria förlorar sin tro. Det är också orsaken till att Samuel och Abel kapitulerar, ger upp sitt liv och kampen för det goda.⁹¹⁶

Blomqvist framhåller vidare att många av romangestalterna i Samuelssviten grubblar över frågan på vilket sätt den vanmäktige guden är bra om han ändå är dömd till att hetsas till döds. Blomqvist ger Samuels dolde Gud och Marias fosterfördrivna Gud som exempel. Hon menar att det finns mycket i sviten som talar för att denna fråga inte är enkel.⁹¹⁷

Här framkommer svagheten med modellen Gud som vän. Hur ska Gud, hur god han än är, kunna vara vår hjälpande vän om han saknar kraft och styrka?

Kanske är det därför Kristina finner sin stora styrka och trygghet efter missfallet i den stränge fadern? Detta trots att hon tolkar missfallet som straff för den syndiga bönen. Gud tog

⁹¹³ Schreiter, Robert, "Models of God" (Book Review) i *Theological Studies*; Sep88, Vol.49 Issue 3, s.551

⁹¹⁴ Blomqvist, H, 1999, s.207

⁹¹⁵ Blomqvist, H, 1999, s.146, Delblanc, S, *Samuels bok* 1982, s.322

⁹¹⁶ Blomqvist, H, 1999, s.189, 181

⁹¹⁷ Blomqvist, H, 1999, s.202

tillbaka sin skapelse. Händelsen blev för Kristina också ett bevis på Guds existens. Ett bevis som gav henne trygghet i livet, trots att beviset var ett straff. Hellre en existerande men straffande Gud än ingen Gud alls. Den monarkiska modellens straffande Gud gav trygghet på grund av sin styrka och sitt aktiva deltagande i människans liv. Det hårda straffet väckte hos Kristina en tillit till Gud. Hon skulle aldrig mer behöva tvivla på vare sig Guds existens eller hans styrka. Hans blotta existens, sträng eller mild, är för henne en trygghet. Även om hon underkastar sig utvandrarens öde, betyder det inte att hon hade gett upp. Istället förlitade hon sig på att en gång få bevista Guds eviga hemvist. För Kristina finns nu inga problem längre. När fruktan och tvivlen försvunnit, är hon starkare än Karl Oskar.⁹¹⁸

Moberg låter dock också Kristina få enbart glädjande svar på sina böner om hjälp. Ett sådant exempel är tillfället då pastor Törner kommer till deras stuga.⁹¹⁹ Tron håller henne uppe trots främlingskapet i det nya landet. Hoppet var att en gång få återse hemlandet och de nära och kära. Hon ber till Gud att han ska föra henne hem. Det gör han - i döden.

9.3 Dualism

Genom hela Samuelssviten härskar en sträng dualism. Det goda kämpar hela tiden med det onda. Djävulen står mot Gud, man mot kvinna, kraft mot vekhet. Romansviten är uppbyggd på dualistiska konflikter. Verkligheten står mot konsten och fantasin, uppror mot underkastelse, konservatism mot liberalism. Den översta dualismen Världsfursten - Gud kan symboliskt underordna de andra. Manligheten är djävulen, kvinnligheten Gud, kärlek står mot hat, framtid mot forntid.

Dessa dualismer kämpar inte förgäves mot varandra. Någon går alltid segrande ur striden. För det mesta är det Gud och kvinnligheten som går under, men kärleken kan, som Anders Pilz framhåller, också segra över hatet: ”Men jämsides med denna tunga obegriplighet finns förtröstan om en kvinnlig, givande mariansk kärlek som avvärjar den förfärande, förödande, nyckfulla, faderliga aggressiviteten.”⁹²⁰

I Delblancs dualistiska världsbild förknippas kvinnlighet med det goda men svaga. På det mänskliga planet representerar detta manligt och kvinnligt. Det manliga kan jämföras med djävulen och den stränge guden, medan Samuels gode, förvisade Gud blir en god representant för det kvinnliga, veka och förvisade. Detta avspeglas också i deras situation, då de flesta dukar under i den grymma världsordningen. Ahlbom menar att *Kanaans land* till viss del är en roman om förhållandet mellan manligt och kvinnligt. Mannens projekt med inriktning mot framtida mål står mot kvinnans värnande om värme och trygghet i nuet.⁹²¹

Man kan enligt min mening se Marias och andra kvinnors öde som en parallell med den svage gode Gudens förvisning i Samuels världsbild. Maria var förvisad - först under fattigdom och samhällsförtryck. Sedan under Fredriks herravälde, och sedan under tablettmissbruket, som så småningom blev hennes undergång.

Denna dualistiska hållning rimmar väl med den skarpa distans som finns hos både Maria och hennes familj mellan den monarkiska gudsmodellen och de alternativa. Gud-monarken är grym och aktiv, medan de alternativa gudsmodellerna är goda men passiva och svaga. Och aldrig förenas de två. Dualismen påminner om Sallie McFagues uppdelning mellan den monarkiska gudsmodellen å ena sidan, och de alternativa gudsmodellerna å den andra. För henne är de alternativa modellerna goda och starka, medan den monarkiska med sitt maktbegär skapar passivitet hos människan. Den leder alltså till svaghet.

Jag ser en stor fara med denna skarpa dualism mellan manligt och kvinnligt. Det kan leda till ojämlika hierarkier, något som inte är att föredra. Vill vi uppnå jämlikhet, så bör varken

⁹¹⁸ Eidevall, G, 1974, s.259

⁹¹⁹ Eidevall, G, 1974, s.266

⁹²⁰ Pilz, A, 1991, s.282

⁹²¹ Ahlbom, L, 1996, s.151

manligt eller kvinnligt klassificeras eller upphöjas till något bättre än det andra. I Utvandrarsviten existerar inte de här typerna av dualismer. Varken mellan manligt och kvinnligt eller mellan den monarkiska gudsmodellen och de alternativa. Visserligen kritiseras den monarkiska gudsmodellen i dess maktutövning av överheten, men den beskrivs inte som enbart en belastning för Kristina. Inte heller för exempelvis Danjel. Och varken Kristina eller Danjel är personer som hyllar ojämlika maktstrukturer.

10 Avslutande diskussion

10.1 Myndigblivandet - en förutsättning för att vara vän med Gud?

I *Widerstand und Ergebung* tar Bonhoeffer också upp frågan vad kristendomen är för oss idag. Och vem är Kristus för nutidsmänniskan? Enligt Bonhoeffer går världen mot en fullständigt 'religionslös' tid. Människan kan inte längre vara religiös. De som verkligen praktiserar en tro uttrycker något helt annat än religiositet. Men hur talar vi då om Gud och Kristus utan religionen? Bonhoeffer menar att Kristus verkligen blir herre i en värld där han inte är ett religionsämne.⁹²²

De religiösa talar om Gud då den mänskliga kunskapen brister, eller när de egna krafterna tryter. Det varar bara tills de egna krafterna blir större och gränserna för människans förmåga utvidgas. Då blir Gud som 'Deus ex machina' överflödigt. Frågorna omkring gränserna för människans egen förmåga har för Bonhoeffer blivit tvivelaktiga. Vill vi på det sättet bara ge plats åt Gud vid tillfällena av oro och rädsla? Han vill placera Gud i centrum, inte vid gränserna. Inte heller i samband med svaghet, död och skuld, utan i kraft, liv och det goda i människan.⁹²³

Bonhoeffer menar att de religiösa begreppen är problematiska. Begrepp som under och himmelfärd måste tolkas icke-religiöst, men det betyder inte att man kan sära på Gud och underverken. Bonhoeffers fråga lyder sålunda: "Kristus och den myndigblivna världen". Men han menar att det fullständiga innehållet i kristendomen, inklusive de mytologiska begreppen måste få finnas kvar. I NT är mytologin, till exempel uppståndelsen, själva huvudpunkten. Dessa begrepp får bara tolkas på trons villkor, inte religionens. Världens myndighet kommer att förstås bättre utifrån evangeliet och Kristus själv.⁹²⁴

Gud själv tvingar oss att inse att vi måste leva i världen. På det sättet leder vårt myndigblivande oss till en sann kunskap om vår ställning inför Gud. Gud låter oss veta att vi måste leva som om vi klarade oss utan honom. Den Gud som är med oss, är också den Gud som överger oss. För och med Gud lever vi utan Gud. Gud lät sig trängas ut ur världen på ett kors. Han visade sig vanmäktig och svag i världen, men i denna svaghet är han med oss och hjälper oss. Bara den lidande guden kan hjälpa.⁹²⁵

”Insofern kann man sagen, dass die beschriebene Entwicklung zur Mündigkeit der Welt, durch die mit einer falschen Gottesvorstellung aufgeräumt wird, den Blick freimacht für den Gott der Bibel, der durch seine Ohnmacht in der Welt Macht und Raum gewinnt. Hier wird wohl die 'weltliche Interpretation' einzusetzen haben.”⁹²⁶

Som citatet ovan visar, innebär den myndiga världen att en falsk gudsföreställning rensas bort. Därigenom frigörs plats till den Gud som Bibeln vittnar om. Den Gud som genom sin vanmakt vinner makt och utrymme i vår värld. Den myndiga världen är gudlös men på grund av det kanske mycket närmare Gud än den omyndiga världen. Jesus avsåg inte att starta en ny religion, bara att leva.⁹²⁷

Inte bara gärningar utan också lidandet är en väg till frihet. Befrielsen ligger i att man helt och hållet lämnar ut sig och får lägga allt i Guds händer. I denna mening är döden den mänskliga frihetens höjdpunkt. På vägen till frihet är alltså döden den största högtid.⁹²⁸

⁹²² Bonhoeffer, D, 1959, s.178-180

⁹²³ Bonhoeffer, D, 1959, s.182

⁹²⁴ Bonhoeffer, D, 1959, s.220-221

⁹²⁵ Bonhoeffer, D, 1959, s.241-242

⁹²⁶ Bonhoeffer, D, 1959, s.242

⁹²⁷ Bonhoeffer, D, 1959, s.246

⁹²⁸ Bonhoeffer, D, 1959, s.254, 256

Enligt Helene Blomqvist skildrar Samuelssviten på alla nivåer en människa som genomgår en smärtsam men oundviklig sekulariseringsprocess. Hon tvingas bli myndig. Det innebär att hon själv måste tänka efter och välja livsväg. Hon måste också själv ta ställning i livsfrågor. Marias myndigblivande börjar med den undervisning hon får av Samuel. Det fortsatte sedan på seminariet och åren därefter.⁹²⁹

Blomqvist menar att Maria får representera den fortsatta sekulariseringen, den som började med Samuel. Sekulariseringsprocessen hos Maria började då hon studerade på seminariet. Hennes kritiska tänkande väcks, och hon kan inte längre svälja auktoriteternas sanningar, vare sig det gäller skola eller kyrka. Hon tillhör en mellangeneration, som inte är sekulariserad fullt ut. Men hon kan heller inte okritiskt acceptera gamla nedärvda föreställningar. Hon slits mellan tro och vetande och tro och otro under hela sitt liv. Hon kan varken lämna sin gudstro eller hålla den levande. Hon kan heller inte slå ifrån sig känslan av att vara skyldig till att ha fördrivit Gud från sitt liv. Trots detta fortsätter hon att be sin aftonbön och gå i kyrkan.⁹³⁰

Enligt Blomqvist avspeglas båda sidor av sekulariseringen i Marias person. Den ena är positiv och den andra negativ. Den positiva betyder frihet och myndigblivande för människan. Sekulariseringens negativa sida innebär att tron dör och att människan förlorar tillvarons religiösa dimension. Blomqvist ser i Marias person såväl sekulariseringens bejakande av friheten och dess förnekande av gudstron. Hon menar dock att Maria personifierar sekulariseringsprocessens människa, inte i första hand sekulariseringen. Detta för att hon inte kan finna sig tillrätta på någon av sidorna. Liksom väninnan Signe kan hon inte helt frigöra sig från lydnaden och inte heller från sin längtan efter gudsgemenskapen.⁹³¹

Enligt Blomqvist är det först inför döden som Maria accepterar den myndiga människan och hennes ansvar för sina egna beslut. Det är i dödsögonblicket hennes myndigblivande fullbordas. Det är då hon inser att hon måste ta ansvar för sina egna beslut och välja sin egen död. Därmed måste hon också acceptera den ensamhet som hänger samman med myndigblivandet. Men just då tycks hon paradoxalt nog finna det barnskap och den fadersfamn som hon längtat tillbaka till under hela sitt liv.⁹³²

Enligt Blomqvist förblir Cecilia omyndig, from och lydig, genom att underordna sig det dogmatiska systemet.⁹³³ Hon har anammat kyrkans monistiska ontologi. Gud är allsmäktig och styr och ställer enväldigt i världen.⁹³⁴ Blomqvist menar att Abel är ett oskyldigt offer som aldrig hann bli riktigt myndig.⁹³⁵ Hon menar vidare att Rebecka är alltför sårbar för att lyckas bli myndig.⁹³⁶ Inte heller Benjamin inte blir myndig fullt ut, trots att han sekulariseras från själva gudstron. Detta för att han väljer att blunda för problemen i familjen och sin bakgrund medan han gör karriär, i syfte att nå maktens boning.⁹³⁷ Han vill inte se syskonens lidande. Detta för att inte stöta sig med makthavarna, men också för att skona sig själv.⁹³⁸ Benjamin får dock betala ett högt pris för att lyckas i det hårda samhället. Han måste förneka sitt ursprung, alltid vara till lags, aldrig ifrågasätta och ljuga för sig själv.⁹³⁹ Men han hjälper Maria att ta ut skilsmässa.

⁹²⁹ Blomqvist, 1999, s.173-174

⁹³⁰ Blomqvist, 1999, s.174, 130

⁹³¹ Blomqvist, 1999, s.158

⁹³² Blomqvist, H, 1999, s.174, 158-159

⁹³³ Blomqvist, H, 1999, s.175

⁹³⁴ Blomqvist, H, 1999, s.197

⁹³⁵ Blomqvist, H, 1999, s.175

⁹³⁶ Blomqvist, H, 1999, s.127, *Kanaans land* 1985, s.115

⁹³⁷ Blomqvist, H, 1999, s.175

⁹³⁸ Delblanc, S, *Samuels döttrar* 1982, s. 96, 206, 286, 288-289 *Kanaans land* 1984, s.118, *Maria ensam* 1985, 79-81

⁹³⁹ Blomqvist, 1999, s.137

För att komma i harmoni och utveckla något förhållningssätt till de alternativa gudsmodellerna, krävs enligt dessa synsätt att människan är myndig. Därför kunde Samuel varken tro på sin dolde Guds förmåga eller sin egen. Ingen i Marias generation som den skildras i Samuelssviten blir egentligen myndig.

Enligt min mening är distanseringen till den monarkiska gudsmodellen det positiva med sekulariseringen. Och de möjligheter att finna alternativa vägar, alternativa gudsmodeller som det innebär. Det negativa är om endast vantron är alternativet. Om man inte når fram till alternativa gudsmodeller trots att man har en längtan efter sådana. Den moderna kyrkan i *Samuels döttrar* och *Maria ensam* har ännu inte funnit vägen till total jämlikhet bortom titlar och fördomar. Därför har den inte funnit de alternativa gudsmodellerna.

Som jag tolkar både McFague, Blomqvist och Delblanc, så är det bara myndiga människor som kan anamma de alternativa gudsmodellerna. För Delblancs gestalter kan tron inte kombineras med människans myndighet. Myndigblivandet är en förutsättning för att man ska kunna anamma de alternativa gudsmodellerna. Vi som är uppvuxna med en annan överhet ser inte konflikten mellan tro och vetande som tidigare generationer. I vårt samhälle behöver tro och vetenskap inte gå skilda vägar.

Karl Oskar och Ulrika skulle sannolikt betraktas som myndiga enligt Delblanc och Bonhoeffer. Karl Oskar trotsar Gud. Han är en frihetens man och visar det genom att inte låta sig styras av den lutherska ortodoxin. Han är jordnära och praktisk. Den steniga jorden hemma ska inte få hålla honom fången. Han ger sig av till Amerika för att få vara fri. Detsamma gäller för Ulrika och Danjel, då han i frihetens Amerika lämnat fanatismen bakom sig. Ulrikas religiösa tro är stark och envis. Hon har valt den själv. Den gör henne lycklig och tillfreds med livet. Kanske just för att hon valt den helt själv och trotsat samhällets konventioner? Hon har också trotsat det samhälle som hon så hett avskydde. Hon är sig själv. Hon fortsätter använda sitt grova språk och vara glad och lättsam. På något sätt räddades Ulrika av sin religiösa tro och den grupptillhörighet den medförde. Den dystra och hårda lutherska ortodoxin är fjärran från den medmänskliga baptistiska grupp hon sedan finner i det nya landet.

Den religiösa grupp Ulrika tillhörde från början skulle vi nog idag höja på ögonbrynen åt och kalla fanatisk sekt. Men hon anslöt sig till Danjels sekt av egen fri vilja. Sekten var betydligt friare än den lutherska ortodoxin som gick i arv och höll människorna i skräckens bojar. Det är tydligt att Ulrika inte upplevde sekten som ett fängelse. Istället gjorde den henne fri. Hon gjorde uppror och fick lämna det för henne förhatliga och intoleranta Sverige tillsammans med sina religiösa vänner. Ulrika var en stark individualist som inte lät sig styras av överheten. Ulrika slutar aldrig att tro på människans egen förmåga. Detta visar sig då hon vill att Kristina ska besöka läkaren, eftersom Gud vill att människan ska hjälpa sig själv.

Så kommer vi då till den stora frågan. Om en sant troende människa måste vara myndig så som Delblanc (och Blomqvist) och Bonhoeffer uttrycker det, vad är då Kristina? Det är inte svårt att misstänka att hon med sin nedärvda gudstro skulle anses som omyndig av Delblanc och Bonhoeffer. Ändå har hon en äkta och, i de flesta fall, harmonisk kristen tro. Moberg har alltså gestaltat en vuxen människa med en ärlig tro, men omyndig i sekulariserad bemärkelse. Det bär mig då också emot både att betrakta Kristina som omyndig, samt att förutsätta att människan måste vara myndig för att äga en sann tro. Jag har dock inga invändningar mot att betrakta Roberts resignerade fatalism som omyndig.

Om sekulariseringsbegreppet omyndigförklarar Kristina, vill jag myndigförklara henne på grund av hennes personlighet. Kristina har en egen vilja och egna uppfattningar, som uttrycks gång på gång genom sviten. Enligt McFague måste människan själv ha förmågan att arbeta för det goda tillsammans med Gud. Det är enligt min mening detsamma som att vara myndig. I *Utvandrarna* ansåg Kristina att människan inte kan lämna allt ansvar på Gud. Hon har ett ansvar för sig själv också. Hon hade precis samma inställning som Ulrika och Karl Oskar.

Detta till skillnad från Danjel som han var innan han kom till Amerika, och hans osjälvständiga fru Inga-Lena, som Kristina skämdes över. Å andra sidan känner hon kraven från den monarkiska gudsmodellens värderingar, och får dåligt samvete då hon bryter med dem. Jag kan inte svara för huruvida McFague skulle hålla Kristina för myndig. Hon trycker hårt på människans självständighet i förhållande till Gud, och skulle troligen också betrakta Kristina som omyndig.

Då det gäller människans myndigblivande står alltså tre olika tolkningar mot en: Delblanc (och Blomqvist), McFague och Bonhoeffer på ena sidan och Moberg på den andra. Moberg har, (vilken hans personliga åsikt än må ha varit), genom gestaltningen av Kristina ifrågasatt åsikten om att människan måste vara myndig för att äga en sann tro.

10.2 Slutord

Så är den långa resan tillsammans med Maria och Kristina till ända. Det har varit oerhört intressant att genom McFagues gudsmodeller få nya inblickar i dessa så fascinerande och betydande kvinnliga romangestalter. Förhoppningsvis har det i uppsatsen framgått att de båda kvinnorna mött och förhållit sig till alla McFagues gudsmodeller, men hanterat dem på olika sätt. Som vi har sett ter sig den monarkiska gudsmodellen ytterst problematisk för Maria. Den leder till vantro, ångest och destruktiva vägval. Men också de alternativa gudsmodellerna blir problematiska för henne. Gud som mor och kärlekspartner innebär negativa associationer som leder Maria till fångenskap, inte frihet. Hennes äktenskap med Fredrik är kärlekslöst och består av förtryck och övervåld. Gud som far - förälder blir också en problematisk modell, eftersom modellen alltså oftast flyter in i den monarkiska modellens variant Gud som patriark. Körsbärsträdet blir en bild av alla gudsmodellerna.

Gud som vän blir också en problematisk modell, eftersom det visar sig att vännen inte har någon styrka att kämpa för det goda. Marias upplevelser har hjälpt mig att kunna genomföra en analys av svagheter med McFagues modeller. Det är samma svagheter som Marias visar. Innan jag började skriva uppsatsen, trodde jag att modellen Gud som vän var oproblematisk. Detta för att vänskapen i sig är fri och jämlik. Men undersökningen av Maria har visat att också den modellen bör vidareutvecklas. Gud som vän måste också ha en styrka, för att kunna hjälpa sina vänner och kämpa för det goda.

Till skillnad från Maria kan Kristina vinna styrka ur alla gudsmodellerna, också den monarkiska. Men i förhållandet till Bonhoeffer och myndigblivandet, blev det Kristina som fick hjälpa mig att vinna nya inblickar i frågan. Jag har alltid förutsatt, liksom Bonhoeffer, att människan måste bli myndig för att nå en tro som är äkta och jämlik. Men i mötet med Kristina fick jag ompröva denna tro. Kristina har en sann och äkta tro, även om hon inte är myndig i sekulariserad bemärkelse.

Jag blev också förvånad över att det var Vilhelm Moberg, med hans frihetspatos, som lät en av sina romangestalter vinna styrka och trygghet ur den monarkiska gudsmodellen. Jag tolkar det som hans vilja att utforska, inte att driva någon tes om hur tron borde se ut och vilken gudsmodell som är den rätta. I Delblancs berättare såväl som i hans romangestalter, kan man dock skönja en tes. En normativ tes som från början till slut för en kamp mot den monarkiska gudsmodellen, precis som McFague.

Slutligen menar jag att både Vilhelm Moberg och Sven Delblanc kritiserar en kyrka som inte tar tillvara på människors religiösa behov. Det handlar om att hantera främlingsskapet i tillvaron. Att hantera vilsheten i en värld som förändras så snabbt att det är svårt att hänga med. Kristina kunde det inte. Inte Maria heller. Det finns inga säkra svar på frågan om Kristina och Maria handlade rätt i de olika livssituationerna som ovan beskrivits. Jag tror att det är omöjligt att finna en acceptabel gudsbild genom att bara använda en av Sallie

McFagues modeller. Jag tror att de alla kompletterar varandra, och tillsammans kan hjälpa oss att beskriva Gud (så bra som det kan gå).

Med tanke på de erfarenheter Maria har av den monarkiska gudsmodellen, gör att jag förhåller mig skeptisk till den. Men dess avigsidor till trots, så är det just den som ger Kristina hennes tro tillbaka. Kanske är det just det här McFague åsyftar, då hon menar att den monarkiska gudsmodellen hade relevans i sin tid? Att Kristina kunde ta till sig den för att hon levde på 1800-talet? Ett påstående som hon dock tar tillbaka efter kritik från Rosemary Reuther. Självt tror jag dock inte att den förklaringen är rimlig. Liksom Moberg tror jag inte att människor från olika tider är så olika varandra. Jag tror istället att det handlar om individuella förutsättningar, oberoende av tid. Man påverkas av hela sin omgivning, samhällsstruktur, familj, vänner och olika traditioner. Men kanske framför allt av sin personlighet. "I Ditt hjärtas bröst, Ditt ödes stjärnor bo".

Så slutligen vill jag framhålla de båda romansviternas ständiga aktualitet. *Kristina från Duvemåla* har setts och älskats av flera hundra tusen människor. Utvandrareposet utsågs av svenska folket till Århundredets bok. Det visar väl hur eposet rör vid känslösträngarna och berör många, många människor, både i roman- och musikalform. Kanske får vi någon gång också möta Maria i film eller musikalform?

11 Litteraturförteckning

Primärlitteratur:

Delblanc, Sven, Samuels bok Stockholm 1981

Samuels döttrar Stockholm 1982

Kanaans land, Finland 1984

Maria ensam Finland 1985

Åminne, Stockholm 1970

Stenfågel Stockholm 1973

Vinteride Stockholm 1974

Stadsporten Stockholm 1976

Moberg, Vilhelm, *Utvandrarna* Stockholm 1974

Invandrarna Stockholm 1974

Nybyggarna, Stockholm 1974

Sista brevet till Sverige, Stockholm 1974

Sekundärlitteratur:

Ahlbom, Lars, *Sven Delblanc*, Borås 1996

Alving, Barbro, "Sista ordet från Moberg" i *Perspektiv på utvandrarromanen. Dokument och studier samlade av Erland och Ulla-Britta Lagerroth*, red. Erland och Ulla-Britta Lagerroth, Uddevalla 1971

Andersson, Rigmor, "Konflikten mellan dröm och verklighet i Roberts och Kristinas öden" i *Perspektiv på utvandrarromanen*, red. Erland och Ulla-Britta Lagerroth, Uddevalla 1971

Blomqvist, Helene, *Vanmaktens makt. Sekulariseringen i Sven Delblancs Samuelssvit och Änkan*, Nossebro 1999

Bonhoeffer, Dietrich, *Widerstand und Ergebung*, München 1959

Brandby-Cöster, Margareta, *Att uppfatta allt mänskligt. Underströmmar av Luthersk livsförståelse i Selma Lagerlöfs författarskap*, Karlstad 2001

Dahlberg, Camilla, *Vägen till en patriarkal religion. En studie över synen på manligt och kvinnligt utifrån beskrivningar av kvinnans roll i urkyrkan i Sven Delblancs Jerusalems natt och hos Elisabeth Schüssler Fiorenza*, Linköping 1997

Delblanc, Sven, "Boken om min barndom har befriat mig" i *Svensk bokhandel 1991 Nr 25*

Delblanc, S, "Vilhelm Moberg", i *Porträtt av Vilhelm Moberg*, red. Eidevall, G, Stockholm, 1993

Eidevall, Gunnar, *Berättaren Vilhelm Moberg*, Stockholm 1976

”Språket i Utvandrarromanen” i *Perspektiv på utvandrarromanen . Dokument och studier samlade av Erland och Ulla-Britta Lagerroth*, red. Erland och Ulla-Britta Lagerroth Uddevalla 1971

Vilhelm Mobergs emigrantepos, Stockholm 1974

Forslid, Torbjörn, *Fadern, sonen och berättaren. Minne och narrativitet hos Sven Delblanc* Falun 2000

Holmes, Philip, ”Symbol, Theme and Structure in Utvandrarromanen” i *Perspektiv på Utvandrarromanen. Dokument och studier samlade av Erland och Ulla-Britta Lagerroth*, red. Erland och Ulla-Britta Lagerroth , Uddevalla 1971

Vilhelm Moberg. En introduktion till hans författarskap, Smedjebacken 2001

Hulevik, Bertil, ”Mobergsamlingen i Växjö” i *Perspektiv på utvandrarromanen. Dokument och studier samlade av Erland och Ulla-Britta Lagerroth*, red. Erland och Ulla-Britta Lagerroth Uddevalla 1971

Losman, Arne, ”Sista brevet till Sverige” i *Perspektiv på utvandrarromanen. Dokument och studier samlade av Erland och Ulla-Britta Lagerroth*, red. Erland och Ulla-Britta Lagerroth, Uddevalla 1971

Lagerroth, Erland, ”Excerper och utkast i Mobergsamlingen” i *Perspektiv på utvandrarromanen. Dokument och studier samlade av Erland och Ulla-Britta Lagerroth*, red. Erland och Ulla-Britta Lagerroth, Uddevalla 1971

”Fakta och fiktion i gestaltning av det amerikanska stoffet” i *Perspektiv på Utvandrarromanen . Dokument och studier samlade av Erland och Ulla-Britta Lagerroth*, red. Erland och Ulla-Britta Lagerroth, Uddevalla 1971

Marsh, Charles, ”Dietrich Bonhoeffer” i *The Modern Theologians. An introduction to Christian theology in the twentieth century*, edited by Ford, David, F, Blackwells Publishers Inc 2001

McFague, Sallie, *Gudsbilder i en hotfull tid*, Borås 1994

Mårtensson, Sigvard, ”Utvandrarens lott” i *Perspektiv på utvandrarromanen. Dokument och studier samlade av Erland och Ulla-Britta Lagerroth*, red. Erland och Ulla-Britta Lagerroth, Uddevalla 1971

Vilhelm Moberg, Stockholm 1956

Nettervik, Ingrid, ”Han förundrade sig över kraften i henne” i *Parnass* nr 1 1996

Nilsson, Björn, ”Delblancs precens historicum” i *Bonniers litterära magasin (BLM) 2/86 årgång 54* 1985

Olsson, Nils, ”Döden - evigheten”, ””, i *Vilhelm Moberg och Bibeln* , Lund 1964
”Gud och Ödet”, i *Vilhelm Moberg och Bibeln* , Lund 1964

”Lidandet - Guds rättfärdighet”, i *Vilhelm Moberg och Bibeln*, Lund 1964
”Påverkan i religiöst-positiv riktning”, *Vilhelm Moberg och Bibeln*, Lund 1964
”Religiösa tankegångar i Vilhelm Mobergs romaner med rötter i Bibeln”, i ”*Vilhelm Moberg och Bibeln*, Lund 1964

Paulin, Kristina, ”Resan genom Amerika och erövringen av det jungfruliga landet” i *Perspektiv på utvandrarromanen, Dokument och studier samlade av Erland och Ulla-Britta Lagerroth*, red. Erland och Ulla-Britta Lagerroth, Uddevalla 1971

Petersson, Lena, *Vilhelm Moberg och kvinnorna - tankar och citat om dikt och verklighet*, Emmaboda 1996

Pilz, Anders, ”Det land som är avlägset land” i *Signum Nr 9.10 årgång 17* 1991

Reynolds, Terrence, ”Two McFagues: Meaning, Truth and Justification in Models of God”, in *Modern Theology*, Jul95, Vol.11, Issue 3

”Walking apart together; Lindbeck and McFague on theological method” i *Journal of Religion*, Jan97, Vol.77, Issue 1

Schreier, Robert, ”Models of God” (Book Review) i *Theological Studies*; Sep88, Vol.49 Issue 3

Wendel, Gudrun, ”Åkianismen och utvandrarromanen” i *Perspektiv på utvandrarromanen. Dokument och studier samlade av Erland och Ulla-Britta Lagerroth*, red. Erland och Ulla-Britta Lagerroth, Uddevalla 1971

Wikström, Owe, *Aljosas leende. Om gudsfrånvaro, mystik och skönlitteratur*, Falun 1997

”Kapten Nemo, körsbärsträdet och psykoanalysen. Om övergångsobjekt och mystik hos S Delblanc och PO Enqvist”, i *Psykisk hälsa I*, 1993,

Winther, Sophus Keith, ”Moberg och emigrantromanen som en ny genre” i *Perspektiv på utvandrarromanen. Dokument och studier samlade av Erland och Ulla-Britta Lagerroth*, red. Erland och Ulla-Britta Lagerroth Uddevalla 1971

Åberg, Göran, *Sankt Sigfrids stift i historia och nutid*, Växjö 1996